

Ioan Popa-Bota

Realizarea misiunii Bisericii prin educația religioasă în epoca contemporană

Presa Universitară Clujeană

Ioan Popa-Bota

**Realizarea misiunii Bisericii
prin educația religioasă
în epoca contemporană**

Presa Universitară Clujeană

2020

Referenți științifici:

Pr. Prof. univ. dr. Valer Bel

Prof. univ. dr. Adrian Opre

ISBN 978-606-37-0744-5

© 2020 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro>**

CUPRINS

<i>Prefață</i>	7
Abrevieri	12
Introducere	13
CAPITOLUL 1. Hristos ca Învățător-Prooroc	22
1.1. Iisus Hristos – Pedagogul și Învățătorul desăvârșit	24
1.2. Educația religioasă ca participare la slujirea învățătoarească a lui Hristos	31
1.2.1. Participarea factorilor educaționali la slujirea învățătoarească a lui Hristos	32
1.2.1.1. Dumnezeu ca factor educațional	33
1.2.1.2. Biserica – factor educațional	33
1.2.1.3. Familia – factor al educației religioase	36
1.2.1.4. Școala – factor al educației religioase	37
CAPITOLUL 2. Transmiterea adevăratei credințe prin Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, în Biserică	42
2.1. Transmiterea adevăratei credințe prin Sfânta Scriptură	43
2.1.1. Educația în lumina Vechiului Testament	43
2.1.2. Educația în lumina Noului Testament	46
2.2. Educația în lumina scrierilor patristice	51
2.2.1. Sfântul Clement Alexandrinul	51
2.2.2. Sfântul Vasile cel Mare	54
2.2.3. Sfântul Grigorie de Nyssa	58
2.2.4. Sfântul Ioan Gură de Aur	60
2.2.5. Sfântul Clement Romanul	62
CAPITOLUL 3. Educația religioasă – componentă a misiunii Bisericii în lume	63
3.1. Misiunea educației religioase – obiectivele majore	64
3.1.1. Sentimentul realității lui Dumnezeu	65
3.1.2. Apartenența la un Trup eclezial	68

3.1.3. Necesitatea „creșterii” în educația religioasă	70
3.1.4. Integritatea educației religioase	73
3.2. Finalități ale educației religioase	75
3.2.1. „Dumnezeu este” – sporirea cunoașterii lui Dumnezeu	76
3.2.2. „Biserica este” – sporirea cunoașterii despre Biserică	78
3.2.3. „Eu sunt...” – sporirea cunoașterii de sine	80
3.3. Educația religioasă, mod de împlinire a exigențelor misiunii Bisericii	82
3.3.1. Exigențele misiunii creștine – sinteză	83
3.3.1.1. Predicarea Evangheliei	83
3.3.1.2. Transmiterea credinței adevărate	84
3.3.1.3. Transmiterea Tradiției	87
3.3.1.4. Înculturarea Evangheliei	89
3.3.1.5. Lumea și situația ei	92
3.3.1.6. Vestea cea bună, săracilor	94
3.3.1.7. Misiunea ca zidire a „Trupului lui Hristos” – Biserica	95
3.3.1.8. Liturghie și misiune	96
3.3.1.9. Apostolatul mirenilor	98
3.3.1.10. Mărturie prin sfințenia vieții	99
3.3.1.11. Dimensiunea liturgică a misiunii	101
CAPITOLUL 4. Cunoașterea stadiilor de dezvoltare psihogenetică a elevilor ca premisă a redimensionării misiunii Bisericii prin educația religioasă	103
4.1. Repere psihologice	104
4.1.1. Stadiialitatea psihogenetică cognitivă (Piaget)	104
4.1.1.1. Stadiul inteligenței motorii (primii doi ani de viață)	105
4.1.1.2. Stadiul operațiilor concrete (6/7–11 ani)	106
4.1.1.3. Stadiul operațiilor propoziționale (11–12 ani)	106
4.2. Stadiialitatea psihogenetică morală (Piaget)	109
4.2.1. Stadiul realismului moral (până la 7–8 ani)	109
4.2.2. Stadiul cooperării (autonomiei) morale (7–12 ani)	110
4.2.3. Stadiul construirii conștiinței morale (12–18 ani)	110
4.3. Stadiialitatea psihogenetică morală (Kohlberg)	111
4.3.1. Nivelul premoral (4–10 ani)	112
4.3.2. Nivelul moralității convenționale (10–13 ani)	113
4.3.3. Nivelul autonomiei morale (13–16 ani)	114
4.4. Etapele dezvoltării religioase (Oser, Gmünder, Ridez)	114

CAPITOLUL 5. Redimensionarea misiunii Bisericii prin educația religioasă, în funcție de etapele de vârstă	118
5.1. „Preoția părinților” sau perioada vârstei fragede (0–3 ani)	118
5.2. Direcții orientative de praxis misionar-educational: vârsta preșcolară (3–6 ani)	122
5.2.1. Premise	122
5.2.2. Elemente de educație religioasă prezente în curriculumul pentru învățământul preșcolar	124
5.2.3. Sugestii de integrare practică a elementelor de educație religioasă în activitățile din grădiniță	127
5.2.3.1. Extinderea rețelei proprii de grădinițe ortodoxe	127
5.2.3.2. Cursuri opționale de educație religioasă la decizia școlii (C.D.Ș.) ...	128
5.2.3.3. Integrarea elementelor de educație religioasă în celelalte arii curriculare	133
5.2.3.4. Dezvoltarea parteneriatelor grădiniță-Biserică-comunitate	136
5.3. Direcții orientative de praxis misionar-educational: copilăria mijlocie (6–10 ani)	137
5.3.1. Premise	137
5.3.2. Analiza curriculumului pentru învățământul primar din punct de vedere al educației religioase	140
5.3.2.1. Programă școlară la Religie – clasa pregătitoare	141
5.3.2.2. Programă școlară la Religie – clasele I–IV	144
5.3.2.2.1. Obiectivul cadru 1 – <i>Cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu ca fundament al mântuirii și desăvârșirii omului</i>	144
5.3.2.2.2. Obiectivul cadru 2 – <i>Cunoașterea și folosirea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase</i>	149
5.3.2.2.3. Obiectivul cadru 3 – <i>Cunoașterea învățăturilor Sfintei Scripturi, a tradițiilor religioase și a istoriei Bisericii</i>	160
5.3.2.2.4. Obiectivul cadru 4 – <i>Formarea virtuților creștine și consolidarea comportamentului moral-religios</i>	173
5.3.2.2.5. Obiectivul cadru 5 – <i>Educarea atitudinilor de acceptare, înțelegere și respect față de cei de alte credințe și convingeri</i>	180
5.4. Direcții orientative de praxis misionar-educational: copilăria târzie (10–13 ani)	183
5.4.1. Premise	183
5.4.2. Analiza curriculumului pentru învățământul gimnazial din punct de vedere al educației religioase	184
5.4.2.1. Competența generală 1 – <i>Cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu ca fundament al mântuirii și desăvârșirii omului</i>	187

5.4.2.2. Competența generală 2 – <i>Utilizarea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase în diferite contexte de comunicare</i>	198
5.4.2.3. Competența generală 3 – <i>Manifestarea valorilor și a cunoștințelor religioase în propriile atitudini și comportamente</i>	201
5.4.2.4. Competența generală 4 – <i>Cooperarea cu ceilalți în rezolvarea unor probleme teoretice și practice în cadrul diferitelor grupuri</i>	209
5.4.2.5. Competența generală 5 – <i>Aplicarea învățăturii de credință în viața personală și a comunității</i>	214
5.5. Direcții orientative de praxis misionar-educational: adolescența (13–17 ani)	216
5.5.1. Premise	216
5.5.2. Analiza curriculumului pentru învățământul liceal din punct de vedere al educației religioase	217
5.5.2.1. Competența Generală 1 – <i>Definirea specificului propriei credințe, în raport cu alte credințe și convingeri</i>	219
5.5.2.2. Competența Generală 2 – <i>Utilizarea adecvată a conceptelor specifice religiei în diferite contexte de comunicare</i>	232
5.5.2.3. Competența Generală 3 – <i>Integrarea valorilor și a cunoștințelor religioase în structura propriilor atitudini și comportamente</i>	234
5.5.2.4. Competența Generală 4 – <i>Aplicarea învățăturii de credință în viața personală și a comunității</i>	251
5.5.2.5. Competența Generală 5 – <i>Corelarea cunoștințelor religioase cu cele dobândite la alte discipline de învățământ</i>	261
Concluzii cu caracter teoretic și metodic	271
Bibliografie selectivă	273

Prefață

Didactică religioasă

Lucrarea *Realizarea misiunii Bisericii prin educația religioasă în epoca contemporană* constituie teza de doctorat în teologie susținută de autorul ei la *Facultatea de Teologie Ortodoxă* a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, în anul 2014.

Activitatea didactică religioasă creștină face parte din slujirea învățătoarească a Bisericii, ca participare la însăși slujirea învățătoarească a Mântuitorului Iisus Hristos. Prin această activitate se împlinește în fapt porunca lui Hristos cel înviat dată Apostolilor Săi, de a propovădui Evanghelia la toate neamurile și de a face ucenici (Matei 28, 19). Întorcerea la Dumnezeu și cunoașterea Lui (Ioan 17, 3) presupune revelarea continuă a lui Dumnezeu și a lucrării Lui mântuitoare în Iisus Hristos prin propovăduirea Evangheliei care naște credința în cei ce primesc cuvântul (cf. *Faptele Apostolilor* 2, 41). Prin lucrarea harului și colaborarea omului, în actul personal al credinței, creștinul primește și-și însușește adevărul Revelației lui Dumnezeu și I se dăruiește Lui printr-un act de smerenie și recunoștință, iar prin Sfintele Taine, Dumnezeu Se dăruiește credincioșilor, le dăruiește harul mântuitor prin umanitatea îndumnezeită a lui Hristos. Mărturisirea personală a credinței nu se poate face însă fără inițierea în credință și fără însușirea în spirit a tot ceea ce a făcut Dumnezeu, ceea ce face în prezent pentru mântuirea noastră și ceea ce pregătește ca realitate ultimă pentru noi; a tot ceea ce a învățat și a transmis Hristos Apostolilor Săi. De aceea creștinii sunt mai întâi „iluminați”, adică primesc lumina cuvântului lui Dumnezeu prin evocarea istoriei mântuirii în toată întinderea ei revelată.

Credința, ca iluminare, înseamnă însușirea unei viziuni globale despre realitate, viziune în care Dumnezeu este primit și mărturisit ca fiind Creatorul lumii, Mântuitorul omenirii păcătoase, Sfântul care transfigurează viața și creația, așa cum s-a revelat și împlinit în Iisus Hristos. Creștinul poartă cu sine această viziune și revelație. Prin credință el înțelege rațiunea existenței, sensul vieții și al viitorului său și valoarea sa unică de „chip al lui Dumnezeu”, orientat spre El și chemat la asemănarea cu El în Împărăția Sa cea veșnică. Această viziune a credinței deschide poarta sufletului și-l angajează pe creștin pe drumul cu Hristos spre Împărăția lui Dumnezeu.

Luminarea prin credință se realizează tocmai prin educația religioasă creștină. De aici rezultă necesitatea și importanța unei educații creștine adecvate. Din necesitatea

educației creștine rezultă și necesitatea unui studiu asupra educației religioase creștine, care să îndrume desfășurarea acesteia într-un mod adecvat și eficient. Deoarece, prin reforma învățământului din 1948, religia a fost scoasă din școlile publice, cercetarea în domeniul educației religioase a cunoscut o stagnare de peste 50 de ani. În anii '90 și până în 2010 s-a încercat o recuperare prin elaborarea unor studii și lucrări referitoare mai ales la didactica religiei.

Din această perspectivă, lucrarea are o importanță și o actualitate deosebită pentru cercetarea teologică în domeniul Misiologiei, pentru misiunea Bisericii în contemporaneitate și pentru pedagogia creștină. Autorul prezintă rezultatul investigațiilor sale pe baza studierii documentelor școlare în cauză, a unei bibliografii de referință bogate și actuale și pe baza experienței dobândite ca profesor de religie în învățământul preuniversitar. Cercetarea desfășurată cu ocazia elaborării tezei de doctorat este expusă în această lucrare, structurată în cinci capitole, cu subcapitolele adecvate, prefăcute de o introducere și se încheie cu concluziile acesteia.

În *Introducere* se arată *necesitatea și actualitatea lucrării*, este prezentat apoi *stadiul actual al cercetării*, arătându-se că, deși există lucrări referitoare mai ales la didactica religiei, elaborate în anii '90–2010, au mai rămas zone neacoperite în cercetarea acestei teme, mai ales referitoare la dimensiunea misionară a educației creștine. Pe de altă parte, tema misiunii prin educația religioasă este și va fi mereu actuală, atât datorită criticilor constructive de care trebuie să se țină cont, cât și datorită dinamicii permanente a învățământului, în general și a educației religioase, în special. Lucrarea de față vine ca o completare a cercetărilor făcute până în prezent în domeniu. Sunt prezentate, în continuare, obiectivele cercetării: 1) *definirea misiunii educației religioase și identificarea obiectivelor sale majore*; 2) *indicarea educației religioase ca teren de împlinire a exigențelor misiunii creștine*; 3) *fundamentarea teologică (biblică și patristică) a actului educativ-învățătoresc*; 4) *demonstrarea congruenței dintre pedagogia modernă și religia creștină*; 5) *indicarea unor direcții orientative de praxis misionar-educational, în funcție de etapele de vârstă și* 6) *prezentarea strategiilor misionare actuale la nivel național, parohial și personal* care reflectă rolul și rostul educației religioase în școlile din România. În finalul introducerii, candidatul prezintă lucrarea pe capitole pentru a indica modul în care vor fi realizate obiectivele cercetării.

În primul capitol, *Hristos ca Învățător-Prooroc*, autorul face, mai întâi, o fundamentare teologică a activității învățătoresci pe care Biserica o desfășoară în cadrul educației religioase, arătând că prin aceasta ea participă la însăși slujirea lui Hristos de Învățător-Prooroc. Apoi, Îl prezintă pe Iisus Hristos ca ideal de împlinire și desăvârșire a omului și ca Învățătorul suprem și Pedagogul desăvârșit, precum și principiile pedagogice și metodele de învățământ pe care Domnul nostru Iisus Hristos

le-a întrebuințat în activitatea Sa de Învățător. În continuare este argumentată necesitatea educației religioase și sunt prezentați factorii implicați și rolul acestora în educația religioasă: Dumnezeu, Biserica, familia, școala, profesorul de religie și subiectul care primește educația.

În capitolul al doilea, intitulat: *Transmiterea adevăratei credințe prin Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție în Biserică*, este prezentată educația în lumina Vechiului și a Noului Testament și la Sfinții Părinți. În Vechiul Testament, scopul educației este acela de a dobândi înțelepciunea, ceea ce înseamnă capacitatea de a înțelege voia lui Dumnezeu, exprimată în porunci și în prescripțiile Legii, și de a pune propria viață în acord cu aceasta. Revelația Noului Testament, consemnată în scrierile acestuia, întregeste și desăvârșeste pedagogia Legii Vechi prin aceea că pune la baza acesteia iubirea de Dumnezeu și de oameni, după modelul Mântuitorului Iisus Hristos, iar împlinirea poruncilor trebuie să se facă „în duh și în adevăr” (cf. *Ioan* 4, 24), din aceeași iubire. Sfinții Părinți (sunt luați în considerare aici sfinții: Clement Alexandrinul, Vasile cel Mare, Grigorie de Nyssa, Ioan Gură de Aur și Clement Romanul) promovează o educație integrală a omului, trup și suflet, punând accentul pe educarea simțurilor și a voinței. Idealul lor educațional este dobândirea virtuților creștine, printr-un efort permanent susținut de harul lui Dumnezeu pe care creștinul trebuie să-l dobândească.

În al treilea capitolul, *Educația religioasă – componentă a misiunii Bisericii în lume*, este prezentată educația religioasă creștină ca împlinire a exigențelor misiunii în raport cu subiectul de educat.

Capitolul al patrulea, *Cunoașterea stadiilor de dezvoltare psihogenetică a elevilor ca premisă a redimensionării misiunii Bisericii prin educația religioasă*, este dedicat prezentării caracteristicilor stadiilor de dezvoltare ale elevilor, din punct de vedere psihologic. Sunt analizate aici cercetările unor psihologi consacrați (Jean Piaget, Lawrence Kohlberg, Fritz Oser, Paul Gmünder, Louis Ridez), atât din perspectiva stadialității psihogenetice, cât și din cea a stadialității psihogenetice morale. Această prezentare a stadiilor de dezvoltare psihogenetică a elevilor este necesară aici întrucât ea constituie baza și etalonul pentru ceea ce urmează să fie analizat în capitolul următor, în care fiecare obiectiv sau competență prevăzută în programa școlară va fi analizată în perspectiva posibilității sau capacității de a fi receptată și asimilată din punct de vedere intelectual și moral de către elevi.

Ultimul capitol, *Redimensionarea misiunii Bisericii prin educația religioasă*, este o analiză detaliată a tuturor programelor școlare ale disciplinei religie ortodoxă, începând de la nivelul preșcolar și terminând cu cel liceal. În cadrul acestei analize, autorul urmărește respectarea corelării dintre conținuturile de învățare și nivelul maxim de receptare de care dispun elevii în diferitele etape de vârstă. Sunt analizate

obiectivele generale și cele specifice (în cazul învățământului primar) și competențele generale și cele specifice (în cazul învățământului gimnazial și liceal), începând cu clasa pregătitoare și continuând cu ceilalți ani de studiu, de la clasa I până la clasa a XII-a. Nu lipsesc aprecierile critice la adresa unor teme, conținuturi sau modalități de exprimare ambiguă, lipsită de coerență și relevanță în elaborarea unor obiective sau competențe. În unele cazuri au fost propuse variante alternative de formulare a competențelor. De asemenea, la fiecare conținut (lecție) se fac sugestii de ordin didactic, fiind propuse, pentru profesori, posibile adaptări ale demersului instructiv-educativ.

În final sunt formulate *Concluziile cu caracter teoretic și metodic* care rezultă din investigațiile întreprinse. Se menționează că obiectivele cercetării au fost îndeplinite, atât din perspectivă misionară, cât și din cea educațională, psiho-pedagogică. Tema în sine rămâne însă deschisă pentru noi abordări de cercetare, avându-se în vedere dinamica învățământului și a educației, pe de o parte și caracterul delicat al temei, pe de altă parte. Biserica Ortodoxă Română a făcut pași importanți în ceea ce privește educația creștină (catehizarea tineretului, implicarea în prevenirea abandonului școlar, implicarea în social a Bisericii prin intermediul tinerilor etc.). Actualele proiecte trebuie continuate și dezvoltate. În același timp, trebuie căutate noi modalități de implicare și activizare a copiilor și tinerilor și întărirea sentimentului de apartenență la comunitatea eclezială a acestora. Propunerea importantă care rezultă direct din tema cercetată este ca Biserica să inițieze și să coordoneze un program național de formare continuă și perfecționare a cadrelor didactice care predau religia în școală, program care să urmărească predarea religiei într-o manieră pozitivă și creativă.

În urma unei investigații ample și complexe, bazată pe studii și lucrări de teologie, psihologie, pedagogie și metodică, de referință, autorul oferă o lucrare valoroasă de misiologie și pedagogie creștină ortodoxă, necesară pentru înțelegerea misiunii educației religioase creștine și pentru desfășurarea adecvată și eficientă a acesteia, umplând astfel un gol în literatura de specialitate. Abordarea, interpretarea și valorificarea literaturii este corectă din punct de vedere științific și bine valorificată în perspectiva misiologiei și educației creștine ortodoxe, fapt care sporește valoarea lucrării. Lucrarea se remarcă prin aprofundarea teologică a aspectelor și exigențelor misiunii creștine, precum și prin complexitatea și amplitudinea temei pe care candidatul o abordează cu competență, ceea ce dovedește o bună pregătire a autorului, mai ales în domeniul teologiei misiunii, dar și în practica misionară și pedagogică școlară. Aprofundarea teologică a aspectelor și exigențelor misiunii creștine la care se referă tema lucrării se reflectă întotdeauna în exigențele pedagogice practice ale acesteia.

Prin amploarea investigațiilor, prin modul interdisciplinar de abordare, precum și prin implicațiile practice, pe care le sugerează, lucrarea are o valoare teoretică și

practică indiscutabilă pentru teologia și practica misionară ortodoxă și pentru pedagogia școlară în cadrul educației creștine ortodoxe. Deoarece lucrarea este consacrată cunoașterii misiunii educației religioase creștine și desfășurării acesteia într-un mod adecvat și eficient în contextul societății contemporane, ea se adresează și este necesară în primul rând profesorilor de religie, dar poate fi utilizată atât de studenții teologi pentru însușirea teologiei și practicii misionare și a pedagogiei religioase școlare, cât și de către preoți ca sursă de inspirație în activitatea lor misionar-pastorală și de către specialiștii în domeniul misiologiei și pedagogiei creștine, dar și de către alți cercetători în domeniul științelor umaniste. Pentru ca rezultatele cercetării expuse în această lucrare să fie accesibile pentru toți cei interesați de această temă foarte actuală, se recomandă publicarea ei în prestigioasa editură a Universității „Babeș-Bolyai”.

Cluj-Napoca,
la 9 martie 2020

Pr. prof. univ. dr. **Valer Bel**

Abrevieri

«BOR» – Biserica Ortodoxă Română

«GB» – Glasul Bisericii

«JSRI» – Journal for the Study of Religions and Ideologies

«MA» – Mitropolia Ardealului

«MB» – Mitropolia Banatului

«MMS» – Mitropolia Moldovei și Sucevei

«MO» – Mitropolia Olteniei

«O» – Ortodoxia

«PSB» – Părinți și Scriitori Bisericești

«RT» – Revista Teologică

«ST» – Studii Teologice

Ed. – editura

Filocalia – Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși

IBMBOR – Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

P.G. – Patrologia Greacă

Studia – Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa.

TOB – Traduction Oecumeniq de la Bible

trad. – tradus de

vol. – volum

Introducere

Alegerea temei „*Realizarea misiunii Bisericii prin educația religioasă în epoca contemporană*” a apărut ca o provocare personală în anul 2008, în contextul discuțiilor legate de scoaterea Religiei ca disciplină obligatorie din trunchiul comun al ciclului liceal. Astfel, am tratat problema în lucrarea de disertație intitulată „*Misiune și Educație în cadrul orei de Religie*”, lucrare ce se dorește a fi continuată și dezvoltată în prezenta teză de doctorat.

Dintru începutul istoriei umanității, deși nu putem stabili o dată exactă ca punct de pornire, *actul educativ* a existat ca activitate formativă a omului. Atât relațiile din sânul unei familii cât și cele dintre familii, în general, nu puteau să se desfășoare după bunul plac al fiecăruia, astfel încât a apărut ca necesitate o anume rânduire a raporturilor dintre oameni și grupări. Ori, a ajunge să te comporți într-un anumit fel, înseamnă a trece printr-o *filieră educativă*, indiferent de dimensiunile ei.

După cum ne arată Mântuitorul Însuși, prima condiție a cunoașterii lui Dumnezeu și, implicit, a dobândirii vieții veșnice este propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu¹.

Creștinismul, spre deosebire de păgânism, are o învățătură descoperită de Însuși Dumnezeu, expusă în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție și formulată în dogmele și învățătura Bisericii. De aceea, creștinismul are nevoie neaparat de un învățător religios. Învățătorul suprem al religiei creștine este Însuși Mântuitorul nostru Iisus Hristos, Care a împlinit cele trei slujiri ale Sale: învățătoarească, arhierească și împărătească.

Dimensiunea învățătoarească a Bisericii rezidă din însăși realizarea ei ca „trup al lui Hristos” ce se extinde continuu în social în vederea cuprinderii creației prin Hristos în Treime, în Împărăția lui Dumnezeu, în viața cea veșnică, prin a Sa cunoaștere (Ioan 17, 3). Slujirea lui Hristos, ca model al desfășurării în social a Bisericii, are o consistentă componentă didactică: învața ucenicii, învața mulțimile..., pentru ca să cunoască prin „tainele împărăției” pe Tatăl. Acest tip de activitate fundamentală pentru mediul credinței este mult mai veche decât creștinismul și ea vizează convingerea credinciosului de binefacerile pe care i le-a făcut Dumnezeu și pregătirea sa efectivă pentru starea euharistică în creație și raportarea doxologică la Creator. Actul misionar nu se realizează din imbold sentimental, ci dintr-un adânc de cunoaștere și întrupare².

¹ Pr. Valer BEL, *Dogmă și propovăduire*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 155.

² Pr. Ioan CHIRILĂ, „Misiunea prin activitatea didactică religioasă”, în *Studii Teologice*, seria a III-a, anul I, nr. 3, Ed. IBMBOR, București, 2005, p. 168.

Pe parcursul dezvoltării societății omenești, educația a căpătat noi valențe, evoluând de la o activitate derivată dintr-o inițiativă particulară la o preocupare de stat. În România, până la momentul adoptării „Legii instrucțiunii publice” din 1864³, învățământul s-a desfășurat aproape exclusiv în cadrul Bisericii. Primele scoli și tipărituri din România au fost lucrarea Bisericii, iar operele artistice reprezentative și momentele istorice cruciale au pus în evidență rolul Bisericii în crearea, păstrarea și transmiterea valorilor naționale de ordin spiritual, moral și cultural. Marele istoric Nicolae Iorga spunea că „structura noastră sufletească este făcută din Ortodoxie tot atât cât este făcută din sângele originii noastre daco-romane”⁴.

Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române afirma următoarele:

„Reintroducerea Religiei în sistemul de învățământ public, de unde a fost îndepărtată de către regimul comunist ateu în anul 1948 în mod forțat și contrar tradiției românești, reprezintă, deci, un act de reparație morală și nu o „noutate” sau o decizie pripită. Astfel, după anul 1990 s-a redat unui popor eminentamente religios dreptul de-a fi el însuși în modul de a-și educa tineretul în lumina dreptei credințe și a Evangheliei iubirii eterne a lui Dumnezeu pentru oameni”⁵.

Activitatea didactică religioasă trebuie să fie realizată și receptată ca o extensiune concretă în social a demnității învățător ești pe care Biserica o are ca fundament de la Mântuitorul Hristos prin Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți. Ea deschide ființei umane drumul lucrării asemănării cu Dumnezeu, drumul întrupării în fiecare dintre noi a Cuvântului viu și dătător de viață veșnică. Mai mult chiar, activitatea didactică religioasă este ancorarea în concret, în fapt, a trimiterii Apostolilor (Matei 28, 19), este misiunea prin care Evanghelia se extinde până la marginile pământului, deși, în cea mai mare parte, ea rămâne o chemare, o călăuzire a lumii spre Hristos⁶.

Necesitatea și actualitatea temei

După jumătate de veac de comunism ateu, în care regimul politic a încercat să îl „ascundă” pe Dumnezeu, anul 1990 a venit (în mod *așteptat* de unii și *neașteptat*

³ Pentru o analiză succintă a conținutului și consecințelor *Legii instrucțiunii publice* din 1864, vezi Dan Constantin RĂDULESCU, *Învățământul public din România în secolul al XIX-lea: evoluție și consecințe sociale*, varianta online, <http://www.teologiepentruazi.ro/2007/09/24/dan-constantin-radulescu-invatamantul-public-din-romania-in-secolul-al-xix-lea-evolutie-si-consecinte-sociale/>, 27.08.2010.

⁴ Nicolae IORGA, *Istoria Bisericii românești*, f.e., București, 1932, p.81.

⁵ † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Nu vrem liceu fără Dumnezeu”, în *Ziarul Lumina*, 13.02.2008, articol online pe <http://ziarulumina.ro/actualitate-religioasa/nu-vrem-liceu-fara-dumnezeu>, 27.08.2010.

⁶ Pr. I. CHIRILĂ, „Misiunea prin activitatea didactică religioasă...”, p.169.

pentru alții) ca o eliberare. Încă din anul 1990, la cererea Grupului de Reflecție pentru Înnoirea Bisericii⁷, în școlile publice din România s-a studiat Religia (sub denumirea de *Educație moral-religioasă*), după posibilități.

În mod oarecum firesc, asemenea unui om căruia după multă vreme de stat în beznă i se arată brusc lumina orbitoare a soarelui, primii ani de predare au fost caracterizați de o anume nesiguranță, de o „bâjbăire”, dacă îmi e îngăduit să o numesc astfel. În primul rând, lipsa profesorilor calificați a făcut ca orele de Religie să fie predate, majoritar, de către preoți, aceștia utilizând preponderent un stil de predare „bisericesc”, de multe ori existând o asemănare izbitoare între ora de Religie și predica duminicală.

După reînființarea Facultăților de Teologie din țară, inclusiv a secțiilor de Teologie Didactică, lucrurile au început să se îndrepte în direcția bună. Urmarea unor cursuri specializate de Didactica predării, de Psihologie sau de Pedagogie și-au pus amprenta asupra stilului didactic, problema fiind însă dată de lipsa de experiență a tinerilor absolvenți de Teologie. Aceasta, coroborată și cu unele manuale de Religie făcute în grabă, a făcut ca să apară după câțiva ani voci care sesizau unele nereguli.

Drept urmare au început să fie scrise lucrări legate de tema educației religioase atât de către cercetătorii din aria Științelor Educației, cât și de cei din aria Teologică. Majoritatea acestora prezintă repere teoretice și metodice care să îi ajute pe profesorii de Religie în elaborarea și structurarea conținuturilor de predat dar și în ceea ce privește strategia didactică utilizată în scopul transmiterii corecte și eficiente a mesajului religios, a valorilor și a atitudinilor specifice creștinismului.

Vorbind însă despre un corpus tematic vast, au mai rămas anumite zone neacoperite în cercetarea acestei teme, lucrarea de față venind ca o smerită încercare de completare a cercetărilor făcute până în prezent.

Consider că tema misiunii prin educația religioasă este și va fi mereu de actualitate atât datorită criticilor constructive de care trebuie să ținem cont, cât și datorită permanentei dinamici pe care o are învățământul în general și educația religioasă, în special.

Stadiul actual al cercetării

Revenind la problema comunismului din țara noastră, odată cu reforma învățământului din anul 1948, Religia a fost scoasă din școlile publice. În consecință,

⁷ Grupul era format din părintele Dumitru Stăniloae, Arhimandritul – pe atunci – Bartolomeu Anania, actualul Patriarh Daniel Ciubotea, părintele Constantin Galeriu, părintele Constantin Voicescu, părintele Iustin Marchiș, părintele Toader Crășmariu și din următorii laici: pictorul Horia Bernea, Octavian Ghibu, Teodor Baconschi, pictorul și profesorul Sorin Dumitrescu – ca elite *credibile* din sfera eclesială și din cea laică.

începând cu acel an fatidic, și cercetarea din domeniul educației religioase a cunoscut o stagnare vreme de peste 50 de ani.

Pe la mijlocul anilor '90 au început să fie editate câteva lucrări de didactica Religiei, printre acestea remarcându-se lucrările domnului prof. univ. Constantin Cucoș, *Educația religioasă, conținut și forme de realizare*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1996 și *Educația religioasă: repere teoretice și metodice*, Editura Polirom, București, 1999.

După anul 2000 au apărut lucrări ale unor cercetători mai tineri, precum domnul Vasile Timiș, care și-a axat munca pe corelarea elementelor misionare cu cele educaționale. Lucrările sale sunt următoarele: *Religia în școală. Valențe eclesiale, educaționale și sociale*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, *Evaluarea – factor de reglare și optimizare a educației religioase*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2003 și *Misiunea Bisericii și Educația. Atitudini. Convergențe. Perspective*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.

Tot din „valul tânăr” putem aminti lucrarea editată la Alba Iulia de către Sebastian Șebu, Dorin Opriș, Monica Opriș, *Metodica predării religiei*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2000, (lucrare aprobată de Patriarhia Română și Ministerul Educației Naționale și aflată în Bibliografia pentru examenele de titularizare, definitivare în învățământ și gradul didactic II, la următoarele culte: ortodox, romano-catolic, greco-catolic, penticostal, baptist). Un alt titlu de referință este opera autorilor Dorin Opriș, Monica Opriș, *Metode active de predare-învățare. Modele și aplicații la religie*, Editura Sf. Mina, Iași, 2006.

În anul 2010, în urma unei „revigorări” a mișcării împotriva Religiei în școli, a fost editată de către Patriarhia Română o succintă operă cu caracter apologetic: Gheorghe Holbea, Dorin Opriș, Monica Opriș, George Jambore, *Apostolat educațional. Ora de religie – cunoaștere și devenire spirituală*, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2010.

În ultimii ani am observat că tema educației religioase prezintă interes și pentru tinerii doctoranzi, îndeosebi pentru cei de la Facultățile de Psihologie și Științe ale Educației, tezele axându-se pe valențele formative ale moralei creștine, pe fundamentarea patristică a educației religioase actuale sau pe reforma curriculară.

Obiectivele cercetării

Deși pornită ca o reacție impulsivă la adresa celor care în anul 2008 au încercat să scoată disciplina Religie din trunchiul comun al curriculumului național al ciclului liceal, planul inițial al cercetării mele, gândită pe atunci ca o *apologie* la adresa educației religioase, a suferit o oarecare transformare pe parcursul anilor. Cu siguranță că motivul

acestei transformări a fost intrarea mea în sistemul de învățământ preuniversitar, ca profesor de Religie, ulterior ca profesor ce predă discipline teologice de specialitate, putând astfel „să iau pulsul” din interiorul sistemului, nu doar ca un observator extern.

Astfel, am observat că de fapt marea problemă a disciplinei Religie este reprezentată de *necunoașterea statutului acesteia în planul cadru* al învățământului preuniversitar (unii mai cred și azi că este disciplină opțională), dar mai ales de necunoașterea scopului, a obiectivelor și a competențelor pe care Religia le propune.

Primul obiectiv al cercetării mele a fost acela de a sintetiza în câteva idei următoarele aspecte: de a arăta care este de fapt misiunea educației religioase și care sunt obiectivele majore ale acesteia.

1. Definirea misiunii educației religioase și identificarea obiectivelor sale majore;

Acest prim obiectiv se vrea a fi o variantă de răspuns elegant la „palma” primită de Biserică (indiferent de confesiune) prin aducerea acuzației de *îndoctrinare religioasă*.

Misiunea pe care o are educația religioasă este într-o primă etapă aceea de „*a face prezentările*”, de a prilejui întâlnirea elevilor cu Dumnezeu. Această primă etapă are un rol definitoriu: ideea unui Dumnezeu personal poate fi acceptată sau nu. În sfera cunoașterii elevului trebuie să îi fie adus și acest aspect al transcendenței. Este necesară cunoașterea (măcar la nivel teoretic) a unor noțiuni elementare despre Dumnezeu și despre relația Sa cu lumea. Punând răul înainte, chiar dacă mai târziu elevul va alege *să nu creadă*, măcar să aibă conștiința că a ales în cunoștință de cauză.

Un alt aspect inclus în misiunea educației religioase este următorul: *propunerea unui set de valori și atitudini morale* ca alternativă de viață la valorile lumii actuale. Insist pe termenul *propunere*, deoarece și în acest caz vorbim despre o alegere liberă din partea elevilor noștri. Propun o întrebare (retorică) criticilor predării Religiei: considerați că următorii termeni prezentați în programa școlară de Religie lezează personalitatea elevilor? Termenii sunt următorii: *dezvoltarea respectului, manifestare a respectului, asumarea propriei identități religioase, responsabilizare, înțelegere, aprofundarea cunoștințelor, asumarea toleranței etnice, religioase și culturale*⁸. Acestea sunt valorile și atitudinile pe care le propune Religia în școli.

Obiectivele majore ale educației religioase le-am sintetizat în cadrul a patru noțiuni, care pot fi considerate imperative misionare:

- *transmiterea sentimentului realității lui Dumnezeu („Dumnezeu este...”);*
- *conștientizarea apartenenței la un trup eclezial („Biserica este...”);*
- *necesitatea unui permanent progres intelectual și duhovnicesc, prin cunoașterea de sine („Eu sunt...”);*

⁸ Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasele a V-a–a VIII-a, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5097/09.09.2009, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2009, p.4.

- *accentuarea ideii de „integralitate” a credinței (credința nu reprezintă un compartiment izolat ci implică întreaga persoană și întreaga viață).*

2. *Indicarea educației religioase ca teren de înfăptuire („punere în faptă”) a premiselor misiunii creștine*

Cel de-al doilea obiectiv al lucrării de față este acela de a arăta „suprapunerea” planurilor de acțiune ale educației religioase și ale misiunii Bisericii, prin complementaritate. Premisele misiunii Bisericii își găsesc în mod firesc loc în palierul de acțiune al educației religioase începând cu actualizarea misiunii de predicare a Evangheliei și culminând cu punerea în practică a învățămintelor desprinse prin participarea la viața liturgică a Bisericii.

3. *Fundamentare teologică a actului educativ, învățătoresc, bazându-mă pe argumentele scripturistice ale Vechiului și ale Noului Testament precum și fundamentarea patristică a temei*

Obiectivul al treilea al cercetării este acela de a arăta că actul educativ în sine este unul de origine divină. Atât scrierile din Vechiul Testament, cele din Noul Testament cât și cele ale Sfinților Părinți au ca scop educativ evoluția omului de la chip spre asemănarea cu Dumnezeu. Această evoluție este una bazată pe cunoașterea legilor divine, asumarea lor în propria viață, însă într-o lucrare sinergică, sub ocrotirea harului divin.

4. *Demonstrarea congruenței dintre pedagogia modernă și religia creștină*

Plecând de la ideea că religia creștină nu reprezintă o închistare, o închidere în sine, „o retrogradare în evul mediu”, ci o permanentă aducere în actualitate a tradiției bimilenare a Bisericii, și o continuă deschidere spre lume, consider că Religia poate și trebuie să fie predată ținând cont de *principiile pedagogiei moderne*, utilizând *metodele didactice moderne*, activizante, precum și *mijloacele de învățământ de ultimă generație*.

O analiză atentă a principiilor pedagogiei moderne ne dezvăluie adevărate filoane de legătură cu principiile învățăturii creștine, universal valabile și mereu actuale. Majoritatea principiilor pedagogiei moderne le regăsim într-o formă mult simplificată și fără actualele denumiri în izvoarele revelației divine, în scrierile scripturistice și în cele patristice.

5. *Indicarea unor direcții orientative de praxis misionar-educational, în funcție de etapele de vârstă*

Cel de-al cincilea obiectiv urmărit de cercetarea de față este acela de a aduce unele sugestii privitoare la adaptarea demersului didactic-misionar la nivelul de asimilare caracteristic diferitelor stadii de dezvoltare psiho-genetică, sugestii desprinse din cercetarea critică a curriculumului școlar, începând cu învățământul institu-

ționalizat de nivel preșcolar, continuând cu cel primar și gimnazial și culminând cu cel de nivel liceal.

6. *Prezentarea strategiilor misionare actuale la nivel național, parohial și personal care reflectă rolul și rostul educației religioase în școlile din România*

Ultimul obiectiv propus este acela de a scoate la lumină, de a face vizibile acțiunile coordonate de Biserică la nivel național în ceea ce privește implicarea în social a Bisericii. Începând cu activitățile desfășurate în cadrul parteneriatelor stipulate prin protocolul de colaborare dintre școli și parohii, continuând cu acțiunile misionar-filantropice organizate de elevii din grupele de catehizare parohiale, cu programele culturale ce vizează conservarea și perpetuarea tradițiilor creștine strămoșești sau cu programul național de prevenire a abandonului școlar, Biserica reprezintă un factor social activ, permanent conectat la nevoile actuale și reale ale societății românești.

Autoprezentarea lucrării

Pentru a îndeplini obiectivele propuse, am structurat lucrarea astfel:

❖ Capitolul 1 – *Hristos ca Învățător-Prooroc*

Acest prim capitol reprezintă fundamentarea dogmatică a activității învățătoresci pe care o desfășoară Biserica în cadrul misiunii sale, prin educația religioasă. Această educație are menirea de a-L face cunoscut pe Hristos copiilor, ca Mântuitor, ea reprezentând în fapt o participare a noastră la slujirea Lui învățătorescă.

Biserica este cea care participă la întreita slujire a lui Hristos prin aceea că pe de-o parte primește *învățătura, jertfa și conducerea* lui Hristos, iar pe de altă parte ea *învață, se dăruiește și conduce* lumea spre Împărăția lui Dumnezeu.

Mântuitorul Iisus Hristos este norma fundamentală, paradigma existențială de la care se va inspira adevăratul creștin în acțiunile sale, fiind modelul învățătoresc formator prin excelență. El și-a adaptat discursul în funcție de natura cunoștințelor și de individualitatea ascultătorilor Săi, fiind un generator de principii permanent valabile pentru educația și învățământul religios-creștin. Hristos este Cel ce Se identifică cu învățătura Sa, fiind un model pentru orice pedagog creștin, acesta trebuind să se identifice cu doctrina sa.

❖ Capitolul 2 – *Transmiterea adevăratei credințe prin Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, în Biserică*

Scrierile din Vechiul Testament pot fi considerate un îndreptar de bază în transmiterea adevăratei credințe, îndreptar din care rezultă că scopul educației este acela de a dobândi înțelepciunea, adică capacitatea de a înțelege voia lui Dumnezeu și de a ne pune propria viață în acord cu aceasta.

Scrierile Noului Testament vin să întregească oarecum din punct de vedere pedagogic scrierile Vechiului Testament prin aceea că Mântuitorul Hristos aduce în locul regulilor autoritare ale Legii vechi (legate de *cunoașterea* și *respectarea* Legii), legea *supremă a iubirii*. Putem desprinde coordonate educaționale atât din activitatea publică a Mântuitorului Hristos cât și din scrierile epistolare ale Sfinților Apostoli către comunitățile creștine înființate de ei (epistolele pauline și cele sobornicești).

Scrierile patristice ne aduc în vedere o educație adresată omului în integralitatea sa, trup și suflet, accentul fiind pus îndeosebi pe educarea simțurilor și pe educarea voinței. Ca ideal educațional la Sfinții Părinți regăsim dobândirea virtuții prin efort propriu, sistematic, în colaborare cu harul divin.

❖ **Capitolul 3 – Educația religioasă – componentă a misiunii Bisericii în lume**

Acest capitol prezintă corespondențele dintre educația religioasă și premisele misiunii Bisericii în lume. Aceste corespondențe pot fi sintetizate astfel: educația religioasă este o ancorare în concret a *predicării Evangheliei*; *transmiterea adevăratei credințe* se regăsește în predarea Simbolului de credință atât ca fundament, cât și ca lecție de sine stătătoare; *transmiterea Tradiției* vine în completarea cunoștințelor religioase din gimnaziu și liceu; *înculturarea Evangheliei* își are corespondența în lecțiile predate în liceu, unde Evanghelia apare prezentată ca o forță generatoare de cultură; *lumea și situația ei* sunt tratate la ora de Religie atât din perspectiva relațiilor sociale cât și a relației omului cu natura, cu mediul (lecții de ecologie creștină); *vestea ce bună săracilor*, coroborată cu integralitatea creștinismului se regăsește în scopul educației: a aduce libertate ființei umane; premisa *Misiunea ca zidire a „Trupului lui Hristos”* - Biserica este înfăptuită prin îndrumarea permanentă dată la orele de Religie spre împărtășirea cu Sfintele Taine; colaborarea profesorului de Religie cu preotul duce la îndeplinirea premisei *Liturghie și misiune*; *misiunea și comunitatea parohială* își au un sprijin în importanța deosebită a educației religioase în a constitui pe fiecare elev de apartenența sa la o comunitate parohială și de a-l implica activ în viața Bisericii. *Apostolatul mirenilor și mărturia prin sfințenia vieții* ar trebui să fie oglindirea activității profesorului de Religie; desăvârșirea activității educației religioase se resimte în *dimensiunea liturgică a misiunii*.

❖ **Capitolul 4 – Cunoașterea stadiilor de dezvoltare psihogenetică a elevilor ca premisă a redimensionării misiunii Bisericii prin educația religioasă**

Al patrulea capitol al lucrării este dedicat prezentării caracteristicilor stadiilor de dezvoltare ale elevilor, din punct de vedere psihologic. În acest sens am analizat cercetările unor psihologi consacrați (Jean Piaget, Lawrence Kohlberg, Fritz Oser, Paul Gmünder, Louis Ridez), atât din prisma *stadialității psihogenetice cognitive* cât și din cea a *stadialității psihogenetice morale*.

Această prezentare a stadiilor în cadrul lucrării reprezintă o necesitate dat fiind caracterul de etalon pe care îl are în raport cu ceea ce urmează a fi analizat în capitolul următor, unde fiecare obiectiv sau competență prevăzută în programa școlară va fi trecută prin filtrul capacității sale de a fi receptată și asimilată de către elevi din punct de vedere intelectual și moral.

❖ **Capitolul 5 – Redimensionarea misiunii Bisericii prin educația religioasă, în funcție de etapele de vârstă**

Ultimul capitol al tezei este în fapt o analiză detaliată a tuturor programelor școlare ale disciplinei Religie Ortodoxă, începând de la nivelul preșcolar și terminând cu nivelul liceal. În cadrul acestei analize am urmărit respectarea corelării dintre conținuturile de învățare și nivelul maxim de receptare de care dispun elevii în diferitele etape de vârstă.

Ca metodă de lucru am ales analiza *obiectivelor generale și a celor specifice* (în cazul învățământului primar) și a *competențelor generale și a celor specifice* (în cazul învățământului gimnazial și liceal), începând cu clasa pregătitoare și continuând cu ceilalți ani de studiu, de la clasa I până la clasa a XII-a.

Nu lipsesc aprecierile critice la adresa unor teme, conținuturi sau modalități de exprimare ambiguă, lipsită de coerență și relevanță în elaborarea unor obiective sau competențe. În unele cazuri au fost propuse variante alternative de formulare a competențelor. De asemenea, fiecare conținut (lecție) are parte de unele sugestii de ordin didactic, fiind propuse pentru profesori posibile adaptări ale demersului instructiv-educativ.

CAPITOLUL 1

Hristos ca Învățător-Prooroc

Pentru restaurarea naturii omenești în plenitudinea și desăvârșirea acesteia, era necesară *luminarea minții* omului prin învățătura cea adevărată și deplină, prin refacerea comuniunii harice cu Dumnezeu, adică prin dobândirea harului și prin întărirea și susținerea omului în această legătură⁹.

Temelia nemijlocită a învățaturii teologice este întruparea Cuvântului – ca și în cazul iconografiei, întrucât Cuvântul S-a întrupat, El poate fi gândit și învățat – și în același mod, El poate fi pictat¹⁰.

Întâlnim în învățătura Bisericii noastre „întreita slujire a Mântuitorului” și „cele trei direcții ale lucrării mântuitoare a lui Hristos”. De obicei aceste trei aspecte ale lucrării lui sunt numite: trei chemări, trei slujiri, trei misiuni, trei demnități. Acestea sunt: *Iisus Hristos ca Învățător-Profet*, *Iisus Hristos ca Arhiereu* și *Iisus Hristos ca Împărat*.

Rolul și rostul slujirilor lui Iisus Hristos se leagă și de mijlocirea pe care Acesta o face între om și Dumnezeu, între creație și Creator. Este important să mărturisim cele trei slujiri ale Mântuitorului fiindcă „eram despărțiți de Tatăl, și trebuia să murim, El însă a murit pentru noi, și ne-a făcut vrednici de așezământul Său...”¹¹.

Lucrarea lui Hristos este un tot unitar dar direcțiile sau intențiile sunt trei. Lucrarea mântuitoare a lui Hristos poate fi privită din aceste trei laturi ale ei, dar întrucât ele nu sunt despărțite, privirea uneia sau a alteia dintre ele nu poate face abstracție de celelalte. De exemplu, slujirea arhierească a Mântuitorului Hristos e îndreptată atât spre propriul trup, cât și spre Dumnezeu și spre oameni; faptele pilduitoare și viața de model sunt îndreptate atât spre oameni ca învățătură concretizată, cât și spre Dumnezeu și spre propria natură umană. Chiar învățătura pe care o dă, deși e îndreptată în mod principal spre oameni, e și împlinirea unei ascultări aduse Tatălui și o punere în relief a voii Tatălui și a slavei Lui, fiind o lăudare a lui Dumnezeu, o slujire a Lui¹².

⁹ Pr. Isidor TODORAN, Arhid. Ioan ZĂGREAN, *Dogmatica Ortodoxă: manual pentru seminariile teologice*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, ³ 2000, p. 218.

¹⁰ Vladimir LOSSKY, *Introducere în teologia ortodoxă*, Ed. Sofia, București, 2006, p. 5.

¹¹ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Evrei*, trad. Th. ATHANASIU, Ed. Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1923, p. 216.

¹² Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, Ed. IBMBOR, București, ⁴ 2010, p. 117.

Biserica se menține și înaintea în planul vieții care se hrănește din sfințenia, din îndumnezeirea și din învierea lui Hristos. Hristos nu este în Biserică numai ca Cel care iradiază din El puterea de jertfă și de înaintare spre înviere, ci continuă să fie în ea Arhiereul care Se aduce pe Sine ca jertfă în continuare, Învățătorul care își răspândește învățătura despre Sine și despre mântuire și Păstorul nostru spre mântuire¹³. După ce a exercitat odată întreita Sa slujire, înainte de a fi dat ființă Bisericii, în vederea mântuirii tuturor, Hristos exercită aceste slujiri: profetică, împărătească și arhierească în Biserica Sa, până la sfârșitul veacurilor, ca să ne călăuzească prin preoți, prin cunoștință și prin viața de jertfă, spre învierea și viața de veci, pe calea mântuirii noastre personale. Prin continuarea întreitei Sale slujiri în Biserică, Hristos întreține cu Biserica și cu fiecare mădular în parte un *dialog progresiv*, prin Duhul Sfânt și preot, unde El Însuși, Biserica și măduarele se află într-o stare activă¹⁴. Liturgia constituie mijlocul principal prin care Hristos desfășoară în Biserică, prin slujitorii Săi, întreita Sa slujire, în puterea Duhului Sfânt, pentru desăvârșirea credincioșilor.

După cum rezultă din rugăciunea pe care preotul o rostește înainte de citirea Sfintei Evanghelii, Hristos strălucește în inimile credincioșilor „lumina cea curată a dumnezeirii Sale și deschide gândul lor spre înțelegerea evanghelicilor Sale propovăduiri”¹⁵. Astfel, Hristos învață Biserica Sa în continuare, luminând-o în înțelegerea cuvintelor Lui și a lucrării Sale mântuitoare în contextul cultural al fiecărei epoci. El rămâne Învățătorul suprem Care a îndemnat pe Apostoli să ducă cuvântul Lui la toate neamurile, după cum îndeamnă pe misionarii din orice timp să-L facă cunoscut ca Mântuitor în toată lumea. El îndeamnă pe părinți să-L facă cunoscut copiilor și pe toți credincioșii să se întărească reciproc în credința lor prin participarea la slujirea Lui învățătoarească. Cei ce culeg mai mult din apa vie a învățaturii Lui, cu atât mai mult o dăruiesc și altora¹⁶. Ca învățător, Hristos conduce profetic credincioșii spre modelul propriei Lui viețuiri și al relațiilor de frățietate și dreptate umană, ca relații specifice împărăției cerurilor, unde umanul își va afla forma lui deplin realizată.

Biserica este formată din persoane înzestrate cu libertate și chemate la libertate și iubire netrecătoare. Ea primește pe de o parte, învățătura, jertfa și conducerea lui Hristos, iar pe de altă parte, ea răspunde la acestea în mod liber și pozitiv ca la o chemare, învățând ea însăși, dăruindu-se și conducând lumea spre Împărăția lui Dumnezeu, participând prin aceasta la întreita slujire a lui Hristos.

¹³ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol.2..., pp. 236–237.

¹⁴ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol.2..., p. 237.

¹⁵ *Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 4 2006, p. 26.

¹⁶ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol.2..., p. 238.

1.1. Iisus Hristos – Pedagogul și Învățătorul desăvârșit

Existența educației ne descoperă faptul că omul este o ființă nedesăvârșită, așa cum s-a observat și continuă să se observe din experiența neamului omenesc. Toate filosofii, toate religiile, științele și multe civilizații dau mărturie asupra acestui lucru. Omul este o ființă care trebuie împlinită și desăvârșită. De aceea, scopul principal al educației este acela de a-l împlini și desăvârși pe om. Existența, în decursul istoriei umanității, a căutării a ceea ce este desăvârșit și împlinit dă naștere în conștiința noastră la întrebarea: cine este acea ființă umană împlinită și desăvârșită?

Răspunsul este Hristos: Cel Care avea plinătatea tainei, minunatul Dumnezeu-om: dumnezeiește desăvârșit și cu adevărat om. El a transformat tot omenescul în dumnezeiesc; El a completat și a desăvârșit totul prin intermediul divinului. El este cu adevărat omul desăvârșit și împlinit, Cel pe care neamul omenesc, mintea omenească, inima omului, L-au căutat printre atâtea nenumărate religii și filosofii, printre științe, arte și civilizații.

Dacă aplicăm această concluzie la domeniul educației am putea spune: Hristos este omul ideal pe Care educația omenească îl caută ca pe un adevărat țel, sens și ideal al său. Cu El și din El noi știm ceea ce este omul adevărat. În El avem prototipul după care fiecare ființă umană se poate transforma într-un om cu adevărat bun, drept, desăvârșit și împlinit. Acest lucru este posibil fără greutate mari și de nebiruit, fiindcă, în fiecare nevoie, El își oferă dumnezeieștile Sale puteri pentru ca omul să poată dobândi toată bunătatea Sa¹⁷. Hristos rezumă întreaga Sa învățătură și lucrare în persoana Sa teandrică și o interpretează prin Sine. Datorită acestui lucru, Biserica Ortodoxă Apostolească a lui Hristos rezumă întregul creștinism în persoana de viață dătătoare a Dumnezeu-omului Hristos: educație, adevăr, dreptate, bunătate și viață. Persoana Dumnezeu-omului Hristos reprezintă comoara cea mai de preț a Bisericii. Toate celelalte comori, Biserica Ortodoxă le primește ca raze ale soarelui, raze ce izvorăsc din soarele unic, Hristos¹⁸.

Exemplaritatea modelului creștin derivă din *dimensiunea transcendentă* a unui mod virtual de existență și, de aici, din pregnanța, consistența și autoritatea lui pentru ființa limitată. Comparativ cu alte idealuri educaționale vehiculate în istorie, modelul formativ hristic rezonază atât cu pornirile metafizice ale omului, de ascensiune înfinită către zărilor perfecțiunii exemplare, cât și cu dorința firească de autoîmplinire în limitele înguste, determinate, ale unui mundan imperfect dar perfectibil. Idealul creștin vizează raportarea omului la Dumnezeu, apropierea ființei limitate de Ființa Infinită¹⁹.

¹⁷ Pr. Iustin POPOVICI, *Credința ortodoxă și viața în Hristos*, trad. Paul BĂLAN, Ed. Bunavestire, Galați, 2003, p. 26

¹⁸ Pr. I. POPOVICI, *Credința ortodoxă și viața în Hristos...*, p. 37.

¹⁹ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice*, Ed. Polirom, Iași, ²2009, p. 113.

Iisus Hristos este norma fundamentală, paradigma existențială de la care se va inspira adevăratul creștin în acțiunile sale. În măsura în care noi ne oferim Lui, și Dumnezeu coboară în noi. „Fiți dar următori ai lui Dumnezeu, ca niște fii iubiți” (Efeseni 5,1) – ne cheamă Sfântul Apostol Pavel. Și acest travaliu se cere a fi făcut pe cont propriu și în mod liber, „până vom ajunge toți la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos” (Efeseni 4,13). Iisus Hristos este modelul formator prin excelență.

Mântuitorul învață nu spre propria slavă sau pentru a fi lăudat de oameni. El este Împlinitorul Legii. Această împlinire a Legii, Hristos o face nu numai cu cuvântul pe care îl spune, ci prin fapta Sa, prin viața Sa pilduitoare. După vindecarea leprosului Iisus spune: „*Mergi, arată-te preotului și du darul poruncit de Moise, spre mărturie*” (Matei 8, 4). În legătură cu acest episod biblic, Sfântul Ioan Hrisostom spune că „Hristos a făcut aceasta nu după vrednicia Sa, ci pentru a Se coborî la slăbiciunea iudeilor... pentru ca leprosul să-i învinuiască pe iudei, zicând „Mie mi-a poruncit să aduc dar după Lege”²⁰. Hristos a împlinit Legea cu viața, cu fapta și cu învățătura Sa. În fapt, El a murit pentru noi și a împlinit Legea pentru noi, astfel că toată slujirea noastră este de fapt primirea în dar a ceea ce El a împlinit și răscumpărat.

Părintele Dumitru Stăniloae afirmă despre Mântuitorul Hristos faptul că „în învățătura pe care o dă, El Se talmăcește pe sine Însuși, ca ținta finală și desăvârșită a omenirii. El nu dă o învățătură imaginată de minte, care dintr-un punct de vedere e mai bună decât cel ce o dă, dar din alt punct de vedere nu redă tot misterul ființei umane și ținta ultimă reală la care a ajuns ea în El și poate ajunge oricine se unește cu El. El nu descrie prin imaginație tabloul înălțător a ceea ce ar putea să fie omul dar nu reușește să fie, ci ceea ce a ajuns cu adevărat omul în El”²¹.

Pentru creștin, idealul este de realizare, prin efort propriu și prin ajutorul harului lui Dumnezeu, a transferului unor trăsături de la modelul suprem la creatură. „Eu sunt Lumina lumii; cel ce îmi urmează Mie nu va umbla în întuneric ci va avea lumina vieții” (Ioan 8, 12).

În cele ce urmează voi arăta succint câteva dintre *principiile pedagogice* aplicate de Învățătorul Iisus Hristos în timpul activității Sale publice.

Începutul misiunii învățătoresci, pentru noi, îl face Mântuitorul Iisus Hristos. El a învățat prin viu grai mulțimea care-L împresura însetată după cuvântul Său. Iisus, ca învățător, a știut să îmbine cu măiestrie, pentru fiecare caz, cu priceperea, talentul și dragostea caracteristică personalității Sale, toate mijloacele de procedare, având în vedere *natura cunoștințelor și individualitatea ascultătorilor Săi*.

²⁰ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Să nu deznădăjduim*, trad. Dumitru FECIORU, Ed. IBMBOR, București, 2008, p. 175.

²¹ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol.2..., p. 56.

Lucrarea didactică a lui Iisus ne oferă o îndrumare înțeleaptă și un stimulent plin de viață pentru cucerirea minții, inimii și voinței ascultătorilor. Firește, în modul de a învăța al Mântuitorului nu vom căuta o metodologie școlărească, dar cu siguranță vom afla principii permanente valabile pentru educația și învățământul religios-creștin.

Lucrarea învățătoarească a lui Iisus nu este șablonică, ci *elastică* și *variata*, ținând seama de *organul apercetiv*, adică de vârsta, gradul de cultură, profesiunea și preocupările ascultătorilor Săi. De aceea, Iisus Hristos vorbește plugarilor despre semănător; podgorenilor, despre lucrătorii viei; pescarilor, despre pescuitul minunat. Lui Nicodim (Ioan, cap. 3), care era erudit și curat cu inima, îi oferă o privire profundă în planul mântuirii chiar la începutul activității Sale. De asemenea, samarinencii, care avea un spirit activ, un suflet bun, i se destăinuie ca Prooroc și Mesia cel adevărat, printr-un dialog condus cu multă și profundă psihologie. Într-un fel vorbește cu un legiuitor și altfel cu fariseii (Matei 22, 41 ș.u.)²².

Educatorul creștin exercită cea mai puternică influență asupra ucenicilor săi prin *puterea exemplului*. Iisus a evidențiat puterea educativă a exemplului. El se dă chiar pe Sine exemplu de învățător, de educator, zicînd: „Voi pe Mine Mă chemați: învățătorul și Domnul, și bine ziceți, căci sunt..., că pildă v-am dat vouă, ca, precum v-am făcut Eu vouă, să faceți și voi” (Ioan 13, 13–15).

Pedagogia creștină modernă cere ca pedagogul să se identifice cu doctrina sa. Să-și trăiască învățătura, să fie exemplu pentru cele ce învață. Putini sunt acei educatori care împlinesc în Biserică întocmai aceasta condiție. Dar *Hristos și-a trăit Învățătura*. El n-a teoretizat, n-a creat o teologie, o știință despre Dumnezeu-Tatăl, ci a trăit în Dumnezeu, Tatăl Lui și Tatăl nostru; și ca Fiul al Părintelui Cerească ne-a făcut și pe noi fii ai aceluiași Părinte.

Or, este lucru bine cunoscut că un învățător bun împărtășește mai bucuros cunoștințe obiective, decât să învețe despre sine însuși, pentru că nu scapă de prejudecățile ascultătorilor săi. La fel I se întâmplă lui Iisus când vorbește despre Sine, despre misiunea Sa divină, deși repetă neîncetat că n-a venit să facă voia Sa, ci voia Tatălui Său, Care L-a trimis.

Metodele de învățământ²³ întrebuițate de Iisus orânduiesc cunoștințele în acord cu drumul firesc al minții. Cercetînd minunatele Lui „lecții”, vom descoperi în ele metodele: *inductivă*, *deductivă*, *analitică*, *sintetică*, *genetică*, *experimentală*, aplicate, fiecare, la loc potrivit. Așa, de exemplu, în pilda Semănătorului, procedează analitic pornind de la noțiuni pe care le analizează și le explică ascultătorilor.

²² Pr. Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2005, p.23.

²³ Metodele, forma, modurile de învățământ și principiile didactice sunt rezumate după manualul de *Catehetică* al părintelui Dumitru Călugăr, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2005, pp. 23–29.

În ceea ce privește **forma de învățământ**²⁴, Iisus o întrebuințează cu precădere pe cea *povestitoare* sau acroamatică (exemplu pildele Sale). Propovăduind El adevăruri supranaturale, nașterea acestora nu putea fi provocată prin întrebări din mintea omenească sau din cunoștințele existente, în afară de aceasta, Iisus n-a voit să îmbogățească numai mintea cu cunoștințe, ci a dorit să influențeze armonic voința și sentimentul deopotrivă. Dar Iisus a folosit și forma întrebătoare sau erotematică (interogativă, socratică), când s-au ivit condițiile necesare, când era vorba să pornească de la lucruri cunoscute sau să amintească adevăruri prezentate odată (Matei 16, 8–12). De asemenea El folosește cu multă pricepere *dialogul*, *convorbirea* (discuțiile cu Nicodim și cu femeia samarineancă).

Întâlnim la Mântuitorul și cele trei **moduri de învățământ**²⁵: individual, colectiv și monitorial. Cel *individual* îl întrebuințează, de exemplu, când stă de vorbă cu samarineanca, cu orbul din naștere sau cu Nicodim; cel *colectiv*, în toate cuvântările Sale publice, adresate mulțimilor, iar cel *monitorial*²⁶ atunci când îi trimite pe Sfinții Apostoli la propovăduire.

Mântuitorul se arată a fi *pedagog desăvârșit* și în aplicarea **principiilor didactice**²⁷. Despre modul Lui de a învăța trebuie spus că este: *psihologic, natural, intuitiv, plăcut și interesant, activ, educativ, practic, temeinic și durabil*.

Învățământul lui Iisus este *psihologic* pentru că dumnezeiescul Învățător este desăvârșit cunoscător al sufletelor ascultătorilor Săi. Această putere de pătrundere până în cele mai ascunse tainite ale sufletului îi dă posibilitatea să cunoască individualitatea ucenicilor și a ascultătorilor Lui de tot felul, tratându-l pe fiecare după cerințele sale sufletești. Astfel, știe cum să dialogheze cu Petru cel impulsiv, violent și nestatornic, cu Ioan cel tânăr, blând și inteligent; cu „fiii tunetului” etc., cu Nicodim cel erudit; cu vameșul păcătos, dar dornic de îndreptare; cu Maria Magdalena etc.

Învățământul lui Iisus este *natural* pentru că duce de la ușor la mai greu, învățând pe ucenici mai întâi lucruri ușoare din viața de toate zilele, de la care apoi caută să-i ridice, încet, cu îndelungă răbdare, fără a face salturi, spre învățături mai grele, ca aceea a desăvârșirii.

Învățământul lui Iisus este *intuitiv*. Ca bun psiholog, El știe că mulțimea simplă este mult mai senzorială, adică nu pricepe bine decât ce-i cade sub simțuri. De aceea îmbracă în haină concretă, atrăgătoare, chiar ispititoare, învățătura Lui abstractă. În

²⁴ Pr. D. CĂLUGĂR, *Catehetica*..., p. 25.

²⁵ Pr. D. CĂLUGĂR, *Catehetica*..., p.26.

²⁶ *Sistemul monitorial* a fost inițiat la începutul secolului al XIX-lea de englezii Andrew Bell și John Lancaster. El se caracterizează prin aceea că profesorul lucrează indirect, prin intermediul monitorilor, cu un număr foarte mare de elevi. *Monitorii* sunt elevi mai bine pregătiți, instruiți în mod direct de profesor și care apoi dirijează fiecare activitatea unui grup de elevi.

²⁷ Pr. D. CĂLUGĂR, *Catehetica*..., pp. 26–29.

acest scop se folosește de felurite mijloace de intuiție, cum sunt: *acțiuni, individualizări, contraste, evenimente istorice și parabole*.

Acțiuni. Exemplu: Iisus prezintă ucenicilor copiii ca model; promite răsplată bogată acelor care primesc un copil în numele Său și amenință cu cea mai mare pedeapsă pe acela care împinge în stricăciune un copilăș (Matei 18, 2 ș.u.). Sau: Iisus a zis către Marta: „Eu sunt învierea și viața...” și îndată a înviat pe fratele ei Lazăr din mormânt (Matei 10, 11).

Individualizare. Exemplu: în loc să spună: „Rezistați ispitei”, zice: „Dacă ochiul tău cel drept te face să cazi în păcat, scoate-l... Dacă mâna ta dreaptă te face să cazi în păcat, taie-o” (Matei 5, 29). Pentru combaterea răzbunării zice: „Dacă te lovește cineva peste obrazul drept, întoarce-i și pe cel stâng” (Matei 5, 39).

Contrastul. Exemplu: în parabola vameșului și a fariseului așază față în față contrastele: fățarnicia îngâmfată și sinceritatea smerită. Fariseul, lipsit de dragoste, este pus față în față cu Maria Magdalena care „a iubit mult” (Luca 7, 36), iar bogatul nemilostiv, cu sărmanul Lazăr (Luca 16, 19 ș.u.).²⁸

Intuirea prin tablouri o realizează Iisus în mod neîntrecut prin *parabolele Sale*, care sunt icoane luate din viață, prezentând adevăruri eterne, zugrăvite cu măiestrie. Hristos preferă deci să vorbească în parabole, adică într-un *limbaj simbolic* pentru ca cei ce ascultă să vadă fără să vadă și să înțeleagă fără să cuprindă (Matei 13, 13). Iisus vrea să stimuleze credința, disponibilitatea de a asculta și de a accepta cuvântul lui Dumnezeu (Isaia 6, 9–10). Inima celor din trecut devenise insensibilă la glasul lui Dumnezeu. De aceea, cei ce refuză să-L asculte pe Iisus, vor înțelege din ce în ce mai puțin. Dimpotrivă, celor ce au credință li se oferă mai mult.

Apoi, parabola îi dă posibilitatea să vorbească în mod spontan, în afara sinagogii, în aer liber, în corabie, pe coline, pe drum, fără un text biblic în față. Parabolele au un stil popular, se referă la oameni reali și la evenimente din mediul palestinian. Cu aceasta Iisus vrea să sensibilizeze populația care nu frecventa sinagoga: femei, copii, perceptori. Parabola stimulează imaginația și conversația, provoacă tensiuni, neînțelegeri și conflicte, ocazii pentru Iisus de a interveni. Într-adevăr, El explică, interpretează, face aluzii în fața căroră ascultătorii se simt liberi, în toate parabolele. Se plasează de partea celor ce ascultă, lăsând auditorilor libertatea de a răspunde. Iisus nu impune doctrine definitiv formulate sau exegeze enigmatice cu ambiguități, ci vrea să reveleze forța lui Dumnezeu care este ascunsă oamenilor.

Evangelhiștii au transcris câteva parabole cu adâncă semnificație teologică și de o rară frumusețe literară: parabola semănătorului (Marcu 4, 3–20), parabola despre omul bogat și nebun (Luca 12, 13–21), despre iconomul necredincios (Luca 16, 1–8),

²⁸ Pr. D. CĂLUGĂR, *Catehetica...*, p.27.

despre bogatul nemilostiv și săracul Lazăr (Luca 16, 19–31), parabola minelor (Luca 19, 11–27), a văduvei și a judecătorului (Luca 18, 1–8), a oii pierdute (Luca 15, 4–32), pilda samarineanului milostiv (Luca 10, 30–37), parabola datornicului fără milă (Matei 18, 23–35), a lucrătorilor din vie (Matei 20, 1–16), pilda celor zece fecioare (Matei 25, 1–13).

În fiecare parabolă este indicat un adevăr moral sau religios, privind Împărăția lui Dumnezeu sau Biserica. Parabolele au sens numai dacă mesajul, accentul principal al comparației este reținut²⁹.

La un moment dat, Iisus recurge la *vorbirea directă*, fără parabole, deoarece El, Fiul, nu Se mai roagă Tatălui pentru ucenicii Săi, căci Tatăl iubește pe Fiul în ucenicii Săi: „Acestea vi le-am spus în pilde, dar vine ceasul când nu vă voi mai vorbi în pilde, ci pe față vă voi vesti despre Tatăl... Au zis și ucenicii Săi: Iată, acum ne vorbești pe față și nu spui nicio pildă. Acum știm că Tu știi toate și nu ai nevoie să Te întrebe cineva... De aceea credem că ai ieșit de la Dumnezeu” (Ioan 16, 25, 29–30).

Iisus vorbește în așa fel încât *predica Sa să aibă un ecou*, să genereze *un răspuns personal*, să determine *atitudini și practici spirituale noi*. El nu-Și impune învățătura cu forța (Matei 19, 21). Chiar ucenicii pot să-L abandoneze și să-L trădeze: „De atunci, mulți dintre ucenicii Săi au dat înapoi și nu mai umblau cu El” (Ioan 6, 66–67). Și în acest caz cere renunțarea la violență (Ioan 18, 11; Matei 26, 52; Luca 9, 54–56), la constrângere morală (Matei 10, 14), propovăduind respectul față de libertate.

Iisus *explică ceea ce propovăduiește și interpretează ceea ce face*, aceasta pentru a-i antrena pe toți în actul convertirii, actul de examinare și schimbare a vieții personale. Iisus nu Se mulțumește nici cu convertirea superficială, nici cu delăsarea față de vindecarea sufletului: „Nu dați cele sfinte câinilor, nici nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor” (Matei 7, 6).

Revelația este progresivă și tot așa convertirea va fi lentă și dificilă. Iisus ceartă spiritele rele care se repezeau să se prosterneze înaintea Lui, deoarece El știa că aceea era o convertire falsă: „Iar duhurile rele, când îl vedeau, cădeau înaintea Lui și strigau: Tu ești Fiul lui Dumnezeu. Iar El le certa mult ca să nu-L dea pe față” (Marcu 3, 11–12).

În altă situație, Iisus îi acuză pe contemporanii Săi de o anumită lene intelectuală, numindu-i spirite fără inteligență, „zăbavnici cu inima ca să credeți”, mai ales atunci când este vorba de interpretarea profeților care au anunțat glorificarea lui Mesia (Luca 24, 25–27).

²⁹ Pr. Ioan BRIA, *Iisus Hristos*, Ed. Enciclopedică, București, 1992, pp. 26–27.

Iisus îi critică, de asemenea, pe cei ce caută o religie fără credință, pe cei care cer insistent „semne” fie ca să creadă, fie ca să nu mai aibă nevoie de credință. Poporul are frică de credință, de libertatea de a crede, de aceea caută sprijin în semne văzute. Însă Iisus nu se impune cu forța semnelor: *credința* este întotdeauna necesară pentru a descoperi prezența și lucrarea lui Dumnezeu în istorie. În acest sens, Iisus Însuși reprezintă un „semn” de împotrivire, cum spune bătrânul Simeon Maicii Domnului: „Iată, Acesta este pus spre căderea și ridicarea multora din Israel și ca semn de împotrivire” (Luca 2, 34).

Împărăția lui Dumnezeu în curs de realizare are tainele ei (Matei 13, 10–17), care nu pot fi revelate în sens absolut. Acestea sunt explicate în parabolele împărăției și sunt descoperite celor smeriți: „Te laud pe Tine, Părinte, Doamne al cerului și al pământului, că ai ascuns acestea înțelepților și pricepuților și le-ai descoperit celor mici” (Matei 11, 25)³⁰.

Învățămintul lui Hristos este *educativ*, pentru că El nu S-a mulțumit doar să împărtășească cunoștințe, ci a căutat să transforme pe omul vechi, cum face aluatul cu făina, să creeze omul nou, să creeze caractere puternice. Învățămintul Lui educativ a creat caracterul creștin, care strălucește peste veacuri.

Învățămintul lui Iisus este *temeinic și durabil*. El reușește să sădească în inimile ascultătorilor Săi învățătura cea nouă atât de adânc, încât toate furtunile vremii, pri-goanele cumplite, chinurile nesfârșite, nici chiar moartea, nu o au putut smulge de acolo, cum mărturisește Sfântul Apostol Pavel: „Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Iisus?” (Romani 8, 35).

Nu trebuie să uităm însă că temeinicia și durabilitatea învățămintului lui Iisus nu rezidă numai în mijloace didactice omenești; munca omenească a fost întregită de *colaborarea harului divin*. De aceea, sămânța învățăturilor dumnezeiești a încolțit, a crescut cu putere și a dat roade însutite și nepieritoare (Matei 5, 18). Dar dascălul Hristos este și chipul smereniei și umilinței, virtuți care ajută la intrarea în împărăția cerească. Ele sunt importante în domeniul creștin-moral ca și nașterea din apă și din Duh Sfânt, în domeniul credinței. Credința și umilința sunt așa de înrudite încât una fără cealaltă nu pot exista. Acest lucru l-a lămurit Hristos Sfinților Apostoli.

Fără *umilință*, Apostolii n-ar fi fost vrednici de Împărăția lui Dumnezeu. Mai mult, ei n-ar fi fost în stare să facă educația altora în acest spirit. În discuția pentru prioritate, Sfinții Apostoli nici nu bănuiau care este condiția principală pentru noua împărăție. În sine, este lucru bun dorința de a fi cel dintâi, de-a ședea de-a dreapta și de-a stânga Mântuitorului în Împărăția lui Dumnezeu. Dar când această dorință izvorăște din iubirea de sine, din egoism sau îngâmfare, ea trebuie combătută, pentru

³⁰ Pr. I. BRIA, *Iisus Hristos...*, pp. 26–27.

că face cu neputință viața socială armonică, pentru că duce la neînțelegeri. Din această primejdie a voit Domnul să-i scape pe ucenicii Săi, îndemnându-i la umilință, smerenie și atașament deplin la o viață plină de curăție religioasă-morală. Mântuitorul Hristos n-a înfrânat strădania Sfinților Apostoli spre perfecțiune. Căci fără aceasta n-ar exista progres nici în lumea naturală, nici în cea supranaturală. Însă El așază în fața acestei strădanii o altă țintă, abătând-o de la cele dinafară spre cele lăuntrice, învățându-i că cel ce vrea să fie mai mare în Împărăția lui Dumnezeu, acela trebuie să fie tuturor slujitor trebuie să servească cu toată puterea sa pe semenii săi mici și mari deopotrivă, trebuie să se jertfească neîncetat pentru binele și prosperitatea semenilor săi. În Împărăția lui Dumnezeu acela este mai mare, acela ajunge la un loc mai înalt care face mai mult bine semenilor săi. În centrul strădaniilor sale nu va mai sta eul îngust cu poftele sale meschine, cu viciile omenești, ci Dumnezeu identificat în semenul nostru³¹.

1.2. Educația religioasă ca participare la slujirea învățătoarească a lui Hristos

Multă lume se întreabă dacă *educația are nevoie de religie*? Răspunsul nu poate fi decât afirmativ. Da, educația are nevoie de religie pentru variatele contribuții în inițierea culturală, în formarea personalității și în orientarea spre binele comun, care, iată, toate decurg din religie. Desigur, educația necesită în primul rând o deschidere de principiu față de religie, pentru a putea corespunde cu ceea ce omul este în experiența sa cea mai profundă, adică o ființă care abia prin întrebarea despre relația cu sine însăși, cu lumea și cu Dumnezeu, pătrunde propria sa taină. A neglija oricare latură a acestei mișcări de căutare ar însemna pierderea din vedere a uneia dintre rădăcinile ființei umane³².

Invers: *are nevoie religia de educație*? Răspunsul este din nou afirmativ. Da. Credința creștină este, în esența ei profundă, un act cuprinzător de încredere personală, însă definit din punct de vedere al conținutului și, prin aceasta, raportat la realitate, în care rațiunea este suprasolicitată. În același timp, credința creștină este orientată în mod esențial spre configurarea lumii, care la rândul ei se definește într-un sens foarte cuprinzător prin educație, ca premisă indispensabilă a eficienței și afectivității.

Astfel, relația dintre educație și religie poate fi desemnată, în principiu, drept una a dialogului³³.

Actul de propovăduire a dreptei credințe face parte din activitatea misionară a Bisericii, atât prin membrii clerului, cât și prin ceilalți membri care au datoria de a

³¹ Pr. I. BRIA, *Iisus Hristos...*, p. 27.

³² Mircea Gelu BUTA, „Religie și universitate în postmodernism”, în *Tabor*, anul IV, nr. 4, iulie 2010, p. 74.

³³ M.G. BUTA, „Religie și universitate în postmodernism”..., p. 74.

predica cuvântul Evangheliei în funcție de pregătire și de locul în care își desfășoară activitatea, atât în cadrul familiei cât și în instituțiile de învățământ.

Activitatea didactică religioasă trebuie să fie realizată și receptată ca o extensiune concretă în social a slujirii învățătoarești pe care Biserica o are ca fundament de la Mântuitorul Iisus Hristos prin Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți. Ea deschide ființei umane drumul lucrării asemănării cu Dumnezeu, drumul întrupării în fiecare dintre noi a Cuvântului viu și dătător de viață veșnică. Mai mult chiar, activitatea didactică religioasă este ancorarea în concret, în fapt, a trimiterii Apostolilor (Matei 28, 19), este misiunea prin care Evanghelia se extinde până la marginile pământului, deși, în cea mai mare parte, ea rămâne o chemare, aș spune mai degrabă o călăuzire a lumii spre Hristos.

La fel ca și activitatea publică a Mântuitorului, educația religioasă are ca țintă propovăduirea adevărului revelat. Iar dacă Hristos a binevoit ca prin Întrupare să se aducă în forma maximă de apropiere față de om, spre a ușura cunoașterea Lui, atunci rolul educației religioase este acela de a-i duce pe elevi spre cunoașterea lui Hristos ca Adevăr suprem.

1.2.1. Participarea factorilor educaționali la slujirea învățătoarească a lui Hristos

Educația este un proces de formare specific omului. Aceasta, întrucât educația se face de la persoană la persoană. Ea implică un dialog între două persoane, un dialog care angajează cel puțin doi oameni: unul care face, comunică și celălalt care primește. Aceasta când vorbim despre educație în general. Dar atunci când vorbim despre educația religioasă, factorii implicați în ea se multiplică, pentru că educația religioasă nu este una oarecare, obișnuită, ci este una specială. *Factorii* implicați în ea sunt *de natură divină și umană*. Din partea divină este implicat însuși Dumnezeu și instituția Sa teandrică, Biserica, pe care a instituit-o pe pământ tocmai în acest scop.

Din partea umană, se implică în virtutea teandriei *Biserica*, și împreună cu ea: *familia, școala și profesorul de Religie*, precum și *subiectul* care primește educația. Înțelegem implicarea acestor factori astfel: *Dumnezeu*, prin Iisus Hristos; *Biserica*, prin Sfinții Apostoli și urmașii lor; *familia*, prin cei 7 ani de acasă și asistenta elevului pe toată durata școlarizării; subiectul de educat, adică *elevul*, prin participarea consecventă și conștientă la procesul instructiv-educativ; *școala*, mediul de desfășurare al educației, prin aria curriculară și profesor. Pentru a-și atinge scopul educațional este necesară o *corelare* a factorilor amintiți mai sus.

1.2.1.1. Dumnezeu ca factor educațional

Pentru ca Dumnezeu: Tatăl-Creatorul, Fiul-Mântuitorul și Duhul Sfânt-Desăvârșitorul să fie acceptat ca factor de educație, omul trebuie să-L înțeleagă așa cum este El într-adevăr, adică ființă absolută, vie, mai presus de lume, spirituală și personală.

Ca ființă vie și absolută, Dumnezeu are cunoașterea deplină, cunoaștere care, în expresia dogmatică, se numește „atotștiință”. Fiind mai presus de lume, ființa Sa spirituală și personală, omul n-o poate vedea, precum zice Sfânta Scriptură la Ieșire 33, 20: „fața mea nu vei putea s-o vezi, că nu poate vedea omul fața Mea și să trăiască. Dar cu toate acestea, Dumnezeu este cel ce a rostit, în fața lui Moise, cuvintele poruncilor (Ieșire 20, 1–17), iar Moise „a scris toate cuvintele Domnului” (Ieșire 24, 4). De unde rezultă că, deși nevăzut, Dumnezeu face neîncetat educație religioasă³⁴. De exemplu, pe Adam l-a învățat cum să fie viu în veci atunci când i-a dat o poruncă în Rai (Facerea 2, 16–17); pe Cain îl sfătuiește să fugă de păcat (Facerea 4, 6–7), iar când a venit plinirea vremii (Galateni 4, 4), L-a trimis în lume pe însuși Fiul Său care să ne învețe toate cele necesare, așa cum zice Sfântul Evanghelist Ioan: „Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată: Fiul cel Unul-Născut, Care este în sânul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut” (Ioan 1, 18).

Cât privește timpul de după înălțarea sa la cer, asistența divină este asigurată prin Duhul Sfânt, „Mângâietorul, pe Care-L va trimite Tatăl, în numele meu, Acela vă va învăța toate și vă va aduce aminte despre toate cele ce v-am spus Eu (Ioan 14, 26). Astfel a fost și este asigurată educația religioasă din partea lui Dumnezeu.

Un rol esențial al educației religioase este acela de a *oferi fiecăruia* posibilitatea de a juca un *rol activ* în comunitate. Mântuirea, idealul educațional creștin este ajungerea la *asemănarea cu Dumnezeu*, în comuniune cu semenii și cu ajutorul harului lui Dumnezeu. Acesta dorește ca prin urmarea sfaturilor evanghelice lăsate omenirii să putem face trecerea de la viața cea trecătoare la viața cea veșnică, să depășim etapa *omului celui vechi* spre etapa *omului celui nou*. Deși putem pune un început acestei evoluții, finalitatea ei se prelungește dincolo de hotarele lumii acesteia, în veșnicie.

1.2.1.2. Biserica – factor educațional

Biserica este comunitatea și comuniunea de credință și de viață creștină a celor ce cred în Dumnezeu, în același fel. Prin ea se sădește în oameni sfințirea.

În Biserică este un neînterupt urcuș duhovnicesc. Pentru realizarea lui, ea, Biserica, a desfășurat și desfășoară o slujire învățătoarească care rezidă în întemeietorul

³⁴ Pr. Ștefan POMIAN, „Factorii educației religioase și ai formării caracterului religios-moral” în *Ortodoxia Maramureșeană*, anul IV, nr. 4, Baia-Mare, 1999, p. 253.

ei Iisus Hristos. El este Cel care trimite la Cincizecime pe Sfântul Duh, peste ucenicii Săi (Ioan 16, 7 și 13; Fapte 2, 1–47) și prin aceștia peste cei trei mii de bărbați la care se adaugă femeile și copiii lor, care s-au botezat în urma cuvântului de învățătură rostit de Sfântul Apostol Petru (Fapte 2, 14–41), întemeindu-se astfel și în chip văzut și obiectiv, ca o realitate palpabilă, Biserica, o comunitate și comuniune de credință și de viață a celor care au crezut (Fapte 2, 45). De atunci, neîncetat, cuvântul lui Dumnezeu este propovăduit de Biserică, prin viu grai și în scris, după modelul apostolic. Această propovăduire menține deschiderea omului spre desăvârșire și menține pe om pe calea desăvârșirii.

Spre deosebire de un alt tip de educație, care este încadrată într-un anumit timp, într-un anumit număr de ani, într-o anumită vârstă, educația religioasă pe care o face, în special, Biserica se întinde de la leagăn la mormânt, în veșnicie. Ea se realizează prin mijlocirea harului ca o succesiune și tradiție care se manifestă prin slujitorii cuvântului dumnezeiesc. Aceștia aparțin Bisericii. În ea Dumnezeu i-a chemat. Ea i-a format și îi întreține pe drumul mântuirii și astfel ei sunt uneltele Bisericii, prin care ea predică, catehizează, educă neîncetat prin cuvânt, cultul divin, cântare, pictură și exemplele de viață sfântă. Și pentru că nu este mântuire în afara Bisericii, ea rămâne un factor important în educația religioasă, atât a copiilor cât și a credincioșilor aparținând celorlalte vârste.

Rolul de factor educativ și-l începe Biserica la 40 de zile de la nașterea copilului, când acesta este dus la locul de rugăciune și de închinare ca să fie îmbisericit, închinat la Sfintele Icoane sau la Sfântul Altar. Acest rol ține până când, înainte de a părăsi viața pământească, credinciosul cheamă preoții Bisericii să-i slujească Taina Sfântului Maslu și să-l cuminece.

Slujirea învățătoarească o realizează Biserica prin ierarhia sa, prin care și-a adus o contribuție de neprețuit la formarea religios-morală a zecilor de generații de creștini din întreaga lume și la formarea tezaurului de cultură și civilizație. Dacă s-ar scoate afară toate elementele de cultură și civilizație pe care Biserica le-a adus în lumea celor două milenii, atunci ar rămâne foarte puține sau n-ar rămâne deloc, pentru că Biserica a făcut și face parte din viața oamenilor. Prin slujirea cuvântului rostit dar și tipărit, Biserica a format caractere morale și în același timp a păstrat fiilor ei conștiința creștină³⁵.

Din epistolele pastorale ale Sfântului Apostol Pavel se știe că episcopii puși de el, ca Timotei și Tit, aveau puterea de a învăța, precum și obligația de a fi atenți la ceea ce învățau alții, deci, de a *supraveghea învățătura în comunitate*, pentru a putea „să îndemne la învățătura cea sănătoasă și să mustre pe cei potrivnici” (Tit 1, 9).

³⁵ Pr. Ș. POMIAN, „Factorii educației religioase...”, p. 253.

Împreună cu harul și credința, din episcop în episcop, s-a transmis dreapta învățătură, iar cel care „este chemat să judece în fata efortului de gândire și de acțiune ale credincioșilor, pentru a păstra curat depozitul tradiției”, este episcopul. Dar tot Sfântul Apostol Pavel precizează că în Biserica primară erau trei harisme principale: „Pe unii i-a pus Dumnezeu în Biserică: întâi *apostoli*, al doilea *prooroci*, al treilea *învățători*...” (I Corinteni 12, 28). Învățătorul era cel care instruia mai de aproape în cele ale credinței și moralei creștine, purtător al cunoștinței și al înțelepciunii.

Prima formă organizată cu funcție învățătoarească în Biserica au fost **școlile catehetice**, cum au fost vestitele școli din Alexandria și Antiohia. În afară de școlile amintite, în epoca primară a creștinismului, au mai existat o școală „africană”, una „asiatică”, una la Odessa, una la Cezareea Palestinei etc.

Școala catehetică din Alexandria, înființată în sec. II, era propriu-zis un institut de cercetare științifică, cu program de studii, profesori și studenți, corespunzând universității de azi. La început, foarte probabil, programa de studii cuprindea numai exegeza biblică, dar cu timpul, pe măsura creșterii numărului și calității discipolilor, ea s-a îmbogățit și cu filosofia, pentru ca apoi să ajungă la două ramuri distincte: ramura profană cuprinzând dialectica, științele naturii și etica și ramura creștină ocupându-se de exegeza biblică și filosofia creștină, cum reiese din informația dată de un ucenic al lui Origen, Sfântul Grigorie Taumaturgul³⁶.

Școlile catehetice apărute între secolele II și V și-au însușit o *ținută științifică* și o *metodă de activitate sistematică* în vederea pregătirii unor generații de creștini care să poată răspunde la atacurile păgâne.

Din secolul IV, în interiorul Bisericii se organizează monahismul, care va deveni și o instituție de cultură și educație religioasă. Mănăstirile devin adevărate focare de spiritualitate și adevărate centre de educație religioasă. Trebuie să specificăm că aceste **școli mănăstirești** au luat ființă atât în Răsărit cât și în Apus. În aceste școli Religia nu era singura materie predată. Se predau și alte obiecte de învățământ, însă în spirit religios creștin. În acest fel, întregul învățământ este așezat pe temeiuri creștine, modelul acestor școli mănăstirești fiind preluat și de către **școlile parohiale**.

În țara noastră începuturile învățământului religios sunt strâns împletite cu cele ale învățământului în general. Primele școli românești au fost ctitorite de călugări, învățământul fiind aproape în întregime religios, făcându-se după cărțile de slujbă. Însăși trecerea la cartea laică se înfăptuiește sub supravegherea Bisericii.

Școala însăși s-a născut din această îndeletnicire didactică a cateheților în pridvorul Bisericii, pentru ca apoi pe lângă cele religioase să învețe și din celelalte. Astfel,

³⁶ Pr. Vasile CITIRIGĂ, *Bazele doctrinare ale cooperării dintre Biserică și școală* preluat de pe <http://www.creștinortodox.ro/diverse/bazele-doctrinare-cooperarii-dintre-biserica-scoala-96631.html>, 24.01.2011.

profesorul Nicolae Iorga, într-una din prelegerile ținute la Universitatea din București în ciclul „Școala și cultura”, a afirmat că „școala pleacă tot de la creștinism, de la lecția de catehism din pridvor, de la educația celor „chemați”, a „catehumenilor”, care trebuiau, firește, să învețe patru lucruri: dogma, simbolica, ritualul, morala”³⁷...

1.2.1.3. Familia – factor al educației religioase

Primul factor care formează persoana în perspectiva creștină este *familia*. Aceasta are menirea de a-l introduce pe copil în religia de apartenență prin Botez, dar și prin formarea primelor conduite sau prin interiorizarea unor stări de spirit elementare. Familia trebuie mai mult să formeze decât să informeze. Este cunoscut faptul că orice copil „absoarbe” primele impresii și conduite din mediul familial, caracterul acestuia formându-se prin mimetism și contagiune directă.

Una dintre problemele actuale ale societății românești (și nu numai) este starea de „analfabetism” religios, în sensul că însăși familia are nevoie de o educație religioasă solidă³⁸.

Înfăptuirea educației creștine a copiilor în familie devine irealizabilă fără un climat psihologic și pedagogic potrivit, la care contribuie hotărâtor concordia, dragostea și pacea membrilor de familie. Sfântul Ioan Gură de Aur compară familia cu o corabie. Cearta femeii și a bărbatului în familie seamănă cu disputa dintre comandant și cârmaci în clipa în care corabia este în pericol să se scufunde. Neînțelegerea părinților influențează nefavorabil pe toți membrii familiei, care sunt părtași la consecințele negative ale stării acesteia³⁹.

Familia creștină constituie un spațiu de antrenament și exercițiu spiritual, gimnaziu al virtuții, fapt care dă membrilor ei posibilitatea să abordeze cu succes viața în cadrul comunității mai largi. Lucrarea educației creștine pe care o înfăptuiesc părinții în copii este asemănată de către Sfântul Ioan Gură de Aur cu precizia muncii artistice a pictorilor și a sculptorilor care scot ce este inutil și adaugă ceea ce este de folos. Astfel, se impune o urmărire zilnică de către părinți a copiilor și o ordonare a întregului lor timp liber, ca prin abordările pedagogice potrivite să fie atinsă creșterea calităților naturale ale copiilor, precum și diminuarea, și în final, ștergerea defectelor lor⁴⁰.

Evanghelizarea și transmiterea misionară a tradiției creștine de către mireni este de o importanta capitală în cadrul familiei⁴¹. Încă de la începutul ei, Biserica creștină

³⁷ Pr. Vasile GORDON, *Introducere în Omiletică*, Ed. Universității din București, 2001, p.150.

³⁸ C. CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice...*, p. 32.

³⁹ Constantinia IORDA, *Educația preșcolarilor după principiile Sfântului Ioan Gură de Aur*, Ed. Sophia, București, 2009, pp. 59–60.

⁴⁰ A se vedea PG 62, 154.

⁴¹ Pr. Ion BRIA, *Tratat de Teologie dogmatică și ecumenică*, Ed. România creștină, București, 1999, p.162.

s-a constituit după modelul familiei, ca o comunitate de dragoste: *„Pe cel bătrân să nu-l înfrunți, ci să-l îndemni ca pe un părinte: pe cei mai tineri, ca pe frați; pe femeile bătrâne, ca pe mame; pe cele tinere, ca pe surori, în toată curăția. Pe văduve cinstește-le, pe cele cu adevărat văduve. Iar dacă o văduvă are copii sau nepoți, ei să se învețe mai întâi să-și dovedească evlavia față de propria lor familie și să-și răsplătească părinții, fiindcă bun este lucrul acesta și primit înaintea lui Dumnezeu”* (1 Timotei 5, 1–4). Apostolul Pavel compară legătura dintre bărbat și femeie cu cea dintre Hristos și Biserică (Efeseni 5, 20–33). *„Taina aceasta mare este; iar eu zic, în Hristos și în Biserică”* (Efeseni 5, 32).

Educarea creștină a copiilor de către părinți constituie o cinste deosebită pentru ei înșiși și motiv de desfătare cu multe bunuri, putând fi considerată și ca o recompensă spirituală a lor, deoarece lucrarea lor pedagogică are raportarea ei la Însuși Dumnezeu, de vreme ce constituie o înfrumusețare a omului ca chip al lui Dumnezeu și o restituire lui Dumnezeu a celui căutat „după asemănare”.

Tot Sfântul Ioan Gură de Aur le recomandă părinților să fie „învățători ai virtuții” iar ținta educației din familie trebuie să fie desăvârșirea în Hristos și câștigarea mântuirii.

Astfel și azi, în cadrul familiei, se stabilește viitorul temporar și adesea și cel veșnic al copiilor. Cei șapte ani de acasă sunt încă dătători de ton și de tonus în viață. De aceea, familia rămâne un important factor al educației religioase și este răspunzătoare de aceasta înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor.

Trebuie menționată însă necesitatea conlucrării familiei cu ceilalți factori educaționali: școala și Biserica. Din nefericire există încă acea concepție a părinților care își „abandonează” copiii la poarta școlii și așteaptă ca noi, profesorii „să facem om din ei”. Ori nu este pe atât de simplu pe cum se crede. Conlucrarea familiei cu Biserica se poate materializa atât prin participarea la slujbe a tuturor membrilor familiei (cunosc cazuri în care copilul a reușit să își aducă părinții – nu tocmai religioși – la Biserică, duminical) cât și prin sesizarea către preot din partea părinților a diferitor probleme pe care copiii le întâmpină. Astfel, dintr-un stadiu incipient, multe dintre pornirile rele pot fi oprite, cunoscute fiind recomandările Sfinților Părinți legate de smulgerea din rădăcină a păcatului, asemenea unui puiet, deci neamânarea luării de măsuri până atunci când poate fi prea târziu.

1.2.1.4. Școala – factor al educației religioase

Încă de la început, educația religioasă creștină s-a desfășurat într-un cadru instituționalizat, constituit după modelul școlilor filosofice ale vremii, dintr-un învățător și un grup de discipoli.

Cel dintâi învățător creștin a fost însuși Domnul nostru Iisus Hristos. Sfântul Evanghelist Ioan, în Evanghelia sa (13, 13) redă conștiința mărturisită a Domnului

Iisus și a discipolilor Săi despre aceasta, în felul următor: „Voi Mă numiți pe Mine învățătorul și Domnul, și bine ziceți, căci sunt”. Grupul pe care-l învăța Iisus, era alcătuit din doisprezece discipoli, consemnați cu numele de Sfântul Evanghelist Matei (10, 2–4). Acest grup era instruit și pus să experimenteze metodic și aplicativ cele învățate. Lecțiile lor de probă sunt consemnate în Evangheliile după Matei (10, 5–17) și după Marcu (6, 17–13), iar la sfârșitul celor trei ani de școală „le-a deschis lor mintea ca să priceapă Scripturile” (Luca 24, 45).

Pe lângă acest grup de doisprezece discipoli, tradiția Bisericii mai numără încă 70–72 de discipoli, între care intră Luca și Cleopa (vezi Luca 24, 13–35), cei puși pentru tragerea lor la sorți spre a-l înlocui pe Iuda Iscarioteanul (Fapte 1, 23–26), cei care vor fi aleși ulterior diaconi (Fapte 6, 5) și cei care se vor constitui în ucenici apostolici.

După modelul desfășurat de Iisus, vor proceda la început și Sfinții Apostoli, dar ucenicii apostolici și cei postapostolici vor organiza școli care nu se deosebeau cu mult de școlile zilelor noastre. Aceste școli, despre care am vorbit și mai sus, sunt cunoscute în istoria bisericească sub numele de „Școli catehetice”, ceea ce înseamnă că rolul lor era acela de a face educația religioasă. Cui? Tuturor celor care doreau să intre în sânul Bisericii Creștine, tineri și vârstnici, cărora li se cerea, la primirea Sfintei Taine a Botezului, mărturisirea credinței.

În aceste școli catehetice se făcea chemarea la credință, instrucția religioasă și consacrarea întru credință. Așadar, școlilor catehetice, care încep să dispară prin secolul V-lea, din cauza lipsei de nebotezați, le urmează școlile mănăstirești. Începutul acestor școli îl face Sfântul Vasile cel Mare care întemeiază „Vasiliada”, un complex social și educativ, precum și o mănăstire pentru care a și scris reguli de viață.

Componenta didactică a misiunii Bisericii trebuie identificată, mai întâi, în demnitatea învățătoarească a Mântuitorului și apoi în dinamica misionară a creștinismului primar apostolic exprimată în epistolarul paulin de la Efes. 4, 11.

Demnitatea învățătoarească are ca extensie socială dimensiunea învățământului religios care pregătește apostolatul laic realizat de profesorul de Religie, dar și de fiecare credincios care a deprins o existență de tip martiric (I Corinteni 12, 15). Când se vorbește despre învățământul religios trebuie să se plonjeze adânc în istorie și să se observe că însăși structura fundamentală a învățământului este una cu evidente osaturi religioase.

Textul din Efeseni coroborat cu gândirea paulină din I Corinteni ne poziționează înțelegerea chiar în acest registru eclesiologic, școala fiind un mădular al Bisericii, deci necesitând o dimensiunea aptă de eclesializare. În acest câmp ideatic trebuie receptată dimensiunea învățătoarească la care prin chemare și trimitere aderă toți dascălii de Religie.

Ca ancorare în concret a trimeriei Sfinților Apostoli la propovăduire, **educația religioasă** vizează, așadar, câteva **aspecte principale**:

- propovăduirea adevărului revelat și trăit ca mediu de restaurare în Biserică prin Duhul Sfânt în Sfintele Taine și slujiri liturgice;
- crearea fondului de cunoștințe și trăiri duhovnicești ce oferă posibilitatea mărturisirii credibile a credinței și a trăirii religioase autentice, chipul martiric;
- trăirea autentică în trupul mistic și unic al lui Hristos, adică crearea koinoniei și a sinapsei liturgice, acesta este principalul motiv pentru care afirm ca fiind necesară redefinirea ariei curriculare Religie;
- crearea capacităților raționale dialogice menite realizării unei apologii credibile și convingătoare;
- constituirea laicului implicat care asumă vestirea și slujirea diaconală, filantropică autentică, slujire care poate introduce ordinea în socialul excesiv materializat și consumist;
- formarea „omului duhovnicesc”, a omului care știe să asume responsabilitatea proprie și responsabilitatea pentru ceilalți și pentru creație fie prin acte concrete, fie prin rugăciune și asceză⁴².

Aceste aspecte evidențiază clar locul pe care trebuie să îl ocupe didactica religioasă și relevă marea responsabilitate pe care și-o asumă profesorii de Religie în această perioadă caracterizată de un indiferentism religios și moral accentuat și de o deusolare totală a tinerilor, asaltați din toate sursele media de „adevăruri” care mai de care mai atrăgătoare și mai incitante.

Problema întâlnită astăzi în societatea noastră este aspectul de discontinuitate care apare în curricula orei de Religie, dar și statutul profesorului de Religie în corpusul eclesial. Odată cu absolvirea Facultății de Teologie, în cazul în care tinerii aleg calea catedrei, ei sunt inserați într-un alt sistem, într-o altă structură administrativă în cadrul căreia mulți se feresc de asumarea faptică și atitudinală a apartenenței lor la structura eclesială ce le-a dat pregătirea și binecuvântarea de a împlini misiunea în școală. Ar fi bine ca profesorul de Religie să fie cooptat în Comitetul parohial al Bisericii parohiale în care funcționează școala, să interacționeze efectiv cu preotul paroh în vederea implicării liturgice a elevilor; să fie reprezentat de drept în forurile bisericești episcopale; să beneficieze de posibilitatea realizării unei pregătiri continue realizată de Biserică în cadrul bisericesc⁴³.

⁴² Pentru o aprofundare a acestor aspecte a se vedea articolul părintelui Ioan CHIRILĂ, „Misiunea prin activitatea didactică religioasă”, în *Studii Teologice*, seria a III-a, anul I, nr. 3, Ed. IBMBOR, București, 2005, p. 168.

⁴³ Pr. I. CHIRILĂ, „Misiunea prin activitatea didactică religioasă...”, p. 168.

Dincolo de acestea însă, reușita orei de Religie ține de modul în care fiecare profesor de Religie își asumă misiunea. Profesorul de Religie are misiunea de a iniția copiii și tinerii în credință prin educația creștină. Acesta are un scop *informativ*, de a transmite adevărurile de credință și morală creștină și unul *educativ-formativ*, de formare a personalității creștine prin realizarea comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii în orizontul desăvârșirii în Biserică. Aceste scopuri ale educației religioase sunt îndeplinite atunci când între educator și educat există o comuniune deplină în duhul Evangheliei și a spiritualității creștine ortodoxe.

Pentru a-și îndeplini misiunea, profesorul de Religie trebuie în primul rând să aibă vocație pentru aceasta, o formare teologică, misionară și psiho-pedagogică temeinică, o trăire autentică a credinței, dăruire și preocupare de propria sa formare și perfecționare continuă. Modelul absolut al profesorului de Religie trebuie să fie Hristos. De asemenea, prin personalitatea și ținuta sa morală, profesorul trebuie să devină un model „intermediar” pentru elevi. Biserica este formată din persoane înzestrate cu libertate, chemate la libertate și iubire netrecătoare. Profesorul de Religie, în virtutea preoției sale universale, trebuie să își pună în slujba elevilor săi, în mod responsabil, calitățile și harismele personale cu caracter eclesial general, ca participare la slujirea profetică a lui Hristos.

Astfel, profesorul de Religie, în calitatea sa de mirean, nu are doar dreptul, ci și datoria de a participa la misiunea integrală a Bisericii. Încorporat în Hristos prin Botez, Mirungere și Euharistie, profesorul de Religie participă în modul său propriu la slujirea profetică a lui Hristos, chemarea specifică fiind aceea de a căuta Împărăția lui Dumnezeu (Matei 28, 19–23) Mărturia cuvântului lui Dumnezeu, propovăduirea Evangheliei este o exigență internă a credinței. Din încredințarea episcopului, profesorul de Religie trebuie să fie implicat în acest tip de misiune didactică și pedagogică, rolul său fiind acela de a-l face pe copil să își deschidă inima spre dragostea și cunoașterea lui Dumnezeu.

Din puțina mea experiență de profesor de Religie am putut observa cu regret că e foarte dificil să creezi un echilibru între cele două scopuri: a informa și a forma. Cu siguranță că un fond religios teoretic este absolut necesar, însă ce facem în situația în care o elevă din clasa a VI-a recunoaște foarte relaxată faptul că nu a fost la biserică aproape deloc, deoarece părinții ei nu văd utilitatea mersului la Biserică...? Pe ce bază clădesc *formarea sufletească* a acestui copil? Aici intervine ideea necesității catehizării adulților, în mod deosebit a generațiilor care au fost „scutite” de educația religioasă din școlile perioadei comuniste.

Un alt lucru esențial este necesitatea realizării unei *comuniuni interumane* la nivelul clasei, al școlii (relația elev-profesor) și al societății, în general. Comuniunea aceasta implică însă criteriul absolut al misiunii, adică iubirea... iubire pe care aș defini-o în

termeni plastici ca fiind un exercițiu de acomodare pentru valorile supreme emise de Dumnezeu. Această iubire, odată lucrată și dusă înspre desăvârșire va conduce la extinderea *comuniunii interumane* în *comuniunea cu Dumnezeu* și ne va ajuta la atin-gerea misiunii formatoare a creștinismului concretizată în *reconstruirea personalității umane*, ca și continuare a celor trei slujiri ale Mântuitorului.

Considerăm că se impune pe lângă formarea științifică și didactică și o formare misionară a profesorilor de Religie. Pe parcursul ariilor de studiu studenții pot fi antrenați în cadrul unor activități misionare concrete. Abilitățile misionare ar putea fi certificate chiar printr-un atestat din partea Centrului Eparhial. Ar fi binevenite unele sugestii din partea Centrelor Eparhiale cu privire la probleme misionare curente ale eparhiei, în acest sens catedrele de misiologie din cadrul facultăților de teologie și-ar putea structura și delimita conținuturile științifice⁴⁴.

În cadrul orei de religie profesorul de Religie are posibilitatea și misiunea de a iniția în credință prin educarea religioasă a copiilor și tinerilor într-o formă institu-ționalizată și constantă.

Reintroducerea Religiei ca disciplină de învățământ impune necesitatea întocmirii unor programe școlare, a elaborării de manuale și lucrări de didactică și de psihologia religiei, a mijloacelor de învățământ adecvate predării religiei care să răspundă învățământului românesc actual, integrând disciplina Religie într-o formă coerentă și adecvată în Curriculumul național, cât și exigențelor misiunii Bisericii.

⁴⁴ Pr. I. CHIRILĂ, „Misiunea prin activitatea didactică religioasă...”, p. 168.

CAPITOLUL 2

Transmiterea adevăratei credințe prin Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, în Biserică

Mântuirea universală realizată „o dată pentru totdeauna” (Evrei 9, 12) în Iisus Hristos trebuie pusă în relație directă cu fiecare persoană umană.

Această relaționare se face prin ceea ce părintele Ion Bria numește **ciclul credinței**, care cuprinde:

- a) inițierea în tainele credinței și mărturisirea personală a acesteia, sau fidelitatea față de Mântuitorul Iisus Hristos și Evanghelia Sa (ce credem? care este conținutul credinței?);
- b) celebrarea credinței prin cult și Taine, sau fidelitatea față de sine și de Biserica lui Hristos, lărgirea orizontului speranței (cum trăim, mărturisim și transmitem credința?);
- c) practicarea credinței în morala și spiritualitatea personală și socială, sau fidelitatea față de aproapele și de lume în desăvârșirea comuniunii dragostei (care este efectul transformator al credinței, care sunt roadele ei morale și spirituale?).

Predarea explicită a învățăturii de credință constituie primul act al ciclului credinței prin care istoria mântuirii trece în istoria oamenilor și o transformă, generând convertirea personală și încorporarea în trupul lui Hristos ca mădulare ale Lui prin înfierea ce s-a produs în Taina Botezului.

De aceea misiunea cea mai dificilă, dar și cea mai urgentă a Bisericii pe care o exercită prin slujitorii ei, preoți și profesori de Religie, este aceea de a iniția în credință, de a face ucenici și mărturisitori ai lui Hristos, de a adăuga zilnic Bisericii pe cei ce se convertesc și se botează (Fapte 2, 47) și de a-i însoți pe cei botezați, făcându-i să crească în credință și să actualizeze în viața lor harul Botezului. Credința nu se predă și nu se învață pentru a satisface o curiozitate religioasă sau culturală, ci spre a deschide fiecărui om poarta spre cunoașterea lui Dumnezeu și spre experiența contemporană a lui Hristos, fără de care ființa umană este pierdută⁴⁵.

⁴⁵ Pr. I. CHIRILĂ, „Misiunea prin activitatea didactică religioasă...”, p. 168.

2.1. Transmiterea adevăratei credințe prin Sfânta Scriptură

2.1.1. Educația în lumina Vechiului Testament

Un îndreptar de bază pentru educație îl constituie Revelația Vechiul Testament, cele mai multe sfaturi și principii pedagogice găsindu-se în Levitic, Numeri, Deuteronom, Pilde și Psalmi.

În esență, rolul educației după cărțile didactice este următorul: plecând de la învățătura că Dumnezeu l-a creat pe om după chipul Său, cu scopul de a ajunge la asemănarea cu El, rezultă că omul trebuie să depună un efort susținut pentru atinșerea acestui țel, iar lucrul acesta nu se poate obține decât prin educație.

Din cărțile menționate rezultă că scopul educației este dobândirea înțelepciunii spre care trebuie să tindem din toate puterile. În concepția vetero-testamentară este considerat om înțelept nu cel ce are multe cunoștințe, ci cel care știe cum să trăiască pentru a fi bine plăcut lui Dumnezeu. Așadar, însușirea poruncilor divine transmise prin Moise nu la modul pur teoretic, ci prin împlinirea lor în fapte de viață constituia scopul educației la evrei.

Ca metodă de educație, Vechiul Testament recomandă în special exemplul părinților, care trebuie să-și educe copiii și atunci când este cazul, să-i mustre: *„Cine cruță toiagul său își urăște copilul, iar cel care îl iubește îl ceartă la vreme”* (Pilde 13, 24). Familia deține rolul fundamental în educație, ceea ce s-a păstrat până în zilele noastre. Față de Dumnezeu și față de societate părinții au o dublă datorie, constând în asigurarea tuturor condițiilor materiale și în îngrijirea permanentă pentru formarea și dezvoltarea copiilor, deoarece personalitatea nu se dobândește doar pe cale ereditară, ci este rezultatul unei îndelungi activități susținute într-un mod organizat de către educatori.

Cea mai importantă îndatorire a părinților în educarea copiilor este cultivarea spirituală a lor, fiindcă, după cum ni se spune în Proverbe (3, 14–15), *„dobândirea înțelepciunii e mai scumpă decât argintul și prețul ei e mai mare decât al celui mai curat aur. Ea este mai prețioasă decât pietrele scumpe”*. Cine nesocotește această datorie nu numai că își neglijează copiii, ci săvârșește o mare nedreptate față de societatea în care trăiește. De aceea Sfânta Scriptură îi dezaprobă și îi condamnă pe acești așa-ziși părinți: *„Rușine tatălui este fiul neînvățat iar fiica spre scădere s-a născut”* (Sirah 22, 3).

Tot în cartea Ecclesiasticului regăsim necesitatea învățării și a supunerii față de părinți și față de învățători: *„Ai feciori? Învăță-i pe ei și înconvoaie din pruncie grumazul lor”* (Sirah 7, 23). Aceeași carte, în capitolul 30, prin primele treisprezece versete aduce recomandări, îndemnuri pentru creșterea copiilor. Ideea de bază, sintetizată, este aceea de a interveni la timp în educația copiilor și a tinerilor astfel încât

să se evite efectele nedorite ale unei creșteri necontrolate, nesăbuite, strâmbe, asemenea copacilor neîngrijiți la timp: „*Cel ce-și crește bine copilul*”⁴⁶, *o face spre folosul lui și printre cunoscuți va fi mândru de el*”.

Vechiul Testament conține dispoziții clare cu privire la obligativitatea educării copiilor și tinerilor în spiritul legii și al tradiției poporului evreu. Prima îndatorire în ce privește educația copiilor revenea **mamei**: „*Ascultă, fiule, învățătura tatălui tău și nu lepăda rânduilele maicii tale!*” (Pilde 1, 8); Același îndemn, aproape identic exprimat îl întâlnim tot în Pilde, *ascultarea* legilor fiind înlocuită cu *păzirea* lor: „*Fiule, păzește legile tatălui tău și nu lepăda rânduilele maicii tale!*” (Pilde 6, 20).

Educația și instrucția religioasă trebuiau săvârșite încă de la o vârstă fragedă: „Deprinde pe tânăr cu purtarea pe care trebuie să o aibă; chiar când va îmbătrâni, nu se va abate de la ea” (Pilde 22, 6).

În cazul băieților, pe măsură ce aceștia creșteau, intervenea și **tatăl**, ambii părinți având îndatorirea de a da copiilor lor mai ales o profundă educație religioasă-morală: „*Ca să istorisiți în auzul fiilor voștri și al fiilor fiilor voștri câte am făcut în Egipt și semnele Mele, pe care le-am arătat într-însul, și ca să cunoașteți că Eu sunt Domnul!*” (Ieșire 10, 2).

De la vârsta de cinci ani, în cazul băieților, tatăl prelua responsabilitatea educării acestora. Uneori tatăl îl încredința pe băiat unui educator de profesie. Educația consta în deprinderea scrisului și a cititului pentru a avea acces la aflarea poruncilor Legii, cunoașterea unei matematici elementare și cunoașterea legislației mozaice de origine divină. În baza acesteia, copiii învățau obligația de a respecta în primul rând poruncile Decalogului dar și o serie de porunci ce trebuiau respectate în cadrul societății. După exilul babilonic au apărut școlile publice, în care copiii stăteau pe jos pentru a-și asculta învățătorul.

Bar-Mitzvah – este actul de răspundere pe care băiatul evreu îl are pentru faptele sale față de Dumnezeu, **începând de la vârsta de 13 ani**, reprezentând practic un pas spre maturitate al tânărului. După legea evreiască, un băiat este considerat „bar-mitzvah” în momentul când împlinește 13 ani și primește statutul de adult. O fată evreică devine „bat-mitzvah” când împlinește 12 ani. În aceste momente însemnate ei devin evrei adulți în toată puterea cuvântului și li se oferă atât posibilitatea să se dezvolte spiritual, cât și responsabilitatea de a deveni persoane mai bune. Fetele ajung la statutul de adult cu un an mai devreme pentru că de obicei fetele se maturizează fizic și emoțional mai devreme decât băieții, fiind gata să îmbrățișeze responsabilitatea pe care o implică maturitatea⁴⁷.

⁴⁶ Verbul **paidévo** înseamnă deseori „a pedepsi”, dar întotdeauna în sens pedagogic: a pedepsi cu scopul de a îndrepta. În aceeași sferă semantică, el înseamnă (ca în cazul de față) „a educa un copil”, a-i da o bună creștere (dar nu fără rigorile pedagogiei).

⁴⁷ Conform *Jewish Education Network*, http://www.jen.ro/ciclul_de_viata_files_4.html, 10.01.2012.

Când băieții și fetele devin bar și bat mitzvah, ei ating un nou stadiu de dezvoltare în viața lor și încep să se întrebe ce fel de oameni vor să devină. La pubertate, o persoană nu mai trăiește în lumea ideală a copilăriei și poate începe să facă o apreciere realistă asupra lumii înconjurătoare. Acesta este momentul când conștiința morală și sensibilitatea se dezvoltă pe deplin, permițându-le să-și asume responsabilitatea completă pentru acțiunile lor. În conformitate cu tradiția iudaică, acesta este momentul când sunt considerați apti să-și canalizeze înclinația de a face bine și să-și depășească tendințele naturale de a pune nevoile lor înaintea celor ale altora.

Următoarele texte scripturistice din Vechiul Testament fac referire la obligativitatea părinților de a transmite copiilor învățătura despre Dumnezeu prin prezentarea evenimentelor istorice majore prin care „mâna lui Dumnezeu” i-a scos din robia Egipteană, având un rol anamnetic.

„În ziua aceea să spui fiului tău și să zici: Acestea sunt pentru cele ce a făcut Domnul cu mine, când am ieșit din Egipt” (Ieșire 13, 8);

„Decât numai păzește-te și îți ferește cu îngrijire sufletul tău, ca să nu uiți acele lucruri pe care le-au văzut ochii tăi și să nu-ți iasă ele de la inimă în toate zilele vieții tale; să le spui fiilor și fiilor feciorilor tăi” (Deuteronom 4, 9);

„Cuvintele acestea, pe care ți le spun eu astăzi, să le ai în inima ta și în sufletul tău; Să le sădești în fiii tăi și să vorbești de ele când șezi în casa ta, când mergi pe cale, când te culci și când te scoli. Să le legi ca semn la mână și să le ai ca pe o tăbliță pe fruntea ta (*tefilim*⁴⁸). Să le scrii pe ușorii casei tale și pe porțile tale (*mezuzot*⁴⁹)” (Deuteronom 6, 6–9).

Scopul major al educației la vechii evrei era pe de o parte, *învățarea Legii divine*, iar pe de altă parte, *supunerea față de această Lege* în sensul aplicării ei la viața de zi cu zi.

În afară de părinți, un rol important în educația religios-morală a poporului revenea preoților și leviților. Preoții aveau îndatorirea „*de a deosebi cele sfinte de cele nesfinte și cele curate de cele necurate și de a-i învăța pe fiii lui Israel toate*

⁴⁸ Cornul ritual pe care îl primesc evreii (numai băieții, la împlinirea vârstei de 13 ani) printr-o ceremonie deosebită ce se desfășoară în sinagogă. De la această vârstă, el pune la rugăciunea de dimineață, în afară de sâmbătă și de sărbători, „Teifilin” (filacterele), care sunt două cutiute cubice de piele, în care se află texte biblice, și anume: „*Sema Israel*” (Crezul iudaic) și capitolele privitoare la eliberarea din robia egipteană. Cutiutele se așează pe frunte, pe antebrațul stâng, în apropierea inimii, cu ajutorul unor curelușe. Ele simbolizează rațiunea și inima pe care „*Bar-Mitva*” le pune în slujba lui Dumnezeu.

⁴⁹ Cuvântul ebraic pentru tocul ușii este *mezuzah* și timp de mii de ani evreii au urmat această poruncă la modul literal punând cutiute pe tocurele ușilor caselor, cutiute cunoscute sub numele de *mezuzot* (pluralul de la *mezuzah*). În interiorul fiecărei cutiute este un mic sul, care trebuie să fie scris de un scrib, un evreu religios instruit să scrie de mână cuvintele Torei. Acest sul conține primele două paragrafe din *Shema* (cea mai faimoasă și mai des rostită rugăciune din iudaism, incluzând porunca referitoare la *mezuzah*).

legile pe care le-a poruncit Domnul prin Moise” (Levitic 10, 10–11). Autoritatea preoților se baza pe textele sacre, care conțineau povestiri morale, învățături, legi, norme de comportament pentru viața de zi cu zi și reguli privind modul de închinare la Dumnezeu. Existau încă din acea vreme, în afară de preoții din Templu, profeți și învățați, care vorbeau mulțimii despre aspectele spirituale, interpretând textele sacre⁵⁰.

Legea, cortul și darurile sau jertfele aveau și ele o funcție educațională, prin ele, poporul evreu trebuind să *învețe despre voia lui Dumnezeu* și astfel oamenii să devină conștienți de păcat și de *nevoia răscumpărării* (eliberarea de robia și consecințele păcatului).

În prezent orice profesor de Religie are datoria de a îmbogăți mintea copiilor cu pildele frumoase cuprinse în Vechiul Testament, de a-i învăța din Psalmi umilința, cânta, rugăciunea și ajutorul lui Dumnezeu. Din Pildele lui Solomon și din Înțelepciunea lui Sirah să-i învețe ce înseamnă a fi virtuos. Despre adevărata fericire îi poate învăța din Ecclésiast. Pentru formarea sufletului copilului, este bine ca profesorul să-i obișnuiască pe copii cu scrierile sfinte, de unde izvorăște adevărata înțelepciune și fericire în viață.

2.1.2. Educația în lumina Noului Testament

Ideea de educație este prezentă și în Noul Testament, copiii fiind supuși unei îndrumări atente orientate spre Hristos. Educația creștină are drept început și sfârșit dragostea de om și de Dumnezeu, în vederea fericirii omului pe pământ și în ceruri. Prin realizarea ei pe pământ, această educație urmărește să câștige împărăția cerurilor. Educația nou-testamentară o depășește pe cea vetero-testamentară prin faptul că întemeindu-se pe iubirea lui Dumnezeu în Iisus Hristos, postulează dragostea față de oameni, inclusiv față de dușmani, bunătatea, sfințenia, dreptatea, egalitatea, smerenia. Educația creștină înseamnă convertire totală la Hristos⁵¹.

Referitor la actul educației regăsit în textele Noului Testament aș dori să ating trei aspecte: *educația copiilor, educația tinerilor și îndemnurile pentru învățători*.

Când spunem „*copilărie*” spunem inocență, spunem bogăție, speranță, proiecție către o atitudine spirituală. Copilăria este o stare de nevinovăție asemănătoare aceleia la care adultul va accede pentru a fi mântuit: „*Lăsați copii să vină la Mine și nu-i opriți, căci Împărăția cerurilor este a celor ca ei*” (Matei 19, 14). Tot în Evanghelia după Matei Mântuitorul Hristos ne vorbește despre smerenie ca întoarcere la starea de pruncie, aceasta fiind un imperativ al intrării în Împărăția lui Dumnezeu: „*Adevărat zic vouă: De nu vă veți întoarce și nu veți fi precum pruncii, nu veți intra în împărăția*

⁵⁰ Bogdan MATECIUC, *Grupări religioase iudaice în vremea Domnului Iisus Hristos*, <http://www.odaiadesus.ro/iudaism.html>, 10.01.2012.

⁵¹ Pr. Ioan G. COMAN, *Frumusețile iubirii de oameni în spiritualitatea patristică*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1988, pp. 20–22.

cerurilor. Deci cine se va smeri pe sine ca pruncul acesta, acela este cel mai mare în împărăția cerurilor” (Matei 18, 3–4). Această „smerenie pruncească” înseamnă a te purifica, a-ți primeni sufletul, a-ți redobândi starea de nevinovăție a copilăriei.

Așadar, adoptarea unei stări „înnoite” este o condiție minimală a apropierii de Dumnezeu, fiind nevoie de o renaștere, de o retragere a „omului vechi” spre a face loc, a restaura și a clădi „omul nou”. Din acest punct de vedere, chiar și părinții trebuie să tânjească a redeveni „copii”, să reintre în starea fără păcat, să se întoarcă la această demnitate ființială și să deprindă ei înșiși copilăria de la proprii copii⁵².

Copiii gândesc altfel decât adulții, interpretează diferit evenimentele, văd lumea din unghiuri diferite, percep altfel originea și finalitatea existenței. Procesele gândirii logico-matematice, ca și evoluția vieții morale, sociale, religioase se raportează la stadii psihologice de vârstă. De altfel, acest adevăr de mult cunoscut este sintetizat încă de Sf. Apostol Pavel în Epistola I către Corinteni: „*Când eram copil, vorbeam ca un copil, simțeam ca un copil; dar când m-am făcut bărbat, am lepădat cele ale copilului*” (I Corinteni 13,11).

Sunt doar câteva texte în Sfânta Evanghelie, care se referă la anii copilăriei Domnului. Ele sunt însă foarte grăitoare și cu un bogat conținut pedagogic. Astfel, despre copilul Iisus de doisprezece ani, Sfântul Evanghelist Luca scrie: „*și a coborât cu ei și a venit în Nazaret și le era supus*” (Luca 2, 51). Ceea ce accentuează aici Sfântul Evanghelist Luca este faptul că Iisus, copil fiind, era ascultător și supus față de părinții Săi pământești. Aceeași ascultare o avea însă și față de Tatăl cel ceresc.

Una dintre datoriile copiilor față de părinți este *ascultarea* față de părinți: „*Copii, ascultați pe părinții voștri în Domnul, că aceasta este cu dreptate!*” (Efeseni 6, 1). Dar nu doar copiii au datorii față de părinți ci și aceștia din urmă au o responsabilitate față de fiii lor. Pasajul din continuarea capitolului șase din Epistola către Efeseni ne oferă o imagine clară cu privire la învățătura Domnului pentru relația dintre părintele creștin și copiii săi în ceea ce privește creșterea lor. Efeseni 6, 4 reprezintă o prezentare concentrată a felului în care părinții ar trebui să se relaționeze cu copiii lor, atât în lucrurile care trebuie făcute cât și în cele care trebuie evitate: „*voi, părinților, nu întârâtați la mânie pe copiii voștri, ci creșteți-i, în învățătura și certarea Domnului*”. Aici este prezentată foarte succint învățătura Noului Testament cu privire la responsabilitatea părinților în creșterea copiilor lor.

Aspectul negativ din acest verset indică aceea că un părinte nu trebuie să își manifeste atitudini nepotrivite față de copiii lui și nu trebuie să se impună prin severitate excesivă, nedreptate sau autoritate impusă fără rațiune. Comportamentul nesănătos față de un copil nu va servi decât la alimentarea inimii copilului cu lucruri rele.

⁵² C. CUCOȘ, Educația religioasă – repere teoretice și metodice..., p. 121.

Aspectul pozitiv este exprimat într-un fel atotcuprinzător, și anume în educarea lor, în creșterea lor, în dezvoltarea unui comportament sănătos de viață prin învățarea ascultării față de Dumnezeu. Aceasta este educația, anume să fii un model ca părinte pentru copii și să îi înveți disciplina și ascultarea. Expresia „povățuire” poartă cu ea ideea de a „pune în mintea copilului”, ceea ce înseamnă să reamintim continuu, dar în mod constructiv, lucrurile care sunt greșite dar și să îi învățăm responsabilitățile lor, conform cu vârsta și nivelul de înțelegere al fiecărui copil.

Același îndemn la ascultare îl regăsim și în epistola către Coloseni: „Copiilor, ascultați pe părinții voștri întru toate, căci aceasta este bine-plăcut Domnului!” (Coloseni 3, 20).

În ceea ce privește *educația tinerilor*, în principiu vorbind aici de vârsta adolescenței, în Noul Testament, Sfintele Evanghelii îl prezintă în numeroase locuri pe Mântuitorul Hristos în compania tinerilor sau făcând referire la această vârstă.

Este semnificativ faptul că cele mai mari minuni săvârșite de către Mântuitorul Hristos, – cele trei învieri din morți – au fost săvârșite asupra tinerilor (fica lui Iair – Marcu 5, 22–43; fiul văduvei din Nain – Luca 7, 12–15), și prietenul Său Lazăr – Ioan 11).

Această rechemare la viață, adresată tinerilor din partea Mântuitorului, poate fi interpretată ca un simbol al invitației permanente pe care Dumnezeu o lansează către cei tineri, pentru redescoperirea vieții întru El, pentru El și împreună cu El. De asemenea, aceeași invitație este valabilă pentru toți credincioșii, care au datoria de a-și redescoperi permanent tinerețea spiritului, cu dinamismul și entuziasmul caracteristic. În mod paradoxal, menținându-și și cultivându-și astfel de calități, bătrânii au șansa de a deveni la fel sau chiar mai tineri în spirit, decât înșiși tinerii, aceștia din urmă putând fi catalogați drept bătrâni atunci când se arată neglijenți față de ele⁵³.

Un tânăr care nu tinde la continuă depășire, un tânăr care duce o existență stătută, e mai degrabă un bătrân decât un tânăr⁵⁴. Tinerețea prin definiție tinde la mai mult, la o continuă ascensiune.

În același sens poate fi interpretat și îndemnul-chemare prin care Domnul Iisus îl readuce pe tânărul din Nain la viață: „*Tinere ție îți zic, scoală-te!*” (Luca 7, 14). Semnificația acestui cuvânt este aceea a unui cuvânt de ordine, a unui reper; sensul acestuia este: fii treaz, fă ceva, fii în acțiune, nu sta nelucrător; nu sta nelucrător pentru că ai putere de tânăr⁵⁵.

⁵³ Ionuț BURSUC, *Pastorația tinerilor ca misiune a Bisericii*, <http://www.doxologia.ro/actualitate/alte-articole/pastoratia-tinerilor-ca-misiune-bisericii?page=0,0>, 29.12.2011.

⁵⁴ Rutina și plafonarea sunt două dintre pericolele care pândesc tineretul de azi. Deseori acestea se împletesc cu o „călduță” pseudo-cultivare spirituală.

⁵⁵ Relevantă pentru această „putere lucrătoare” a tinereții este pilda talanților (Matei 25, 14–30). Tinerețea ca talant trebuie fructificată și în plan spiritual și, de ce nu, mai ales în plan misionar.

Sfintele Evanghelii consemnează devotamentul și fervoarea specifice tinereții prin relatările despre tânărul înfășurat într-o pânză (Marcu 14,51), care la scurt timp după prinderea Mântuitorului în Grădina Ghetsimani, după ce toți ucenicii fugiseră (Marcu 14,50), totuși îl urma pe Domnul. De asemenea, este memorabil momentul încredințării de către Domnul Hristos a Maicii Sale către tânărul apostol Ioan (Ioan 19, 25–27), cel care din devotament față de Domnul, era de față atunci când El a fost răstignit, în ciuda pericolului de a fi prins de căpeteniile iudeilor.

Sfântul Marcu, relatând momentul întâlnirii dintre tânărul bogat și Mântuitorul Hristos (Marcu 17, 22), surprinde, spre deosebire de ceilalți evangheliști, un amănunt semnificativ: Mântuitorul „l-a privit cu drag“. Cei mai mulți interpreți pun acest amănunt pe seama faptului că acest tânăr era însuși autorul celei de-a doua Evanghelii, totuși este interesant faptul că tânărul, deși era la o vârstă care predispune la o viață degajată, lipsită de griji, mai ales el fiind și bogat, cu toate acestea a putut răspunde fără preget: „Învățătorule, toate acestea (poruncile legii, n.n.) le-am păzit din tinerețile mele” (Marcu 10–20). Felul în care decurge întrevederea din acest punct este semnificativă pentru fiecare tânăr și pentru fiecare creștin în general. Pentru că tânărul căuta desăvârșirea, Învățătorul a găsit Cuvânt și pentru această situație: crucea și urmarea necondiționată.

Așadar, educația religioasă a tinerilor poate începe cu prezența efectivă în mijlocul acestora și dialogul cu aceștia, fapt ce le conferă speranță și încrederea de a pune întrebări. *Ascultarea atentă a intereselor* și preocupărilor specifice acestei vârste, permite celui care se ocupă de activitățile cu tinerii să înțeleagă mai profund nevoile și nivelul vieții spirituale a acestora. Pentru tineri a fi ascultați înseamnă că sunt luați în serios, că sentimentele și ideile lor le sunt recunoscute. În plus, în prezența unui ascultător receptiv suntem capabili să clarificăm ceea ce gândim și să descoperim ceea ce simțim. De aceea, pentru a dezvolta o personalitate sănătoasă, oamenii au nevoie să fie ascultați. Ascultatul este esențial pentru formarea unui sine puternic și sănătos și pentru formarea unor relații puternice și sănătoase⁵⁶.

Educația tinerilor poate fi percepută drept misiunea Bisericii de a găsi căi adecvate de comunicare cu tinerii⁵⁷ și de a le înfățișa prezența și lucrarea lui Dumnezeu în lume

⁵⁶ Michael P. NICHOLS, *Ascultă-mă ca să te ascult*, <http://apostolatintarafagarasului.blogspot.com/search/label/Educatie%20crestina>, 06.11.2011.

⁵⁷ Nu trebuie neglijată în această privință capacitatea de a folosi internetul ca modalitate de comunicare cu tinerii. E un mod prin care Biserica poate fi cea care face un prim pas spre tineri. Ar fi o mare realizare ca tinerii să poată urmări evoluția evenimentelor din parohia de care aparțin pe pagina web a parohiei. Asta implică însă un efort din partea preotului de a aduce pagina la zi, incluzând elemente care să o facă atractivă: fotografii, materiale audio-video, știri, forumuri de discuții. Preoții sau responsabili direcțiilor de tineret din comitetele parohiale pot și trebuie să se angajeze în activitatea de moderatori ai acestor comunicări on-line;

și în viața lor. Este un răspuns la felul în care Mântuitorul Hristos proceda, punând slujirea înaintea învățaturii și oamenii înaintea instituțiilor.

Noului Testament face referire în multe rânduri la tineri, evidențiind în special aspectul dinamic, oarecum revoluționar al acestei vârste. Sfinții Apostoli și în general primii creștini sunt înfățișați ca fiind animați de un zel tineresc, de neoprit pentru opoziția noii religii creștine. Când Sf. Ap. Pavel și ucenicul său, Sila, au vestit cuvântul Evangheliei în Tesalonic, iudeii și mulțimile întărite de aceștia au protestat furtunos împotriva „celor care au tulburat toată lumea” (Fapte 17, 6) și care ajunseseră și în cetățile lor.

O imagine succintă și totuși consistentă a poziției tânărului în Biserică, se poate desprinde din epistolele Sfântului Apostol Pavel către Timotei. Ambele epistole sunt scrise din punctul de vedere al omului deja înaintat în vârstă și bogat în experiență, care se adresează ucenicului și prietenului său mai tânăr, a cărui credință și trăire creștină se datorează în bună parte celui dintâi. Aceasta reiese clar din modul de adresare utilizat de Sf. Pavel: „lui Timotei, adevărat fiu în credință” (I Timotei 1, 2).

Transmiterea credinței pe această cale, de la o persoană mai în vârstă și experimentată, către un ucenic tânăr, dornic de cunoaștere și plin de abnegație, reprezintă paradigma clasică a zămislirii credinței și este o caracteristică esențială a primelor veacuri ale creștinismului. Epistolele către Timotei, îl înfățișează pe autorul acestora, Sf. Pavel, împărtășindu-i ucenicului său din credința și experiența sa, însă fără a-și face ucenicul dependent de el însuși, și fără a-l modela pe acesta după propriul său chip, ci conducându-l spre adevăratul Învățător, Hristos Domnul⁵⁸.

Astfel, Sfântul Apostol Pavel, adresându-se lui Timotei, îl îndemna să își îndeplinească sarcinile impuse de misiunea sacerdotală la care a fost chemat, cu devotament și fervoare, în așa fel încât nimeni să nu îl disprețuiască pentru vârsta sa tânără (I Timotei 4, 12). Este semnificativ faptul că Apostolul Neamurilor arată respect și considerație pentru orice vârstă, fără a practica diferențieri și fără a minimaliza importanța vreuneia dintre etapele prin care o persoană trebuie să treacă în drumul firesc spre maturitate⁵⁹. El însuși afirmă: „când eram copil, vorbeam ca un copil, simțeam ca un copil, judecam ca un copil; dar când m-am făcut bărbat am părăsit cele ale copilului” (I Corinteni 12, 11).

În esență, mesajul său pentru Timotei este acela de a nu-și neglija harul care i-a fost împărtășit prin punerea mâinilor (hirotonia) mai-marilor preoților (I Timotei

⁵⁸ Trebuie remarcat aici faptul că Însuși Mântuitorul Hristos nu se recomandă prin El, ci prin gestul ascultării de Părintele ceresc (Filipeni 2, 8).

⁵⁹ Odată născut „din apă și din Duh”, prin Sfânta Taină a Botezului, creștinul se împlinește duhovnicește prin parcurgerea etapelor de *copil*, de *adolescent*, de *adult* întru ale *Duhului*, momente de adâncire personală în trăirea prezenței harului primit și sălășluit în el la Botez. Absolut necesară creșterii este însă umbrela ocrotitoare a paternității duhovnicești exersate de un părinte.

4, 14). Autentic cunoscător al profunzimilor sufletului omenesc, Sf. Pavel nu pretinde de la ucenicul său o maturizare miraculoasă în viața duhovnicească, nici nu se așteaptă ca acesta să atingă desăvârșirea instantaneu, ci-i recomandă să aplice în propria viață ceea ce propovăduiește, „făcându-se tuturor pildă cu cuvântul, cu purtarea, cu dragostea, cu duhul, cu credința, cu curăția” (I Timotei 4,12). Este evident că în viziunea Apostolului Neamurilor tinerețea nu este doar vârsta entuziasmului creator, a devotamentului sau a elanului misionar, chiar și pentru cei chemați la misiunea sacerdotală. În a doua epistolă adresată lui Timotei, cuvântul său devine mai tranșant atunci când își pune în gardă apropiatul colaborator cu privire la „poftele tinereților”, care nu menajează pe nimeni la această vârstă. Deși nu menționează care sunt aceste vicii, Sf. Pavel indică remediile prin care ele pot fi evitate sau vindecate și acestea sunt „dreptatea, credința, dragostea, pacea cu cei ce cheamă pe Dumnezeu cu inimă curată” (II Timotei 2, 22).

2.2. Educația în lumina scrierilor patristice

Cercetând tezaurul vast al scrierilor Sfinților Părinți, vom descoperi dispersate idei legate de educație, îndeosebi în omilii, opere filosofice și opere polemice.

Vom urmări, pe scurt, cum era privită educația la Sfinții Părinți Capadocieni (Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz, Grigore de Nyssa), la Sfântul Ioan Gură de Aur și Clement Alexandrinul.

2.2.1. Sfântul Clement Alexandrinul

Prima lucrare de pedagogie sistematică din tradiția creștină privind educația este *Pedagogul*⁶⁰, scriere a marelui Clement Alexandrinul.

Într-o perioadă istorică în care creștinismul se dezvoltă încă în umbra harismelor Cincizecimii, credincioșii simpli primind în mod natural, spontan, învățătura Bisericii și supunerea față de canoanele ei, ascultând și îndeplinind poruncile, Sfântul Clement, în veșnica sa neliniște și căutare, după trecerea prin învățăturile filosofiei vremii, în compania marilor dascăli de atunci (vestitul și prea puțin cunoscutul „deschizător de drumuri” Panten), îl găsește pe Hristos.

Clement a simțit însă că noua religie, creștinismul, este mai adâncă, mai profundă și mai plină de sensuri. El, în scrierile sale, îndeamnă creștinii la o ridicare a ștachetei în materie de credință, prin cunoașterea și aprofundarea adevărilor de credință. Ajuns în centrul metropolitan al Alexandriei, preia în jurul anului 200 conducerea școlii

⁶⁰ Clement ALEXANDRINUL, „Pedagogul” în *PSB*, vol. 4, trad. de D. FECIORU, București, 1982, pp. 163–360.

creștine de aici de la înaintașul său Panten, susținând pentru toți cei interesați (creștini, iudei, păgâni sau eretici) lecții de o înaltă ținută academică. Pentru credincioșii de rând aceste lecții erau de multe ori o piatră de poticnire doar datorită faptului că tânărul Clement, la cei aproximativ 30 de ani ai săi, nu era preot. Pentru a îndepărta acest „handicap”, episcopul Alexandriei îl hirotonește. Din nefericire, după doar trei ani el este nevoit să închidă școala în urma persecuțiilor pornite de împăratul Septimiu Sever, refugiindu-se în Cezarea Capadociei.

Încă dintru începutul scrierii sale, Sfântul Clement face identificarea dintre Cuvântul și Pedagog:

„Să fie, dar, numit de noi Cuvântul, cum e și firesc, cu un singur nume: Pedagog. Fiind Pedagog, se îngrijește de *educația oamenilor*, nu de instruirea lor; scopul Lui este de a face sufletul mai bun, nu de a-l învăța; de a da sfaturi pentru o viață înțeleaptă, nu pentru o viață dedicată științei”⁶¹.

Clement face în continuare o diferențiere de nuanță legată de latura rațională, dogmatică și de cea practică. Astfel, „Cuvântul Învățător arată și descoperă învățăturile dogmatice; Pedagogul, însă, se ocupă cu lucrurile practice”⁶². Există și o etapizare treptată a planului de desăvârșire: „Cuvântul [...] mai întâi *ne îndeamnă*, apoi *ne educă*, iar la sfârșitul tuturor *ne învață*.”⁶³,

O precizare care trebuie adusă este aceea că Sfântul Clement apreciază că prin termenul „copii” se face referire și la persoanele adulte, fiind vorba de o folosire alegorică a acestuia, în prisma acelui imperativ de „a fi la fel ca pruncii” pentru a putea intra în Împărăția Cerurilor. În capitolul VII al scrierii, capitol intitulat *Cine este Pedagogul și care este pedagogia Lui* se face din nou o identificare între Pedagog și cea de a doua persoană a Sfintei Treimi, Dumnezeu Fiul: „este timpul să spunem cine este Pedagogul. Se numește Iisus”⁶⁴; imediat după aceasta vine și definiția pedagogiei: „Pedagogia este *credință în Dumnezeu*; este *învățătură a slujirii lui Dumnezeu*; este *instruire spre cunoașterea adevărului*; este *viețuire dreaptă*, care duce la cer.”

Unul dintre aspectele care îi puneau pe contemporanii Sfântului Clement în dificultate era acela al neînțelegerii raportului dintre mila, iubirea lui Dumnezeu și dreptatea Sa manifestată prin mânie și pedepsire. Aceeași neînțelegere este prezentă și astăzi în rândul elevilor noștri, aceștia întrebând de multe ori: „de ce Dumnezeu se mânie și pedepsește?”. Răspunsul adus de Clement în capitolul VIII este următorul:

⁶¹ Clement ALEXANDRINUL, „Pedagogul”..., p. 167.

⁶² Clement ALEXANDRINUL, „Pedagogul”..., p. 167.

⁶³ Clement ALEXANDRINUL, „Pedagogul”..., p. 167.

⁶⁴ Clement ALEXANDRINUL, „Pedagogul”..., p. 196.

„Multe patimi se vindecă prin pedepse, prin darea unor porunci mai aspre și chiar prin învățarea unor principii. Mustrarea patimilor sufletești este un fel de chirurgie; patimile sunt depărtate de adevăr; trebuie să le muștrăm, să le îndepărtăm prin tăiere [...]

Mustrarea [...] îndepărtează patimile care s-au întărit în sufletele noastre, curăță întinăciunile din viața noastră [...], netezește umflăturile mândriei și-l face pe om sănătos, om adevărat.

Dojana este un fel de dietă pentru sufletul bolnav. Dojana sfătuiește ce trebuie să facem și oprește faptele pe care nu trebuie să le facem”⁶⁵

Capitolul IX al lucrării disecă *metoda pedagogiei Cuvântului (prin muștrări)* în câteva etape, etape pe care le-am regăsit inclusive în tratatele moderne de management al conflictului. Sfântul Clement le înșiruie astfel, aducând explicații amănunțite fiecăreia dintre ele⁶⁶:

- *Sfățuirea* – muștrare plină de grijă;
- *Blamul* – muștrare făcută pentru fapte de rușine spre apropierea de fapte bune;
- *Dezaprobarrea* – muștrare făcută celor nepăsători și trândavi;
- *Dojana* – un blam, care duce la pedeapsă sau o muștrare aspră; vădește păcatele spre a aduce îndreptarea;
- *Certarea* – muștrare publică, făcând cunoscute public păcatele;
- *Admonestarea* – muștrare care pune pe gânduri;
- *Cercetarea* – o dojenire foarte aspră;
- *Ocara* – o muștrare aspră;
- *Acuzația* – muștrare făcută celor care fac nedreptăți;
- *Deplângerea soartei* – o muștrare ascunsă care, printr-un ajutor dibaci, rânduiește în chip acoperit mântuirea;
- *Luarea în răs* – o muștrare defăimătoare;
- *Reprobarea* – dojană legală, dojană făcută fiilor care se răzvrătesc împotriva datoriilor pe care le au.

Capitolul al X-lea vine să arate *blândețea Cuvântului* prin sfaturi mântuitoare și lăudătoare, – „ca să echilibrăm cele două talere egale ale dreptului Pedagog” – după prezentarea muștrărilor din capitolul al IX-lea.

Sfatul are două moduri de operare: te ajută să faci o faptă bună sau te oprește să săvârșești una rea. Clement vorbește despre *trei părți ale sfatului*, exemplificând cu argument scripturistice:

1. Sfaturi luate din exemplele trecute – ex. ce au pățit evreii când s-au închinat vițelului de aur;

⁶⁵ Clement ALEXANDRINUL, „Pedagogul”..., p. 203.

⁶⁶ Clement ALEXANDRINUL, „Pedagogul”..., pp. 209–214.

2. Sfaturi care au în vedere timpurile prezente, care pot fi înțelese prin propria experiență;
3. Sfaturi care vorbesc despre fapte ce se vor petrece în viitor – pentru a ne păzi de cele ce vor veni.

Fericirea este un alt chip al pedagogiei Cuvântului: Pedagogul vrea ca toți să fim fericiți⁶⁷.

Capitolul XI al lucrării Sfântului Clement ne arată că pedagogia divină s-a manifestat și în Vechiul Testament prin Lege și prin profeți, ca în cel de-al XII-lea capitol să revină, recapitulativ, asupra ideii că asemenea unui tată, Pedagogul se folosește de asprime și de bunătate.

Ultimul capitol al *Pedagogului* face legătura dintre săvârșirea faptei bune potrivit dreptei rațiuni, precum și între săvârșirea păcatului ca împotrivire aceleiași drepte rațiuni.

Așadar, conform rândurilor Sfântului Clement Alexandrinul, idealul educației creștine ar fi acela al poziționării omului pe drumul către Hristos, dobândirea virtuții, mântuirea sufletului prin răscumpărare, dar și prin educație sistematică. Viața aleasă propusă de această educație privește atât sufletul cât și trupul⁶⁸.

2.2.2. Sfântul Vasile cel Mare

În viziunea **Sfântului Vasile cel Mare**, educarea copiilor trebuie să se facă în *disciplină și iubire față de Dumnezeu*, în vederea realizării unei personalități morale și a viețuirii întru Hristos. Acest sfânt părinte recomandă începerea educației de timpuriu, când sufletul, fiind moale ca ceara, poate fi ușor de modelat și format⁶⁹. În cadrul vestitelor *Vasiliade*, așezămintele sociale create de către Sfântul Vasile cel Mare, tinerii puteau să studieze **pe baza unei programe** în care era inclusă studierea Sfintei Scripturi, în ideea înlocuirii exemplelor păgâne din mitologia greacă. Se pare că pentru a motiva tinerii spre studiu existau și anumite recompense, însă nu însemnate, pentru a feri tinerii de pericolul mândriei. Asemenea îndemnurilor din *Pedagogul*, se pare că în aceste școli se foloseau, echilibrat atât laudele cât și muștrările, dacă erau necesare, pentru îndreptare.

Grija pentru realizarea în bune condiții a unei solide educații creștine a tinerilor, precum și modul concret de realizare a acestuia, fac din Sfântul Vasile cel Mare un adevărat precursor al învățământului modern, dar mai ales al metodelor de pastorație a tinerilor pe care și Bisericile din prezent sunt nevoite a le reconsidera și reactualiza,

⁶⁷ Clement ALEXANDRINUL, „Pedagogul”..., pp. 216–217.

⁶⁸ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 48.

⁶⁹ C. CUCOȘ, *Educația religioasă*..., p. 51

pentru a preîntâmpina și stopa fenomenul depărtării și înstrăinării tinerilor de Biserică și de modul creștin de gândire și viață⁷⁰.

Un alt principiu pe care l-am întâlnit la Sfântul Vasile cel Mare este – în mod poate indirect – acela de mărturisire spre re-aducere aminte a cuvintelor rostite de el. Astfel, în *Omiliile la Hexaemeron*, la finalul omiliei a VII-a spune:

„Facă Dumnezeu ca și voi, când veți sta la masă, să povestiți în timpul mesei toate câte cuvântul meu vi le-a spus astă dimineață și câte le-a spus astă seară. Iar când vă va cuprinde somnul, gândiți-vă la ele, ca să vă desfățați în somn de bucuria din această zi și să puteți spune și voi «eu dorm, dar inima mea priveghează»...”⁷¹

În viziunea Părintelui Capadocian întreaga lume, în momentul aducerii la existență a fost de fapt, mai întâi „ca o școală și ca un loc de învățatură a sufletelor omenesci”⁷². Mergând mai departe în încercarea de a explica facerea lumii, apar în ecuație filosofii păgâni, care, în opinia Sfântului Vasile trebuie lăsați să se certe între ei, în timp ce le recomandă celor care îl ascultau să „primească împreună cu noi învățătura cea adevărată, simplă la cuvânt, dar fără greșală în ce privește cunoștința”⁷³.

În concordanță cu ceea ce până nu de mult numeam în cadrul planurilor de lecții „fixarea cunoștințelor” (mai recent îi spunem *asigurarea retenției și a transferului de cunoștințe*), întâlnim la Sfântul Vasile această grijă a „înfrățirii” învățăturilor sale:

„Să punem, însă și noi aici sfârșit cuvintelor noastre despre cea de a doua zi a facerii lumii, ca să dăm timp ascultătorilor celor sânguincioși să se gândească la cele auzite, pentru că, dacă au găsit în ele ceva de folos, să le țină minte și să le cerceteze cu stăruință, ca și cum le-ar mistui, și să aștepte apoi să răsară în sufletele lor folosul...”⁷⁴

În același spirit găsim și expresia de a lăsa „să se odihnească cuvântul”, în sensul de a se liniști, de a se limpezi, continuând cu remarca următoare: „v-am spus numai atâtă ca să vă deștept râvna”⁷⁵. Aici întrezărim oarecum acel „truc” pedagogic de a stârni curiozitatea elevilor pentru lecția care urmează a fi predată într-o altă oră.

Nu prea departe de aceste remarci găsim un element de care noi, profesorii ar trebui să ținem cont. Acel „fir roșu” al lecțiilor noastre, fir care de multe ori se pierde în divagări venite din partea elevilor sau în divagări de la subiect, venite din dorința noastră de a explica ceva anume. Astfel și Sfântul Vasile, după ce înșiră ca un adevărat geograf nu mai puțin de opt denumiri de mări, revine cu picioarele pe pământ zicând:

⁷⁰ Ionuț BURSUC, *op.cit.*, <http://www.doxologia.ro/actualitate/alte-articole/pastoralia-tinerilor-ca-misiune-bisericii?page=0,0>, 29.12.2011.

⁷¹ Sf. VASILE CEL MARE, „Omiliile la Hexaemeron”, trad. Pr. D. FECIORU, în PSB, vol. 17, Ed. IBMBOR, București, 1986 p. 156

⁷² Sf. VASILE CEL MARE, „Omiliile la Hexaemeron”..., p. 76.

⁷³ Sf. VASILE CEL MARE, „Omiliile la Hexaemeron”..., p. 104.

⁷⁴ Sf. VASILE CEL MARE, „Omiliile la Hexaemeron”..., p. 109.

⁷⁵ Sf. VASILE CEL MARE, „Omiliile la Hexaemeron”..., p. 180.

„Șirul cuvintelor ne-a dus să vorbim despre acestea. *Să ne întoarcem, însă, la ceea ce ne-am propus de la început.*”⁷⁶

În aceleași omilii găsim la marele predicator capadocian și *metoda analogiilor*. Acesta aseamănă evoluția duhovnicească a omului cu fazele lunii, cu luminarea sau ascunderea parțială a ei:

„Creatorul, deci, a vrut să ne dea învățăături despre cele cu privire la noi prin fazele lunii; iar noi, luând cunoștință de grabnica schimbare a celor omenești, să nu ne îngâmfm când ne merge bine în viață, nici să ne lăudăm cu puterea, nici să ne mândrim cu bogăția cea nestatornică, ci să disprețuim trupul care suferă schimbări și să ne îngrijim de suflet, de bunul cel nemișcător”⁷⁷.

Tot un rol pedagogic are și asemănarea anumitor obiceiuri ale omului cu cele ale animalelor, îndeosebi făcând referire la păcatul desfrânării:

„Când vă spun acestea am un singur scop: să zidesc Biserica. Să se înfrâneze, deci, patimile celor desfrânați luând învățătură din exemplele viețuitoarelor de pe pământ și din apă!”⁷⁸

La fel ca și Mântuitorul Hristos, când vorbea îndelung mulțimilor, Sfântul Vasile bagă de seamă că „a fost prea lungă cuvântarea mea”, și vrea să dea drumul acasă mulțimilor, însă se bucură că răbdarea celor care îl ascultă este una cu folos. Însă nu se limitează la „a sfinți” doar timpul folosit pentru a predica în Biserică ci îi îndeamnă ca după ce vor ieși de la slujbă să chibzuiască bine înainte de a merge la jocuri de noroc, specificând că „timpul liber, petrecut fără frica de Dumnezeu este dascăl de păcate pentru cei ce nu știu să își folosească timpul”⁷⁹.

Știind că noi oamenii avem tendința de „a ne dezvinovăți păcatele noastre”, Sfântul Vasile ne arată că aceasta nu este o opțiune, noi trebuind să căutăm a-L cunoaște pe Dumnezeu prin faptele Sale: „Așadar, nu ne putem apăra îndestulător că n-am fost învățați din cărți cele ce ne sunt spre folos, când legea cea nescrisă a naturii ne învață să alegem cele ce ne folosesc”⁸⁰.

Trecând la *Omiliile la Psalmi*, din nou Sfântul Vasile observă că „mulțimea celor spuse a depășit măsura” dar reușește, foarte sintetic să facă o *recapitulare* a întregii cuvântări, urmată de promisiunea unei *continuități*, astfel:

„Iar dacă spusele mele nu au fost complete, totuși, ele au arătat că trebuie să fugim de păcat și să ajungem desăvârșiți prin săvârșirea faptelor bune. Și pentru că ați

⁷⁶ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 115.

⁷⁷ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 144.

⁷⁸ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 154.

⁷⁹ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 169.

⁸⁰ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 174.

ascultat cu dragă inimă cele ce v-am spus, vă făgăduiesc, de mă va ajuta Dumnezeu, să completez cele ce lipsesc...”⁸¹.

Despre *discernerea* învățăturilor bune de cele rele ne relatează același Sfânt Părinte în *Omilia a XXII-a Către tineri*, specificând încă dintru început faptul că vorbește din experiența proprie, având ca dascăli „multele încercări [...] prin care am trecut, [...] bucuriile și încercările vieții”⁸². Ideea centrală a acestei omilii este aceea că și învățăturile profane își au importanța lor în formarea caracterului frumos, însă cu condiția ca acestea să prezinte „faptele sau cuvintele bărbaților buni”. Atenția tinerilor trebuie să fie mereu în stare de veghe astfel încât, alături de învățătura bună să nu se strecoare ceva din cele rele „asemenea celor care beau otravă alături de miere”⁸³.

Iar acum, aievea zilelor noastre, sunt luați în vizorul Sfântului Vasile scriitorii care scriu pentru a face plăcere ascultătorilor. Transpusă în contextul televiziunii, acesta vizează exact argumentul celor care difuzează emisiuni în care se promovează toate non-valorile pe idea că „asta cere publicul telespectator”. Soluția propusă de Sfântul Vasile cel Mare este următoarea: „Noi, dacă suntem înțelepți, să luăm din cărți cât ni se potrivește nouă și cât se înrudește cu adevărul, iar restul să-l lăsăm”⁸⁴.

Împietirea dintre *virtute* și *înțelepciunea întărită de fapte* e dată ca regulă a formării. Exemplele aduse sunt de renume: Pericle, marele general, orator și om de stat atenian, ocărât de un om o zi întreagă în piața orașului, acceptă ocara până în seară, când, „pentru a nu se pierde prilejul de a se exercita înțelepciunea”, Pericle își conduce cu propriul felinar „acuzatorul” până acasă. Socrate, marele filosof este dat ca *exemplu de răbdare*, întorcând și celălalt obraz atunci când a fost lovit de un om „beat de furie”⁸⁵.

Făcând analogii cu vestiții muzicanți și atleți ai vremii, Sfântul Vasile cel Mare ne îndeamnă la *exersare*, la muncă, pentru a primi „coroanele puse înainte”. Precum atleții țin un regim strict de exerciții și o dietă alimentară drastică înaintea unei competiții pentru a se bucura de strigarea numelor lor de către crainic în arenă și de coroanele de măsline, cu atât mai mult se cuvine ca noi creștinii să ne antrenăm din greu pentru câștigarea „premiilor vieții veșnice”⁸⁶.

În continuarea omiliei se face referire la importanța pe care trebuie să o acordăm sufletului și la pericolele care pot să apară dintr-o prea mare apetență pentru trup și

⁸¹ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 192.

⁸² Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 566.

⁸³ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 569.

⁸⁴ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 570.

⁸⁵ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., p. 574.

⁸⁶ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron”..., pp. 576–577.

cele trupești. Într-o elegantă exprimare, Sfântul Vasile ne întreabă retoric dacă e bine să trăim „tocmai ca animalele, robiți pântecului și celor de sub pânțe”⁸⁷.

Ca o rezumare a ideilor pedagogice și a principiilor prezente în opera Sfântului Vasile cel Mare putem aduce concluzia părintelui I.G. Coman: „Munca, răbdarea, virtutea, înțelepciunea, domnia sufletului asupra trupului, viața trăită în perspectiva nemuririi”⁸⁸.

2.2.3. Sfântul Grigorie de Nyssa

Ideea respectării particularităților individuale, a accesibilizării cunoștințelor, a continuității învățării apare și la **Sfântul Grigorie de Nazianz**⁸⁹, care consideră că nu se cade a vorbi orice despre Dumnezeu, în orice vreme și oricui, ci este o vreme anume când trebuie să vorbim despre El⁹⁰.

Mai multe idei legate de modul în care trebuie să ne însușim învățătura trimisă nouă de către Dumnezeu găsim la Sf. Grigorie de Nyssa.

Acesta, făcând referire la exemplele dreptilor și proorocilor Vechiului Testament, ne spune că trebuie să facem o oarecare selecție și „să luăm din cele întâmplate în înșiruirea lor istorică numai ceea ce e de folos spre o *învățătură morală*”⁹¹.

Spre exemplificarea faptului că avem de învățat din exemplele date nouă de istorie, Moise este prezentat ca cel ce „întărit prin lumina” rugului aprins a ajuns ca din cel ce nu a putut vorbi spre a împăca doi oameni (pe robul evreu cu egipteanul ucis de Moise), să devină „sfătuitor și împăciuitor” al evreilor din robie. Accentul pus de Sfântul Grigorie cade însă pe *pregătirea* celui ce avea să vorbească și pe corelarea învățăturilor propovăduite cu propria viață. Acest principiu este valabil în actualitate atât în cazul preoților cât și în cel al profesorilor de Religie. Iată ce spune Sfântul Grigorie de Nyssa:

„Să nu îndrăznească să vorbească poporului cel ce nu s-a pregătit să grăiască celor mulți printr-o purtare potrivită cu ceea ce vorbește [...] Numai că nu strigă la tine istoria aceasta: să nu îndrăznești a sfătui și a învăța pe cei ce te ascultă, dacă n-ai dobândit prin astfel de silințe puterea pentru aceasta!”⁹²

⁸⁷ Sf. VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaemeron”..., p. 579.

⁸⁸ *Studia Basiliana*, vol. 2, „Sfântul Vasile cel Mare - închinare la 1630 de ani”, Ed. Basilica, București, 2009, p. 446.

⁸⁹ Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, „Cuvântarea întâi despre Dumnezeu, III”, în: *Cuvântări teologice*, trad. din lb. gr. de Gh. TILEA și N. BARBU, Ed. Herald, București, 2008, pp.70–72.

⁹⁰ C. CUCOȘ, *Educația religioasă*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 52.

⁹¹ Sf. GRIGORIE DE NYSSA, „Scrieri” în *PSB*, vol. 29, trad. D. STĂNILOAE și I. BUGA, Ed. IBMBOR, București, 1982, p. 48.

⁹² Sf. GRIGORIE DE NYSSA, „Scrieri”..., p. 49.

O altă remarcă a Sfântului Grigorie este aceea că dobândirea virtuților reprezintă o modalitate de a „pierde toate învățăturile înșelătoare”⁹³, învățături care încearcă să se strecoare asemenea unei otrăvi în apa limpede a adevărului.

Nu toți oamenii pot să cuprindă cu mintea învățăturile cele de sus, Dumnezeu rânduind pentru aceasta anumiți oameni. Pornind de la exemplul lui Moise, Sfântul Grigorie de Nyssa face o analogie cu cei aleși ai vremilor sale, analogie ce poate fi extinsă fără frica de a greși până în zilele noastre:

„Lui Moise i se îngăduie să cunoască prin ele cele negrăite, și apoi să învețe și pe popor poruncile pe care s-a învrednicit să le afle din învățătura de sus. Și acest lucru e unul din cele ce se practică și în Biserică, pentru că nu toți se pot îmbulzi la cunoașterea tainelor, ci aleg dintre ei pe cel ce poate să înțeleagă cele dumnezeiești și lui își pleacă cu recunoștință urechea, socotindu-l vrednic de crezare în toate câte le vor auzi, ca pe unul ce a fost învățat în cele dumnezeiești”⁹⁴.

Prin acestea ni se trage un semnal de alarmă cu privire la *responsabilitatea* imensă pe care o are orice învățător în ale credinței, preot ori profesor. Încrederea pe care o are învățăcelul în autoritatea intelectuală și morală a profesorului său trebuie să fie răsplătită întotdeauna cu răspunsuri clare, corecte, în concordanță cu adevărul revelat. Aș putea asemăna această încredere cu aceea pe care trebuie să o avem atunci când mergem la un medic specialist: bazându-ne că specializarea sa este, spre exemplificare, oftalmologia, vom merge la el cu încredere atunci când vom avea probleme cu privirea. Însă tot de buna sa pregătire și perfecționare profesională teoretică și practică ține succesul unui tratament.

Tot făcând referire la Moise și la întâlnirea acestuia cu Dumnezeu pe munte, la un moment dat ni se spune că Moise a văzut „spatele” lui Dumnezeu (Ieșire 33, 23)„, dintr-o crăpătură a unei stânci. Iată cum explică Sfântul Grigorie această „vedere” sau „însoțire” a lui Moise cu Dumnezeu:

„Pe mulți i-a chinuit pizma înaintea lui Moise. Ciocnindu-se însă de acest mare om, ea s-a sfărmat ca un vas de lut ce se ciocnește de stâncă. În aceasta s-a arătat cu deosebire folosul câștigat din drumul cu Dumnezeu, făcut de Moise, care, alergând pe «locul» dumnezeiesc, s-a oprit pe stâncă, a intrat în încăperea acesteia, a fost acoperit de mâna lui Dumnezeu și a urmat Celui ce-l călăuzea, neprivind împotriva lui, ci privind spatele Lui. El s-a dovedit pe sine ajuns la fericire, pentru că a urmat lui Dumnezeu”⁹⁵. Trecând la o tâlcuire la *Cântarea Cântărilor* ni se pomenește despre *iconomia bisericească*, adică toată transmiterea harului mântuitor de după Cincizecime. Aici ni se arată că sursa învățăturilor creștine pe care trebuie să le propovăduim nu este una rațională, lumească, ci una harică: „Cei dintâi care *au fost*

⁹³ Sf. GRIGORIE DE NYSSA, „Scrieri”..., p. 51.

⁹⁴ Sf. GRIGORIE DE NYSSA, „Scrieri”..., p. 71

⁹⁵ Sf. GRIGORIE DE NYSSA, „Scrieri”..., p. 98.

învățați prin har și au fost înșiși văzători și slujitori, nu au mărginit binele la ei, ci au trecut același har prin predare și celor de după ei”⁹⁶.

2.2.4. Sfântul Ioan Gură de Aur

Principiile pedagogice ale Sfântului Ioan Gură de Aur răzbat din întreaga sa operă, deosebit de vastă (nu mai puțin de 18 din cele 161 de volume din colecția *Patrologia Graeca* editată de Migne îi aparțin). Cu toate acestea, colecția nu include și una dintre scrierile cu un accentuat specific pedagogic, anume *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, dat fiind că asupra acestei opere au existat la un moment dat suspiciunea de a nu fi autentică.

Voi rezuma în cele ce urmează câteva dintre principiile pedagogice ale Sfântului Ioan Gură de Aur, pe baza unei traduceri din limba greacă⁹⁷, traducere ce se referă în general la educația preșcolarilor. Principiile însă rămân general valabile și la vârstele mai înaintate ale copilăriei, preadolescenței și adolescenței.

Sfântul Ioan Gură de Aur consideră educația ca fiind atât sursă a virtuților cât și a relelor, în cazul în care principiile pe care le urmează învățătorii sau familia sunt greșite.

Ca moduri și metode de educație Sfântul Ioan Gură de Aur propune o serie de recomandări printre care cele mai importante ar fi următoarele: *educația să fie făcută la timp*, pe același principiu al maleabilității la vârsta tânără; apoi *să fie făcută cu discernământ și înțelepciune, pe măsura asimilării; să fie făcută cu dragoste*, evidențiind aspectele pozitive ale învățării; *să fie o educație realistă, corectă și sinceră* spre a nu plăsmui în mintea copilului o societate care nu corespunde realității⁹⁸.

Pentru Sf. Ioan Gură de Aur, rolul părinților, îndeosebi al mamei este esențial în inițierea și buna desfășurare a actului educativ. Dată fiind situația socio-culturală a acelor vremi în Antiohia, locul de naștere al sfântului, principiile după care se făcea educația copiilor erau lipsite de substanța duhovnicească a adevăratelor valori, promovându-se goana după bogăție, plăcere și bunăstare. Lipseau însă esențele unei bune creșteri: evlavia către Dumnezeu și practicarea virtuților. Asemănător într-o oarecare măsură cu vremurile noastre, a existat și atunci o răsturnare a valorilor, răsturnare care producea confuzie în creșterea copiilor: smerenia era văzută drept lipsă de curaj sau lașitate, nedreptatea era un mod „de a te descurca”, iar practicarea răbdării era considerată o adevărată slăbiciune. În acest context, Sfântul Ioan Gură

⁹⁶ Sf. GRIGORIE DE NYSSA, „Scrieri”..., p. 131.

⁹⁷ C. IORDA, *Educația preșcolarilor după principiile Sfântului Ioan Gură de Aur*, Ed. Sophia, București, 2009.

⁹⁸ Hierotheos VLACHOS, *Psihoterapia ortodoxă – continuare și dezbateri*, trad. I. DIACONESCU, N. IONESCU, Ed. Sophia, București, 2001, pp.168–171.

de Aur propune întoarcerea la adevăratele valori, cele care pot să dea sens educației, în perspective veșniciei. Acestea ar avea ca finalitate *formarea unei gândiri sănătoase*, dublată de *educarea sufletului*⁹⁹.

În viziunea sa, viața pământească și cea veșnică sunt privite în ansamblu, nu ca realități distincte, astfel încât un prim **scop** al educației ar fi acela al *participării la sfințenie*. Un al doilea scop ar fi acela al *practicării virtuții*, proces prezentat în trei etape: *strădania pedagogică de a scăpa de răutate, interesul concentrate spre dobândirea virtuții și preocuparea de a păstra virtutea dobândită*.

Sfântul Părinte recomandă dozarea învățării în funcție de „frăgezimea minții” fiecăruia, ceea ce am putea traduce prin *principiul adaptării la particularitățile de vârstă ale elevilor*.

Este reliefată în continuare importanța factorilor educaționali implicați în formarea copiilor:

- *familia* – ca spațiu al educației permanente, zilnice, în duh creștin; tatăl – veghetor și corector asupra comportamentului întregii familii, mama – educatoarea prin excelență prin prezența ei mai mare în apropierea copiilor;
- *școala (educatorul)* – ca factor complementar în educația copiilor; acesta trebuie să își asume rolul de exemplu pentru discipolii săi, prin viața virtuoasă și prin relația bazată pe dragoste dintre el și discipoli;
- *Biserica* – în calitate de Trup este principalul factor al educației creștine, educând mintea și sufletul, aceasta corelându-și activitatea cu ceilalți doi factori: școala și familia.

Pe lângă o serie de mijloace pedagogice pe care le putem folosi în educarea copiilor (adaptarea învățăturii la capacitatea de înțelegere, indicii ale bunei învățături, caracterul pedagogic al poveței, exemplul bun și imitarea, practicarea virtuții), o caracteristică a pedagogiei Sfântului Ioan Gură de Aur este aceea a *educării simțurilor și a vieții sufletești a școlarului*.

Aș insista asupra celei din urmă, *educarea vieții sufletești*.

În primul rând ni se vorbește de *educarea afectivității*, care oscilează între direcția virtuții (prin înțelepciune și îngăduință) și cea a răutății (manifestată prin impertinență și duritate).

Educarea voinței are un rol preventiv; copiii trebuie încă de mici să fie îndemnați ca înainte de orice lucru să se însemne cu semnul sfintei cruci, fapt ce îi va responsabiliza. De asemenea, ni se recomandă ca și copiii să fie învățați, treptat, să postească măcar două zile pe săptămână, miercuri și vineri.

⁹⁹ C. IORDA, *Educația preșcolarilor după principiile Sfântului Ioan Gură de Aur...*, p. 17.

Educarea gândirii, ca funcție conducătoare, are ca scop întărirea noastră față de păcat, păcat care atacă rațiunea, gândirea, nelăsând sufletul și mintea să se liniștească. Copiii trebuie învățați ca prin rațiune să își controleze simțurile prin care poate să intre păcatul în viața lor¹⁰⁰.

2.2.5. Sfântul Clement Romanul

Sfântul Clement Romanul, episcop al Romei ne-a lăsat o Epistolă către Corinteni, epistolă scrisă în împrejurările unor neînțelegeri în sânul comunității creștine de acolo, unde un grup de tineri au reușit să destabilizeze Biserica creștină locală prin alungarea preoților. Îndemnându-i pe cei răzvrățiți să se pocăiască, să își ceară iertare și să părăsească Corintul pentru o vreme, ca să se liniștească apele, episcopul Romei profită de această scrisoare pentru a trimite și câteva îndemnuri întregii Biserici a Corintului. Astfel, printre altele, Sf. Clement Romanul, făcând referire la copii și la tineri ne spune:

„Să învățăm pe tineri învățătura fricii de Dumnezeu[...] Copiii noștri să aibă parte de creșterea cea întru Hristos; să învețe ce putere are smerenia înaintea lui Dumnezeu și ce poate dragostea curată în fața lui Dumnezeu; să învețe că bună și mare este frica de Dumnezeu și că mântuiește pe toți cei care trăiesc cu cuvioșie în Dumnezeu, cu cuget curat¹⁰¹”.

Un alt sfat, universal valabil, poate fi luat fără nicio rețineră ca îndemn pentru oricine, cu atât mai mult pentru cei ce se află în slujba Cuvântului și a învățăturii lui Dumnezeu, preoții și profesorii de Religie:

„Fiecare dintre noi, fraților, să caute, cu cucernicie, ca propriul său rang să fie bineplăcut lui Dumnezeu, având conștiința curată și nedepășind canonul rânduit slujirii lui!”¹⁰².

Acest citat este potrivit în cazurile în care unii profesori de Religie tind să devină mai mult decât e necesar, erijându-se în adevărați judecători (ei decid dacă alte confesiuni se mântuiesc sau nu și o spun în gura mare tuturor elevilor).

¹⁰⁰ C. IORDA, *Educația preșcolarilor după principiile Sfântului Ioan Gură de Aur...*, pp. 196–204.

¹⁰¹ Sf. CLEMENT ROMANUL, „Epistola către Corinteni (I), XXI, 6–8”, în *PSB*, vol. 1, trad. de D. FECIORU, Ed. IBMBOR, București, 1979, p. 58.

¹⁰² Sf. CLEMENT ROMANUL, „Epistola către Corinteni”..., p. 67.

CAPITOLUL 3

Educația religioasă – componentă a misiunii Bisericii în lume

Noțiunea de educație a determinat formularea mai multor definiții, luându-se în considerare diverse aspecte: scopul educației, natura procesului, conținutul educației, laturile sau funcțiile actului educativ. Etimologic, „educație” provine din latinescul „educō—are” ce înseamnă „a crește, a instrui, a forma, a scoate din”. Am putea spune că educația înseamnă a scoate persoana „din starea de natură” și a o introduce „în starea de cultură”¹⁰³.

Educația este una dintre cele mai nobile și mai complexe activități umane. Ea se realizează în perspectiva unui ideal de personalitate umană, acordat la repere culturale și istorice bine determinate. Prin educație, omenirea durează și dăinuie. Din această perspectivă, o cultură importantă trebuie să dispună și de un învățământ pe măsură. Prin el, își construiește elementele dăinuirii sale. Acest lucru se întâmplă dacă ținem cont de cele două mari scopuri ale educației; primul este „să dăm copilului cunoștințe generale de care, bineînțeles, va avea nevoie să se servească: aceasta este instrucția. Celălalt e să pregătim în copilul de azi pe omul de mâine și aceasta este educația”¹⁰⁴. Nu achiziția în sine este valoroasă, ci cum, când și ce se actualizează atunci când trebuie.

Creștinismul concepe educația ca pe una dintre cele mai nobile și complete activități umane, Însuși Mântuitorul Iisus Hristos fiind numit deseori în paginile evanghelice cu apelativul „Învățător”. În perspectiva creștină educația atinge apogeul, despre cel care face educație spunând însuși Hristos că „mare se va chema în împărăția cerurilor” (Matei 5,19). În primele veacuri creștine, în epoca patristică, educația religioasă de factură creștină s-a dezvoltat mai ales sub aspect doctrinar și moral-pastoral. Primele forme de educație religioasă creștină calificată au fost catehumenatul, iar mai târziu școala catehetică și scrierile Sfinților Părinți.

Educația creștină urmărește realizarea comuniunii omului cu Dumnezeu și creșterea continuă a omului în această comuniune. Dar la această comuniune și la creșterea în ea omul n-are acces decât în stare de curățenie morală, ceea ce implică

¹⁰³ Ioan NICOLA, Domnica FĂRCAS, *Pedagogie generală*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1996, p. 42.

¹⁰⁴ C. CUCOȘ, *Pedagogie*, Ed. Polirom, Iași, 1996, p. 28.

purificarea de patimi și păcate prin pocăință ca stare continuă, adică virtute și ca Taină prin care Dumnezeu Însuși iartă greșelile și păcatele săvârșite și mărturisite cu căință prin harul divin împărtășit în acest sens penitentului.

Puterea educației creștine prin predarea Religiei în școală, prin ceea ce are ea de realizat, adică formarea la elevi și tineri a personalității creștine după modelul Iisus Hristos – ideal educațional își are sursa în comuniunea omului cu Hristos. De aici și aspectul principal al idealului educației religioase: aprinderea și dezvoltarea credinței în Dumnezeu prin participarea creștinului la viața Bisericii și la activitatea Bisericii în lume, pentru mântuirea oamenilor și viețuirea lui morală, creștină.

Biserica a așezat la temelia ei încă de la început principiul învățământului, potrivit poruncii lui Iisus Hristos: „Mergând, învățați toate neamurile” (Matei 28, 19) dată Sfinților Apostoli și prin ei slujitorilor bisericești din toate timpurile. Putem afirma cu tărie că întreaga activitate didactică religioasă se înscrie în acest „imperativ misionar” prin faptul că Evanghelia trebuie predicată de Apostoli și ucenicii lor la toate popoarele. Prima Evanghelie este în mod esențial „un text misionar” prin referințele dese la Împărăția lui Dumnezeu, exprimate în parabole, și prin încurajarea ucenicilor de a da mărturie în anturajul lor, în existența lor cotidiană și cea din timpul sacru al sărbătorii despre Hristos și Împărăția lui Dumnezeu care trebuie să fie extinsă la întreaga umanitate. În acest context al apostolatului poate fi cuprinsă și remarca Preafericitului Părinte Daniel care afirma următoarele: „întrucât este o investiție pe termen mediu, lung și veșnic, lucrarea misionară a profesorilor de Religie nu poate fi pe deplin evaluată acum. Ora de religie nu este umplere a timpului, ci sfințire a timpului, este *Apostolat educațional*. Ea promovează o vedere a sensurilor profunde ale realității vieții și lumii, pregătește nu numai cetățeni pentru patria pământească, ci și cetățeni ai Raiului, ai patriei cerești”¹⁰⁵.

3.1. Misiunea educației religioase – obiectivele majore

De la bun început vreau să precizez că acest prim capitol îl scriu cu o oarecare ezitare datorită faptului că reflectă într-o anumită măsură gândirea proprie și foarte puțină mea experiență subiectivă de profesor de Religie. Orice persoană implicată în educarea religioasă a copiilor trebuie să treacă printr-un proces de însușire a principiilor teologice fundamentale creștine ale vieții, date nouă în Biserică, în termenii propriei experiențe și înțelegeri. Acest proces va include întotdeauna o notă personală. Poți preda doar ceea ce ți-ai însușit și aceasta înseamnă că e posibil ca judecata sau cunoașterea ta limitată să se reflecte în modul tău de predare.

¹⁰⁵ Gheorghe HOLBEA, Dorin OPRÎȘ, Monica OPRÎȘ, George JAMBORE, *Apostolat educațional. Ora de Religie-cunoaștere și devenire spirituală*, Ed. Basilica, București, 2010, p. 8.

În acești patru ani în care am activat ca profesor de Religie, predând inclusiv discipline teologice de specialitate în Satu Mare, am încercat să sintetizez principalele probleme care îi preocupă pe elevii actualelor generații. În același timp am vrut să fac o oarecare ierarhizare a ceea ce ar trebui să devină sarcinile sau obiectivele majore ale educației religioase înfăptuite în mod instituționalizat.

Conform zicalei care spune că „socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg”, pe parcursul anilor de predare am realizat „inconștiența” de care am dat dovadă în momentul alegerii acestei teme pentru teză. După cum am specificat și în introducerea lucrării, scandalul mediatic legat de predarea Religiei în liceu m-a provocat. Pot spune că a fost o reacție temperamentală pe care însă – nu o regret. Am amintit adineori de „inconștiență”: exact asta a fost, fiindcă la acea vreme *nu știam „cu ce se mănâncă”* Religia în școlile românești. Treptat, cu timpul, am început să văd „din interior” care este percepția asupra acestei discipline.

Una dintre capcanele în care putem aluneca este aceea de a exagera în scolasticizarea cunoașterii teologice. Este nevoie ca teologia noastră să devină o teologie existențială astfel încât să devină o teologie întrupată în viața creștinilor, indiferent de vârsta acestora. Marea problemă în ceea ce privește educația religioasă constă în faptul că aceasta a raționalizat (intelectualizat) mesajul mântuitor al lui Iisus Hristos, uitând însă să-și găsească timp pentru a se apropia de firea umană și a și-o asuma¹⁰⁶.

Deși în România Religia se predă în învățământul de stat în mod neîntrerupt din anul 1990, consecințele ideologiei atee promovate de regimul comunist timp de o jumătate de veac își fac simțită prezența în mare parte datorită dezrădăcinării unor generații. Din nefericire, generația care a fost lipsită de educația religioasă în școală reprezintă generația părinților de astăzi. Astfel, familia, ca unul dintre principalii factori ai educației religioase nu își poate exercita misiunea inițierii și formării creștine a copiilor așa cum ar trebui. De aici și o primă misiune a educatorului creștin pe care o voi analiza în subcapitolul următor: sentimentul realității lui Dumnezeu.

3.1.1. Sentimentul realității lui Dumnezeu

Prima misiune fundamentală, indispensabilă și dificilă a educatorului creștin constă în a transmite copilului **sentimentul realității lui Dumnezeu**: cu alte cuvinte, să ajuti copilul *să-L cunoască pe Dumnezeu*, spre deosebire de a-i oferi *cunoștințe despre Dumnezeu*. Tocmai acest sentiment al realității lui Dumnezeu este puternic erodat în societatea de azi. Îmi amintesc de o elevă de liceu din clasa a X-a, olimpică națională de altfel, care a formulat acest gând: „Nu este vorba că nu cred în Dumnezeu, spunea ea, dar Dumnezeu pare atât de ireal...”.

¹⁰⁶ Pr. Philotheos PHAROS, *Înstrăinarea ethosului creștin*, Ed. Platytera, București, 2004, p.82.

Așadar, în mod surprinzător, ne trezim puși în situația de a explica elevilor simplul fapt că *Dumnezeu există*, că prezența Sa este reală în viața noastră și că trebuie să existe o relație între fiecare dintre noi și Dumnezeu. Această conștientizare în mod personal a realității existenței lui Dumnezeu nu poate fi făcută însă doar din spatele catedrei sau a băncilor școlii ci implică prezența preotului, a Bisericii, a Sfintelor Taine în viața tinerilor.

Se pare că această conștientizare a realității prezenței dumnezeiești este ceea ce Iisus Hristos cerea atunci când vindeca oamenii. În istorisirea vindecării orbului din naștere, din Evanghelia lui Ioan (9, 1–7), Iisus întreabă: „Crezi tu în Fiul lui Dumnezeu?” Omul a răspuns: „Dar cine este, Doamne, ca să cred în El?” Iisus i-a spus: „L-ai și văzut! Și Cel ce vorbește cu tine Acela este.” Iar el a zis: „Cred, Doamne.” Iisus nu a cerut o formulare corectă a credinței sau o „cunoaștere a lui Dumnezeu”, ci o recunoaștere că puterea ce a pătruns în viața orbului este puterea lui Dumnezeu. Eclesiologia ioaneică descoperă un punct de vedere deosebit în episodul *vindecării orbului din naștere* (Ioan 9, 1–7).

Imperativul „*Mergi de te spală în scăldătoarea Siloamului*” (Ioan 9, 7) **reprezintă o trimitere, o misiune**. Rezultatul este dobândirea vederii. Astfel, cel care ascultă și urmează imperativul misiunii dată de Hristos, în spațialitatea Bisericii, prin intermediul Duhului Sfânt, trece din întunericul păcatului la lumina harului dumnezeiesc. Apostolul Ioan descrie în mod simbolic *misiunea creștină*, conturând, trecerea de la întuneric la lumină. Această trecere este descoperită de persoana Mântuitorului.

Cele două alternative, cele două posibilități – *a trăirii și a gândirii* în experiența prezenței lui Dumnezeu sau în afara ei – există la fiecare vârstă. Pentru un **copil de trei ani**, expus la o astfel de credință în mediul său de viață, „Dumnezeu există” într-un sens la fel de real precum o pisică sau un câine, întunericul sau lumina. Dumnezeu poate fi identificat cu obiecte fizice – o icoană, un tablou, cerul, Sfânta Împărtășanie. Nu este un concept rațional al lui Dumnezeu, dar este o experimentare reală a Sa¹⁰⁷. Un astfel de concept „senzual” despre Dumnezeu este mai real pentru un copil mic decât orice definiții abstracte, oricât de simplu ar fi ele formulate. Orice idei am încerca să predăm în legătură cu Dumnezeu ar putea fi înțelese în propria imaginație a fiecărui copil, foarte diferit de înțelegerea unui adult. Dacă învățăm pe un copil de trei ani că „Dumnezeu a făcut florile” și „Dumnezeu a făcut animalele, și soarele, și m-a făcut pe mine și pe tine...” copilul și-ar putea cu ușurință imagina pe Dumnezeu ca pe un om mare șezând și făcând toate aceste lucruri, unul după altul. Chiar nu contează că el și-L imaginează astfel pe Dumnezeu. Pe măsură ce crește, va uita această imagine vizuală specifică. Dar contează pentru el faptul că un adult, în

¹⁰⁷ Sophie KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri*, trad. Doina ROGOTI, Ed. Sophia, București, 2010, p. 45.

care are încredere, exprimă în cuvinte o asociere între lucrurile pe care copilul le cunoaște, le atinge, le miroase, le gustă, le aude și Dumnezeu. Exprimările fizice ale prezenței lui Dumnezeu – icoane, tablouri, candelă de veghe, gesturi, cuvinte, gusturi, sunete – devin parte din experiența copilului. Și un copil foarte mic are o acută senzație a realității, în legătură cu orice experimentează. Această vivacitate a percepției și a imaginației pare să se estompeze mai târziu.

Pe măsură ce copilul crește, procesul de discernere între ceea ce este „real” și „ireal” devine foarte important. Orice poveste spusă unui copil de șapte-opt ani va declanșa întotdeauna întrebarea „este adevărat?” căci copiii încearcă să-și dea seama cât de adevărat este ceva ce nu se potrivește cu restul experienței lor. Menținerea sentimentului realității lui Dumnezeu este acum mai dificilă decât la o vârstă mai mică. Copiii *între șapte și nouă ani* sunt raționali la un nivel destul de primitiv, având un puternic simț cauză-efect, dar neposedând încă decât o scăzută capacitate pentru idei abstracte. Un copil de opt ani nu crede că Dumnezeu se află undeva, în cer, ascunzându-Se după nori și cu toate astea explicațiile noastre de adult privitoare la ceea ce este Raiul i se par ireale. Judecățile și valorile morale tranșante, deosebitul simț al umorului, pe care deseori adulții sunt incapabili să-l împărtășească, fac destul de dificilă stabilirea unui raport prin care sentimentul realității lui Dumnezeu să fie transmis.

În ceea ce privește educația religioasă în timpul *copilăriei mijlocii*, o altă cauză care subminează sentimentul realității lui Dumnezeu la copii o reprezintă tendința noastră de a compartimenta cu strictețe instruirea religioasă, nerelaționând-o cu nimic din ceea ce învață și experimentează ei în altă parte. Un set de idei, de cunoștințe și informații constituie „chestiuni bisericești învățate la școală”; alt set, și de cele mai multe ori mai incitant și mai stimulator, este trăit în lumea școlii, a televizorului, a internetului și a prietenilor. De exemplu, ce este mai real pentru un copil în creștere: istorisirile biblice ale unor vindecări miraculoase sau propria experiență în legătură cu doctorii, vaccinările și tratamentele? Dacă Dumnezeu este prezent în cazul vindecărilor și este absent din îngrijirea medicală curentă, atunci sentimentul realității lui Dumnezeu este subminat o dată în plus.

Pe măsură ce copiii intră în *preadolescență și adolescență*, sentimentul realității lui Dumnezeu devine din ce în ce mai estompat. Viața lor este plină de interese și emoții care nu au nimic de-a face cu ceea ce înțeleg ei prin religie. Obiceiul rugăciunii zilnice este deseori ignorat, nemaifiind supervizat de părinți. (Și, bineînțeles, el nu mai poate rămâne la statutul de obicei impus, la același nivel cu periatul dinților!). Religia este identificată adesea cu mersul la biserică și cu anumite reguli și practici externe. Și cel mai rău este faptul că nu mai reprezintă „treaba lor”. Exact în perioada în care încep să gândească pentru ei înșiși – oricât de imatur – și când

încep să-și descopere personalitatea – oricât de centrat pe sine și de egoist ar fi acest proces –, religia le este prezentată, de obicei, pe un ton pur autoritar – „Biblia spune...”, „Biserica ne învață...” „preotul spune...” – și nu se face nicio încercare să se descopere ceea ce ea înseamnă pentru ei, să se pătrundă în propria lor gândire, să se implice propria lor acceptare. Și totuși aceasta este vârsta la care, pentru prima dată, putem avea o reacție cu adevărat profundă, o reală înțelegere a ceea ce înseamnă religia, capacitatea de a simți și a gândi religios.

Dobândirea sentimentului realității lui Dumnezeu, a prezenței și lucrării Lui este scopul întregii noastre vieți. În mod cert, niciun manual, nicio lecție nu ni-l poate oferi. Dar cred cu tărie că acest scop fundamental ar trebui păstrat mereu în minte de către profesor și ar trebui să servească drept criteriu pentru toate metodele noastre de predare, pentru lecțiile și activitățile noastre.

Din cele spuse până acum ne dăm seama că accentul activității didactice trebuie pus pe *cuvânt ca împărtășire*, nu pe cuvânt ca informație. „Adânc pe adânc cheamă” spune psalmistul (Psalmul 41, 9). Omul, adâncindu-se, descoperind adâncurile tainelor lui Dumnezeu, caută mai departe, merge mai departe, merge nu „studiind” ci *trăind*¹⁰⁸ pe Dumnezeu.

Cum dobândim sentimentul realității lui Dumnezeu? Iată o întrebare care ne poate pune în dificultate. O variantă de răspuns pe care o propun este următoarea: prin îndemnarea elevilor noștri la *experierea* lui Dumnezeu prin intrarea într-o relație personală cu Acesta, prin rugăciune personală și mai ales publică. Rostirea numelui Său în clipele grele, invocarea ajutorului Său nu vor rămâne fără răspuns, atunci când sunt făcute conștient și cu credință.

3.1.2. Apartenența la un Trup eclesial

În cadrul trăirii ortodoxe a vieții creștine, omul nu este *singur* sub oblăduirea lui Dumnezeu. *Noi*, împreună, suntem cu Dumnezeu. Suntem uniți sub providența Sa. Suntem una: un Trup. Mica celulă familială, grupul mai mare de prieteni, națiunea, Biserica, toate reprezintă aspecte ale acestei unități în diversitate. La fiecare nivel există o experiență religioasă potențială și, dacă ea nu face parte din educația noastră creștină, atunci ceva este greșit în abordarea noastră. Experiența jocului în grup de la grădiniță, relevanța instruirii din clasă pentru relațiile de mai târziu ale copilului cu prietenii și vecinii, asumarea de responsabilități pe plan social și național, comuniunea vieții în Biserică, toate fac parte din marea adunare a Bisericii¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Rafail NOICA, *Cultura Duhului*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2002, p. 16.

¹⁰⁹ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 49.

Lipsa educației religioase în România, cauzată de regimul comunist, a făcut de asemenea să dispară simțul comuniunii și al responsabilității, societatea românească tinzând să devină o colectivitate eterogenă de indivizi, să devină o societate marcată de individualizare exacerbată, care poate genera atitudini și mentalități profund necreștine. De asemenea, riscă să scape de sub control anumite fenomene sociale și morale cum ar fi: asumarea responsabilității atât pentru tineri cât și pentru maturi, egoismul, indiferența și corupția¹¹⁰.

Prin educația religioasă trebuie să asigurăm un sens al vieții, o direcție și un mod de a exista, o perspectivă care depășește imediatitatea faptică¹¹¹, perspectivă atinsă prin intermediul comuniunii cu semenii și, în final, prin comuniunea cu Dumnezeu. Putem vedea aici faptul că există o identitate de coordonate între țelul educației religioase și misiunea Bisericii, în ansamblul ei: încorporarea sacramentală în Trupul eclesial al lui Hristos, în care participăm la viața de comuniune a Sfintei Treimi¹¹². Astfel, educatorii religioși, ca parte din „comunitatea apostolică misionară” trebuie să îi facă pe copii să conștientizeze faptul că aparțin unei comunități euharistice, care este Biserica.

Această experiență a apartenenței la un trup eclesial aparține esenței sporirii duhovnicești. Un copil privat de experiența apartenenței la o strânsă unitate familială organică suferă un enorm handicap. Atât creșterea sa duhovnicească, cât și cea fizică au de suferit. Când un copil de trei-patru ani merge la grădiniță, cea mai puternică impresie nu i-o produce istorioara povestită, ci jocul, cântecul, acțiunea, *tocmai faptul că face parte dintr-un grup*. Acțiunile de rutină, cum ar fi agățatul hainei în cuier sau manevrarea în liniște a propriului scaunel, atât de greu de învățat acasă, devin un fascinant mod de a acționa „ca ceilalți”, de a dovedi apartenența la un grup.

Cea mai bună dimensiune a unei clase este aceea în care copiii pot fi așezați ca un grup care lucrează împreună, *avându-l pe dascăl ca membru al grupului*; cele mai bune tehnici de predare sunt cele care oferă proiecte la care copiii colaborează ca un grup, deși trebuie să li se ofere și ocazia pentru creativitate individuală. Cea mai bună școală este aceea care face parte din comunitate sau din parohie și cea în care părinții și profesorii au o strânsă relație. Slăvirea liturgică în biserică este cu adevărat liturgică atunci când este o experiență a „adunării laolaltă” ca întreaga Biserică, a *împreună lucrării*. Pentru creștinii maturi, aceasta înseamnă împreună-

¹¹⁰ Mihaela Roba TILI, „Modificări comportamentale operabile în cadrul educației religioase” în Sorina Paula BOLOVAN, Nicoleta MARȚIAN, Sorin MARȚIAN, *A preda sau a învăța – Dimensiunea interdisciplinară și metode active utilizate în învățarea istoriei și a religiei*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, pp. 274–278.

¹¹¹ C. CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice...*, p. 195.

¹¹² Pr. Valer BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 1 Premise Teologice*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p.127.

slăvire, rugăciunea laolaltă. Ei o pot face cu mintea și cu inima lor, cu un minim de implicare fizică. Pentru copii, această participare la rugăciune trebuie să se exprime într-o mai mare măsură prin acțiuni fizice, care implică simțurile lor.

De exemplu, în satul meu natal¹¹³, la sfârșitul fiecărei Sfinte Liturghii toți copiii vin în fața altarului și rostesc împreună rugăciunile *Tatăl nostru*, *Născătoare de Dumnezeu* și *Nădejdea mea...*, după care primesc de la preot anafura. De asemenea, chinonicul este cântat omofon de către un cor de fete, eleve de gimnaziu la școala din sat. O altă ocazie deosebită o reprezintă slujba Prohodului Domnului, când cele trei stări sunt cântate antifonic de către elevi, de data aceasta participând și băieții. Ceea ce este de remarcat în aceste exemple este faptul că de organizarea și pregătirea muzicală a acestor copii se ocupă o doamnă profesoară care timp de optsprezece ani, în regimul comunist, nu a intrat în biserică decât la botezul propriilor copii. Există multe ocazii de activizare a copiilor în timpul slujbelor ortodoxe, dar trebuie să învățăm să le descoperim și să le utilizăm. Printr-o astfel de participare activă, copiii pot dobândi o mai bună înțelegere a ceea ce înseamnă să devii parte a unui Trup, care este Biserica.

Modul în care părinții participă la viața Bisericii de adorare a lui Dumnezeu influențează dezvoltarea religioasă a copilului. Cei care merg la Biserică cu copiii vor întâlni acolo alte familii cu copii și acolo doboară stăvilarele care despart și izolează pe membrii comunității. Copilul are nevoie să simtă această activitate comună și această unitate, ca să știe că există altceva dincolo de relația exclusivă pe care o are cu familia lui¹¹⁴.

Biserica, în calitate de Trup harismatic și ca instituție, constituie principalul factor al educației creștine a copiilor. Ea este considerată de către Sfântul Ioan Gură de Aur drept cea mai mare școală de învățătură și educație.

Pe măsură ce trec anii, mare parte din informațiile pe care le predăm copiilor noștri ar putea fi uitate, dar dacă ei au trăit această experiență a apartenenței la Biserică, a apartenenței la un Trup, a stabilirii de relații personale în cadrul grupului, iar acest grup se identifică cu Biserica, atunci am clădit o fundație solidă pentru educația creștin-ortodoxă.

3.1.3. Necesitatea „creșterii” în educația religioasă

Educația religioasă trebuie să presupună creștere. Creșterea înseamnă schimbare. Creșterea este un proces care are loc în interiorul persoanei: aceasta sporește în înțelegere, în putere, în inteligență, în simțire. Când nu mai există creștere, atunci se stagnează.

¹¹³ Este vorba de satul Valea Seacă, județul Satu Mare, un sat din zona Oașului, unde, din fericire, credința oamenilor a rămas puternică de-a lungul anilor...

¹¹⁴ C. IORDA, *Educația preșcolarilor după principiile Sfântului Ioan Gură de Aur...*, p.117.

Întreaga artă a educației poate fi definită ca „stimulare a creșterii”. Deși sună banal, acesta este unul dintre cele mai exigente și critice criterii aplicate procesului educativ. În ce măsură lecția noastră stimulează creșterea? În ce măsură *forțează* ea capacitățile elevilor noștri? În ce măsură metoda noastră de predare provoacă un proces autonom de creștere a capacităților elevilor?

Educarea tineretului în duh religios este o problemă de îmbogățire și continuitate spirituală la nivel personal sau social. Datorită religiei, omul și societatea se înscriu pe făgașul progresului firesc. După cum afirma și marele pedagog Simion Mehedinți, punctul de plecare al educației religioase este acesta: perfecțiunea nu este cu puțință, e posibilă totuși *perfecționarea*¹¹⁵. Educând în spiritul tradiției creștine răsăritene trebuie să îi facem pe elevi să conștientizeze faptul că adevăratul progres al omului se realizează în primul rând prin prefacerea launtrică a omului, cu ajutorul harului divin¹¹⁶. Identitatea creștină primită prin convertire și Botez nu este ceva definitiv și static, ci *un proces permanent* de a fi autentic, *de a crește împreună cu Hristos*, întru asemănarea Sa, în comuniune cu El, ca membru al Trupului Său¹¹⁷. Omul creat după chipul lui Dumnezeu este chemat să se ridice la asemănarea cu Dumnezeu, prin har, credință și fapte bune, care operează în adâncul ființei umane transfigurarea sau conversiunea patimilor în virtuți care îl desăvârșesc pe credincios în Hristos și Biserică¹¹⁸.

În Evanghelii descoperim o excelentă ilustrare a acestei abordări a predării. Cea mai des utilizată metodă de predare folosită de Mântuitorul Iisus Hristos este cea a parabelor, de exemplu, un „limbaj meșteșugit”, în care o imagine familiară a vieții de zi cu zi este introdusă pentru ca ascultătorii să descopere și să perceapă un adevăr mai profund.

Ce exemplu poate fi mai bun pentru transmiterea și creșterea credinței decât *Pilda Semănătorului*? Din aceasta înțelegem că mediul de primire al Cuvântului (adică a cunoașterii veritabile, a înțelepciunii și a credinței) este de cea mai mare importanță pentru acceptarea, perpetuarea și sporirea lui. În cazul elevilor, fondul apercceptiv trebuie să fie destul de larg și de profund pentru a permite asimilarea de noi cunoștințe, valori și atitudini. Trebuie să existe o afinitate minimală între „sămânța” credinței și „terenul” în care aceasta va fi implantată. Cuvântul sporește atunci când primitorul său îi iese în întâmpinare cu duhul pregătit, însetat de cunoaștere și credință. Învățătura sădită prin educația religioasă devine mare în măsura în care este atent păzită, îngrijită și sporită¹¹⁹.

¹¹⁵ C. CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 197.

¹¹⁶ Philotheos PHAROS, *Înstrăinarea ethosului creștin*, trad. Gabriel MÂNDRILĂ, Ed. Platytera, București, 2004, p. 178.

¹¹⁷ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, p. 128.

¹¹⁸ Pr. Dumitru POPESCU, *Hristos-Biserică-Societate*, Ed. IBMBOR, București, 1998, pp. 25–26.

¹¹⁹ C. CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 123.

În Sfânta Evanghelie după Matei (25, 14–30) ne este dată *Pilda talanților* – o profundă perspectivă asupra responsabilității personale de a spori și a crește bogăția spirituală și materială, deopotrivă. Mântuitorul vine cu porunca conștientizării importanței darurilor primite, de a le valorifica în folosul semenilor și de a le spori corespunzător cu dezvoltarea și valoarea lor inițială. Avem aici două teme: *tema darului*, a datului inițial care e de sorginte divină și *tema răspunderii personale* față de ceea ce se dă și față de ceea ce ești (devii). În cadrul educației trebuie să reperăm la elevi aceste predispoziții înnăscute pe care ei și le vor asuma printr-un efort continuu și conștient pentru a putea fi puse în valoare la maxim. Prezența unui anumit talent nu îmbie la un pasivism confortabil ci la un activism responsabil. Darul presupune amplificare, multiplicare și difuziune înspre semenii. Darul trebuie dăruit¹²⁰.

Învățarea prin parabole presupune un efort de imaginație și de înțelegere din partea celui care ascultă. El trebuie să descopere de unul singur semnificația imaginii. Acesta este un act creativ. Odată percepută ideea, ea poate fi dezvoltată și i se poate extrage semnificația. Totuși primul pas constă în perceperea simbolului, în autoidentificarea cu persoana din istorisire, astfel ca experiența să devină personală. Aceasta este o metodă de predare care determină o mai mare creștere decât prezentarea unui silogism.

Un alt aspect al metodei învățării predate de Iisus Hristos este faptul că El abordează fiecare persoană la propriul ei nivel de dezvoltare. Iisus nu Se revelează pe Sine pe deplin încă de la început și Evangheliile menționează de câteva ori faptul că „ei nu L-au înțeles”. Și nici nu Se revelează pe Sine în același mod fiecăruia dintre ascultătorii Săi. În ceea ce privește pe ucenicii Săi, sporirea înțelegerii este un proces gradual și individualizat.

În cadrul unei familii, educația creștină nu înseamnă doar conformarea copilului la standardele familiei într-un mod pasiv, static. Ea implică recunoașterea schimbării constante ce decurge în viața copilului: schimbarea percepției asupra iubirii, asupra unității, supunerii, bucuriei și tristeții. „Motivul” pentru care un copil se supune se schimbă și se transformă de la supunerea pur fizică a copilului mic la recunoașterea autorității morale a părinților, iar „motivul” pentru care un copil se revoltă cunoaște și el propriile modificări.

Una dintre cele mai dificile datorii ale părinților este aceea de a renunța să-și mai privească copilul ca pe un bebeluș, de a-i recunoaște schimbările în ceea ce privește gusturile lui. Ocazii de mare bucurie, cum ar fi petrecerile de ziua de naștere, picnicurile sau excursiile cu cortul, ar putea să-și piardă brusc atractivitatea pentru un tânăr. Cel mai dificil aspect îl reprezintă renunțarea la aura de omnipotență sau

¹²⁰ C. CUCOȘ, *Educația religioasă...*, pp. 124–125.

omnisciență cu care copilul își înzestrează părinții. Dar, dacă copilul nu crește și nu se schimbă, dacă propria percepție a rolului său în cadrul familiei și a relațiilor cu ceilalți nu se modifică, atunci dezvoltarea sa este periclitată¹²¹.

La clasă, creșterea poate fi încurajată numai atunci când educatorul implică interesul, îndoiala, acceptarea, provocarea, căutarea, rezolvarea unei probleme de către elev, în contextul lecției. În mod ideal, procesul de predare-învățare ar trebui să conste din confruntarea elevului cu o problemă – o problemă în acord cu nivelul său și pe care el să o recunoască ca atare – și apoi din furnizarea informațiilor necesare rezolvării ei. Doar simpla transmitere a unui pachet de informații nu este suficientă. Toate tehnicile de „a face ca lecția să fie interesantă”, cele mai noi stratageme și auxiliare audiovizuale sunt cu adevărat inutile, dacă nu implică și un efort creativ autentic din partea copilului, prin aceasta *încurajându-i-se creșterea*. Acesta este un criteriu exigent, care trebuie aplicat tuturor activităților la clasă. Realizarea unui poster, teatrul de păpuși sau chiar jocul de rol, ori discuțiile pot fi la fel de necreative, la fel de silnice ca orice recitare demodată. Noi nu încurajăm creșterea vorbind despre ea sau explicând-o, ci numai dacă *metoda noastră de predare implică un efort creativ*, încercare și eroare, căutare și rezolvare a unei situații¹²².

Despre acest efort al creșterii ne vorbește și Părintele Dumitru Stăniloae indicând o anumită ordine: mai întâi e nevoie de *întărirea credinței primite la Botez*, care, progresând, devine *frică de Dumnezeu*; aceasta, prin conștiința unei vieți păcătoase duce la *pocăință*. Urmând mai departe urcușul e nevoie de *înfrânare, răbdare, stăruință, nădejde și smerenie* spre a ajunge la starea de *desăvârșire*¹²³.

3.1.4. Integritatea educației religioase

Aspectul „unității” în educația religioasă nu ar trebui să fie separat de celelalte aspecte pe care le-am subliniat. El înseamnă că niciodată credința creștină nu poate deține o poziție izolată în viața noastră – nici în viața individuală a unei persoane și nici în relația acesteia cu lumea în care trăiește. Nu poți fi „creștin parțial” sau „creștin cu jumătate de normă” și nici nu poți fi creștin doar în anumite domenii ale lumii tale.

Toate aspectele firii umane, toate darurile, sentimentele, relațiile, acțiunile și interesele sale fac parte din viața sa religioasă. Credința noastră creștină nu se ocupă doar de unul dintre aspectele naturii umane. În întâlnirile Sale cu oamenii care veneau la El, Iisus accentua în mod constant necesitatea ca ucenicii Săi să se predea pe ei înșiși *în întregime*. Tânărul bogat, aproape perfect în majoritatea privințelor, nu a putut să se dăruiască pe sine în întregime și a plecat. Apostolul Petru, deși a clacat

¹²¹ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 52.

¹²² S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 53.

¹²³ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și mistica ortodoxă*, Ed. Deisis, Alba-Iulia, 1993, pp. 112–186.

de câteva ori, s-a predat pe sine în întregime și a devenit unul dintre cei mai urmați Apostoli.

Dacă acceptăm acest lucru, el trebuie să se reflecte în modul în care îi învățăm credința noastră creștină pe copiii noștri. La clasă, profesorul nu este preocupat numai ca elevul să cunoască cuvintele *Crezului* (deși este important ca el să cunoască și să înțeleagă *Crezul*), ci de elev în integritatea ființei sale. Elevul percepe foarte repede acest lucru, chiar dacă nu îl exprimă. Dacă profesorul este capabil să stabilească o relație de prietenie cu acesta ca persoană – și o astfel de prietenie nu exclude exigența –, acest fapt îl va afecta probabil mai profund pe elev decât un proiect sau informația dată în clasă.

„Integritatea” creștină este dovedită de către educator prin întreaga sa atitudine față de ceea ce se întâmplă la clasă. El nu poate fi îngust la minte; el trebuie să manifeste interes față de multe chestiuni ce par importante și interesante pentru elevii săi. Influența asupra elevilor săi va fi mai mare dacă aceștia vor considera că el știe neașteptat de multe despre lucruri ce nu au nicio legătură cu orele de religie, dar care pentru ei sunt importante.

În societatea noastră pluralistă și secularizată, conceptul de Biserică este deseori redus la ideea de organism izolat, închis în sine, care nu are nimic de-a face cu preocupările lumești. Bineînțeles, într-un anumit sens, „creștinii nu sunt din lume”, dar aceasta, doar în sensul că ei nu acceptă ierarhia secularizată a valorilor. Biserica creștină ar trebui să fie o icoană a iubirii și a grijii față de întreaga lume și astfel ea nu poate avea o atitudine izolată, lipsită de interes. Ea ar trebui să fie preocupată și să arate compasiune față de toate nevoile și suferințele tuturor oamenilor.

Consider că putem face aceasta într-un mod foarte modest. Putem profita de orice ocazie practică pentru a implica elevii din școlile noastre în proiecte și programe care să le îmbogățească experiența relaționării. Vizitele la biserici de diferite tradiții etnice în continuarea activităților de la clasă, participarea la sprijinirea nevoilor celuilalt, interesul pentru activitatea misionară a Bisericii – toate acestea sunt posibile și de mare ajutor. Pe măsură ce copiii cresc, le putem prezenta o înțelegere și mai profundă a preocupării Bisericii față de întreaga lume¹²⁴.

Pentru a încheia acest subcapitol, consider că o abordare creștin-ortodoxă a educației religioase trebuie să conțină următoarele obiective:

- să sprijine copiii în dobândirea sentimentului realității prezenței lui Dumnezeu în viața noastră;
- să-i ajute să-și dea seama că nimeni nu e singur din perspectiva lui Dumnezeu, că noi toți facem parte din Trupul Său, Biserica, și că Dumnezeu are grijă de toți;

¹²⁴ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 53.

- să cultive o autentică dezvoltare a minții și sufletului fiecăruia;
- să-i ajute să înțeleagă faptul că credința creștină nu reprezintă un compartiment izolat, ci implică întreaga persoană și întreaga viață.

3.2. Finalități ale educației religioase

Dimensionată și realizată în acord cu necesitățile psihice specifice fiecărei vârste în parte, educația religioasă are mai întâi o *funcție informativă*, respectiv de punere la dispoziția elevilor a unui set de cunoștințe specifice, cu caracter teologic, dogmatic, liturgic, de istorie și filosofie a religiilor, dar și un pronunțat *caracter formativ*, de interiorizare și traducere în fapte de viață a normelor religioase, în ultimă instanță, religia va oferi omului un ansamblu de valori spirituale, de ordin moral – dar nu numai – care-l va ghida în toate întreprinderile sale, inclusiv în cele cu implicații pragmatice.

Interiorizarea valorilor spirituale religioase se va finaliza printr-o serie de **comportamente** ale copilului în relațiile *cu propriul eu*, *cu alții* și *cu transcendența*. Trebuie accentuat asupra faptului că educația religioasă nu se va rupe de alte laturi ale educației care cultivă spiritul; ea este legată de educațiile estetică, morală, civică pe care le fortifică și din care își extrage, secvențial, unele premise și temeuri. Educația religioasă reprezintă un aspect al educației pentru valori, un moment al instrucției integrale. Raportul dintre informativ și formativ în cazul educației religioase se va stabili circumstanțial, în funcție de premisele de la care se pleacă în concretizarea acesteia, de particularitățile de vârstă și cele individuale ale copiilor și tinerilor, de contextul cultural în care se realizează ea, de specificitatea demersului curricular care se derulează la fiecare lecție în parte.

Idealul educației religioase nu poate fi decât unul integralist; el constă „în a cultiva toate forțele de care dispune omul ca ființă psihofizică, precum și valorile ideale menite să inspire pe cele dintâi și să le dea direcție. Educația creștină urmărește realizarea comuniunii omului cu Dumnezeu, ceea ce presupune din partea omului o permanentă *purificare de patimi* și o *creștere în virtute*”¹²⁵.

Acest lucru se realizează prin participarea activă a elevilor la activitățile Bisericii, în primul rând la cele cu caracter spiritual. *Formarea caracterului și a personalității desăvârșite* este ținta prioritară a educației religioase. Spre acest ideal se ajunge prin scopuri care urmăresc *cunoașterea și interiorizarea unor valori morale, estetice, intelectuale* care, îngemănate, strânse laolaltă, pot garanta atingerea finalității propuse.

Educarea tineretului în spirit religios este și o problemă de îmbogățire și continuitate spirituală la nivel individual sau social. Tendința împlinirii ființei umane

¹²⁵ C. CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 125.

este presupusă de conștiința religioasă. Impactul acesteia față de climatul social este de netăgăduit.

Idealul religios vizează raportul omului cu Dumnezeu, apropierea ființei limitate de ființa infinită. Stă în puterea firii ca tot ce există să aspire către perfecțiune, către atingerea unei plinătăți care este specifică vieții înseși. Deoarece educația religioasă propune ca țintă a cunoașterii noastre pe Dumnezeu, „Persoana Supremă”, calea apofatică este cea recomandată de către părintele profesor Ioan Bria, care afirmă: „Calea apofatică, adică transcenderea unei gândiri conceptuale și a unei cunoașteri sensibile, are în vedere abisul ontologic dintre Dumnezeu și om”¹²⁶.

Educația pare a fi cea mai dificilă artă, realizată în numele moralizării și perfecționării personalității umane. Între pedagogie și teologie relațiile trebuie să fie mai strânse. Ca știință teoretică, dar și ca disciplină practică, pedagogia atinge profunzimile umane, avute în vedere și de teologie. Problema autonomiei omului, a raportului dintre educator și educat, chestiunea valorilor ține și de pedagogie și de teologie. Ambele trasee au în vedere formarea și desăvârșirea ființei. Această împlinire implică nu numai cooptarea, dar și angajarea unor mijloace specifice, care pot conduce spre finalitățile trasate. Ca și în cazul educației în genere, nu stipulăm supremația scopului asupra mijloacelor desfășurate pentru atingerea lui, ci corelativitatea acestora¹²⁷.

Sinteză – obiectivele predării Religiei

Există o anumită cantitate de informații necesare copiilor drept „material” al gândirii lor religioase. Orizontul acestor informații faptice ar trebui să determine conținuturile curriculumului academic. Trecute sumar în revistă, toate cunoștințele pe care ar trebui copiii să le dobândească la școală se înscriu în trei mari tematici:

1. „Dumnezeu este” – sporirea cunoașterii lui Dumnezeu;
2. „Biserica este” – sporirea cunoașterii despre Biserică;
3. „Eu sunt” – sporirea cunoașterii de sine.

3.2.1. „Dumnezeu este” – sporirea cunoașterii lui Dumnezeu

Dumnezeu e izvorul puterii și al luminii, Care ne atrage mereu mai sus în cunoaștere, în desăvârșirea vieții. El nu e un plafon care să oprească înălțarea noastră. Dumnezeu este persoană și relația noastră cu El este o relație de iubire¹²⁸.

Dacă ne întrebăm cum au început oamenii să vorbească despre Dumnezeu, cum a intrat în viața lor această problemă, constatăm trei puncte fundamentale de plecare: primul este *nevoia de religios*, al doilea este *setea de cunoaștere (căutarea adevărului)*

¹²⁶ Pr. Ioan BRIA, *Credința pe care o mărturisim*, Ed. IBMBOR, București, 1987, p. 55.

¹²⁷ C. CUCOȘ, *Pedagogie...*, p. 175.

¹²⁸ Pr. Dumitru STĂNILAOE, *Trăirea lui Dumnezeu în ortodoxie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, ²2000, p. 84.

iar al treilea e reprezentat de *relația personală*, prin intermediul unei experiențe directe cu Dumnezeu¹²⁹.

Părintele Dumitru Stăniloae vorbea despre împlinirea unui dialog al lucrării lui Dumnezeu și a ființei umane, astfel:

„Lucrarea lui Dumnezeu solicită lucrarea noastră ca răspuns corespunzător la lucrarea Lui; ea e o lucrare uneori ajutătoare și încurajatoare, alteori pedagogic pedepsitoare, care deschide ființei noastre căi folositoare de lucrare; uneori ea ne întărește lucrarea și o încununează cu succes, alteori o împiedică, sau aduce insuccese și dureri de pe urma ei, pentru că nu corespunde cu linia adevăratei dezvoltări a omului”¹³⁰.

Observăm că în cazul copiilor foarte mici, importanța relatării istorioarelor biblice constă nu atât în intriga propriu-zisă a întâmplării, cât în faptul că ele transmit copilului credința fermă că *Dumnezeu există*. Dumnezeu există și El acționează în anumite moduri și are anumite calități; El Se arată în viața oamenilor. Primele idei despre Dumnezeu pe care un copil mic le poate înțelege sunt cele referitoare la puterea Sa, la dragostea și la grija Sa față de noi.

Pe măsură ce copilul crește, trebuie să fie prezentată ideea de *lege a lui Dumnezeu*, de porunci lăsate nouă de El. Simțul moral înăscut al copilului trebuie să fie hrănit prin prezentarea de exemple, de istorioare și de parabole care se încadrează în puterea sa de înțelegere și în capacitatea sa de recunoaștere a „binelui” și a „răului”. Moralitatea creștină nu vine de la sine. Trebuie o anumită viziune, un anumit tip de imaginație și de gândire ca un copil să recunoască ce este bine și ce este rău din punct de vedere creștin.

Odată cu capacitatea de a face distincția între „bine” și „rău” și cu abilitatea de a recunoaște păcatul, noi trebuie să-l învățăm pe copil și importanța propriilor decizii, *responsabilitatea alegerii* făcute și inevitabilitatea efectivă a acesteia. Exigența în ceea ce privește educarea copiilor constă în faptul că aceste concepte nu pot fi clădite prin moralizare sau prin verbalizarea unor reguli. Ele trebuie transmise într-un mod sugestiv și exprimate prin istorioare, exemple și situații din viața reală. Apoi, când imaginea capătă viață în mintea copilului, semnificația sa poate fi rezumată printr-o formulă verbală, o maximă sau un precept¹³¹.

Doar în raport cu tot mai profunda înțelegere a ceea ce este „bine” și „rău” și a responsabilității pe care o are față de alegerile sale, se poate naște în copil experiența pocăinței, atunci când resimte durerea pentru întreruperea unei relații – cu un părinte, cu un prieten sau cu Dumnezeu. Pilda Fiului Risipitor este cea mai

¹²⁹ Christos YANNARAS, *Abecedar al credinței*, trad. Constantin COMAN, Ed. Bizantină, București, 1996, pp. 15–17.

¹³⁰ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. I*, Ed. IBMBOR, București, ²1996, p.255.

¹³¹ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, pp. 149–150.

directă și dramatică reprezentare a temei pocăinței. Ea poate fi înțeleasă în cele mai simple aspecte ale sale de către un copil de șapte ani și rămâne în întregime plină de semnificații și pentru adultul maturizat din punct de vedere spiritual. Lecțiile și povestirile din timpul orei îi pot ajuta pe copii să înțeleagă semnificația pocăinței. Bineînțeles că discutarea la ore a semnificației pocăinței va fi destul de inefficientă dacă elevii nu vor trăi ei înșiși experiența Tainei Spovedaniei.

Pe măsură ce elevii școlii cresc, întregul spectru al *semnificației* devine foarte important: semnificația vieții, semnificația suferinței, semnificația timpului, semnificația mântuirii, semnificația fericirii. Este dificil să supra-apreciezi puterea pe care îndoctrinarea realizată de toate canalele media, din mediul lor de viață, o exercită asupra tinerilor noștri și profundul conflict pe care îl suscită între punctul de vedere al unei lumi secularizate și creștinism. Faptul că tinerii nu pun întrebări nu este de obicei un semn bun. Pur și simplu înseamnă că religia este închisă într-un compartiment foarte mic și izolat, care nu are nimic de-a face cu restul vieții lor. Misiunea educării tinerilor noștri adolescenți în cadrul școlii constă tocmai din a stârni conflicte și întrebări, din a le examina îndoielile și din a le oferi o perspectivă în raport cu care să poată fi judecate situațiile de viață.

Un bun criteriu al succesului unei programe de școală este faptul că elevii care finalizează cursurile sunt conștienți de cât de puține cunosc și simt că ar vrea să știe mai mult. Nu există niciun moment în care procesul de dobândire a cunoașterii lui Dumnezeu și a celor legate de El se poate opri. Cea mai mare realizare a unei programe este pur și simplu aceea ca tinerii să realizeze faptul că acest proces al cunoașterii lui Dumnezeu este continuu și că el presupune efort.

3.2.2. „Biserica este” – sporirea cunoașterii despre Biserică

Viața Bisericii dă mărturie de realitatea prezenței lui Dumnezeu în viața noastră. Copilașul începe să devină conștient de aceasta prin simțurile sale fizice atunci când vede, miroase, atinge interiorul unei biserici, obiectele întrebuințate, lumânările, veșmintele preoțești, elementele de ordin fizic ale Sfintelor Taine. Copilul foarte mic pur și simplu vede, gustă, atinge, miroase și aude lucrurile care formează biserica. Dar ceea ce percepe el prin aceasta este la fel de adevărat și de valid ca ceea ce este perceput din punct de vedere intelectual și spiritual de către o persoană matură¹³².

Astfel, primul stadiu al educației în biserică a copiilor mici constă în oferirea unor posibilități de învățare a tot ceea ce aparține Bisericii, prin intermediul simțurilor. Ei ar trebui să învețe în mod creativ prin cântare, mișcare, acțiune și chiar prin exersarea procedurilor comportamentale specifice spațiului bisericesc. Avantajul educației

¹³² S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 151.

din cadrul școlii la această vârstă mică îl constituie faptul că *grupul* înlesnește jocurile, distracția și îndeletnicirile într-o varietate mai mare decât acasă. Profesorul de Religie poate stabili programul unor vizite speciale la biserică, într-un moment în care nu se oficiază nicio slujbă. Atunci copiii pot atinge, privi, pot investiga și formula întrebări ei înșiși. Același profesor de poate constitui un liant între familie, Biserică și școală iar cercetările pedagogice dovedesc că prin intermediul școlii, tânărul poate intra mai ușor și în centrul vieții parohiale¹³³, prin implicarea în activități religioase, alături de părinți.

Pe măsură ce copilul crește, principalul scop al învățării despre Biserica Ortodoxă este acela de a-l familiariza și mai mult cu viața liturgică a bisericii și de a-i oferi o mai bună înțelegere a ei. După cum am mai precizat, aceasta se poate face prin organizarea unui cor de copii care să intoneze câteva dintre răspunsuri, participarea la diversele procesiuni și ceremonii speciale, citirea în biserică. Informațiile și explicațiile devin interesante și pline de sens doar atunci când sunt strâns legate de trăirea propriu-zisă a evenimentului sau a acțiunii explicate.

Când devin adolescenți, copiii noștri trebuie să se învețe cu conceptul de Biserică ca Trup, întrupare a lui Dumnezeu în viața noastră: Ce este Biserica? Care este locul meu în ea? Ce înseamnă ea pentru noi? Care este rolul său în lume? La această vârstă ei pot să înțeleagă faptul că Biserica, această nouă realitate adusă de Întruparea Cuvântului și făcută eficace de lucrarea Sfântului Duh nu este doar un ansamblu de cunoștințe ci o viață nouă, o prefacere a ființei noastre, o transfigurare¹³⁴.

Mi se pare imposibil ca cineva să dobândească o adevărată înțelegere a acestor chestiuni, dacă nu are cunoștințe despre Istoria Bisericii, despre problemele pe care Biserica a trebuit să le înfrunte în trecut și despre gândirea unora dintre cei mai mari sfinți ai săi.

O propunere pentru elevii din clasele de liceu, pentru adolescenți, ar fi și crearea unei ocazii de *acțiuni* ca grup aparținând unei Biserici, a unor proiecte de slujire care să-i ajute pe tineri să-și dezvolte simțul responsabilității în viața Bisericii. Ne dorim ca adolescenții să devină adulți laici, conștienți de faptul că ei sunt Biserica, că ei reprezintă membre ale Trupului, care este Biserica. De câte ori nu ne-am săturat să tot auzim: „De ce Biserica nu face una sau alta?” „De ce *suntem* așa și pe dincolo?” La fel cu oricare altă formă de învățare, principiul „învățării prin practică” se aplică și adolescenților și, mai mult decât orice altceva, el poate ajuta la educarea tinerilor în experiența acțiunii și a responsabilității în Biserică.

¹³³ Vasile TIMIȘ, *Misiunea Bisericii și educația*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p. 20.

¹³⁴ Jean MEYENDORFF, *Biserica Ortodoxă ieri și azi*, trad. Cătălin LAZURCA, Ed. Anastasia, București, 1996, p.160.

În acest sens pot da exemplul elevilor de la un colegiu în care am predat. Având o colaborare mai veche cu o asociație de voluntari, Asociația Frères România, într-un an școlar mi-a fost încredințată coordonarea elevilor voluntari din colegiu pentru a merge zilnic, pe grupe, într-o localitate aflată la 15 km de oraș pentru a-i ajuta pe copiii de etnie rromă să își facă temele. Am observat faptul că orice barieră și prejudecată legată de etnie, religie sau limba vorbită (mulți dintre copii vorbesc mai bine limba maghiară decât limba română) cade înaintea a ceea ce se cheamă cu adevărat „comuniune”.

3.2.3. „Eu sunt...” – sporirea cunoașterii de sine

Comunicarea informațiilor într-un mod plin de semnificații este destul de dificilă, dar mai există un alt aspect a ceea ce întâmplă într-o situație specifică unei clase și care este cu mult mai dificil de definit. Pentru un copil, experiența orei săptămânale de Religie este *experiența* participării la viața Bisericii. Micul grup al unei clase este, într-un fel, o celulă a Trupului Bisericii. În cadrul acestei celule, copilul se descoperă pe sine ca membru al Bisericii. Aceasta, bineînțeles, implică sporirea constantă a conștiinței de sine a copilului. În acest proces, rolul dascălului devine și mai important și mai dificil decât cel al unui „transmițător de informații” și al unui „menținător al disciplinei”, deși ambele aceste responsabilități sunt importante în ele însele. Relația profesor-elev necesită adevărata preocupare și efortul pedagogului de înțelegere a fiecărui copil, ca persoană. Fiecare copil se comportă diferit, fiecare copil, în felul său, are o problemă. Uneori, tocmai copilul care nu cauzează nicio neregulă disciplinară este adevăratul copil cu probleme, deoarece el nu se poate exprima pe sine. Un dascăl bun trebuie să încerce în mod constant să înțeleagă „motivul” din spatele comportamentului unui copil, să fie întotdeauna alert în ceea ce privește simptomele, să se străduiască să înțeleagă mai bine¹³⁵.

Copiii se schimbă pe măsură ce cresc, astfel că efortul de a-i cunoaște și de a-i înțelege este un proces continuu. Pe parcursul contactului său cu copiii, profesorul ar trebui să mențină acest efort; atenția și motivația sa trebuie să se centreze pe copil; trebuie să fie întotdeauna dispus și pregătit să capete o mai bună perspectivă a personalității fiecărui elev. Un profesor care predă copiilor cu vârsta de 12 ani, reușind foarte bine să stabilească această relație personală cu elevii săi (într-o clasă mică), folosea următoarea tehnică: timp de câteva săptămâni, le dădea elevilor teme de cercetare individuală și petrecea un timp considerabil în discuții particulare cu fiecare dintre ei. Progresul lor în ceea ce privește cunoașterea de sine și interesul acordat era evident.

¹³⁵ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 155.

Alimentarea conștiinței de sine a copilului ca „persoană aflată sub oblăduirea divină” este unul dintre cele mai importante țeluri ale educației creștine și metoda de predare a educației religioase ar trebui să fie proiectată în acest scop. A trezi conștiința unui copil înseamnă a-l ajuta să observe, să absoarbă, să-și amintească și să răspundă zi de zi la binecuvântările primite de la Dumnezeu¹³⁶.

În munca noastră cu preșcolarii putem pune accentul pe cele cinci simțuri, ca daruri de la Dumnezeu. Jocurile și experimentele care presupun folosirea simțurilor – gustul, văzul, auzul, pipăitul, mirosul – ar trebui să facă parte din unele lecții. Toate povestirile relatate și toate lecțiile predate ar trebui să facă apel la percepția copilului, realizată prin intermediul simțurilor. Cereți-le să-și închidă ochii pentru a „simți” întunericul, să se miște ca oamenii sau ca animalele menționate în povestire, să asculte tăcerea, să-și imagineze gustul a ceea ce le înfățișați prin vorbire, să-și imagineze răceala apei, căldura focului. Prin prisma povestioarelor relatate în această manieră, putem încuraja mirarea micului copil față de lumea înconjurătoare și față de propriile abilități și daruri. Repetând la nesfârșit că „Dumnezeu a făcut asta...” și „Dumnezeu ne-a dat cealaltă...” nu are prea mult înțeles, dacă ele rămân simple cuvinte și nu trezesc mirarea copilului¹³⁷.

Pe măsură ce copilul crește, ar trebui acordată din ce în ce mai multă atenție implicării sale creative la lecție. O lecție este bună numai atunci când elevul a pus în ea ceva de la sine. Toate așa-zisele „activități”, precum artele și lucrul manual, realizarea de postere și teatrul de păpuși sunt inutile și pot fi o reală risipă de timp dacă copilul nu-și exprimă prin ele propria sa înțelegere, propriile sentimente și propria interpretare a subiectului propus. Activitățile la clasă ar trebui să servească drept mijloace de înlesnire a „însușirii materiei” de către elev, de „asimilare” a conținutului lecției. Acest deziderat nu este ușor de îndeplinit, dar, numai în măsura în care elevul participă cu ceva personal, desenul, posterul sau orice altceva de acest gen este cu adevărat original.

Un alt aspect al progresului cunoașterii de sine a copilului îl reprezintă capacitatea sa de a se poziționa în raport cu ceilalți. Bineînțeles că el deprinde acest lucru mereu: acasă, printre prietenii săi, pe stradă sau la școală.

Fiecare dintre noi avem o anumită responsabilitate pentru armonia între oameni, pentru armonia între om și natură. Dacă o persoană nu folosește rațiunea sa cunoscătoare pentru promovarea contribuției pozitive pe care o poate da ea armoniei dintre structura sa și structurile specifice celorlalte persoane, ea lucrează împotriva propriei rațiuni și a raționalității universale¹³⁸.

¹³⁶ Elizabeth WHITE, *Tărâmul minunilor: cum să sădim virtuțile creștine în sufletele copiilor noștri*, trad. Luminița NICULESCU, Ed. Sophia, București, 2007, p. 42.

¹³⁷ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 156.

¹³⁸ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Ed. Elion, București, 2001, p. 144.

Una dintre cele mai importante datorii ale profesorului este aceea de a stabili printre elevi o atmosferă de respect față de munca fiecăruia, de interes față de ceilalți, de recunoaștere reciprocă a realizărilor, de disponibilitate a admiterii greșelilor, de iertare și de manifestare a compasiunii. Fiecare clasă trebuie să devină o „celulă” a Trupului Bisericii.

În cazul copiilor mai mari este din ce în ce mai important să-i încurajăm să-și exprime gândurile asupra subiectului supus discuției. Nu atât *ceea ce* se studiază (deoarece orice am studia va reprezenta întotdeauna doar o mică parte a tot ceea ce ar trebui să cunoaștem), ci *cum* se studiază va ajuta la dezvoltarea abilității de a gândi a elevilor și îi va încuraja să caute o mai profundă înțelegere. Deseori tinerii vin la clasă pregătiți să „înghită” ceea ce li se oferă și lecția nu declanșează niciun proces de gândire propriu, într-un anumit fel, un elev indisciplinat, pregătit să provoace și să critice mereu, poate fi foarte folositor, deoarece tocmai indiferența, apatia și lipsa de interes sunt mult mai greu de gestionat.

Personal, la începutul unui an de lucru cu adolescenții, le cer să răspundă în clasă la un chestionar anonim, conținând printre altele întrebări destul de provocatoare. Aceasta le oferă ocazia să-și exprime unele dintre latentele lor îndoieli. Apoi încerc să construiesc o discuție sau o lecție în jurul opiniilor exprimate. Este foarte important să stabilești o atmosferă în care elevii să se simtă liberi să-și exprime opiniile și să știe că aceste opinii sunt tratate cu atenție și respect. Alți elevi ar trebui să încerce să ofere răspunsuri sau să-și manifeste dezacordul față de o opinie exprimată, înainte ca profesorul să-și prezinte propriul punct de vedere. Dar el trebuie să fie pregătit să și-l exprime, să ofere perspectivele creștine ale chestiunii discutate și să transmită informațiile factice necesare.

3.3. Educația religioasă, mod de împlinire a exigențelor misiunii Bisericii

Misiunea creștină este trimiterea Bisericii în lume în vederea universalizării Evangheliei și a integrării oamenilor în Împărăția lui Dumnezeu, întemeiată prin lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos, inaugurată ca anticipare a ei în Biserică prin coborârea Duhului Sfânt, Împărăție ce se va manifesta în plenitudinea ei la a doua venire a lui Hristos întru slavă¹³⁹.

În cadrul acestei definiții descoperim mai mulți termeni folosiți și în cadrul capitolului anterior legat de misiunea educației religioase: trimitere, universalizare, integrare, Biserică...

¹³⁹ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, p. 7.

Dat fiind faptul că o încercare de prezentare a ceea ce înseamnă de fapt întreaga misiune a Bisericii ar necesita un spațiu de desfășurare mult prea amplu mă voi rezuma la o sistematizare a principalelor exigențe ale misiunii urmând ca ulterior să comparăm și să identificăm elementele comune vizate de educația religioasă și de misiunea Bisericii în integralitatea ei.

3.3.1. Exigențele misiunii creștine – sinteză¹⁴⁰

3.3.1.1. Predicarea Evangheliei¹⁴¹

În textul trimiterii la propovăduire (Matei 28, 19–20) predicarea Evangheliei apare ca un imperativ misionar având prioritate în fața oricărei slujiri apostolice. Acest cuvânt purtător de har al Evangheliei are ca scop convertirea prin credință. Această convertire este rodul unei duble mișcări: a lui Dumnezeu către om și a omului către Dumnezeu.

Propovăduirea Evangheliei reprezintă extinderea și permanentizarea slujirii învățătoarești a Mântuitorului Hristos atât pe plan orizontal, geografic, cât și vertical, istoric.

Propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu este o formă fundamentală a misiunii Bisericii în lume fiind baza pe care se clădește inițierea în cunoașterea lui Dumnezeu, dar și acțiunea care dă ulterior acea statornicie în credință.

Educația religioasă trebuie privită ca fiind o ancorare în concret a trimiterii Sfinților Apostoli la propovăduire. Activitatea didactică religioasă trebuie să fie realizată și receptată ca o extensiune concretă în social a demnității învățătoarești pe care Biserica o are ca fundament de la Mântuitorul Iisus Hristos prin Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți. Ea deschide ființei umane drumul lucrării asemănării cu Dumnezeu, drumul întrupării în fiecare dintre noi a Cuvântului viu și dătător de viață veșnică¹⁴². Predicarea Evangheliei în lume are o dimensiune eshatologică deoarece ea cuprinde fericirile, virtuțile și tainele vieții veșnice. Astfel, educația religioasă, pe baza revelației divine își propune ca scop ultim sfințirea și înnoirea persoanei umane și a lumii.

În contextul actual predicarea Evangheliei e necesară atât prin intermediul *catehizării* cât și prin cel al *educației religioase*, fiecare cu specificitățile sale. În cele ce urmează vom face o analiză comparativă a acestora evidențiind atât particularitățile fiecăreia cât și elementele comune.

¹⁴⁰ Sinteza de față este bazată pe lucrarea Pr. Prof. Univ. Dr. Valer BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.

¹⁴¹ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, pp. 15–24.

¹⁴² Pr. I. CHIRILĂ, „Misiunea prin activitatea didactică religioasă...”, p. 168.

Astfel, **catehizarea** este definită ca fiind o activitate de introducere în învățatura și viața Bisericii¹⁴³ sau acea acțiune formativă derulată în cadrul Bisericii de către cler, teologi sau laici instruiți, ce are ca obiectiv introducerea metodică a credincioșilor în cult și în tainele credinței [...] în perspectiva botezării sau a aprofundării învățăturilor de credință (în cazul celor botezați)¹⁴⁴. Dacă în cazul educației religioase *finalitățile* sunt explicitate prin intermediul competențelor generale și a competențelor specifice dobândite, în cazul catehizării se fixează scopuri cu un grad mai mare de generalitate ce pot fi modificate pe parcurs. Dacă finalitățile educației religioase vizează formarea unei persoane cu o cultură religioasă și o conduită morală pe măsură, finalitățile catehizării urmăresc conturarea și consolidarea credinței, vizând ca țel ultim mântuirea. Cadrul desfășurării catehizării este de regulă spațiul eclesial, pe când în cazul educației religioase acesta este școala, sala de clasă.

Destinatarii educației religioase sunt de obicei tinerii (elevi, studenți) de vârste aproximativ apropiate, formând un grup omogen, pe când în cadrul catehizării pot să apară diferențe de vârstă și de cultură.

Atât în cadrul educației religioase cât și în cel al catehizării este necesară respectarea anumitor *principii pedagogice*, atât a celor cu conotație didactică cât și a celor cu conotație religioasă (principiul hristocentric și cel eclesiocentric).

Comparând educația religioasă cu catehizarea pe baza criteriilor de mai sus, conchidem că cele două parcursuri de formare prezintă (la nivel de obiective, conținuturi, proceduri, funcționalități) atât continuități, similarități, cât și particularități. Chiar dacă ele se realizează în cadre diferite de către factori diferiți ele se pot complementa fericit spre scopul final al predicării Evangheliei.

3.3.1.2. Transmiterea credinței adevărate¹⁴⁵

Credința propovăduită de creștinism e bazată pe **învățătura revelată de Dumnezeu în Iisus Hristos**. E nevoie de o transpunere a credinței în viața credincioșilor astfel încât **regula credinței să devină regula vieții**. Cele două obiective fundamentale ale propovăduirii Sfinților Apostoli au fost răspândirea Evangheliei la toată făptura și apărarea dreptei credințe. Prin intermediul Revelației și prin însuflirea Duhului Sfânt, Biserica de azi este legată de **comunitatea** Apostolilor și misiunea ei trebuie să fie una în continuitate cu Tradiția Apostolilor. Pentru a evita orice denaturare a adevăratei revelații Biserica a sintetizat învățătura în **simboluri de credință** statornice, ca mărturisire publică. **Ciclul credinței** (*mărturisirea, celebrarea și practicarea*) poate fi sintetizat prin ascultarea și mărturisirea personală a credinței transpuse în

¹⁴³ Pr. D. CĂLUGĂR, *Catehetica...*, p. 7.

¹⁴⁴ C. CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 46.

¹⁴⁵ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, pp. 25–44.

celebrarea liturgică și sacramentală ca manifestare concretă a credinței în viața credincioșilor.

Problematicizarea legăturii dintre *Revelația dumnezeiască* și educație, sub aspectele ei morale și nu numai, reliefează, din noianul de dimensiuni al educației, pe cea mai semnificativă și fundamentală: cea religioasă, care constituie temeiul întregii educații, dacă se dorește a se zidi „pe piatră și nu pe nisip” (Matei 7, 24–27). Fără accesul la un fond original care este și temeiul educației, nu putem cunoaște, într-o identitate autentică, omul și societatea¹⁴⁶.

Mântuitorul Iisus Hristos este temelie a existenței, a salvării, a mântuirii și, implicit, a educației, pe modelul Său putându-se rezidi umanitatea: „Nimeni nu poate pune altă temelie, decât cea pusă, care este Iisus Hristos” (I Corinteni, 3, 11). Clement Alexandrinul ne îndeamnă în opera sa închinată educației, „Pedagogul”: „Să fie dar, numit de noi Cuvântul, cum e și firesc, cu un singur nume”, „Pedagog”, și trebuie să căutăm cu toată puterea ca sufletul nostru să se asemene cu El. Numai în Iisus Hristos – Dumnezeu și om – ni se descoperă autentic natura umană, condiția umană și realizarea pe diversele ei planuri, în plenitudine, Hristos fiind revelația supremă. În El, toate darurile și virtuțile, înrădăcinate în izvorul lui divin, se manifestă omenește în chip desăvârșit. În El, cu adevărat „locuiește trupește plinătatea Dumnezeirii” (Coloseni, 2, 9).

Concluzia care se impune este necesitatea fondului original al Chipului restaurat în Hristos pentru întemeierea educației omului. Prin procesul de vindecare a „bolilor duhovnicești” ale sufletului înțelegem procesul unei educații permanente, aceasta dorind să evidențieze definirea umanului după Sfânta Scriptură, de a fi zidiți „după Chipul lui Dumnezeu” și în vederea unei nesfârșite asemănări cu El.

Transmiterea învățăturii revelate prin limbajul credinței atrage după sine și valorizarea elevului. Orice acțiune didactică religioasă are sens în măsura în care-l ajută pe elev să-și valorifice propriile capacități, înțelese în lumina învățăturii creștine drept talanți deveniți virtuți. Mediul educativ în care se dezvoltă elevii, chiar de aceeași vârstă biologică, poate determina diferențe esențiale în ceea ce privește vârsta spirituală a acestora. Un mediu marcat de religiozitate va favoriza dezvoltarea spirituală a elevilor, la fel cum pot exista situații în care tinerii – dat fiind faptul că adesea doar la ora de Religie învață într-un cadru formal despre Dumnezeu, intră în comuniune cu El prin rugăciune, prin lectură biblică și patristică sau discută despre aspecte privind viața religioasă – vor întâmpina dificultăți în devenirea lor spirituală dacă sunt privați de șansa educației religioase realizate în școală¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Viorel STĂNESCU, „Idea creștină: Revelația și educația”, <http://www.ziarullumina.ro/articole/1651;1;56685;0;%3Cb%3EIdaea-crestina%3C/b%3E-Revelatia-si-educatia.html>, 04.07.2011.

¹⁴⁷ G. HOLBEA, D. OPRIS, M. OPRIS, G. JAMBORE, *Apostolat educațional...*, p. 60.

Transmiterea adevăratei credințe în mod nealterat nu ar fi fost posibilă fără apariția *simbolurilor de credință* care au avut un rol hotărâtor în sintetizarea învățaturii creștine. Dacă în veacul apostolic încreștinarea se făcea în masă, grație puterii și darului Sfinților Apostoli, odată cu trecerea timpului și cu răspândirea creștinismului în lume s-a simțit nevoia unei *catehizări sistematice*. Ca prim temei al catehizării găsim aprofundarea Simbolului credinței¹⁴⁸.

În cadrul educației religioase din România, simbolul de credință apare în dublă ipostază: ca *fundament* al învățaturii de credință și ca *lecție de sine stătătoare*. Voi sintetiza în cele ce urmează modul în care se transmite adevărata credință prin intermediul lecțiilor legate de Crez, pe cicluri de învățământ.

În ciclul primar se observă în cadrul programei școlare prezența unor lecții care fac trecerea de la perceperea lui Dumnezeu ca un „Tată mai mare”, puternic antropomorfizat, la o deplasare a însușirilor lui Dumnezeu din zona imanenței la cea a transcendenței, o sarcină deloc ușoară pentru educator. În această categorie se înscriu de exemplu (la clasa I) unitățile de conținut *Dumnezeu este Tatăl nostru cel ceresc (noțiuni din Vechiul Testament)* cu subpunctele *Dumnezeu a făcut cerul și pământul* și *Dumnezeu i-a făcut pe îngeri*.

Odată cu evoluția în vârstă apar tematici mai complexe, cum ar fi în clasa a IV-a: unitatea de conținut *Iisus Hristos, Dumnezeu și om*, cu lecțiile *Patimile Domnului*, *Învierea Domnului* și *Înălțarea la Cer*, cu corespondență în articolele 4, 5 și 6 din Crez. Fără a părăsi educația religioasă indusă în familie și în Biserică, subliniem faptul că noul cadru formal de instruire și educația religioasă va avea un impact mai puternic asupra personalității copilului.

La aceasta vârstă, pericolul alunecării în confuzie este mare. Copiii sunt în căutarea unei identități¹⁴⁹. „Joacă roluri succesive căutându-se pe sine, fără a se regăsi întotdeauna. Personalitatea lor, alcătuită din împrumuturi care se adaugă la elementele permanente ale modului lor natural de a fi, continuă să fie necoordonată, prost echilibrată și instabilă”¹⁵⁰.

La ciclul gimnazial lecțiile fundamentate pe Simbolul de Credință ating tematici ca *Taina Sfântului Botez* (clasa a V-a), *Maica Domnului* (clasa a VI-a), culminând cu unitatea de conținut *Credința creștină* (clasa a VIII-a) care este dedicată în întregime Crezului, după cum urmează: *Crezul – sinteza învățaturii de credință*, *Învățătura despre Sfânta Treime în Crez* și *Credința în înviere și în viața veșnică*, (Articolul 11 din Crez).

¹⁴⁸ Pr. V. BEL, *Dogmă și propovăduire...*, p. 159.

¹⁴⁹ C. CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 217.

¹⁵⁰ Maurice DUBESSE, *Etapele educației*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 84.

În această ipostază, de *lecție de sine stătătoare*, *Crezul* apare în programa școlară de Religie doar la clasa a VIII-a. Studiarea învățăturilor de credință ale Bisericii prin analizarea articolelor din Crez, sub îndrumarea atentă a preotului și/sau a profesorului de Religie este esențială la această vârstă. La pubertate, gândirea devine critică și logică. Se manifestă o tendință de a întemeia și justifica rațional dumnezeirea și ceea ce ține de ea. Probleme precum nemurirea, viața și moartea sunt puse în chestiune. Explicația realistă zdruncină vechile credințe, în cazul în care ele au fost încorporate. Cei mai mulți tineri, în această fază, intră într-o stare de incertitudine. Nu puțini se vor orienta către o atitudine neutră sau chiar ateistă. O atragere forțată la religie, în această fază critică, poate fi dăunătoare și pentru subiectul în cauză, dar și pentru ideea credinței în sine¹⁵¹.

În ciclul liceal, mai ales în clasele a XI-a și a XII-a se tratează tematici cu referire la soteriologie și eshatologie. Avem de-a face aici cu un nivel de înțelegere mult mai matur. Simbolul de Credință este actul de identitate al creștinului, iar pentru un adolescent înseamnă foarte multe semne de întrebare. Aici se vorbește despre moarte, despre Judecată, despre o naștere supranaturală, despre relația dintre Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul. Aceste întrebări ar trebui adresate preotului duhovnic și mulți dintre ei o fac dacă au curajul și deprinderea de la școală să caute răspunsuri. Preotul are de lucrat mai puțin cu un om care a făcut Religie în școală, iar profesorul de Religie este cel care pregătește copilul, pentru ca mai apoi să fie preluat de preot în Biserică.

3.3.1.3. Transmiterea Tradiției¹⁵²

Știm că propovăduirea orală a precedat Evanghelia scrisă, **Tradiția fiind contextul mântuirii personale**, o permanentizare a trăirii adevărului și realității experiate de Sfinții Apostoli. **Tradiția este practica Bisericii**, nu istoria acesteia, ci spiritualitatea ei liturgică-sacramentală, ascetică, mistică și socială. Prin **asumarea tradiției** în conținutul ei apostolic, Biserica răspunde, prin aspectul ei dinamic, tuturor problemelor din orice timp și loc, Tradiția înnoindu-se mereu în ea însăși.

În cadrul educației religioase o mare parte din lecțiile cuprinse în programa școlară au ca temelie Tradiția apostolică fixată în monumentele Tradiției: *hotărârile sinoadelor ecumenice; canoanele Sfinților Părinți; cărțile de cult ale Bisericii; mărturisirile de credință și catehismele Bisericii; monumentele de artă bisericească; datini și practici acceptate de Biserică.*

¹⁵¹ C. CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 217.

¹⁵² Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe*, pp. 45–54.

Astfel, în ciclul gimnazial, la **clasa a VI-a**, două din cele șase unități de conținut sunt bazate pe cunoașterea martirilor din primele secole. Cele două unități de conținut sunt următoarele:

U.C. IV – Biserica în primele veacuri creștine

1. Martiriul primilor creștini
2. Martiri creștini în Dacia, în sec. III – IV
3. Sfinții Împărați Constantin și mama sa, Elena

U.C. V – Spiritualitate și viață creștină

1. Curajul mărturisirii: Sfântul Ioan Botezătorul
2. Credință și jertfă: Sfântul Mare Mucenic Gheorghe
3. Sfântul Mare Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir

La fel ca în Biserica primară, când mulțimea nenumărată de martiri care prin lucrarea harului dumnezeiesc au primit puterea să-și dea liber viața pentru mărturisirea lui Hristos, copiii trebuie să li se arate necesitatea unei pregătiri sufletești permanente pentru a deveni la rândul lor mărturisitori.

În **clasa a VII-a** regăsim Sfânta Tradiție ca lecție de sine stătătoare (*Dumnezeu se descoperă oamenilor: Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție*). La același nivel de studiu avem și lecția *Sfinții Trei Ierarhi – modele de viață creștină*.

În **clasa a VIII-a**, ca parte esențială a transmiterii credinței avem lecțiile legate de Simbolul de credință și anume *Crezul – sinteza învățaturii de credință și Învățătura despre Sfânta Treime în Crez*. Subiectul acesta l-am tratat mai pe larg în subcapitolul anterior.

În ciclul liceal, în **clasa a IX-a**, cea mai relevantă lecție cu referire la diferențierea dintre tradițiile populare și Sfânta Tradiție este *Viața religioasă oglindită în creații populare, în datini și obiceiuri*. Aici mesajul principal este acela al *folclorului românesc* imprimat de pecetea creștină. Poeziile, doinele, baladele, basmele, proverbele, ghicitorile, colindele sunt pline de teologie. Manifestările noastre folclorice sunt asociate calendarului creștin și agrar, vieții liturgice și învățaturii Bisericii. În Postul Crăciunului, în lumea satelor, aveau loc șezătorile. Ele aveau atât un rol practic, dar și distractiv. Astfel, se rosteau ghicitori, zicale, proverbe, se cântau sau se rosteau balade, se învățau colinde și urături și se discuta despre buna pregătire a sărbătorilor de iarnă. Ele erau adevărate școli de catehizare religioasă, observându-se o adevărată funcție critică a Evangheliei, în folclor fiind transmisă spiritualitatea creștină dintr-un anumit moment istoric.

În **clasa a X-a**, unitatea de conținut **Exprimarea învățaturii creștine** cu cele două lecții *Locașurile de cult ale creștinilor – apariție și dezvoltare în contextul culturii universale* și *Stiluri arhitecturale reprezentative (în lume și în țară)* se

integrează în seria monumentelor Sfintei Tradiții reprezentată prin monumentele de artă religioasă. Aici pot fi sesizate modalitățile de transmitere ale credinței și spiritualității creștine prin arta religioasă Răsăriteană și Apuseană, marcându-se fondul comun arhitectural al bisericii primare și evoluția ulterioară, diferențiată, a arhitecturii în cele trei mari stiluri: bizantin, gotic și romanic.

În clasa a XI-a în primele ore se predă *Descoperirea lui Dumnezeu*, lecție în care Sfânta Tradiție are o importanță deosebită mai ales dat fiind faptul că trebuie explicată cu foarte mult tact, bine argumentată, elevii fiind la o vârstă la care pot să înțeleagă la un nivel destul de ridicat explicațiile date. Tot odată trebuie să se stabilească și să fie înțeles raportul dintre Sfânta Tradiție și Sfânta Scriptură, putând fi aduse argumente suplimentare față de lecțiile premergătoare din clasa a VII-a. De asemenea, în sfera monumentelor Sfintei Tradiții pot fi integrate lecțiile *Elemente de iconografie și Semnificația așezării sfintelor icoane în biserică*.

În cele din urmă, **în clasa a XII-a** lecțiile *Credința în înviere și viața veșnică* și *Rugăciunile pentru cei adormiți în Domnul* aduc o serie de argumente bazate pe Sfânta Scriptură și pe Sfânta Tradiție. Elementele de artă și arhitectură religioasă sunt analizate în lecția *Monumente reprezentative de artă religioasă din Europa și România*.

O unitate de conținut delicată, care presupune o abordare atentă este *Confesiuni creștine în România*. În mod deosebit în lecțiile legate de *Protestantism și Neoprotetantism* trebuie bine alese argumentele în favoarea Sfintei Tradiții. În cazul școlilor în care am predat am avut mai mulți elevi de alte confesiuni care au ales să studieze Religie Ortodoxă, acest fapt obligând la o anumită delicatețe a abordării subiectelor unde există diferențe între învățăturile confesiunilor respective.

3.3.1.4. Înculturarea Evangheliei¹⁵³

Evanghelia nu poate fi predicată decât folosindu-se un anumit limbaj, concepte și imagini omenești aparținând unei anumite culturi. În **perspectivă istorică** au fost convertite unele valori culturale clasice ale filosofiei și culturii greco-romane în scop misionar și apologetic. **Raportul dintre Evanghelie și cultură** poate fi redat astfel: credința asumă cultura în mod creator, respectând identitatea și particularitatea fiecărei persoane și comunități umane.

În disputa lor contra gândirii păgâne, apologeții creștini au fost nevoiți să recunoască totuși că în doctrinele pe care le combăteau se găseau multe elemente care nu contraveneau Evangheliei. Din punct de vedere cultural, contemporaneitatea se bucură de o înălțime fără precedent, de aceea a cantona religia în afara oricăror

¹⁵³ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, pp. 55–82.

dialoguri cu cultura veacului înseamnă a impune o atitudine refractară, deloc benefică și o mentalitate asediată ce nu se justifică nicidecum¹⁵⁴.

Între religie și cultură relațiile sunt de întrepătrundere și complementaritate. Religia a încorporat numeroase acte culturale, le-a susținut sau promovat. În același timp ea a orientat cultura, i-a imprimat o anumită demnitate, a „vertebrat-o din interior” mai ales în perioade de derivă, de declin spiritual. Biserica a constituit un perimetru al creației spirituale, numeroși oameni ai Bisericii contribuind la generarea unor mari opere culturale¹⁵⁵.

De remarcat în acest sens avem lecțiile *Contribuția Bisericii Ortodoxe la apariția și dezvoltarea învățământului românesc* (Veniamin Costachi, Andrei Șaguna) **la clasa a IX-a**, *Contribuția Mitropoliților români la dezvoltarea culturii naționale* (Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul) și *Locașurile de cult ale creștinilor – apariție și dezvoltare în contextul culturii universale* **la clasa a X-a**. **La clasa a XI-a**, pe lângă lecția *Elemente de iconografie* avem inclusă unitatea de conținut **Ortodoxie și cultură națională** cu lecția *Contribuția voievozilor români la formarea și dezvoltarea culturii naționale* (Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Constantin Brâncoveanu, Neagoe Basarab). **La clasa a XII-a**, elementele de cultură arhitecturală sunt prezente în lecția *Monumente reprezentative de artă religioasă din Europa și din România* iar legătura dintre cultura națională și credință e abordată în lecția *Oameni de cultură români – promotori ai credinței creștine* (Nicolae Iorga, Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu, Nicolae Steinhardt, Petre Țuțea, Dumitru Stăniloae, Mircea Eliade, Constantin Brâncuși).

Educația religioasă trebuie să profite de toate modalitățile de exprimare ale culturii. Astfel, elevii pot fi implicați în mai multe proiecte culturale care implică un mesaj religios. De exemplu organizarea de piese de teatru cu ocazia sărbătorilor Nașterii și Învierii Mântuitorului, în școală. O sugestie ar fi aceea ca profesorul de Religie să coordoneze trupa de teatru a liceului (dacă există) în a reprezenta piesa *Hoțul de mărgăritare* scrisă de ÎPS Bartolomeu Anania într-o reprezentație la nivel local sau, de ce nu, gândind în perspectivă, la nivel județean. Organizarea de concerte de colinde de Crăciun care să implice elevi din mai multe nivele de studiu poate fi o altă metodă prin care tradiția, muzica și cultura să intre în circuitul misionar al Bisericii.

Cultura cinematografică reprezintă un potențial punct forte în atragerea elevilor spre aprofundarea valorilor creștine. Am organizat în liceu bilunar o „Seară de film” pentru elevii de liceu, fiecare film fiind precedat de o introducere în contextul peliculei, la sfârșit urmând discuții pe seama simbolisticii prezente în film.

¹⁵⁴ Nicolae TURCAN, „Apologetii și filosofia” în *Tabor*, nr. 7, octombrie 2009, p. 81.

¹⁵⁵ C. CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 19.

Pentru a mediatiza aceste „Seri de film” am profitat de mult hulita „rețea de socializare” Facebook de pe internet, care poate fi folosită și în mod pozitiv...

Există însă autori care relevă natura oarecum conflictuală a raportului dintre cultură și religie. Părintele profesor Teodor M. Popescu arată că faptul cultural este îndeletnicire omenească limitată și legată de condițiile terestre de existență. Cultura se deosebește de religie atât prin geneză, cât și prin motivație și scop. Religia îl afirmă pe Dumnezeu și ne înalță către cer, cultura îl afirmă pe om și îl apleacă către pământ.

Religia îl preamărește pe Dumnezeu, cultura îl preamărește pe om. Religia este transcendentă și teocentrică, cultura este relativă și antropocentrică¹⁵⁶. Religia este mesajul lui Dumnezeu care ne cheamă la El pentru a ne mântui. Cultura nu ne mântuiește, țelul său fiind bunăstarea pe acest pământ.

De asemenea, Mitropolitul Ioannis Zizioulas al Pergamului sesizează unele caracteristici negative ale culturii moderne care culminează cu individualismul care îl pune pe individ în centrul atenției astfel încât scopul culturii este deturnat în fericirea individului¹⁵⁷. O altă caracteristică a culturii moderne este utilitarismul care afirmă că fericirea omului crește cu atât mai mult cu cât el produce mai mult și devine mai civilizat. Cel de-al patrulea element este raționalismul, omul fiind înțeles prin excelență ca ființă rațională, o importanță deosebită fiind acordată capacităților intelectuale astfel încât informația ca mijloc de cunoaștere domină. De aici și apariția conceptului de „virtual reality”, adică realitate virtuală. Marea dilemă pe care o sesizează Zizioulas este următoarea: se va folosi Biserica de cultura contemporană pentru a-și transmite mesajele? Opinia sa este că prin participarea Bisericii la tot acest vuiet al informatizării constituie o alienare, Biserica fiind în pericol de a-și pierde identitatea.

Principiul cultural al creștinismului este de ordin moral. Ori, un astfel de principiu caracterizează adevărata cultură. Nu există cultură demnă de acest nume fără morală. O cultură imorală este un non-sens, ea devine un sinonim al pierzaniei. Cultura vizează îndeosebi educația sufletului. Ea trăiește din suflet, este pentru suflet, și nu poate ignora nici neglijă exigențele sale cele mai legitime, care sunt spirituale și morale.

Lucrând pentru îmbunătățirea omului, creștinismul lucrează, deci, și pentru cultură. Mântuind sufletul, mântuiește cultura. El pune în valoare și desăvârșește sufletul omenesc, care este izvorul, motorul, rațiunea de a fi a culturii. Cel mai mare și mai frumos ideal cultural, propus vreodată omenirii, a fost idealul moral exprimat de cuvintele Mântuitorului: „Fiți, dar, voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc

¹⁵⁶ Pr. Teodor M. POPESCU, *Biserica și cultura*, Ed. IBMBOR, București, 1996, p. 216.

¹⁵⁷ † Ioannis ZIZIOULAS, „Ortodoxia și cultura contemporană”, trad. de Florin-Cătălin GHIȚ în *Tabor*, anul III, nr. 12, Cluj-Napoca, martie 2010, pp. 8–9.

desăvârșit este” (Matei 5, 48). Afirmând valoarea infinită a sufletului, pe care, conform Evangheliei, nimic din lume nu o poate echivala, creștinismul a ridicat omul la înălțimea de ființă spirituală, demnă de iubirea lui Dumnezeu.

Încă de la început, Evanghelia a arătat ce putere are și continuă să o facă. Ea a cultivat omenirea. Creștinismul a apărut în epoca unei culturi înfloritoare, dar vicioase. A fost combătut, ca și astăzi, în numele acestei culturi, de care greco-romanii erau mândri pe drept cuvânt. Era considerat un pericol pentru cultura antică, pentru că îi arăta slăbiciunile și vestea o viață nouă, al cărei duh este diferit de cel al lumii. Și, totuși, „dușmanul” culturii a fost salvatorul culturii. Creștinismul a propovăduit și a realizat virtuți admirabile, a dat exemplul unei vieți morale necunoscute până atunci, a creat o societate a cărei solidaritate, milostenie, curaj, sinceritate, pudoare, castitate, curăție, demnitate erau recunoscute până și de păgâni, în sânul unei lumi în descompunere morală și socială, creștinismul a întemeiat Biserica, Cetatea lui Dumnezeu, comuniunea Sfinților. Este cel mai frumos și mai indispensabil lucru pe care o religie îl putea oferi omenirii: o societate îndreptată, regenerată, mântuită pentru Dumnezeu și pentru lume, câștigată pentru viață și pentru cultură ¹⁵⁸.

Creștinismul este cel care a descoperit omul lăuntric, omul moral, care a umanizat omul în adevăratul sens al cuvântului, care l-a cultivat mai mult decât orice altă religie sau filosofie, care l-a desăvârșit până la a-l face sfânt. Creștinismul a cultivat omul, moralizându-l, și întotdeauna îl va cultiva așa. Lumea nu a cunoscut o altă forță culturală de valoarea creștinismului, un generator de cultură tot atât de eficace ca religia mântuirii.

3.3.1.5. Lumea și situația ei¹⁵⁹

Lumea contemporană e măcinată de secularizare, individualism, consumism, crize ecologice și altele... **Misiunea profetică a Bisericii** e aceea de a da un sens teonom lumii, de a asuma critic și pozitiv lumea, de a transforma lumea și timpul în duhul Evangheliei luptând cu secularismul și panteismul, propovăduind Evanghelia și arătând că Biserica e anticiparea comuniunii eshatologice. Toate acestea trebuie făcute ținând cont de contextul și problematica lumii, menținând un dialog cu cultura și știința, arătând dimensiunea cosmică a mântuirii. Biserica trebuie să dea lumii un model de unitate în comuniune, să vizeze umanizarea sistemelor imperialiste și să descopere lumii sensul progresului spiritual.

Problematica religiei constituie o provocare atât pentru lumea contemporană în general, cât și pentru câmpul educației, în special. Ea poate face să vibreze cele mai fine resorturi interioare ale omului, dar constituie și un îndemn la căutare și dialog

¹⁵⁸ Sebastian ȘEBU, *Metodica predării religiei*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2000, p.147.

¹⁵⁹ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, pp. 83–104.

cu propria conștiință, în primul rând. Astfel, omul ajunge la descoperirea sau regăsirea propriului eu interior, a propriilor trăiri afective.

Pentru om existența religiei este dependentă de problema existenței lui Dumnezeu, ale Căruia însușiri – iubirea, înfinitatea, veșnicia, aseitatea, atotputernicia – nu au semnificație dacă sunt înțelese pur intelectual ca simple noțiuni, ci trebuie experimentate printr-o trăire personală, din care face parte cunoașterea Lui¹⁶⁰.

În România, o anume organizație numită „Asociația Secular Umanistă din România” a inițiat nu de mult o campanie intitulată „Stop îndoctrinării religioase în școli”. Secularizarea reprezintă de fapt despărțirea de sacru a creației, despărțirea de starea de sfințenie, de harul lui Dumnezeu. Dar este oare posibilă despărțirea creației de Creator, de harul Duhului Sfânt ca energie necreată? Nu, deoarece dacă s-ar rupe cu adevărat de harul lui Dumnezeu, energia creată, nemaifiind modelată conform principiilor divine, lumea s-ar dezintegra, s-ar autodistruge.

Privind retrospectiv ultimele decenii ale istoriei acestui secol putem oare observa această idee de auto-distrugere? Nu cumva ceea ce descoperă omul duce mai mult la distrugerea sa decât la propășirea sa?

Iată că seculariștii asta încearcă să facă: să îl dea pe Dumnezeu la o parte și să îl înlocuiască cu omul căzut, spre a-și justifica necredința lor, spunând că „Omul este măsura tuturor lucrurilor”. Încearcă să pună știința omenească, înrămată în adevărul relativ, mai presus de știința dumnezeiască, desăvârșită. Așadar, are rost să studiem religia ortodoxă în școli?

O primă problemă e cea legată de această „îndoctrinare” despre care vorbesc seculariștii noștri. Însă ideologia și doctrina nu prea au de-a face cu învățătura religioasă, deoarece aceasta învață despre ceea ce deja este sădit încă din structurarea ființei omenești din creația sa. Prin crearea omului după chipul lui Dumnezeu avem deja matricea, sâmburele, izvorul acestei învățături dumnezeiești, învățături religioase, sâmburele lui *homo religiosus* în însăși structura ființei umane.

Dacă dorim, într-adevăr să scoatem oameni de pe băncile școlii atunci nu avem voie să ne lipsim de acele principii și învățături care sunt înscrise în structura ființei umane, în sufletul omului de către însuși Dumnezeu. Dacă aceste lucruri sunt conștientizate de către copii atunci acești copii devin oameni care orice ar face în viața lor, indiferent de domeniul în care se vor manifesta, vor avea un rost, își vor face treaba așa cum trebuie.

Dacă acești elevi vor fi educați în spirit creștin și vor înțelege rădăcinile creștine ale ființei lor, atunci, la maturitate nu vor mai putea fi manipulați așa ușor... Înțelegând ce înseamnă iubirea dumnezeiască reflectată în activitatea zilnică a omului care

¹⁶⁰ Monica OPRIȘ, Dorin OPRIȘ, Mușata BOCOȘ, *Cercetarea pedagogică în domeniul educației religioase*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2004, p. 7.

devine creștin prin aplicarea învățăturilor desprinse și deprinse în școală, munca de manipulare a seculariștilor nu va mai fi la fel de ușoară.

3.3.1.6. Vestea cea bună, săracilor¹⁶¹

Teologia eliberării susține faptul că Dumnezeu, în perspectiva revelației despre Împărăție, are o preferință pentru săraci. Această teologie înțelege însă mântuirea ca o realitate ce se realizează în istorie, deja, acum, sub forma eliberării. Din punct de vedere ortodox însă, mântuirea nu este doar eliberarea din robia social-politică, ci eliberarea din robia păcatului. **Creștinismul integral** ne descoperă pe Dumnezeu ca fiind comuniune de iubire veșnică a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, iar omul, chemat să participe la această viață de comuniune. Creștinismul nu abordează omul doar la nivel personal ci și la nivel comunitar, mai întâi în Biserică și apoi în societate, căci nu se poate separa comunitatea eclezială de cea socială. În misiunea ei, Biserica trebuie să militeze pentru un creștinism integral în care îmbină dimensiunea duhovnicească cu dimensiunea socială a responsabilității creștine.

Unul dintre scopurile educației constă în a aduce libertate ființei umane. A fi educat înseamnă să devii liber de orice constrângere, să nu mai cauți în stânga și în dreapta, să te călăuzești de unul singur. Continuând oarecum tema acuzațiilor de îndoctrinare pe care le aduc seculariștii trebuie spus că educația religioasă nu răpește nimic din libertatea ce ne este conferită ca persoane și ca umanitate. Cine citește cu atenție textele biblice, patristice sau filocalice nu găsește niciun pasaj care să îmbie la pasivitate sau la supunere oarbă. Omului îi este rezervată permanent o alegere liberă, responsabilă¹⁶².

Relevantă pentru exigența de față o reprezintă ideea de „cale împărătească” pe care o regăsim în literatura filocalică. Această cale este prezentată ca fiind idealul pe care un creștin înzestrat cu discernământ trebuie să îl urmeze. Prin educația religioasă putem arăta elevilor care este această „cale de mijloc”.

Prima virtute este însăși *menținerea cumpătului în fața tentațiilor extreme*. Prin însăși așezarea ei, calea de mijloc își menține cursul între extrema sau ispita de dreapta (în termeni filocalici, abținerea exagerată prin care omul ajunge să se nege pe sine) și extrema sau ispita de stânga (neglijența spirituală prin care omul se pune în centrul atenției). Simplistă cum pare la prima vedere, o astfel de imagine transportă un mare adevăr. Clasa de mijloc și creștinul mergând pe calea împărătească își împlinesc menirea prin refuzul excesului, în orice formă ar fi acesta: de la grija excesivă față de săraci, manifestată printr-o seducție fără acoperire, populistă, la dorința excesivă de

¹⁶¹ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe*, pp. 105–122.

¹⁶² C. CUCOȘ, *Educația religioasă...*, p. 55.

bunăstare, în spirit neoliberal, fără întrebarea asupra prețului social pe care o presupune aceasta. Opusă așadar excesului, calea de mijloc sau împărătească este una a decenței, a realismului¹⁶³.

A doua virtute derivă din prima. Echilibrul între extreme este posibil doar dacă știi *ținta*. Cu ochii ațintiți spre un orizont concret, calea de mijloc poate fi străbătută cu tenacitate.

În fine, a treia virtute a gândirii de mijloc este folosirea mijloacelor adecvate. Calea împărătească este astfel tocmai pentru că nu oscilează furtunos între interesele de moment și nu își compromite țelul pe termen lung. Clasa de mijloc, solidă în educație și fidelă valorilor, inclusiv celor religioase, se va lăsa mai greu antrenată în aventuri politice sau economice.

Dumnezeu l-a creat pe om cu voință liberă. Astfel, faptele libere și conștiințe ale omului sunt apreciate pe criteriile moralității. Atunci când o faptă morală este în concordanță cu legea morală o numim faptă bună, iar dacă este împotriva ei, e numită faptă rea.

Prin educația religioasă desfășurată în școală se urmărește explicarea obiectului, a scopului și a împrejurărilor unei fapte, pentru ca elevii să poată distinge fapta morală de fapta imorală. Când tânărului pe care-l educăm îi cultivăm conștiința binelui și răului, îl ajutam să distingă fapta bună de fapta rea, el devine conștient că are de respectat niște norme morale și îndatoriri față de semenii săi. Omul este liber să acționeze într-o societate liberă, dar educat în spiritul cuvântului Evangheliei și al învățaturii lui Hristos își va putea manifesta personalitatea sa în conformitate cu preceptele biblice.

3.3.1.7. Misiunea ca zidire a „Trupului lui Hristos” – Biserica¹⁶⁴

Misiunea creștină este o chemare mântuitoare adresată oamenilor și vizează unitatea omenirii în aceeași credință în Sfânta Treime, în același Botez și aceeași Euharistie, adunarea ei în unicul Trup al lui Hristos, zidirea ei în unicul Templu al Duhului Sfânt, prin liturghizarea existenței umane sau transpunerea ei într-un ritm liturgic sacramental, baptismal-euharistic și pascal pentru transformarea și înnoirea omului și a lumii. Biserica nu este numai condiția și instrumentul misiunii ci și scopul și realizarea acesteia în istorie întrucât ea este **parte integrantă din mesajul Evangheliei. Misiunea Bisericii este aceea de a fi aici și acum prezența anticipată a Împărăției lui Dumnezeu.**

¹⁶³ Radu PREDA, „Calea de mijloc și calea împărătească” în *Dilema veche*, anul VIII, nr. 378 (12–18 mai 2011), p.4.

¹⁶⁴ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, pp. 123–132.

Mântuitorul Hristos a întemeiat Biserica pentru a fi cadrul de comuniune a celor ce sunt împreună cu El până la sfârșitul veacurilor. Imaginea întâlnirii prezentului cu Veșnicia este foarte prezentă în propovăduirea lui Hristos. Sfântul Apostol Pavel vorbește despre Biserică descriind-o ca Biserică cerească prezentă pe pământ (Efeseni 2, 19–22). Creștinii nu se reunesc în Biserică doar pentru un scop lumesc, asemenea organizațiilor constituite conform dreptului comun. Biserica nu este o asociație a credincioșilor ci este un cadru de manifestare a comuniunii credincioșilor¹⁶⁵.

Una dintre problemele majore pe care Biserica nu o poate ignora este faptul că mulți dintre tineri nu se mai apropie de Sfintele Taine. Trebuie accentuat faptul că apropierea de Sfintele Taine se cere a fi făcută din fragedă copilărie. Experiențele religioase se deprind în cadrul celulei familiale.

Educația religioasă, prin profesorul de Religie trebuie să monitorizeze și să îndrume elevii să participe sistematic la împărtășirea cu Sfintele Taine. De mici, elevii trebuie deprinși cu faptul că viața religioasă se înscrie ca o componentă sau ca o latură de foarte mare importanță în contextul general al vieții¹⁶⁶.

O mai mare apropiere a tinerilor față de Sfintele Taine va conduce indubitabil către o cunoaștere spirituală a tineretului. Părintele Schmemmann aprecia că „renașterea adevărată a Bisericii va începe cu renașterea euharistică”¹⁶⁷. Experiența duhovnicească – viața în Hristos – nu este un simplu refugiu pentru neștiutori și neputincioși. Dimpotrivă, elevii pot fi conștientizați de faptul că: „în cel mai autentic înțeles, viața duhovnicească este o alternativă dinamică și plenară de existență, un mod sănătos și viguros de a gândi și acționa, într-o perspectivă optimistă, entuziastă și de pace sufletească”¹⁶⁸.

3.3.1.8. Liturghie și misiune¹⁶⁹

La fiecare Liturghie se amintește faptul istoric decisiv: lumea a fost mântuită în trupul lui Hristos prin jertfa și învierea Lui. **Comunitatea liturgică este purtătoarea Evangheliei Mântuirii**, având un rol crucial în transmiterea și apărarea credinței. **Sfânta Liturghie este o structură de comuniune și înaintare spre Împărăția lui Dumnezeu prin Euharistie**, în care Biserica se revelează ca sacrament al Împărăției. Sfânta Liturghie constituie locul în care creștinii sunt pregătiți pentru misiune, pentru a fi martori, vestitori, trăitori și împlinitori ai Evangheliei lui Hristos.

¹⁶⁵ Pr. Patriciu VLAICU, „Biserica, realitate eshatologică și prezență instituțională” în *Tabor*, anul I, nr. 2, Cluj-Napoca, mai 2007, p. 47.

¹⁶⁶ Ioan MOLDOVAN, *Introducere în psihologia vieții religioase*, Ed. Logos, Cluj-Napoca, 2001, p. 7.

¹⁶⁷ Pr. Alexander SCHMEMMANN, *Euharistia. Taina Împărăției*, Ed. Anastasia, București, 1993, p. 224.

¹⁶⁸ Pr. Eugen JURCĂ, *Experiența duhovnicească și cultivarea puterilor sufletești. Contribuții de metodologie și pedagogie creștină*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2001, p. 12.

¹⁶⁹ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, pp. 133–144.

Putem afirma că Sfânta Liturghie este centrul vieții religioase ortodoxe. Aproximarea de Hristos și trăirea mistică a Jertfei și Învierii Lui constituie punctul culminant al stării de veghe cerută de Mântuitorul aleșilor Lui. Sfânta Liturghie înseamnă însă mai mult decât simpla anamneză ea presupune o trăire profund religioasă a clipei prezente și o exprimare vivace a unui crez eshatologic orientat spre mult dorita *Împărăție a cerurilor*, atât de predicată de Hristos. Având în vedere însemnătatea acestui eveniment, pregătirea și participarea la Sfânta Liturghie constituie o coordonată esențială a vieții creștine. Atunci când Liturghia este trăită de participanți la intensitatea maximă presupusă de întâlnirea cu Hristos, efectul misionar este covârșitor.

De la cele mai fragede vârste, copiii care participă la slujbele Bisericii, în mod deosebit la Sfânta Liturghie, au un anumit mod de a percepe realitatea prezenței lui Dumnezeu în viețile lor. Chiar dacă avem impresia că nu sunt atenți tot timpul, impregnați de atmosfera locașului sfânt, aceștia înțeleg la nivelul subconștientului că preotul care „ține” slujba este un om deosebit angajat într-o activitate deosebită.

Colaborarea profesorului de Religie cu preotul – de preferință, cu cel în al cărui sector pastoral-misionar se află instituția de învățământ în care predă sau cu cel ce are în grijă domeniul relația cu școala – poate îmbrăca mai multe aspecte, toate pornind de la caracterul formativ al orelor de Religie. Unul dintre acestea îl constituie participarea profesorului de Religie, împreună cu elevii, la sfintele slujbe oficiate în biserică. Această participare se poate încadra fie în timpul orelor de Religie în timpul săptămânii, mai ales atunci când se întâmplă ca în ziua respectivă să fie o sărbătoare, fie în afara acestora (în afara programului zilnic, sâmbăta, duminica sau chiar în vacanțe). În acest fel, pe de o parte, elevii iau contact direct cu viața liturgică a Bisericii, experimentează pe viu ceea ce învață doar teoretic în cadrul orelor de la școală¹⁷⁰.

Programele analitice conțin și capitole (unități de învățare) din domeniul Teologiei Liturgice. Prezența elevilor în sfântul lăcaș este, din această perspectivă, cea mai potrivită modalitate de a îmbina teoria cu practica (unul dintre principiile didacticii, de altfel), dar și de a-l respecta pe cel eclesiologic.

Pe de altă parte, elevilor li se poate forma o deprindere fundamentală pentru un creștin autentic: participarea regulată la sfintele slujbe. Iar dacă această participare este pregătită în mod corespunzător, elevii fiind implicați într-o cât mai mare măsură în această activitate, rezultatele pot fi cele dorite. În egală măsură, prin această participare, elevilor li se poate dezvolta, în timp, un atașament față de comunitatea respectivă, dar vor și integra mai bine în structura lor comportamentală atitudinea pe care trebuie să o aibă în sfântul lăcaș, indiferent dacă se săvârșește sau nu vreo slujbă.

¹⁷⁰ Diac. Roberto-Cristian VIȘAN, „Importanța cooperării dintre profesorul de Religie și preot” în *Argeșul Ortodox*, anul VII, nr. 377 (4–10 sept. 2008), p. 4.

Inconvenientul orelor de participare la serviciile divine din perioada programului școlar îl constituie timpul mult prea scurt, de multe ori insuficient pentru ca elevii să se poată încadra în atmosfera de rugăciune din biserică, dar efectul acestora poate fi impresionant, elevii descoperind și înțelegând mult mai bine semnificația conținutului serviciilor divine și rostul acestora.

Venirea profesorului și a elevilor la biserică poate fi separată și în mod voit de participarea la sfintele slujbe (mai ales atunci când trebuie predată o lecție legată de structura lăcașului de cult sau de sfintele veșminte ori vase liturgice, când se vorbește la oră despre comportamentul pe care trebuie să îl avem în sfânta biserică etc.), la aceste ore cooptându-l și pe preot.

În niciun caz însă nu este recomandabil ca profesorul de Religie să îi oblige pe elevi să participe la sfintele slujbe, deoarece e foarte posibil să le inducă acestora o atitudine negativă față de persoana sa. Mersul la biserică trebuie să fie o acțiune voită și dorită de elevi; profesorul trebuie doar să declanșeze această intenție pentru a se atinge efectul așteptat.

3.3.1.9. Apostolatul mirenilor¹⁷¹

Mântuitorul Hristos își continuă **întreita Sa slujire** în Biserică până la sfârșitul veacurilor (Matei 28, 20), conducând lumea spre participarea ei la viața lui Dumnezeu, într-un dialog progresiv cu Biserica și cu fiecare membru al ei în parte. Acesta este sensul **preoției împărătești a tuturor credincioșilor** chemați să vestească în lume mântuirea în Hristos. Mirenii trebuie să participe la misiunea integrală a Bisericii. **Participarea mirenilor la slujirea profetică a lui Hristos** se face prin propovăduirea Evangheliei, păstrarea și transmiterea misionară a Tradiției apostolice și mărturia creștină în mijlocul lumii, iar **participarea la slujirea preoțească a Mântuitorului** se face prin participarea activă la cultul public al Bisericii precum și prin toate acțiunile care mijlocesc împăcarea oamenilor cu Dumnezeu. **La slujirea împărătească** a lui Hristos se participă prin biruința asupra ispitelor și a păcatelor, prin organizarea comuniunii creștine și prin diaconia creștină.

Dacă în privința necesității educației religioase lucrurile sunt clare, atunci când se pune problema realizării ei concrete apar unele dificultăți. Educația religioasă trebuie realizată în familie, în Biserică și în școală. Nu ne vom referi decât la cazul școlii – instanța expres abilitată pentru realizarea unei educații sistematice. Se știe că Religia este predată fie de preoți, fie de profesori de Religie pregătiți special în acest sens. Imediat după 1989, atât școala cât și preoții au fost surprinși oarecum nepregătiți pentru introducerea noilor conținuturi. S-au putut constata unele gesturi de aversiune din partea instanțelor laice (inspectori, profesori care au contestat sau

¹⁷¹ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, pp. 159–180.

au minimalizat noua disciplină) dar și suficiente exemple de amatorism și conduite nedidactice din partea unor preoți nepregătiți din punct de vedere psihopedagogic. În prezent, aceste cazuri sunt din ce în ce mai puține; corpul profesoral a devenit permisiv și chiar interesat de prezența preotului în școli, iar dascălii de Religie sunt în curs de profesionalizare didactică.¹⁷²

Educația religioasă nu este o problemă de monopol (fie din partea laicilor, fie din partea instanțelor ecleziastice), ci de conlucrare, de completare sub aspectul competențelor. De educația religioasă se va ocupa nu numai Biserica, după cum nu numai școala. Din păcate, însă, această comunicare nu se realizează suficient de bine. Mai sunt clerici care manifestă destule rezerve față de apelul la competența laicului în dimensionarea strategiilor de predare-învățare, în structurarea conținuturilor specifice, în asistarea și consilierea psihopedagogică a celor care predau Religia în școli. Mi se par de rău augur aceste semne de distanțare și circumspecție care prevestesc comportamente de castă. Înțeleg că în deceniile de comunism, închiderea și circumspecția au fost conduite de apărare sau de rezistență a Bisericii în fața răului administrat în masă. Sunt ei, laicii, totuna cu atei sau se întrevăd în ei virtuali agenți ai conspirațiilor străine? Dacă nu, de ce să-i ținem la distanță? Prolungirea „ghetto-ului” clerical și reminiscențele gesturilor de suspiciune și neîncredere față de laic în zilele noastre mi se par anacronice și păguboase.

Consider că instituția laicului la noi este ignorată și nevalorificată îndeajuns. Sunt situații când laicii pot sluji mai bine Biserica decât o pot face unele fețe bisericești (simțul critic și relativa detașare a laicului pot fi mai constructive decât supunerea, conformismul sau adulația exagerată a unora dintre cei din urmă). Apelul la prestația laicului în rezolvarea unei probleme cu rezonanțe socio-culturale, cum este educația religioasă, se impune cu atât mai mult cu cât mireanul face parte din Biserică. Nu negăm posibilitatea dublării competenței teologice cu cea pedagogică la unii sau alții, dar când se pune problema unor proiecte cu grad ridicat de responsabilitate (întocmirea unor programe analitice, redactarea manualelor) conlucrarea este necesară și rezonabilă. A fi bun teolog nu înseamnă automat că ești și un bun profesor de Religie. Consilierea de către un psihopedagog a echipei care lucrează – de pildă – la manualul de Religie ni se pare obligatorie.¹⁷³

3.3.1.10. Mărturie prin sfințenia vieții¹⁷⁴

Viața creștină trăită în duhul Evangheliei constituie unul din cele mai eficace mijloace de misiune creștină. La fel ca în primele secole ale creștinismului, când acesta

¹⁷² Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă, conținut și forme de realizare*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1996, p. 17.

¹⁷³ C. CUCOȘ, *Educația religioasă, conținut și forme de realizare...*, p. 23.

¹⁷⁴ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, pp. 181–196.

a reușit să transfigureze lumea, astăzi suntem chemați să dăm mărturie secularismului lumii prin sfințenia vieții noastre. Biserica trebuie să ofere omului secularizat un spațiu al comuniunii, să îl integreze într-o **comunitate mărturisitoare**. **Spiritualitatea creștină autentică** este identificată de izvoarele revelației cu **sfințenia** sau curăția inimii, cu **mărturia sfinților** și cu **așteptarea eshatologică**.

Părintele Dumitru Stăniloae, în studiul său „Mărturia prin sfințenia vieții”¹⁷⁵, relevă două direcții ale misiunii: *misiunea internă* are ca subiect pe cei care *formal aparțin Bisericii*, dar care în realitate sunt rupți de viața acesteia; de asemenea, aici sunt vizați și membrii celorlalte confesiuni creștine care, spre deosebire de cei ce țin de Biserica Ortodoxă, s-au înstrăinat de tradiția primului mileniu creștin¹⁷⁶.

Referitor la *misiunea externă* a Bisericii, ea are ca subiect pe *cei care niciodată nu au trăit în modul de existență creștin*. Biserica trebuie să se întrebe de ce *în al doilea mileniu nu a fost capabilă să le câștige inima acestora, cu excepția unui mod fragmentar și pentru scurte perioade de timp*. Și aici rămâne deschisă chestiunea raportului dintre Biserica din primul mileniu creștin și cea care i-a urmat acesteia: de ce Biserica primară a cunoscut un enorm succes misionar printre necreștini, în timp ce în al doilea mileniu creștin ea nu a mai fost capabilă să *dezghețe* inimile împietrite ale ne-creștinilor? Să fie oare vorba – se întreabă în continuare Părintele – de chiar modul în care *s-a autoprezentat Biserica în al doilea mileniu creștin*?

Misiunea ortodoxă își datorează așadar superioritatea în raport cu toate celelalte nu pe superioritatea unui anumit tip de mesaj, ci pe însăși *viața predicatorilor ei*, sfinții și martirii. Doar aceștia pot să trezească cu adevărat în oameni setea de sfințenie și nemurire, dar și să le confere încrederea că această posibilitate poate fi concretizată; puterea lor provine astfel nu din anumite calități cultural-spirituale umane, ci de la harul divin care sălășluiește în ei.

Profesorul de Religie trebuie să fie un continuator al misiunii învățătorești a preotului. Înainte de toate profesorul trebuie să fie el însuși un model, să aplice permanent în viața sa, nedisimulat, învățătura creștină. Activitatea lui nu se întrerupe o dată cu finalul orei, ci continuă și dincolo de catedră. Învățăturile pe care le predă trebuie să fie în concordanță cu învățăturile Bisericii.

Ca membru al Bisericii, profesorul trebuie să mențină legătura cu Biserica prin participarea permanentă la slujbe, pelerinaje, acte caritabile, activități catehetice.

¹⁷⁵ Pr. Dumitru STĂNILOAE, „Witness Trough «Holiness» of Life” în *Martyria/Mission: the witness of the Orthodox churches today*, Comission on World Mission and Evangelism, World Council of Churches, Geneva, 1980, pp. 45–51.

¹⁷⁶ Pr. Aurel PAVEL, „Misiune prin sfințenia vieții în opera părintelui profesor Ion Bria” în *Relevanța operei Părintelui profesor Ion Bria pentru viața bisericească și socială actuală: direcții noi de cercetare în domeniul doctrinei, misiunii și unității Bisericii*, PR. Nicolae MOȘOIU et alii, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2010, p. 300.

Astfel, școala în care acesta se află devine nu doar spațiu strict didactic sau un loc de muncă, ci și unul misionar. Tot ca membru al Bisericii profesorul devine, într-un fel, purtător de cuvânt al acesteia în școală. Din acest motiv, el trebuie să aibă mare grijă cu privire la atitudinea sa, atât față de elevi, cât și față de colegii săi profesori, pentru că orice cuvânt sau gest considerat nepotrivit nu va afecta numai persoana sa, ci se va răsfrânge – mai ales pentru cei mai slabi în credință sau în capacitatea de a înțelege – asupra întregii Bisericii, precum și asupra tuturor celorlalți profesori de Religie. Colaborarea profesorului de Religie cu preotul, de preferință, cu cel în al cărui sector pastoral-misionar se află instituția de învățământ în care predă sau cu cel ce are în grijă domeniul relația cu școala, poate îmbrăca mai multe aspecte, toate pornind de la caracterul formativ al orelor de Religie. Dorința de colaborare trebuie să fie reciprocă și să vizeze dezvoltarea armonioasă a sufletelor elevilor.

Prin educația religioasă tinerii trebuie îndemnați să devină următori și imitatori ai lui Hristos, Care ne-a arătat că exemplul personal este temelia oricărei educații.

3.3.1.11. Dimensiunea liturgică a misiunii¹⁷⁷

Sensul Bisericii de comuniune și sacrament al Împărăției lui Dumnezeu se desăvârșește în caracterul ei liturgic, euharistic, de consacrare. În Sfânta Liturghie se realizează în mod exemplar dăruirea lui Dumnezeu oamenilor în Iisus Hristos și atragerea credincioșilor în jertfa sau dăruirea lui Hristos pentru a fi ridicați la viața de comuniune a Sfintei Treimi. Sfânta Liturghie are prin excelență, pe lângă dimensiunea anamnetică, orizontală, o dimensiune epicletică, verticală, care pune Biserica, prin Duhul Sfânt în comuniune cu Hristos care se află pe tronul slavei cerești împreună cu Tatăl și este Capul nevăzut al Bisericii Sale. **Orientarea liturgică a misiunii** trebuie să fie dată punerea în practică a legăturii profunde dintre viața de rugăciune și slujirea aproapelui ca desăvârșire a rugăciunii.

În concepția Părintelui Bria¹⁷⁸ misiunea este apostolie, trimitere de către Hristos a Apostolilor Săi la propovăduire; este trimitere din planul înălțat, revelațional al manifestării harului ca energie și putere necreată în cadrul slujirii cultice sau a Liturghiei Bisericii, în planul orizontal al creației, de cucerit sau misionat prin acest har, iar această misiune trebuie să se continue și astăzi tot la fel, din Liturghie ca și *momentul culminant în care Biserica cerească și cea pământească se află unite perfect într-o comuniune de rugăciune și stare de jertfă, ca și „momentul în care cei ce au harul preoției (prin taina hirotoniei) și cei ce au preoția prin taina botezului împreună aduc (oferă) jertfă liturgică și nesângeroasă înaintea sfintei Mese, împărtășindu-se și extinzând în ei înșiși Trupul lui Hristos spre a-L putea*

¹⁷⁷ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe...*, pp. 198–212.

¹⁷⁸ Pr. Ion BRIA, *Comentariu la Catehismul Ortodox*, Ed. Oastea Domnului, Sibiu, 2000, p. 126.

extinde și mai departe prin misiune către cei încă necreștini: „Cei care se cuminecă cu Hristos înviați devin discipolii și martorii Săi, ca apostolii și femeile după înviere și după Cincizecime: *„Să se umple gurile noastre de lauda Ta, Doamne, ca să lăudăm Slava Ta”*.”

Experiența comunității care celebrează, experiența cuminecăturii inspiră, sugerează o formă de comunitate creștină angajată în misiune, în acte de spiritualitate și de solidaritate. Aceasta este extinderea orizontală a Liturghiei euharistice, sub formă de diaconii și slujiri. E o altă formă de liturghie, numită și „sacramentul fratelui”; „N-am poftit argintul, aurul sau îmbrăcămintea nimănui. Voi însă să știți că mâinile acestea au lucrat pentru trebuințele mele și ale celor ce erau cu mine. Totdeauna v-am arătat că ostenindu-vă astfel veți veni în ajutor celor slabi” (Fapte 20, 33–35)¹⁷⁹.

Din această înrădăcinare în Liturghie a misiunii Bisericii se formează și se păstrează adevăratul etos comunitar al Bisericii care preîntâmpină deraierile spre instituționalism sau spre individualism în misiune ale celor angajați în propovăduirea credinței.

¹⁷⁹ Pr. I. BRIA, *Comentariu la Catehismul Ortodox...*, pp. 128–129.

CAPITOLUL 4

Cunoașterea stadiilor de dezvoltare psihogenetică a elevilor ca premisă a redimensionării misiunii Bisericii prin educația religioasă

Pentru noi creștinii, obișnuiți să privim fiecare aspect al vieții noastre în lumina poruncilor lui Dumnezeu, educația religioasă înseamnă a-i ajuta pe copii să câștige ceea ce Sfântul Apostol Pavel numește „*chipul lui Dumnezeu*” (Filipeni 2, 6). În limba greacă cuvântul pentru educație este *morphosis* (μορφωση) – „formare”, și tot Sfântul Apostol Pavel spune „*O, copiii mei, pentru care sufăr iarăși durerile nașterii până ce Hristos va lua chip în voi!*”.

Aici putem vedea legătura dintre educație și planul lui Dumnezeu pentru mântuirea noastră. Dacă scopul vieții noastre este dobândirea vieții dumnezeiești înseamnă că fiecare moment al ei capătă o importanță deosebită și fiecare aspect al ei trebuie tratat cu înțelepciune.

În creșterea copiilor, pentru a-i putea forma în viața cea adevărată în Hristos este absolut necesară o foarte bună cunoaștere a psihologiei copilului împletită cu invocarea neîncetată a harului lui Dumnezeu care să desăvârșească această lucrare.

Formarea conștiinței religioase comportă trecerea prin anumite stadii, intervale de timp în care chestiunile fundamentale ale omului sunt percepute și primesc rezolvări particulare. Evoluția vieții morale, sociale și religioase se va realiza în funcție de stadiile psihologice de vârstă, puse în evidență de numeroase studii de psihologie genetică. Acest adevăr este cunoscut de multă vreme, la el făcând referire și Sfântul Apostol Pavel, în Epistola către Corinteni: „*când eram copil, vorbeam ca un copil, simțeam ca un copil, judecam ca un copil, dar când m-am făcut bărbat, am lepădat cele ale copilului*” (I Corinteni 13, 11).

Educația, în general, este posibilă în toate perioadele vieții omenești. De asemenea și educația religioasă. Omul mereu poate fi supus modelării prin educație, poate fi condus spre cele bune. De aceea, un aspect important, cu implicații în dezvoltarea ulterioară a elevului și, în același timp, în realizarea cu succes a educației religioase în școală, este respectarea particularităților de vârstă și individuale ale elevilor. De acest aspect ne vom ocupa în lucrarea de față, încercând să punem în valoare necesitatea respectării acestuia, precum și formele de realizare a educației religioase în școală ținând cont de aceste particularități ale elevilor.

4.1. Repere psihologice

În cadrul activității didactice un element de bază îl reprezintă adecvarea conținuturilor predate la nivelul corespunzător etapelor de dezvoltare psiho-fizice ale elevilor.

Printre cuceririle importante ale psihologiei moderne se numără și sublinierea dimensiunii genetice (evolutive) a psihicului. Fiecare secvență a dezvoltării psihice trebuie privită concomitent ca rezultată a etapelor anterioare și ca premisă a celor viitoare.

Dezvoltarea psihică a copilului nu trebuie privită doar ca o acumulare continuă din punct de vedere cantitativ. Copilul nu reprezintă un „adult în miniatură” care să fie educat prin extensia unor moduri de formare a adulților, dar la o „scară redusă”. În realitate procesul dezvoltării trebuie privit dialectic: pante rapide de evoluție alternează cu paliere de echilibru, acumulări treptate duc cu timpul la schimbări semnificative. Primul pas independent, primul cuvânt rostit, prima operație mentală sau primul raționament verbal sunt pregătite prin progrese cantitative lente, dar odată apărute ele marchează adevărate noduri în evoluția ascendentă a copilului¹⁸⁰.

Printre cei mai de seamă psihologi care au analizat cercetări legate de stadialitatea psihogenetică se numără psihologul elvețian J. Piaget, urmat de Lawrence Kohlberg, J. Oser și P. Gmünder. Aceștia din urmă au dezvoltat o adevărată psihologie a religiei analizând transformările din evoluția interpretărilor religioase. Demersul lor s-a bazat pe cercetările făcute de către J. Piaget (stadiile dezvoltării inteligenței și stadiile dezvoltării morale) și pe cercetările lui J. Fowler (etapele dezvoltării credinței).

Revenind la psihologul J. Piaget trebuie menționat faptul că acesta împarte stadialitatea psihogenetică în *cognitivă* și *morală*. Voi analiza în cele ce urmează fiecare dintre aceste două direcții.

4.1.1. Stadialitatea psihogenetică cognitivă (Piaget)¹⁸¹

În studiile asupra dezvoltării gândirii la copil întâlnim **trei noțiuni-pivot**: acțiunea, reprezentarea sau imaginea, limbajul sau funcția semiotica în genere. Sunt cele trei modalități de care dispune ființa umană pentru a prelua, transforma și reda informația.

În prima aproximație am putea vorbi de trei stadii principale în activitatea intelectuală la copii:

- forma acțional-obiectuală, care este forma inițială a gândirii;

¹⁸⁰ Adrian OPRE, *Introducere în Psihologie – curs*, format electronic preluat de pe <http://facultate.regielive.ro/download-16907.html>, 12.01.2012

¹⁸¹ Nefiind specializat în domeniu, reperele de ordin psihologic sunt preluate din următoarea lucrare de specialitate: Andrei COSMOVICI, Luminița IACOB, *Psihologie școlară*, Ed. Polirom, Iași, 1998.

- gândirea în imagini;
- gândirea verbal-logică.

În fapt, nu este vorba de stadii succesive, în care un nivel – o data apărut – anulează pe celelalte. Mai degrabă putem vorbi de **coexistență și suprapunere de nivele, în care unul rămâne predominant**. Acțiunea, care este forma primară a gândirii nu se suprimă pur și simplu odată cu trecerea copilului pe o treaptă superioară. Firește, ea se modifică, se restructurează. Dacă la început acțiunea constituie modul de rezolvare al problemelor, a sarcinilor de adaptare, ulterior aceasta devine mijloc de verificare a soluțiilor găsite „în minte”; ea ajunge să îndeplinească deci un alt rol.

Logica este prefigurată la nivelul acțiunii, mai exact în modurile de coordonare a acțiunilor, cum se spune, în „sintaxa” acțiunii. Piaget vorbește de:

- stadiul inteligenței motorii (primii doi ani de viață);
- stadiul operațiilor concrete (6/7–11 ani);
- Stadiul operațiilor propoziționale (11–12 ani).

4.1.1.1. Stadiul inteligenței motorii (primii doi ani de viață)¹⁸²

Stadiul inteligenței motorii acoperă primii 2 ani de viață. Bineînțeles, manipularea obiectuală are loc la tot pasul în contextul *comunicării* cu adultul. Inteligența senzoriomotorie este o inteligență *trăită*, nicidecum reflexivă; problemele/sarcinile de adaptare apar și se rezolvă în acțiunea concretă ca atare.

Începuturile **funcției semiotice** sunt consemnate aproximativ **pe la 18 luni** când apar primele holofraze, cuvinte cu sensul de fraze, înțelesul lor reieșind din situația concretă în care copilul le utilizează. Funcția semiotică indică posibilitatea de a utiliza semne/simboluri – în primul rând cuvinte – ca substitute ale lucrurilor. În activitatea de joc intervine frecvent substituirea unui obiect prin altul: o cutie de chibrituri devine vagon de tren, un băț ține loc de cal etc. Această substituție nu înseamnă încă funcția semiotica propriu-zisă ci un preludiu al ei. Limbajul se include de timpuriu în activitatea copilului, transformând-o. Copilul ascultă indicațiile verbale ce i se dau, pune întrebări, formulează răspunsuri, relatează pe parcurs. Inițial, limbajul punctează mai ales încheierea acțiunii, la preșcolarul mijlociu însoțește acțiunea, pentru ca la preșcolarul mare să se deplaseze spre începutul ei, devenind mijloc de proiectare sau planificare.

De notat ca abia **după 5 ani, efectuând o acțiune, copilul o poate și transpune în cuvinte**; până atunci, deși efectiv o realizează nu reușește să o reproducă prin limbaj. Vârstele menționate reprezintă repere de ordin statistic; practic apar devansări sau întâzieri în funcție de condițiile și solicitările mediului. Transpunerea verbală a unei

¹⁸² Andrei COSMOVICI, Luminița IACOB, *Psihologie școlară*, Ed. Polirom, Iași, 1998, p. 35

acțiuni indică posibilitatea interiorizării ei, dar aceasta nu înseamnă încă operație, deoarece acțiunea (mintală) nu este reversibilă; ea este orientată într-un singur sens.

Până la 6–7 ani predomină ***gândirea în imagini***, numită de Piaget „preparatorie” pentru că nu apare operația logică propriu-zisă. Gândirea este cantonată în concret și în actual, fiind dominată de contextul figural al situației concrete. Fiecare „centrare” sau fixare perceptivă deformează ori anulează pe celelalte. Desigur copilul acumulează informații prin percepție, dar acestea rămân fragmentate, biți de informație strict individuali, care nu se coordonează/combină. Gândirea operează cu reprezentări, cu „preconcepțe”, adică exemplare-tip ale unor colecții de obiecte ceea ce creează aparența stăpânirii unor noțiuni-gen (fruct, pasăre etc.).

În medie, pe la 6–7 ani se remarcă **indicii unui demers logic**: copilul devine capabil să combine pe plan mintal 2 sau mai mulți biți de informație pentru a forma o concluzie, ceea ce constituie inferența propriu-zisă. Din premise date obiectual: „A=B” și „B=C”, copilul deduce (mintal) „A=C” (inferența tranzitivă). Este vorba de *operații concrete*, pentru că funcțional ele au loc în prezența obiectelor, respectiv ale reprezentărilor imediate ale acestora. Aceleași acte de gândire devin adesea inoperante când se înlocuiesc obiectele cu simple enunțuri verbale (propoziții). Se schițează deci aparatul logic al gândirii dar cu anumite limitări și particularități.

4.1.1.2. Stadiul operațiilor concrete (6/7–11 ani)¹⁸³

Stadiul operațiilor concrete, situat între **6/7 și 11 ani**, prezintă numeroase limitări: adesea elevul nu poate ieși din limitele informației prezente, nu se poate detașa de datele figurale actuale sau ale experienței imediat anterioare, generalizările făcute sunt înguste, unilaterale. **Gândirea** sa este încă **sincretică**, operează în configurații globale. Copilul începe prin contraste grosolane. Primele sale structuri au un caracter extrem. El sesizează greșit intermediarele și nu imaginează stări tranzitorii. Raționamentul său se pliază nemijlocit pe concretul imediat, pe care nu-l poate depăși decât din aproape în aproape; de asemenea, nu întrevide alternative posibile în prelungirea unui fapt actual.

4.1.1.3. Stadiul operațiilor propoziționale (11–12 ani)¹⁸⁴

Pe la **11–12 ani** începe un nou stadiu de dezvoltare a gândirii – **stadiul operațiilor propoziționale** – când școlarul devine capabil să raționeze asupra propozițiilor sau *enunțurilor verbale* ca atare.

Preadolescența constituie propriu-zis o *etapă de tranziție*; numai 20% din populația școlară ajunge la structura logică formală pe la 11 ani. Ciclul gimnazial se situează deci

¹⁸³ A. COSMOVICI, L. IACOB, *Psihologie școlară...*, p. 36.

¹⁸⁴ A. COSMOVICI, L. IACOB, *Psihologie școlară...*, pp. 36–37.

într-un stadiu intermediar – numit de unii autori *stadiu preformal* – în care la un procent de elevi se mențin încă trăsăturile operațiunilor concrete, întâlnite între 7 și 11 ani, în timp ce operațiile propoziționale se generalizează pe la 14–15 ani. De fapt vârstele medii stabilite constituie mai curând un *cadru aproximativ* de situare a evoluției gândirii copilului.

Datele care scot în evidență stadiile amintite au fost obținute pe loturi sau eșantioane de copii și adolescenți, loturi extrase din anumite populații aparținând cu deosebire spațiului cultural european și nord-american. Constatarea și inventarul operațiilor specifice unui anumit stadiu regăsit la circa două treimi din eșantion au fost extrapolate la populație și postulată drept competență, capacitate potențială. Transpunerea în performanțe a capacităților depinde de spectrul de solicitări/probleme caracteristice unui mediu socio-cultural. Fiind vorba de repere statistice, acestea admit – ca orice repere de ordin statistic – variații sau abateri sensibile într-un sens sau altul, în cazul nostru, în funcție de mediul social și de educația primită. Generalizarea operațiilor formale, situată pe la 14–15 ani, nu are loc simultan în toate sferile activității intelectuale; apar frecvent decalaje atât între tinerii de aceeași vârstă, cât și între diferite domenii de cunoaștere. Gândirea abstractă apare mai curând în domeniul științelor naturii decât în studiul științelor sociale – remarca Ausubel¹⁸⁵. S-a observat că, deși 60% din adolescenții sub 16 ani ating stadiul operațiilor formale în științele naturii, un procent mult mai mic dintre aceștia sunt capabili de raționamente pe plan moral. În fața unui concept dificil sau a unui domeniu inedit nu numai copilul dar și adolescentul are nevoie de modele concrete și exemple ilustrative.

Odată operațiile propoziționale formate, *demersul ipotetico-deductiv* apare și el: raționamentul elevului poartă asupra posibilului, se poate mișca de la posibil la real, de la propoziții admise ca ipoteze la concluzii; sunt întrevăzute – chiar inventariate – alternativele pornind de la condiții date. Gândirea devine mobilă, fiind capabilă să realizeze cu egală ușurință raționamente directe și inverse: de la cauză spre efect și invers; de la condiții spre consecințe și invers. Simplificând puțin lucrurile, putem rezuma într-o schemă caracteristicile celor două stadii ale gândirii.

În sistematizarea de mai jos (Tabelul 1) au fost surprinse mai ales extremele procesului evolutiv. Situarea între anumite limite de vârstă rămâne – așa cum s-a spus – aproximativă.

¹⁸⁵ Stanley D. IVIE, „Ausubel's Learning Theory: An Approach To Teaching Higher Order Thinking Skills (educational psychologist David Paul Ausubel)” în *High School Journal*, 82.1 (Oct. 1998), University of North Carolina Press, 1998, p. 35.

Tabelul 1. Gândirea concretă și gândirea formală – caracteristici

Gândirea concretă	Gândirea formală (abstractă)
<ul style="list-style-type: none"> - între 6–7 și 11 ani; - percepția lucrurilor rămâne încă globală, „văzul lor se oprește asupra întregului încă „nedescompus”, lipsește dubla mișcare rapidă de disociere-recompunere (Wallon); comparația reușește pe contraste mari, nu sunt sesizate stările intermediare; - domină <i>operațiile concrete</i>, legate de acțiuni obiectuale (ex: o inferență tranzitivă este realizată pe materiale concrete, dar nu o regăsim pe un material pur verbal cu același conținut); - apariția ideii de invariantă, de conservare (a cantității, volumului, greutateii etc.); - apare <i>reversibilitatea</i> sub forma inversiunii și a compensării; - putere de deducție imediată: poate efectua anumite raționamente de tipul „dacă...atunci” cu condiția să se sprijine pe obiecte concrete sau exemple; nu depășește concretul imediat decât din aproape în aproape, extinderi limitate, asociații locale; - intelectul cu o singură „pistă” (Bruner); nu întrevede alternative posibile, „catalogul” posibilului se suprapune nemijlocit datelor concrete actuale; - prezența <i>raționamentului progresiv</i>: de la cauză spre efect, de la condiții spre consecințe. 	<ul style="list-style-type: none"> - începe pe la 10–11 ani și devine sistematică pe la 14–15 ani; - demersul analitico-sintetic dezvoltat; multiplicarea punctelor de vedere; - <i>operații propoziționale</i>, care au loc asupra propozițiilor ca atare; - reconstruiește și depășește cu mijloace verbale, ceea ce a cucerit anterior în mod practic - se adaugă reversibilitatea sub forma reciprocității, stăpânirea instrumentelor deductive, mobilitate, comutarea dintr-un sistem de referință în altul - mișcarea gândirii de la posibil la real, apare <i>demersul ipotetico-deductiv</i>; capabil să inventarieze alternativele, ansamblul de posibilități, pornind de la condiții date; - alternanța mobilă între <i>raționamente directe și inverse</i>, între demersul progresiv și cel regresiv (de la efect spre cauze).

Luarea în considerare a reperelor psihogenetice privește organizarea procesului de instruire, a ofertei de informație a școlii iar școlaritatea acoperă în primul rând vârstele copilăriei și adolescenței¹⁸⁶. Condiții optime de mediu și educație, utilizarea unor metode active, precum și a unei instruiți diferențiate poate accelera mersul dezvoltării, după cum o educație defectuoasă poate încetini sensibil acest proces. Proiectând lecția și activitățile educative, profesorul urmează să traducă materialul în limbajul și formele logice proprii nivelului de vârstă căruia i se adresează.

¹⁸⁶ s.n., *Stadiile dezvoltării intelectuale*, <http://www.scribub.com/sociologie/psihologie/STADIILE-DEZVOLTARII-INTELECTU2213202410.php>, 01.08.2014.

4.2. Stadialitatea psihogenetică morală (Piaget)¹⁸⁷

Procesul de formare, dezvoltare a personalității morale a copilului este continuu, neîntrerupt, are un caracter stadial. Psihologul elvețian J. Piaget, pe baza studiului întreprins asupra formării personalității morale, identifică următoarele stadii:

- stadiul realismului moral (până la 7–8 ani);
- stadiul cooperării (autonomiei) morale (7–12 ani);
- stadiul construirii conștiinței morale (12–18 ani).

4.2.1. Stadiul realismului moral (până la 7–8 ani)

Acesta prezintă câteva particularități specifice:

- Relația copilului cu adultul are un *caracter unilateral*. De la adult pornesc toate cerințele și obligațiile cărora trebuie să se conformeze copilul, care trebuie să le respecte și să li se supună, pentru că recunoaște valoarea și autoritatea adultului;
- Regulile morale sunt privite ca un dat, ca o emanație a unei autorități externe;
- Respectarea normelor și regulilor de conduită este rezultatul ascultării și supunerii bazate pe afecțiune și teamă. Copilul nu cunoaște și mai ales nu înțelege sensul normelor ce i se impun, aproape totul fiindu-i impus din exterior și nu un rezultat al unor mobiluri și tendințe interne, ceea ce face ca acest stadiu să fie înțeles ca „*morală ascultării*”;
- Respectarea normelor este condiționată, pe de o parte, de afecțiunea față de persoanele adulte care întruchipează autoritatea, norma și teama care apare ca o reacție față de autoritate și, pe de altă parte, de receptivitatea și tendința spre imitație proprii acestei vârste.

Treptat încep să apară primele elemente ale conștiinței morale, sub formă de reprezentări și trăiri afective elementare (emoții).

Pe baza reprezentărilor se declanșează primele atitudini selective de aprobare sau dezaprobare față de unele fapte și întâmplări morale, se constituie criterii elementare de apreciere a acestora. Începe să se închege experiența morală.

Sensul acțiunii educative este în această etapă de la conduită la conștiința morală. Tocmai de aceea un rol important îl are formularea cerințelor de conduită, organizarea și respectarea regimului de viață care trebuie să conducă la formarea deprinderilor de comportare.

¹⁸⁷ A. COSMOVICI, L. IACOB, *Psihologie școlară...*, p. 37.

4.2.2. Stadiul cooperării (autonomiei) morale (7–12 ani)¹⁸⁸

Se caracterizează prin câteva elemente specifice:

- Regulile și normele morale se interiorizează, devin mobiluri interne ale conduitei, expresie a conștiinței morale;
- Copilul dispune de o experiență morală acumulată de-a lungul anilor. Regulile morale nu mai impun conduita în virtutea ascultării și supunerii față de autoritatea externă, ci pe baza valorificării resurselor de control mutual și de autocontrol limitat sau extins la situațiile impuse de statutul și rolul de elev;
- Se multiplică elementele *conștiinței morale*, crește rolul ei ca factor intern determinant al conduitei. Între elementele conștiinței morale și conduită apare o interdependență;
- Se formează noțiunile morale, care au însă un caracter concret, se conturează judecățile morale, se elaborează criterii de apreciere a conduitei celor din jur, acestea fiind folosite și în aprecierea proprii conduite.

În educația morală accentul se va pune pe antrenarea elevilor în acțiuni cu semnificație morală, pentru a îmbogăți reprezentările și noțiunile morale și a favoriza trecerea de la emoții la sentimente morale. Se va avea în vedere că între conștiința și conduita morală pot să apară dezacorduri, impulsul afectiv la această vârstă fiind foarte puternic.

4.2.3. Stadiul construirii conștiinței morale (12–18 ani)¹⁸⁹

Acesta corespunde în linii mari *preadolescenței și adolescenței* propriu-zise.

În *preadolescență*, ca rezultat al îmbogățirii experienței morale a elevilor, are loc procesul formării noțiunilor și judecăților morale cât mai aproape de valoarea lor reală. Tendința de afirmare a propriei personalități duce la dezvoltarea de opinii, judecăți, aprecieri morale, personale, independente. Totuși, deseori apare pericolul ca din cauza experienței limitate, unele judecăți, apărute cu convingere de către preadolescent, să fie eronate. Astfel se constată confundarea demnității umane cu înfrângerea, a curajului cu grosolănia, șiretenia (capacitatea de a păcăli); inteligența, suflatul, copiatul sunt înțelese ca ajutor acordat colegului ș.a. De aceea la această vârstă se impune o activitate sistematică organizată de profesor în vederea asimilării de către preadolescenți a conținutului real al normelor morale. Interesul elevilor de această vârstă pentru viața personală a adulților deschide perspective muncii de autocunoaștere și autoeducație. Succesul formării morale a preadolescentului depinde de asigurarea în prealabil a unor premise ca: organizarea corespunzătoare a vieții în

¹⁸⁸ A. COSMOVICI, L. IACOB, *Psihologie școlară...*, p. 38.

¹⁸⁹ A. COSMOVICI, L. IACOB, *Psihologie școlară...*, p. 38.

colectivul clasei, capacitatea educatorului de a înțelege caracterul contradictoriu al lumii spirituale a preadolescentului, climatul de încredere și respect reciproc dintre educator și elevi, pricepera profesorului de a dezvălui cu măiestrie în fața elevilor procesualitatea devenirii personalității morale și posibilitățile proprii de a contribui la desfășurarea ei, antrenarea elevilor în procesul de automodelare sub aspect moral și îndrumarea lui competentă. Orice tendință de moralizare, de abordarea rigidă și formală a acestei problematice, aduce prejudicii muncii educative.

La vârsta adolescenței dezvoltarea și maturizarea conștiinței și conduitei morale se reflectă în capacitatea deosebită de a înțelege, aprofunda și generaliza noțiunile morale, în apariția unor convingeri morale ferme pe care adolescentul le apără cu îndârjire. Trebuința de autodeterminare (trăsătură psihologică fundamentală) reflectată în tendința de a se descoperi pe sine, de a-și defini locul în viață, în societate, se lovește de o experiență de viață încă limitată, de o capacitate de autoapreciere insuficient de obiectivă pentru a-i permite stabilirea unor planuri realiste de acțiune.

Ținând seama că afirmarea independenței adolescentului este deosebit de puternică în acest domeniu, că el dorește să se maturizeze moral fără să apeleze la adulți, se vor folosi cu precădere metode de educație morală care exercită o influență indirectă, dar eficientă ca dispute, dezbateri, convorbiri realizate cu tact și pricepere. În felul acesta se va ajunge la înțelegerea „legii morale”, ceea ce implică interiorizarea deplină a resurselor normative care constituie nucleul cognitiv-motivațional-caracterial al regulii morale, cu valorificarea conexiunilor existente între planul individual și social al acțiunii morale.

4.3. Stadialitatea psihogenetică morală (Kohlberg)

Dezvoltând cercetările lui J. Piaget, **Lawrence Kohlberg** abordează dezvoltarea morală a subiectului uman de pe pozițiile structuralismului cognitiv. Pentru a evidenția dezvoltarea morală a copilului, Kohlberg recurge la procedeul punerii acestuia în fața unor dileme morale (spre exemplu: se justifică furtul dacă acesta este comis pentru a ajuta o persoană aflată într-o dificultate extremă?) urmărind atât strategiile acționale propuse cât și modul de argumentare al deciziilor morale care au condus la avansarea soluțiilor respective¹⁹⁰.

Analiza devenirii morale a ființei umane l-a condus pe **Kohlberg** la distingerea a **șase stadii ale dezvoltării morale**, repartizate în **trei perioade**¹⁹¹ – perioada

¹⁹⁰ s.n., „Dimensiunile educației”, <http://www.scribte.com/sociologie/psihologie/DIMENSIUNILE-EDUCATIEI81235.php>, 21.06.2011.

¹⁹¹ Alina COMAN, *Modelul stadial al dezvoltării morale*, curs online, <http://www.scribte.com/sociologie/MODELUL-STADIAL-AL-DEZVOLTARII1737511.php>, 11.08.2014.

preconvențională, perioada convențională, perioada postconvențională –, debutând prin supunere datorită fricii de pedeapsă și finalizându-se cu asumarea voluntară a principiilor și normelor morale.

Cele șase stadii ale dezvoltării morale cunosc o dispunere temporală liniară, existând un anumit paralelism între succesiunea acestora și stadiile dezvoltării intelectuale, de la operațiile concrete la operațiile formale descrise de Piaget.

În fapt, celor trei perioade anterior prezentate le corespund trei modalități diferite de prezentare/acceptare a regulilor de conduită morală: **morala impusă**, **morala consimțită** și **morala liber aleasă**.

Prezentăm în continuare, sub forma sintetică, prin intermediul tabelului de mai jos, teoria elaborată de către Kohlberg cu privire la dezvoltarea stadială a moralității ființei umane. Datele incluse în acest tabel relevă principalele coordonate ale devenirii morale a omului, date concretizate în precizarea etapelor de vârstă definitorii pentru devenirea morală (perioada preconvențională, perioada convențională, perioada postconvențională) și a specificului fiecăreia dintre acestea.

Precizăm faptul că diversele etape de vârstă și caracteristicile asociate acestora au o valoare mai degrabă orientativă decât una absolută. Dezvoltarea morală a subiectului uman, deși corelată cu dezvoltarea sa intelectuală, poate fi supusă unor influențe variate din partea factorilor de mediu, motiv pentru care durata sau specificul uneia sau alteia dintre etape pot cunoaște variații individuale.

Tabelul 2. Stadiile dezvoltării morale (cf. L. Kohlberg)

Vârsta	Perioada	Stadii
4–10 ani	Perioada preconvențională (nivelul premoral)	Stadiul moralității ascultării
		Stadiul moralității hedoniste
10–13 ani	Perioada convențională (nivelul moralității convenționale)	Stadiul moralității bunelor relații
		Stadiul moralității legii și ordinii
După 13 ani sau niciodată	Perioada postconvențională (nivelul autonomiei morale)	Stadiul moralității contractuale
		Stadiul principiilor și valorilor individuale de conduită

4.3.1. Nivelul premoral (4–10 ani)¹⁹²

Perioada preconvențională sau a nivelului premoral se caracterizează prin faptul că normele de conduită morală sunt percepute de către copil ca fiind impuse

¹⁹² Dana GAVRELIUC, *Psihologia educației*, curs online, <http://danagavreliuc.files.wordpress.com/2011/10/curs-4-repere-ale-dezvoltarii.ppt>, 11.08.2014.

din exterior, conformarea la norme având inițial ca suport motivațional teama de pedeapsă. La acest nivel copilul adoptă mecanic normele morale ale anturajului său și utilizează ca unic sistem de referință pentru judecarea acțiunilor lui consecințele pozitive sau negative ale acestora în planul propriei persoane.

Perioada preconvențională include în structura sa două stadii distincte:

- **stadiul moralității ascultării** (respectarea normelor morale se realizează ca urmare a tendinței firești a copilului de a evita sancțiunile ce ar putea decurge ca urmare a neconformării la regulile impuse de către autoritatea parentală/adultă);
- **stadiul moralității hedoniste** (conformarea copilului la normele și reglementările morale se realizează nu din teama de a nu fi pedepsit ci ca urmare a conștientizării faptului că adecvarea conduitei personale la standardele morale ale adultului reprezintă o importantă sursă de beneficii și recompense);

4.3.2. Nivelul moralității convenționale (10–13 ani)¹⁹³

Perioada convențională sau a nivelului moralității convenționale are ca element definitoriu conștientizarea de către copil a faptului că poziția sa în cadrul diverselor sale grupuri de apartenență (familie, școală etc.) este condiționată cu precădere de respectarea normelor de conduită morală ce reglementează relațiile sale cu persoanele ce compun aceste grupuri. În acest context respectarea normelor de ordin moral este determinată de dorința copilului de a-și consolida sau îmbunătăți poziția deținută în cadrul grupului de apartenență.

Perioada convențională este și ea structurată pe două niveluri:

- **stadiul moralității bunelor relații** (conformarea morală a copilului este percepută ca modalitate de optimizare a interacțiunilor sociale cu persoanele din grupul din care acesta face parte iar acțiunile sale sau ale anturajului nu mai sunt judecate din perspectiva strictă a consecințelor lor ci și prin prisma intențiilor care le-au generat);
- **stadiul moralității legii și ordinii** (caracteristica definitorie a acestui stadiu este conștientizarea deplină de către copil a realității că normele și regulile morale nu acționează restrictiv doar în ceea ce privește propria persoană ci acestea sunt impuse și celorlalți, fapt ce-i oferă protecție față de posibilele comportamente abuzive, nedrepte sau discriminatorii ale persoanelor cu care acesta interacționează);

¹⁹³ D. GAVRELIUC, *Psihologia educației...*, 11.08.2014.

4.3.3. Nivelul autonomiei morale (13–16 ani)¹⁹⁴

Perioada postconvențională sau a nivelului autonomiei morale implică asumarea și interiorizarea liberă de orice constrângere exterioară a normelor și principiilor morale, considerate de copil ca fiind definitorii pentru persoana sa și statutul său de ființă umană dotată cu rațiune. Concomitent cu interiorizarea principiilor și reglementărilor de ordin moral este prezentă și deliberarea etică, concretizată în preocuparea persoanei de a defini și exprima în termeni proprii valorile și normele morale.

Conform teoriei enunțate de Kohlberg, accesul la nivelul autonomiei morale este realizabil doar după vârsta de 13 ani dar, datorită complexității operațiilor și proceselor psihice implicate, este posibil ca unele persoane să nu atingă acest nivel decât parțial sau niciodată.

Perioada postconvențională include la rândul său **două stadii principale:**

- **stadiul moralității contractuale** (persoana ajunsă în acest stadiu al dezvoltării morale este capabilă să înțeleagă faptul că valorile morale și regulile de comportament asociate acestora sunt rezultatul unor convenții sociale mutuale, ceea ce implică în mod automat ideea relativității lor social-istorice și a posibilității lor de adaptare la condițiile specifice comunității căreia acestea sunt aplicate);
- **stadiul principiilor și valorilor individuale de conduită** (nivelul autonomiei morale presupune constituirea unui sistem propriu, ierarhic ordonat, al valorilor și principiilor morale, bazat în special pe reflecția și experiența personală, fapt ce determină atât creșterea importanței judecatei de sine în raport cu cea care vine din exterior cât și punerea în joc a mecanismelor de autoapărare necesare evitării autocondamnării);

Așadar, la acest nivel, acceptarea normelor morale apare ca formă de identificare cu grupul de referință prin împărtășirea aceluiași drepturi și datorii¹⁹⁵.

Cu toate că teoria dezvoltării morale promovată de Kohlberg constituie una dintre cele mai exhaustive abordări ale devenirii în plan etic a ființei umane, facem precizarea că stadialitatea pe care acesta o propune nu este una absolută, ea având mai degrabă o valoare descriptivă, clasificatorie și orientativă.

4.4. Etapele dezvoltării religioase (Oser, Gmünder, Ridez)

Într-o lucrare de referință¹⁹⁶, Fritz Oser, Paul Gmünder și Louis Ridez stabilesc cinci etape ale dezvoltării religioase. După acești autori există o etapă inițială, zero,

¹⁹⁴ D. GAVRELIUC, *Psihologia educației...*, 11.08.2014.

¹⁹⁵ Lavinia BETEĂ, *Curs de Psihologie școlară*, format electronic, <http://www.scribd.com/doc/45488450/Psihologie-Scolara>, 05.02.2012, p. 7.

¹⁹⁶ Fritz OSER, Paul GMÜNDER, Louis RIDEZ, *L'homme, son développement religieux*, Cerf, Paris, 1991.

neluată în calcul, ce se caracterizează prin aceea că un copil nu este capabil să distingă diferitele cauze exterioare lui însuși. Din punct de vedere cognitiv, se manifestă în acest caz o atitudine prereligioasă. De exemplu când părinții îi vorbesc despre Dumnezeu, copilul și-L poate imagina ba ca pe ceva imprecis, ambiguu, ba ca pe un unchi sau pur și simplu un străin oarecare¹⁹⁷.

În *etapa I*, Dumnezeu, indiferent de cum și-L reprezintă persoana, o protejează sau o abandonează, îi dă sănătate sau boală, bucurie sau disperare. El exercită o influență direct asupra omului. De teama de a nu întrerupe legăturile cu El trebuie să îndeplinești fără încetare voința lui Dumnezeu¹⁹⁸.

În această etapă copilul crede că totul este dirijat, condus și executat prin intermediul forțelor externe. Pentru prima dată distinge în mod clar acțiunea lui Dumnezeu ca entitate ultimă de acțiunea adulților sau a educatorilor. El sesizează că Divinitatea *acționează* iar omul sau oamenii *reacționează*. Copilul percepe această reacție ca fiind un răspuns la o anumită presiune¹⁹⁹.

În *etapa a II-a*, lui Dumnezeu, îi poate fi influențată voința prin rugăciuni, sacrificii și respectarea normelor religioase. Dacă avem grijă de ceea ce spune Dumnezeu și depășim toate încercările pe care El le trimite, Dumnezeu ne va iubi ca un tată iubitor și încrezător, vom cunoaște fericirea, sănătatea și succesul. Omul poate influența pe Dumnezeu sau poate să nu dea nicio importanță acestui lucru. Aceasta depinde de nevoile sale și de hotărârea lui luată independent.

În această etapă omul percepe divinitatea ca pe un partener față de care există unele mijloace (rugăciuni, ofrande, sacrificii) care folosite (sau nu) pot să atragă consecințe bune sau rele asupra omului.

În *etapa a III-a*, persoana consideră că omul este total responsabil de propria viață și de tot ce există în lume. Libertatea, sensul, speranța sunt lucruri care depinde de decizia personală. Dumnezeu reprezintă un dat în afara omului. Are propriul domeniu de acțiune, are în plenitudinea Ființei Sale o libertate, un sens și o speranță care sunt cu totul altele decât cele ale omului. Cu certitudine, transcendentul se află în afara persoanei, dar el reprezintă ordinea fundamentală a vieții și a lumii.

Progresul realizat în raport cu etapa precedentă constă în faptul că omul are de acum o competență de decizie proprie pe care o poate corela cu competențele de decizie ale lui Dumnezeu.

În *etapa a IV-a*, relația cu Dumnezeu nu se face decât indirect, persoana continuă să se considere pe sine responsabilă, dar de acum înainte se întreabă asupra posibilității.

¹⁹⁷ C. CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice...*, p. 218.

¹⁹⁸ Mihaela ROCO, „Cercetări preliminare privind fazele judecății religioase” în *Revista de Psihologie* 44, nr. 1–2, ianuarie-iunie, București, 1998, p. 69.

¹⁹⁹ C. CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere teoretice...*, p. 219.

Dumnezeu reprezintă această condiție. Dumnezeu reprezintă faptul însuși de a învinge absurditatea, disperarea, dependența negativă; El reprezintă imanența ascunsă în acest fapt. Altfel spus, în această etapă Dumnezeu este considerat ca fiind condiția libertății, a responsabilității și a speranței.

În *etapa a V-a*, Dumnezeu Se află în toate relațiile și angajamentele fiecăruia dintre noi și în același timp le transcede. Istoria și revelația se manifestă acolo unde oamenii au încredere și sunt disponibili. Transcendența și imanența se întrepătrund și fac astfel posibilă o solidaritate universală cu toți oamenii. Împărăția lui Dumnezeu devine garant pentru omul care se angajează pentru ceilalți, căruia îi dă astfel un sens și care nu poate gândi divinul fără om.

Etapele descrise mai sus nu sunt independente ci se întrepătrund reciproc și se coordonează fiind în același timp complementare. Fiecare etapă cuprinde și pregătește gradual etapa următoare printr-un proces de integrare-diferențiere

Descrierea etapelor în formarea conștiinței religioase are numeroase incidente didactice. Ea ne ajută să identificăm și să delimităm tipurile de argumente ce se pretează în anumite momente ale educației religioase. Procesul de învățare presupune valorificarea experiențelor anterioare ale elevului la care se adaugă, prin ajustări, asimilări și acomodări noi date ale experienței. Trecerea de la o etapă la alta nu se face fără o anumită criză. Există posibilitatea ca la un moment dat copilul sau tânărul să respingă un element al manifestării religioase (Biserica, limbajul utilizat în cult, purtătorul mesajului sacru etc.); în acest caz, cunoașterea caracteristicilor unei etape l-ar putea ajuta pe profesor să intervină rapid și eficient printr-o eventuală redimensionare a curriculumului educației religioase sau a metodelor de predare-învățare²⁰⁰.

În cadrul psihologiei personale, viața religioasă determină o stare sufletească specifică, deosebit de importantă pentru cunoașterea sufletului omenesc și pentru educarea lui. Nu vom putea îndruma creștinește sufletele copiilor și tinerilor până nu cunoaștem complexul vieții lor sufletești, spre a putea afla stările lor interioare, aspirațiile, frământările și posibilitățile lor de receptivitate și asimilare, de la care pornind vom putea să-i îndrumăm după principiile Evangheliei lui Hristos.

Fără prealabila cunoaștere a sufletului, întreaga lucrare educativă se aseamănă cu lucrul semănătorului care își alege sămânța, o treieră, o răspândește bine, însă într-un pământ în care nu poate încolți, fie că e prea bătătorit, fie că e pietros ori plin cu spini. Pentru a cunoaște cât mai bine elevii, nu este suficientă doar simpla observare a acestora în cadrul lecțiilor de Religie sau a altor activități din școală. Este necesar ca profesorul să studieze mediul social, familial, geografic (rural-urban), cultural, religios de unde provin elevii, întrucât toți acești factori influențează hotărâtor starea

²⁰⁰ C. CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice...*, p. 219.

lor psihologică, iar aceasta, la rândul ei, condiționează receptivitatea învățaturii transmise prin intermediul lecției de Religie.

În continuare, voi încerca o caracterizare a perioadei școlarității printr-o îmbinare a particularităților bio-psiho-comportamentale, punând accent îndeosebi pe nevoile religioase ale sufletului copilului și adolescentului, pe manifestările religiozității personale. Luând cunoștință de profilul psihologic al fiecărui stadiu al școlarității, de frământările, nevoile și aspirațiile religioase ale elevului, profesorul va fi în măsură să aleagă metodele și procedeele cele mai potrivite pentru desfășurarea eficientă a activității religioase, va fi capabil să creeze o atmosferă prielnică formării și dezvoltării atitudinilor religioase.

CAPITOLUL 5

Redimensionarea misiunii Bisericii prin educația religioasă, în funcție de etapele de vârstă

5.1. „Preoția părinților” sau perioada vârstei fragede (0–3 ani)

În această primă perioadă a copilăriei, numită de Piaget *stadiul senzorial-motor*, copilul se transformă în mai puțin de trei ani dintr-o ființă mică și neajutorată care nu-și poate controla văzul sau mișcările, cu totul incoerentă, într-o mică persoană umană care merge, aleargă și vorbește; poate fi amuzat, fericit, trist, supărat, curios; își exprimă dorințele, plăcerile și neplăcerile; recunoaște și iubește anumite persoane; nu-i plac sau se teme de altele; a asociat unele lucruri și pe unii oameni cu sentimente plăcute sau enervante ori de teamă; cunoaște iubirea, mila, gelozia.

Până la sfârșitul acestei perioade, el a descoperit destul de bine lumea compusă din casa sa și din imediata ei vecinătate; a acumulat un număr imens de impresii. Are o fantezie debordantă, deși lipsită de noțiuni formale. Inteligența sa se manifestă prin acțiuni. Către finalul acestei perioade, el este pregătit pentru idei fundamentate pe descoperirile făcute prin intermediul simțurilor sale: mărime mică sau mare, culori și forme etc²⁰¹.

Biserica Ortodoxă acordă o importanță deosebită prunciei. Chiar din primele săptămâni de viață, copilul primește trei Sfinte Taine – Botezul, Mirungerea și Sfânta Împărtășanie – și devine subiectul unor slujbe bisericești speciale: *numirea copilului*²⁰² și *îmbisericirea*²⁰³. Biserica face din prunc un purtător de har și îl protejează de puterile răului cu mult înainte ca acesta să manifeste primele semne de inteligență și înțelegere. Pare ca și cum Biserica ar recunoaște astfel întregul domeniu al dezvoltării subconștientului – „sinele” –, ca fiind mai profund decât nivelul gândirii și al voinței.

²⁰¹ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 62.

²⁰² La opt zile după naștere se face rugăciunea de punere a numelui copilului, de regulă acasă. Această ierurgie se face în amintirea zilei a opta, când Pruncul Hristos a fost adus la templu și tăiat-împrejur, punându-I-Se numele Iisus, potrivit Legii (Lev., 12, 3).

²⁰³ *Îmbisericirea* amintește de momentul când Maica Domnului, la împlinirea zilelor curăției, a adus dumnezeiescul Prunc la templu, unde a fost primit în brațe de dreptul Simeon (Luca, 2, 22–30); Prin rostirea formulei de îmbisericire „Intra-voi în casa Ta, închina-mă-voi în Biserica Ta cea sfântă!”, pruncul este primit între aleșii lui Dumnezeu, în calitate de catehumen.

Tradiția spirituală ascetică a Bisericii noastre înțelege că „sinele” pe care îl cunoaștem, îl acceptăm și pe care chiar „îl creăm” este doar „vârful icebergului”. Dedesubt se află o parte mult mai mare, necunoscută, dar extrem de activă în condiționarea vieții noastre. Și această profunzime, foarte importantă și hotărâtoare, se formează aproape exclusiv în frageda pruncie. Într-un anume sens, întreaga viață adultă este o reacție la o evoluție ce a avut loc în pruncie.

Spre sfârșitul prunciei, între doi și trei ani, în mod obișnuit copilul dobândește capacitatea de a-și exprima dorințele prin cuvinte, de a comunica cu lumea înconjurătoare prin limbaj, oricât de primitiv ar fi acesta.

Creșterea copilului are loc în familie. **Părinții sau cei care le țin locul reprezintă singurii educatori pe care-i cunoaște copilul.** De-a lungul acestei vârste fragede putem vorbi de educație doar ca despre un întreg proces de creștere în cadrul relațiilor unei celule familiale unite²⁰⁴. Nu putem separa acest proces între învățare de ordin fizic și de ordin moral, nu putem vorbi de „instruirea” copilului, chiar dacă el învață atât de multe în timpul acestor primi trei ani.

Cele mai multe dintre elementele comportamentului religios se formează prin repetare, prin imitarea a ceea ce spun și fac părinții. Copilul este învățat cum să facă semnul sfintei cruci, învață primele rugăciuni, îndeosebi „Tatăl nostru” și „Înger, îngerașul meu „; *își formează o anumită conduită* în timpul slujbelor sau în momentul în care intră într-o biserică. Participarea în comun la manifestările religioase contribuie la consolidarea celor învățate acasă, în familie.

Maternitatea este un exemplu de dragoste chenotică, orice zi din viața unei mame fiind închinată în întregime copiilor ei, îndeosebi când aceștia sunt mici. Într-un anumit sens, mama renunță la viața proprie în folosul familiei, însă această iubire o împlinește pe ea ca persoană după chipul lui Hristos²⁰⁵.

Într-un sens real, se poate vorbi de o „preoție a părinților”. Datoria lor este aproape sacramentală, întrucât ei îl aduc pe Dumnezeu în viața copiilor lor și o oferă pe aceasta lui Dumnezeu. Orice face o mamă pentru copilul ei are o semnificație religioasă, dacă prin această acțiune și relaționare ea își exprimă dragostea și grija, oferindu-i acestuia sentimentul de siguranță și fericire. Calitatea iubirii va fi afectată de felul relației dintre mamă și Dumnezeu. Iubirea unei mame poate fi posesivă, geloasă, nesigură sau plină de teamă și anxietate; în unele cazuri, o mamă poate fi atât de nefericită, de egoistă sau de confuză, încât, pur și simplu, ea nu-și iubește copilul.

²⁰⁴ Familia trebuie să fie o reflectare a relațiilor interpersonale de dragoste și unitate din cadrul Sfintei Treimi. Iubirea noastră se explică din crearea noastră după chipul Sfintei Treimi, originea iubirii noastre. Aceste aspecte sunt detaliate în cartea Părintelui Dumitru STĂNILOAE, *Sfânta Treime sau la început a fost iubirea*, Ed. IBMBOR, București, 2003, pp. 293–294.

²⁰⁵ Maica MAGDALENA, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi*, Ed. Deisis, Sibiu, 2000, p. 25.

Într-un astfel de caz, copilul este cu adevărat schilodit din punct de vedere religios. Dar iubirea plină de bucurie, responsabilă, jertfelnică, pe care multe mame o oferă copiilor lor este religioasă prin însăși natura sa, oricare ar fi credința pe care o poartă mama. Un copil netemător, vesel, care se descoperă cu nerăbdare pe sine și lumea în care trăiește, este un copil pe deplin religios.

Iubirea mamei îl poate conecta pe copil la experiența religioasă a adulților, la viața lor de rugăciune și la participarea acestora la viața liturgică a Bisericii. Percepția pe care o are copilul asupra acestei vieți religioase și sacramentale poate părea pur senzorială, dar ea nu este mai puțin autentică.

Unul dintre cele mai tulburătoare pasaje ale Evangheliei îl constituie validitatea pe care o atribuie Mântuitorul *experimentării preintellectuale a credinței religioase*. Când ucenicii Săi, în efortul de a menține un nivel matur al propovăduirii, încercau să împiedice mamele să-și aducă copiii la Iisus, El „S-a mâhnit”. El a spus că unora ca acestora le aparține Împărăția lui Dumnezeu și că cine nu primește Împărăția lui Dumnezeu ca un copil, acela nu va intra în ea (cf. Marcu 1, 10–16). El a ilustrat relația lui Dumnezeu cu copiii: El a luat copiii în brațe și i-a binecuvântat, punându-Și mâinile peste ei. El Și-a oferit dragostea nu prin învățare, nici măcar printr-o pildă, ci prin contact fizic. I-a făcut să simtă apropierea prin simțurile lor fizice și, vorbindu-le adulților, El a întărit faptul că modul în care copii îi percep iubirea, felul în care aceștia au primit harul binecuvântării Sale, a fost valid și plin de semnificații religioase: „Cine nu va primi Împărăția lui Dumnezeu ca un copil nu va intra în ea”.

Capacitatea copilului mic de a acumula imagini, impresii și informații factice ar trebui nutrită din punct de vedere religios. Așa cum părinții se așteaptă ca proprii lor copii să învețe cuvintele limbajului adulților pe care îi aud vorbind în preajma lor, așa cum îi ajută să învețe despre mediul în care trăiesc – faptul că focul arde, apa este udă și zăpada e rece –, la fel, ei ar trebui să asimileze și *impresii și idei religioase*. Să-și vadă părinții rugându-se; părinții să ofere interpretări religioase la ceea ce văd copiii; copiii să participe la slujbele bisericești, unde văd, aud, gustă, ating și miros obiecte cu o mare încărcătură religioasă. Totuși trebuie să ținem minte că, doar prin sinceritatea și autenticitatea devotamentului părinților, toate acestea vor dobândi o semnificație profund religioasă și vor servi ca o introducere în experiența religioasă²⁰⁶.

Unii psihologi, precum A. Godin și M. Hallez au conchis, în urma cercetărilor, că există anumite corelații între imaginea părinților și paternitatea divină²⁰⁷. Mulți

²⁰⁶ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 66.

²⁰⁷ Benjamin BEIT-HALLAHMI, Michael ARGYLE, *The psychology of religious behaviour, belief and experience*, Routledge Taylor and Francis Group, Londra, 1997, p. 107.

pedagogi consideră că dragostea pentru Dumnezeu este provocată de dragostea față de părinți, aceasta cu atât mai mult cu cât copilul are tendința de a diviniza pe părinți. Fără să tăgăduim înclinația pe care o are copilul de a-și diviniza părinții și fără a tăgădui că între iubirea de Dumnezeu și de părinți este o mare asemănare, e nevoie să precizăm că sentimentul religios nu își trage originea de aici. Se știe că sentimentul religios este înăscut omului, copilul venind pe lume cu acest sentiment²⁰⁸.

Foarte important pentru un copil este ca acesta să cunoască de la începutul vieții și iubirea plină de afecțiune a tatălui său. Acest lucru este unul vital din punct de vedere psihologic și duhovnicesc; din păcate în societatea actuală tatăl este cel care din motive economice și care țin de capacitatea de a întreține familia este absent din căminul familial o mare parte a zilei. Astfel el devine o imagine negativă sau absentă pentru copil, chestiune ce se va reflecta mai târziu și în relația copilului cu Părintele ceresc. Deși presupune un efort mărit, tații ar trebui să încerce să petreacă mai multă vreme cu copiii lor. Cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur sunt grăitoare în acest sens: „Lucrează ostenind din greu, doar lucrezi pentru tine; căci îți va fi mai ușoară viața dacă fiii tăi vor fi virtuoși”²⁰⁹.

În acest interval de vârstă, de până la 3 ani, autoritatea părinților are ceva în comun cu autoritatea divină pentru adulți. De aceea, exercițiul autorității chibzuite, ponderate, constituie un teren favorabil pentru sădirea sentimentelor de venerație față de autoritatea lui Dumnezeu²¹⁰.

Deși nu putem vorbi despre „conștiința morală” a copiilor, ei trec, într-adevăr, prin multe experiențe care îi pregătesc pentru conceptele morale de mai târziu. Descoperirea libertății și a restricției, a siguranței și a iubirii, discrepanța dintre voința proprie și voința impusă a celuilalt, nefericirea provocată de teamă și gelozie, plăcerea aprobării – mare parte a acestei experiențe acumulate în pruncie este fundamentală pentru dezvoltarea noastră religioasă.

O mare importanță în sporirea duhovnicească la această vârstă o reprezintă acțiunea permanentă, sfântă și tainică a harului divin ce se împărtășește copiilor prin Sfintele Taine. De aceea un imperativ al „preoției părinților” este acela de a menține legătura copilului cu Dumnezeu în mod deosebit prin împărtășirea constantă a acestuia cu Sfânta Taină a Euharistiei.

²⁰⁸ † Antim (Anton) ANGHELESCU, *Psihologia religioasă a copilului și a adolescentului cu aplicațiune la învățământul religios*, Brăila, 1939, p. 45.

²⁰⁹ Maica MAGDALENA, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi...*, p. 25.

²¹⁰ C. CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice...*, p. 215.

5.2. Direcții orientative de praxis misionar-educational: vârsta preșcolară (3–6 ani)

5.2.1. Premise

Stadiul preșcolarității (3–6 ani) mai este cunoscut ca „a doua copilărie”, „vârsta de aur” sau „vârsta jocului”; Acest stadiu este caracterizat de transformări importante în planul dezvoltării psihice, somatice și relaționale.

Activitatea dominantă a acestei etape rămâne **jocul**, dar el este corelat din ce în ce mai mult cu sarcini de natură instructiv-educativă, cu elemente ale muncii și creației. Dacă „trăsătura esențială a copilului este aceea de a exista ca ființă în devenire”, preșcolaritatea marchează descoperirea realității externe, afirma P.A. Osterrieth²¹¹.

Din punct de vedere al **percepției**, treptat, mai ales prin intermediul jocurilor didactice, se realizează trecerea de la *percepția spontană*, neorganizată la *percepția organizată*, intenționată, orientată spre un scop care este **observația**, un rol important deținându-l activitatea, limbajul și experiența anterioară. În același timp se organizează și se perfecționează și unele *forme complexe ale percepției*: percepția spațiului, a timpului și a mișcării.

La preșcolar **reprezentările** au un caracter intuitiv, situativ și sunt încărcate de elemente concrete, particulare. Paralel cu **reprezentările memoriei** se dezvoltă și **reprezentările imaginației**. Funcția cognitivă a reprezentărilor se dezvoltă mai ales după vârsta de 4 ani facilitând procesul înțelegerii, coerența vieții psihice, dându-i posibilitatea preșcolarului să poată trăi mental trecutul și viitorul în prezent, realul și imaginarul în acțiune²¹².

Un rol important în evoluția psihologică a preșcolarului îl are dezvoltarea **intelectului** ca sistem de relații, activități și procese psihice superioare (inteligentă, gândire, memorie, imaginație, limbaj). Pentru fiecare activitate sau proces în parte voi rezuma cercetările și studiile lui J. Piaget din anii 1965²¹³, 1973²¹⁴, 1976²¹⁵ alături de cele ale cercetătorilor Paul Osterrieth, Jean Château, Maurice Debessse, Hélène Gratiot Alphandery, René Zazzo în lucrarea comună *Traité de psychologie de l'enfant*²¹⁶.

²¹¹ Paul OSTERRIETH, *Introducere în psihologia copilului* (trad. Constantin URMĂ), Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1976, p. 31.

²¹² Ursula SCHIOPU, Viorica PISCOI, *Psihologia generală și a copilului. Manual pentru clasele IX–X licee pedagogice*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1989, p. 126..

²¹³ J. PIAGET, *The Moral Judgment of the Child*, Ed. Free Press, New York, 1965.

²¹⁴ J. PIAGET, *To Understand Is To Invent – The Future Of The Education*, Ed. Grossman Publishers (Viking Press), New York, 1973.

²¹⁵ J. PIAGET, *The grasp of consciousness: action and concept in the young child* (Trad. S. WEDGWOOD), Ed. Harvard University Press, Cambridge, 1976.

²¹⁶ P. OSTERRIETH et alii, *Traité de psychologie de l'enfant 1, Histoire et généralités*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 1970.

Preșcolaritatea este considerată ca o perioadă de organizare și pregătire a dezvoltării **gândirii**. Ca și caracteristici ale gândirii la acest segment de vârstă avem *egocentrismul*, *artificialismul* și *animismul*. Copilul se percepe ca fiind în centrul universului și nu e capabil să distingă corect realitatea obiectivă de cea personală, raportând toate evenimentele la sine. *Artificialismul* reprezintă credința copilului că adultul are puteri nelimitate în univers. *Animismul* vârstei antepreșcolare se prelungește și la preșcolaritate, unele obiecte fiind „însuflețite” în viziunea copiilor. J. Piaget a relevat patru stadii animiste:

- **La 3 ani** – de antropomorfism profund, în care copilul „însuflețește” totul;
- **După 3 ani și jumătate** sunt vii doar jucăriile, apoi ele vor avea această caracteristică doar în timpul jocului.
- **La 5 ani** jucăriile nu mai sunt însuflețite
- **La 6 ani** unele obiecte (telefon, radio, ceas, televizor, frunzele uscate mișcate de vânt etc.) sunt considerate adesea ca vii.

Sintetic, despre animism același autor afirma că: „tot ce se află în mișcare este viu și conștient. Vântul știe că suflă, soarele știe că merge înainte”²¹⁷.

Gândirea se află într-o strânsă unitate și intercondiționare cu **limbajul**, care la preșcolari cunoaște o evoluție accentuată din punct de vedere lexical, semantic și fonetic. Între 4½ și 5½ ani apare **limbajul interior**, cu implicații. Semnificativ în dezvoltarea intelectuală a copilului, el reprezintă mecanismul fundamental al gândirii. Vorbirea dobândește un caracter din ce în ce mai explicit iar lungimea propozițiilor începe să crească. Copilul își însușește semnificațiile cuvintelor într-o continuă perfecționare treptată și coerentă alimentată de setea și nevoia lui de a (se) comunica. Preșcolarii folosesc tot mai multe substantive, verbe, adjective, exprimându-se în propoziții scurte, simple, povestirile lor realizându-se și prin *comunicarea nonverbală* (gesturi, mimică, interjecții).

La vârsta preșcolarității **memoria** înregistrează o dezvoltare. În paralel cu memorarea involuntară se dezvoltă și cea voluntară, *intenționată*, alături de memorarea mecanică apare și cea *logică*. Progrese înregistrează toate procesele memoriei (memorarea, păstrarea, reactualizarea), cât și calitățile acesteia (volumul, rapiditatea întipăririi, durata păstrării etc.).

Totuși, memoria copilului preșcolar este de multe ori nediferențiată, difuză, incoerentă, nesistematică, haotică (amintirile lui sunt fragmentare, fără legătură între ele). Pentru a stăpâni neputința propriei lor capacități de a păstra și reactualiza, copiii adaugă de la ei, inventează, fapt confundat și condamnat pe nedrept de părinți cu

²¹⁷ Jean. PIAGET, Bärbel INHELDER, *The Origin of the Idea of Chance in Children*, Ed. R.S. Means Company, Kingston, 1976, p. 92.

minciuna. La copilul preșcolar predomină mai ales memoria intuitiv-plastică, concretă și cea afectivă, în sensul că se rețin mai ales figurile și evenimentele imediate, ca și tot ceea ce provoacă emoții puternice, pozitive sau negative²¹⁸.

Imaginația preșcolarilor „explodează” fiind întreținută de joc, ca activitate predominantă. În timpul jocului *imaginația creatoare* este conjugată cu cea *reproductivă*. De multe ori copilul își proiectează dorințele dincolo de ceea ce este real.

Afectivitatea copiilor din acest segment de vârstă își lărgeste registrul pe măsura înmulțirii raporturilor sociale. Acum se face trecerea de la emoții la sentimente, se conturează mai clar unele *sentimente morale* (onestitate, recunoștință, dragoste, venerație...) și se cristalizează *sentimentele intelectuale* prin observarea și cunoașterea mediului. Legat de afectivitate avem aici *mecanismul imitației* prin care copilul preia de la adult stări afective și expresii emoționale²¹⁹.

Atenția preșcolarilor capătă un caracter activ și selectiv. Concomitent cresc volumul, concentrarea și stabilitatea ei. La această vârstă *atenția involuntară* trebuie trezită prin utilizarea unor stimuli (noutate, expresivitate, conturare specială, contrast cromatic etc.) și accentul trebuie pus pe menținerea *atenției voluntare* asupra activităților desfășurate pe o perioadă mai lungă de timp. Această menținere se poate realiza prin exprimarea caldă, expresivă, clară a adultului, prin solicitarea copiilor prin întrebări și prin îndrumarea lor pe parcursul activității...²²⁰

5.2.2. Elemente de educație religioasă prezente în curriculumul pentru învățământul preșcolar

Pentru a vedea în ce măsură se regăsesc elemente de educație religioasă în programa pentru învățământ preșcolar am analizat curriculumul pentru învățământul preșcolar (3–6/7 ani) din 2008, în vigoare la momentul redactării prezentei lucrări.

Din nefericire, termenul de „educație religioasă” se regăsește doar în prezentarea ariei curriculare *Educație pentru societate*, ca recomandare a unor activități ce se pot desfășura.

Din fericire însă, o parte din educatoare aleg să propună în cadrul *Curriculumului la decizia școlii* (C.D.Ș.) cursuri opționale având un profund caracter religios, unele cu denumiri sugestive (Ex: *Micul creștin*, *Suflet de copil*, *Lumina divină din sufletul*

²¹⁸ Mielu ZLATE, *Psihologia mecanismelor cognitive*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 465.

²¹⁹ Pentru o mai atentă detaliere a proceselor afective se poate consulta articolul următor: Silvestru MORARU, „Pe teme de psihologie – procesele afective”, în *Observatorul*, 28.06.2006, online pe http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=3640, 10.01.2013.

²²⁰ Gheorghe DUMITRIU, *Dezvoltarea psihică umană*, p. 9, document online pe platforma educațională https://www.academia.edu/5440093/DUMITRIU_GHEORGHE_Dezvoltarea_psihica_umana, 10.01.2013.

meu...), altele intitulate simplu *Religie*, *Educație religioasă* sau *Elemente de educație religioasă*.

O justificare pentru lipsa (aproape cu desăvârșire) a educației religioase din programa preșcolară ar fi recente discuții aprinse legate de obligativitatea predării Religiei în școlile din România. Opozanții predării Religiei încearcă să își justifice afirmațiile prin prezentarea actului educativ religios ca formă de *îndoctrinare* care lezează libertatea elevilor, eludând caracterul formativ al disciplinei.

Pentru a fi cât mai expresiv în ceea ce privește înverșunarea unora împotriva predării Religiei în grădinițe sau școli, o să redau întocmai câteva fragmente regăsite pe internet, pe diferite site-uri sau forumuri unde se discută problematica aceasta:

„[...] dacă într-o clasă există un singur copil ai cărui părinți sunt musulmani, sau penticostali, sau atei, el *are dreptul să nu fie intoxicat cu propaganda ortodoxă*, exact așa cum un nefumător aflat într-o instituție publică are dreptul să nu fie intoxicat de fumul celorlalți...”²²¹.

„[...] copiii sunt învățați să se închine ca proștii și să spună rugăciuni ca niște papagali”²²².

„[...] anumite idei au un efect profund nociv asupra psihicului în formare al unui tânăr, mai ales la nivelul claselor primare. Sperietoarea cu iadul și cu pedepsele divine nu are ce căuta într-o educație sănătoasă”²²³.

„povestea aberantă a unui zombie evreu care se lasă omorât pentru a se îmbuna tot pe el însuși”²²⁴ (referitor la Mântuitorul Hristos – n.a.).

Postarea unei mămică „nici atee dar nici foarte dusă la Biserică”, cum se auto-descrie pe un forum dedicat părinților, ne dă însă răspunsul la întrebarea *De ce le e frică părinților de educația religioasă în grădiniță?* Iată ce spune:

„Nu cred că teama vine din faptul că copilul ar putea deveni credincios. [...] *Deci nu credea în ceva deranjează, ci teama că această credință ar putea fi dusă la extrem*. Teamă că ar putea fi marcat de „educația religioasă” în mod negativ. Și fie vorba între noi, nu cred că educația religioasă e ceva ce trebuie făcut în școli, și cu atât mai puțin pentru notă. Asta mi se pare cea mai mare aiureală: ce vor evalua? Cât de credincioși sunt copii? Câte rugăciuni sau canoane bisericești știi? Să fim serioși! Se vor descurca foarte bine în viață și fără a ști aceste lucruri. Cred că ne e teamă de habotnicie și nu de credință”²²⁵.

²²¹ s.n., „Nu religiei în școli” pe blogul *Prin filtrul rațiunii*, <http://lazypawn.com/wordpress/nu-religiei-in-scoli/>, 10.01.2013.

²²² s.n., „Nu religiei în școli”..., 10.01.2013.

²²³ s.n., „Nu religiei în școli”..., 10.01.2013.

²²⁴ s.n., „Nu religiei în școli”..., 10.01.2013..

²²⁵ s.n., „Religia în grădiniță – opțional impus?”, pe forumul *Despre copii*, http://forum.desprecopii.com/forum/topic.asp?TOPIC_ID=142978&nm=Religia-in-gradinita-optional-impus, 10.01.2013.

Așadar observăm că opoziția unor părinți față de educația religioasă provine atât din influențarea acestora de către „liderii de opinie” ai luptei împotriva Religiei în școli, în special prin aparițiile televizate și provocările de pe internet cât și din necunoașterea modului de predare și evaluare a Religiei. Bineînțeles că nu vom evalua „credințioșia”, volumul de rugăciuni învățate sau canoanele cunoscute. În sugestiile metodologice ale programei școlare de Religie, valabile la toate nivelurile de învățământ, se specifică clar faptul că „formele clasice de evaluare au, pentru educația religioasă limite mai accentuate decât în cazul altor discipline de studiu și se recomandă utilizarea unor modalități complementare de evaluare: proiectul, portofoliul, autoevaluarea, observarea sistematică a comportamentului elevilor în spațiul școlii și în afara acestuia”²²⁶.

Trebuie ținut cont de faptul că o mare parte a părinților de azi fac parte din generațiile educate în spiritul socialist-științific al comunismului sau din generații imediat următoare care au apucat să studieze Religia în școală într-un mod mai puțin organizat și sistematizat, până ce primele programe școlare au apărut, „s-au așezat” și au fost revizuite. Cu siguranță, au existat cazuri în care cei care au predat Religia nu au avut o pregătire teologică sau pedagogică pe măsura acestei mari responsabilități și au existat diferite elemente de „habotnicie” sau de extremism religios, mai ales în perioada imediat următoare revoluției din 1989. În cazul în care unul dintre părinții de azi a avut parte de un asemenea profesor este de înțeles atitudinea sa față de educația religioasă. Tot în acest context putem include și atacurile mai mult sau mai puțin adevărate legate de calitatea îndoielnică a unor texte cu caracter moral din manualele de Religie și accentuarea mult prea insistentă a ideilor legate de păcat, iad, și pedepsele divine. Dimpotrivă, ideea centrală a discursului educativ la acest segment de vârstă trebuie să fie axată pe iubirea lui Dumnezeu față de creație, pe milostivirea Sa față de oameni, pe iubirea necondiționată către semenii și către Dumnezeu.

O altă problemă ar fi aceea a „lipsei de delicatețe” cu care se răspunde uneori din partea conducerii grădinițelor sau a educatoarelor, părinților reticenți la educația religioasă. Un răspuns de genul „Religia este opțional obligatoriu” nu face altceva decât să intrige și să înverșuneze și mai mult părintele împotriva educației religioase. I se poate explica faptul că dacă nu dorește să participe la opționalul respectiv, copilul poate să fie integrat în ora respectivă în activitățile din altă grupă. De asemenea i se poate lăsa părintelui spre a aprofunda acasă o copie a programei opționalului respectiv ca să se convingă că nu există teme sau idei care să inducă copilului anumite fobii sau tendințe de discriminare față de colegii de alte confesiuni.

²²⁶ *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasele a IX-a-a XII-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5230/01.09.2008, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008, p. 10.

„Cred că ne e teamă de habotnicie și nu de credință”. De aici ar trebui să pornească munca noastră ca educatori în sensul larg al cuvântului.

5.2.3. Sugestii de integrare practică a elementelor de educație religioasă în activitățile din grădiniță

În perioada preșcolarității, educația religioasă trebuie să vină în întâmpinarea marilor întrebări caracteristice vârstei și să contribuie la formarea caracterului moral al copiilor precum și la dezvoltarea deprinderilor de socializare a acestora.

Un loc important îl ocupă promovarea unor valori morale și spirituale precum credința, iubirea, dreptatea, comuniunea, accentul căzând pe promovarea diversității. De asemenea prin educația religioasă la această vârstă se urmărește formarea unui comportament în acord cu valorile religioase mai sus prezentate.

În cele ce urmează voi aduce în discuție câteva sugestii de integrare a elementelor de educație religioasă în cadrul învățământului preșcolar.

5.2.3.1. Extinderea rețelei proprii de grădinițe ortodoxe

În ultimii ani, în diferite orașe din țară au fost inaugurate mai multe grădinițe confesionale, indiferent că vorbim de grădinițe catolice, reformate sau ortodoxe. Astfel, spre exemplu, conform unui document oficial²²⁷ al Inspectoratului Școlar Județean Cluj în anul școlar 2011–2012, din totalul de 27 de grădinițe particulare din județ, 10 aparțineau de diferite confesiuni religioase.

Făcând referire la grădinițele ortodoxe existente deja în țara noastră am luat ca eșantion de studiu zece grădinițe cu specific creștin-ortodox din diferite zone ale țării:

- Grădinița „Sfântul Stelian” din Cluj-Napoca²²⁸
- Grădinița Liceului Teologic Ortodox „Nicolae Steinhardt” din Satu Mare²²⁹
- Grădinița „Troita” din Timișoara²³⁰
- Grădinița „Sfânta Ecaterina” din Brașov²³¹
- Grădinița „Sfânta Ecaterina” din Mediaș²³²
- Grădinița Ortodoxă „Sfântul Dimitrie” din Sibiu²³³
- Grădinița „Mateiaș Brâncoveanu” din Fieni, Jud. Dâmbovița²³⁴

²²⁷ Inspectoratul Școlar Județean Cluj, *Tabel nominal cu unitățile de învățământ particulare din județul Cluj anul școlar 2011/2012*, actualizat la 21.09.2011, <http://www.isjcj.ro/>, 10.01.2013.

²²⁸ <http://www.mitropolia-clujului.ro/Activitatea-misionar-sociala/Gradinita-Sfantul-Stelian--eID173.html>

²²⁹ www.steinhardt.ro

²³⁰ <http://www.gradinitatroita.ro/?L=0>

²³¹ <http://www.centruksfantaecaterina.ro/>

²³² <http://www.sf-ecaterina.ro/index.html>

²³³ <http://www.mitropolia-ardealului.ro/>

- Grădinița „Arc-en-Ciel” din București ²³⁵
- Grădinița „Sfinții Martiri Brâncoveni” din Constanța ²³⁶
- Grădinița „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava ²³⁷

Particularitatea acestor grădinițe față de alte grădinițe private este dată de perspectiva generală a pedagogiei creștin-ortodoxe asupra educației, precum și de valorificarea tradițiilor culturale românești în conținuturile învățământului.

Programul de studiu respectă întocmai programa școlară aprobată de Ministerul Educației și Cercetării, completând-o cu activități educative cu specific creștin (Rugăciune înainte și după masă, participarea la Sfânta Liturghie în zilele de sărbătoare, vizionarea de filme, documentare, desene animate cu caracter moralizator, vizite la biserici etc.).

De asemenea, prin activitățile specifice desfășurate în grădinițele studiate se urmărește conturarea caracterului copiilor, însușirea de către copii a unei educații alese prin cizelarea celor șapte ani de acasă, cultivarea prieteniei și a afecțiunii față de ceilalți copii, în spiritul toleranței, al înțelegerii diversității și al discernerii între bine și rău.

Totodată, se are în vedere dezvoltarea duhovnicească a copiilor, stabilirea unei relații firești între copii și Biserică, astfel încât cei mici să se raporteze la lumea contemporană prin prisma valorilor creștine.

Consider necesară extinderea acestei rețele de grădinițe cu specific creștin-ortodox în toate centrele eparhiale astfel încât părinții și copiii să aibă posibilitatea de a opta pentru o asemenea instituție confesională și pentru ca activitatea acestor grădinițe să poată fi atent coordonată și supervizată de către centrele eparhiale, dată fiind delicatetea educației religioase la acest nivel de învățământ.

5.2.3.2. Cursuri opționale de educație religioasă la decizia școlii (C.D.Ș.)

Prin reforma învățământului românesc din ultimii douăzeci de ani s-a acordat treptat unităților școlare o mai mare autonomie atât în ceea ce privește gestionarea resurselor materiale și umane cât și pe linia disciplinelor studiate. Prin urmare, au fost introduse în învățământul preuniversitar discipline opționale propuse de fiecare școală și supuse liberei alegeri a elevilor.

După cum am specificat, educația religioasă la nivel preșcolar în sistemul de învățământ din România se desfășoară mai ales prin intermediul unor cursuri opționale din așa numitul *curriculum la decizia școlii* (C.D.Ș.).

²³⁴ <http://www.asociatia-pentru-cultura-alfa.ro/blog/?p=300>

²³⁵ <http://www.arc-en-ciel.ro/>

²³⁶ http://www.scoalabrancoveneasca.ro/?page_id=63

²³⁷ <http://gradinita.micutiicrestini.ro/>

Din analiza câtorva din cursurile opționale regăsite în oferta diferitelor grădinițe din țară pot fi trasate câteva trăsături general valabile pentru opționalele de educație religioasă la nivel preșcolar. Astfel, *scopul general* al cursurilor este acela de a forma personalități în concordanță cu valorile creștine, prin integrarea cunoștințelor religioase în structurarea de atitudini moral-creștine și prin aplicarea învățăturii de credință în viața proprie și a comunității. Majoritatea cursurilor propun desfășurarea mai multor activități tematice care au ca finalitate comuniunea și ajutorarea semenilor.

În conceperea programelor pentru aceste opționale trebuie ținut cont de câteva aspecte legate de capacitatea de receptare a copiilor preșcolari și este necesară corelarea activităților educative în funcție de caracteristicile psihologice, morale și cognitive reliefate de cercetători (Jean Piaget, Lawrence Kohlberg ș.a.).

Începând cu vârsta de trei ani, sfera de cuprindere spirituală a copilului se mărește; aceasta este vârsta când se pot recepta relativ optim dispoziții cu caracter moral datorită acelei *morale a ascultării* (numită astfel atât de Piaget cât și de Kohlberg) care se datorează pe de o parte primirii de către copil a *regulilor morale ca un dat extern*, tendinței de *imitare a adulților* (Piaget)²³⁸ și pe de altă parte *ascultarea ca evitare a sancțiunilor sau sursă de beneficii* (Kohlberg)²³⁹.

În acest sens propunerile mele concrete referitoare la *structurarea* și activitățile cuprinse în programele cursurilor opționale de educație religioasă la nivel preșcolar sunt următoarele:

- Obiectivele cadru și cele specifice să fie clare și ușor de atins (să nu propunem obiective greoaie care doar sună pompos...)
- Temele alese să fie prezentate în spirit ecumenic (să nu lezeze din punct de vedere confesional)
- Activitățile propuse să fie atractive pentru copii și adaptate vârstei (stârnirea interesului pedagogic²⁴⁰)

Obiectivele cadru regăsite în cursurile opționale deja existente sunt în general următoarele:

- Cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu.
- Formarea virtuților creștine și cultivarea comportamentului moral-religios.
- Cunoașterea unor obiceiuri creștinești specifice sărbătorilor religioase.
- Educarea atitudinilor de toleranță între copiii care aparțin diferitelor culte.

²³⁸ Keiron WALSH, „Piaget’s Theory of Moral Development”, *A Level Psychology*, <http://alevelpsychology.co.uk/a2-psychology-aqa-a/unit-3/cognition-development/development-of-moral-understanding/piaget-s-theory-of-moral-development.html>, 11.01.2013.

²³⁹ Kendra CHERRY, „Kohlberg’s Theory of Moral Development”, *About.com Psychology*, <http://psychology.about.com/od/developmentalpsychology/a/kohlberg.htm>, 11.01.2013.

²⁴⁰ Mai multe detalii despre acest „interes pedagogic” găsim în opera părintelui Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Ed. IBMBOR, București, 1984, p. 161.

Obiectivele specifice care predomină diferitele opționale sunt:

- Să afle despre existența lui Dumnezeu.
- Să recunoască modele de comportament creștin în faptele sfinților și ale personajelor din povești.
- Să respecte regulile de comportament religios-moral în familie, în grădiniță și în biserică.
- Să participe la manifestările tradiționale creștinești.
- Să identifice principalele calități ale unui bun creștin
- Să se implice în acțiuni comune cu prietenii și colegii.
- Să își formeze deprinderea de a se închina, de a folosi unele obiecte religioase și de a săvârși fapte bune²⁴¹.

Metodele didactice și activitățile de învățare care se pretează vârstei preșcolare, prin care pot fi introduse elementele de educație religioasă în mod eficient trebuie alese cu grijă. Cele care trebuie să predomină sunt *metodele intuitiv-practice și narative*.

Până la această vârstă copiii au acumulat arta unei vorbiri mai mult sau puțin fluente și arta înțelegerii vorbirii. Nu doar părinții, ci și prietenii, educatorii și străinii pot comunica cu ei prin limbaj și poate fi utilizată eficient *metoda povestitului și a comunicării verbale*. Cu toate acestea, poveștile trebuie să fie foarte atent selectate și prezentate.

Preșcolarii mici pot asculta scurte povestioare²⁴² care nu durează mai mult de cinci minute, iar în cazul celor mai mari, zece minute. O poveste trebuie să *apeleze în mod constant la simțurile lor*, prin acțiuni ce-i implică pe copii în repetarea sunetelor, în imitarea mișcărilor, în arătarea a cât de mari sau de mici sunt lucrurile menționate, în a privi imagini mari și clare, în a atinge obiectele aduse pentru a ilustra povestea. Intriga acțiunii ar trebui să fie foarte clară și simplă, cu o înșiruire de evenimente, fără a face vreo referință la concepte legate de cronologie și/sau distanțe. „Cu mult timp în urmă”, „ieri” sau în cazul celor mai mari „când eram mic” reprezintă întreaga gamă de concepte pe care le dețin referitoare la timpul trecut. Locuri aflate în vecinătatea apropiată, „nu departe de-aici” și „foarte, foarte departe” sunt tot ceea ce pot ei concepe în ceea ce privește distanța.

Concepte abstracte precum „adevăr”, „națiune”, „bunătate”, „dreptate”, „putere”, „credință” și chiar „dragoste” sunt destul de străine mentalității lor, deși pot înțelege

²⁴¹ Daniela BORCOSI, Ana KRAUS, „Proiect de parteneriat educațional «Micul creștin»”, în Silvia BREBEN, *Învățământul preșcolar în mileniul III*, Ed. Reprograph, Craiova, 2008, p. 38.

²⁴² Aici poate fi integrată întreaga serie de povestioare, pilde, poezii, ghicitori și jocuri creștine editate de Ed. Mateiaș din București și semnate de Leon MAGDAN. Detalii pe <http://www.magdan.ro/magdan/carti-pt-cei-mici.htm>, 11.01.2013.

că o persoană este „drăguță”, „bună” sau „rea”. Un educator nu ar trebui să facă niciodată apel la emoții cu care cei mici nu se pot identifica²⁴³.

La această vârstă copilul colectează experiențe de aprobare și de dezaprobare ce îi vor contura treptat ideile despre bine și rău. Un copil de cinci ani va recunoaște că „Dumnezeu vrea ca noi să fim buni” și că „nu trebuie să fim răi”, dar ce este „bine” și ce este „rău” este încă destul de nedeșluit, fiind identificat doar cu aprobarea și dezaprobarea. Îmi amintesc în acest context de răspunsul unei educatoare de la Grădinița „Sfânta Ecaterina” din Mediaș la întrebarea „Cum îi învățați pe copii că ceva e bine și ceva e rău?” Abordarea ei foarte delicată a fost următoarea:

„Le spunem copiilor că Dumnezeu locuiește într-un suflet – în inimioara noastră, cum le-am zis copiilor – care face fapte bune, un suflet în care este primit. Și El rămâne la noi dacă Îl primim și dacă Îi arătăm că-L iubim făcând fapte bune, ascultându-L. Ei știu că Mântuitorul vine în inimioara noastră în momentul în care ne împărtășim și le-am spus că trebuie să-L ținem acolo, în inimioara noastră, și să nu-L lăsăm să plece, căci El pleacă în momentul în care facem fapte rele. Într-o vreme le spuneam că atunci când facem fapte bune îngerușul se bucură și este aproape de noi, dar el se supără în momentul în care facem fapte rele, și nu mai este chiar așa de aproape de noi, și atunci: pe noi cine ne mai păzește, și cine mai are grijă de noi, și cine ne mai învață lucruri bune, și cine ne mai ferește de rele? Iar faptele rele pe care le facem, le facem fiindcă cineva ne-a păcălit, un îngeruș rău...”²⁴⁴.

Jocul reprezintă activitatea predominantă fiind pentru copii un *mod de cunoaștere și asimilare a activității adulților*. În același timp jocul este cadrul principal pentru educația intelectuală, morală și estetică. Interacțiunea copil-adult în activitățile de joc este o componentă importantă a procesului învățării. În joc copilul transpune în plan imaginar viața reală, prelucrând-o conform aspirațiilor sale, tendințelor și dorințelor.

Jean Piaget acordă un rol deosebit factorului „imitație” în evoluția jocului, imitația constituind o etapă importantă a jocului simbolic. Astfel, copilul hrănește păpușa așa cum mama, bunica, sora îi pun mâncarea în farfurie și cu lingurița parcurge traseul de la mâncare la gura păpușii întrebând-o: „E bună? Îți place? Te-ai săturat?” sau „Hai mănâncă, nu mai face mofturi” – toate aceste comportamente sunt rezultatul experienței sale de viață pe care a transpus-o în joc și constituie o sursă de informație despre copil și mediul în care el trăiește²⁴⁵.

Conform lui Piaget, *tipul de joc* al copilului se modifică în strânsă legătură cu stadiul dezvoltării sale cognitive.

²⁴³ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 69.

²⁴⁴ s.n., „Hristos în inimile copiilor” în *Familia Ortodoxă*, nr. 13, august 2012, <http://www.familiaortodoxa.ro/2012/08/03/hristos-in-inimile-copiilor/>, 11.01.2013.

²⁴⁵ s.n., Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, Unitatea de Management al Proiectelor pentru Învățământul Preuniversitar, *Ghid de bune practici pentru educația timpurie a copiilor de la 3 la 6/7 ani*, București, 2008, p. 28.

Astfel, până la 2 ani, *jocurile manipulative* (de explorare și manipulare a obiectelor) sunt cele dominante, de la 2 la 7 ani, *jocul simbolic* este cel corespunzător stadiului preoperațional al gândirii, iar de la 7 la 12 ani și mai departe, sunt *jocurile cu reguli*, corespunzătoare etapei operațiilor concrete.

Din punct de vedere al raportului dintre joc și dezvoltare socială s-a observat că există un progres al capacității de relaționare cu ceilalți care pornește de la *neimplicare* (1–1½ ani), *supraveghere* (1½–2½ ani), *joc paralel* (2½–3½ ani), *joc asociativ* (3½–5 ani) și culminează prin *jocul prin cooperare* (5–7 ani și după). În funcție de individualitatea fiecărui copil și de influențele educative, etapele se parcurg diferit ca durată, uneori perioadele sunt mai lungi, alteori ritmul este mai alert. Astfel, un copil de 3 ani poate trece foarte repede la etapa de joc asociativ dacă are frați mai mari cu care a exersat jocuri, dacă a frecventat o instituție în care a trăit în colectiv, dacă adultul s-a implicat în jocul lui și i-a oferit un mediu care l-a stimulat²⁴⁶.

Observăm așadar că segmentului de vârstă preșcolar (3–6/7 ani) îi este caracteristic *jocul simbolic* (copilul utilizează mediul pentru a pune în scenă realitatea așa cum o percepe el, interpretează roluri, personaje reale sau imaginare) și *jocul asociativ* (copilul se joacă împreună cu ceilalți, se implică, alege parteneri, apar completări, evoluții, reguli noi...). Spre sfârșitul perioadei preșcolare se pretează însă și *jocul prin cooperare* (copiii se organizează singuri, apare cel puțin un lider care domină jocul, stabilesc reguli, împart roluri etc.).

Pe lângă *jocul liber* (ales, propus, inițiat de copil, fără intervenția adultului) în cadrul cursurilor opționale de educație religioasă trebuie folosit și *jocul didactic* (inițiat numai de către adult, scopul fiind acela de a urmări atingerea unor obiective educaționale). Pot fi utilizate astfel *jocuri de analiză perceptivă vizuală* bazate pe planșe cu conținut religios sau chiar icoane care să ajute la dezvoltarea dimensiunii cognitive, imaginative și de gândire a copiilor.

Jocul simbolic, deseori imitativ, îl ajută pe copil în învățarea de a accepta și de a trăi după anumite *reguli și norme*, de a *lucra prin cooperare* cu alții.

Jocul de rol sau dramatizarea presupune o pregătire prealabilă și anume, transpunerea subiectului, care trebuie bine cunoscut de către toți partenerii, înțeles și redat cu fidelitate. Aici putem include scenetele pregătite pentru Nașterea Domnului, pentru Sărbătoarea Învierii și, de ce nu, după cum am observat recent, pentru Ziua Mamei Creștine (25 martie).

Copiii din această grupă de vârstă resimt nevoia constantă de activitate fizică și nu pot sta liniștiți mult timp. Ei au nevoie de gesturi largi, de mișcări simple și necomplicate de prea multe reguli. Munca creativă de la clasă ar trebui să fie planificată în acord cu aceste mențiuni.

²⁴⁶ s.n., *Ghid de bune practici...*, p. 30.

Abilitatea de a-și coordona munca și jocul cu cel al altor copii este probabil una dintre aptitudinile majore dobândite în stadiul preșcolar. Jocul cu rândul, respectarea instrucțiunilor și a unor reguli simple, conștientizarea prezenței celorlalți copii, senzația de apartenență la un grup cu anumite responsabilități foarte simple – toate acestea sunt abilități foarte importante ce se dezvoltă la această vârstă. Jocurile competitive, jocurile cu reguli mai mult sau mai puțin implicite, jocurile ce necesită abilități și jocurile de echipă nu sunt potrivite²⁴⁷.

Vârsta preșcolarității mai este numită și „*vârsta basmelor*”. Prin basm copiii sesizează și-și însușesc expresiile poetice, își îmbogățesc vocabularul cu limba vie a poporului, cu expresivitatea și bogăția ei, cu zicătorile pline de înțelepciune, care aduc o însemnată contribuție la dezvoltarea personalității copilului și la formarea calităților: curajul, cinstea, năzuința de a birui greutățile, hotărâre, perseverență și dârzenie în atingerea scopului propus.

Deși încă nu au capacitatea de a discerne clar realul de imaginar (deseori se întâmplă ca un copil mic să înceapă să povestească despre o situație reală și, pe măsură ce povestirea înaintază, să introducă în ea detalii complet fantastice), copiii sunt atrași de povestirile biblice mai simple, cu concluzii morale ușor de reperat: a făcut bine/nu a făcut bine, a fost cuminte/a fost rău etc. Copiii de cinci ani sunt destul de pregătiți să audă o istorioară biblică despre creație, povestită foarte simplu. Copiii pot participa în mod activ la povestire: le putem cere să închidă ochii pentru a „simți” întunericul care exista înainte ca Dumnezeu să facă lumina și să-i deschidă pentru a „simți” lumina. Ar fi bine, concomitent, să li se dea ocazia să atingă frunze, flori, semințe sau să imite cum se mișcă sau zboară diferite animale²⁴⁸.

Foarte atractive sunt și basmele care au ca personaje Sfinți sau personaje care au legătură cu sărbătorile mari de peste an. Am regăsit astfel într-o singură antologie de basme nu mai puțin de patru basme despre Sfântul Nicolae²⁴⁹ și opt basme legate de Nașterea Domnului²⁵⁰.

5.2.3.3. Integrarea elementelor de educație religioasă în celelalte arii curriculare

Pentru început voi enumera care sunt cele cinci arii curriculare vizate de curriculumul dedicat învățământului preșcolar:

- **Limbaj și comunicare**, premise ale citit-scrisului
- **Științe** (incluzând cunoașterea mediului, activități matematice, educație ecologică)

²⁴⁷ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, pp. 70–71.

²⁴⁸ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 72.

²⁴⁹ Filofteia Nuți AVRAMESCU, *Basmul în Grădinițele Waldorf*, Ed. Ascendent, București, 2009, pp. 36–39.

²⁵⁰ F. N. AVRAMESCU, *Basmul în Grădinițele Waldorf...*, pp. 40–51.

- **Arte** (incluzând activități artistico-plastice și activități muzicale)
- **Educație fizică** (incluzând educația pentru sănătate, jocuri și activități de mișcare)
- **Educație pentru societate** (incluzând activități de cunoaștere și dezvoltare a sinelui, cu accent pe independență, autonomie și cooperare; celebrarea diversității, cu accent pe incluziune; activități de educație rutieră, activități de educație religioasă, activități practic-gospodărești)²⁵¹.

Referindu-ne la aria **Limba și comunicare** trebuie să facem câteva precizări. Religia în sine reprezintă un tip de comunicare, un dialog cu Dumnezeu. Comunicarea religioasă depășește barierele verbale transformându-se în comunicare cu sine, o auto-educație tăcută prin intermediul rugăciunii. La nivel preșcolar putem pune temelia acestui tip de comunicare prin inserarea unor scurte rugăciuni, poezii sau povestioare cu text religios. Printre rugăciunile care se pretează la acest segment de vârstă cele mai cunoscute ar fi *Îngerășul*²⁵², rugăciunea de dimineață a copiilor *Doamne, noaptea a trecut*²⁵³, rugăciunea de seară *Doamne, ziua s-a sfârșit*²⁵⁴ și rugăciunea *Doamne, Doamne, ceresc Tată*²⁵⁵.

În cadrul **lecturilor** pot fi introduse diferite fragmente din *Mica Biblie*, *Biblia istorisită pentru copii*, *Biblia ilustrată*, audierea de povestiri creștine cu tâlc, poezii. Ca suport scris mai poate fi folosită și revista *Chemarea Credenței*, adresată copiilor, editată de Patriarhia Română și structurată foarte bine. Rolul acestora este acela de a îmbogăți vocabularul termenilor religioși și de a ușura ulterior asimilarea cunoștințelor religioase.

Și în aria **Științe** (incluzând cunoașterea mediului, activități matematice, educație ecologică) pot fi folosite informații din sfera religioasă. La lecțiile de cunoaștere a mediului pot fi utilizate idei legate de actul creației, sfaturi de ecologie creștină prin

²⁵¹ *Curriculum pentru educație timpurie a copiilor cu vârsta cuprinsă între naștere și 6/7 ani*, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008, <http://administratesite.edu.ro/index.php/articles/c512>, 12.01.2013.

²⁵² s.n., *Înger, îngerășul meu*: „Înger, îngerășul meu, ce mi te-a dat Dumnezeu, / Totdeauna fii cu mine și mă-nvață să fac bine. / Eu sunt mic, tu fă-mă mare, / Eu sunt slab, tu fă-mă tare, / Totdeauna mă-nsoțește și de rele mă păzește.”, <http://www.rugaciuniortodoxe.go.ro/>, 12.01.2013.

²⁵³ s.n., *Doamne, noaptea a trecut*: „Doamne, noaptea a trecut / Și noi liniște-am avut: / Al Tău înger prea iubit / Cu-ngrijire ne-a păzit. / Doamne, dă-ne ajutor / Să avem în toate spor / Voile să-Ți împlinim / Fii Tăi iubiți să fim!” , <http://www.mamicamea.ro/rugaciuni-copii/rugaciunea-copilului-de-dimineata.html#ixzz2Hl7eS4HA>, 12.01.2013.

²⁵⁴ s.n., *Doamne, ziua s-a sfârșit*: „Doamne, ziua s-a sfârșit, / Seara iarăși a venit. / Peste zi ne-ai ajutat / De-am lucrat și-am învățat. / Ajută-ne Doamne Sfinte, / Și de-acuma înainte / Binele să-l săvârșim, / Fiii Tăi iubiți să fim!” , <http://www.activitaticopii.ro/forum/viewtopic.php?f=42&t=3733&start=30#p18797>, 12.01.2013.

²⁵⁵ s.n., *Rugăciunea copiilor*: „Doamne, Doamne, ceresc Tată, / Noi pe Tine Te rugăm, / Luminează a noastră minte / Lucruri bune să-nvățăm. / Că Tu ești Stăpânul lumii / Și al nostru Tată ești / Și pe toate cele bune / Numai Tu le îplinești!” , http://www.crestinortodox.ro/comunitate/group_discussion_view.php?group_id=500&grouptopic_id=4171, 12.01.2013.

care să le arătăm celor mici că a avea grijă de natură înseamnă implicit a avea grijă de viitorul nostru.

În aria curriculară **Arte** (incluzând activități artistico-plastice și activități muzicale) este mai ușor de operat cu elementele religioase. Făcând referire la desen putem propune copiilor să deseneze simple cruciulițe sau îngerași (un model potrivit am regăsit în revista *Chemarea Credinței*²⁵⁶), să coloreze planșe cu tematică biblică²⁵⁷, să îi ducem în biserică sau chiar la o expoziție de icoane pentru a admira pictura. În pragul sărbătorilor de Crăciun copii pot să decupeze și să pregătească ornamente pentru brad. La orele de muzică pot să învețe colinde pe care să le cânte la serbarea de Crăciun. Înainte de sărbătoarea Paștelui se pot organiza mici ateliere de încondeiat ouă, se poate împodobi grădinița cu diferite modelaje și se poate învăța troparul învierii, „Hristos a înviat!”.

Aria **Educație fizică** (incluzând educația pentru sănătate, jocuri și activități de mișcare). Religia și sportul sunt ambele elemente majore ale culturii în zilele noastre. Religia este în general văzută ca o substanțială forță de îndrumare în viața oamenilor, iar sportul, de la formele sale de activitate recreativă și de întreținere a sănătății, până la sportul de mare performanță, poate fi considerat unul dintre cele mai importante mijloace prin care poate fi îmbunătățită calitatea vieții. Sportul și religia au în comun însușirea de a unifica grupurile de oameni. La fel ca și religia care aduce împreună persoane de diferite rase, naționalități, provenind din țări și comunități de pe întregul mapamond, sportul are capacitatea de a conecta oamenii, oferindu-le puternice sentimente de unitate de grup²⁵⁸.

Coborând însă la nivelul preșcolarității la care facem referire în prezentul subcapitol putem corela câteva elemente comune sportului și moralei creștine. Ca regulă morală simplă ce se aplică oricărei întreceri sportive ar fi *dreptatea*, cinstea sau onestitatea. Bucuria unei victorii este desăvârșită doar dacă aceasta a fost obținută în mod cinstit, fără a trișa. O altă caracteristică ar fi aceea că prin activitățile sportive din cadrul grădinițelor se creează o *unitate* între copii, indiferent de apartenența lor confesională. De asemenea le putem trasa copiilor ideea unui paralelism între munca, efortul depus de marii campioni și cea a oricărui creștin ce dorește să dobândească „laurii” Împărăției lui Dumnezeu și astfel să îi responsabilizăm.

În cadrul ariei **Educație pentru societate** (incluzând activități de cunoaștere și dezvoltare a sinelui, cu accent pe independență, autonomie și cooperare; celebrarea diversității, cu accent pe incluziune; activități de educație rutieră, activități de educație

²⁵⁶ „Să desenăm îngerași” în *Chemarea Credinței*, Nr. 14, iulie-august 2011, Ed. Basilica, București, pp. 4-5.

²⁵⁷ Recomand Elena VINULESCU, Diana FLOREA, *Caietul cu îngerași*, Ed. Emia, Deva, 2003.

²⁵⁸ Flavia RUSU, *Educația fizică și sportul – fenomen cultural în societatea globală* (Suport de curs), Cluj-Napoca, 2009, p. 18. <http://sport.ubbcluj.ro/.../Curs%20master%20ID%202009.doc>, 12.01.2013.

religioasă, activități practic-gospodărești) apare și sugestia de a face activități de educație religioasă. Aici putem porni de la motivarea celor mici prin explicarea faptului că fiecare dintre ei este *o creație unică* și irepetabilă a lui Dumnezeu. La această vârstă, conform cercetărilor lui Piaget și Kohlberg, *egocentrismul* copilului primează, el fiind „centrul universului”. Treptat, pe măsură ce cresc se observă trecerea la primele forme de cooperare, de „comuniune” în cadrul grupelor. Trebuie să avem grijă acum ca cei mai timizi dintre ei să nu fie excluși din activitățile libere ale copiilor și să îi integrăm treptat spre a le spori și lor încredere în sine. Acum se pun și primele baze ale socializării și ale muncii împreună.

Important este ca și părinții să continue acasă ceea ce copilul face la grădiniță și să fie implicat în activitățile familiei, după puterea sa. El se va simți astfel de folos, va deveni conștient de propriile capacități și se va implica ulterior și în alte activități „gospodărești” în mod voluntar.

5.2.3.4. Dezvoltarea parteneriatelor grădiniță-Biserică-comunitate

Oricât am încerca să evităm acuzațiile aduse Bisericii de către cei pe care îi numim a fi „secularizați”, acest lucru nu este posibil. În primul rând, tăcerea noastră (personală) și a Bisericii ca „instituție” dă impresia de acceptare și, de ce nu, de asumare a acuzațiilor aduse. În al doilea rând trebuie să privim partea plină a paharului și să folosim diversele prilejuri date de aceste provocări pentru a explica pe înțelesul tuturor care este în chip real activitatea Bisericii ca izvor creator al comuniunii pornind de la învățătura Sa și trecând în aplicarea acesteia în diferitele proiecte educaționale, sociale și filantropice.

Lumea (presupus) modernă receptează Biserica Ortodoxă ca fiind una tradiționalistă, înrădăcinată și înțepenită în anumite concepții cu care ea, lumea, nu mai rezonază. Ceea ce nu se pricepe deocamdată este aspectul dinamic al tradiției.

După cum spunea Părintele Stăniloae, „circulă opinia că spiritualitatea ortodoxă îndeamnă la un indiferentism față de viață, la o retragere din desfășurarea ei, la un eshatologism prematur”²⁵⁹. Această opinie, deși combătută încă de pe vremea Sfântului Maxim Mărturisitorul este prezentă și astăzi.

Pentru a o demonta, Biserica trebuie să își facă simțită prezența în sânul comunității, să fie cea care pune comuniunea/comunitatea în mișcare imprimându-i acel dinamism al creației în tot ceea ce face.

Prezența Bisericii prin reprezentanții acesteia în cadrul grădinițelor prin diferite proiecte sau parteneriate derulate deschide celor mici apetitul spre implicare în activitățile comunității. De asemenea părinții copiilor pot fi atrași în organizarea și desfășurarea unor activități comune ale Bisericii și grădiniței, acestea fiind prilejuri

²⁵⁹ Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Ortodoxă...*, p. 28.

în care Biserica poate să își deschidă mesajul către oameni, atât ca persoane cât și ca grup social.

Așadar se impune cu necesitate realizarea stării de comuniune: Biserica este marea familie creștină iar parohia trebuie să fie o familie în miniatură. Când va fi receptată astfel și relațiile dintre membri ei vor fi asemănătoare familiei atunci și misiunea Bisericii se va apropia de idealul ei.

5.3. Direcții orientative de praxis misionar-educational: copilăria mijlocie (6–10 ani)

5.3.1. Premise

Copilăria mijlocie, „a treia copilărie”, reprezintă o vârstă a diversificării, vârsta la care copiii ies pe deplin din lumea imediată a mediului familial mergând la școală. În acest context ei deja au prieteni și adversari proprii de care părinții nu știu, ei singuri trebuind să stabilească relații și să judece în prisma conformării la regulile acestei lumi mai mari – școala. Tot ce acceptau până acum foarte ușor este supus comparației și testat. Are loc așadar o trecere de la a crede necondiționat la acceptarea după o testare și comparare prealabilă.

Concepția despre sine devine mai realistă în copilăria mijlocie, când copilul își formează sisteme de reprezentări: concepții de sine cuprinzătoare ce integrează diferite aspecte ale propriei persoane (de exemplu elevul observă că „se simte deștept” la școală la materia Arte Plastice, pe când la Aritmetică se simte inferior colegilor).

Din punct de vedere al *relațiilor cu semenii*, copiii resimt o mare dificultate în armonizarea acestora. Deși nu au învățat cum să muncească și să se joace împreună, ei nu se mai mulțumesc să rămână singuri în munca și în jocul lor, astfel că se încearcă închegarea unui incipit de grup manifestat îndeosebi prin *spiritul de ceartă*. Tot la această vârstă copiii încep să sufere *conștient* în cazul în care sunt trădați sau respinși de prietenii lor. Acum părinții își pierd din autoritatea avută, prestigiul lor fiind oarecum înlocuit cu cel al învățătorului/profesorului.

Dezvoltarea mentală pe parcursul acestei perioade este una importantă. Simțul cauzei și al efectului se dezvoltă, la fel și capacitatea de a organiza și a clasifica ceea ce este concret și real pentru el. Este interesat de crearea unui plan simplu și de îndeplinirea lui. Acest fapt se reflectă în jocul lor, fiind tentați de jocuri cât mai antrenante și complicate care implică o oarecare organizare („jocul de-a...războiul”, „lupul și oaia”, „rațele și vânătorii”, „țară, țară, vrem ostași!” etc.).

Schimbarea aceasta de mentalitate influențează și interesul lor față de povești. Ei vor manifesta interes în raportul cauză-efect și, în ascultarea povestirilor biblice, ei

vor arăta interes pentru planul lui Dumnezeu față de lume. Explicații ale adevărilor doctrinare, cum ar fi Sfânta Treime (bine-cunoscuta comparație cu forma, lumina și căldura soarelui, de pildă), par a fi foarte satisfăcătoare și să răspundă nevoii lor de structuri logice simple²⁶⁰.

Privită din perspectiva psihologiei lui Kohlberg, copilăria mijlocie este caracterizată de o trăire mai mult în planul percepției, al senzației și mai puțin în cel reflexiv. Activitatea dominantă este învățătura, fiind perioada în care se dobândesc instrumentele intelectuale fundamentale: scris, citit și calcul.

Percepția este una vie dar superficială și incompletă. *Percepția vizuală* este modelată de activitățile de scris-citit iar *percepția auditivă* progresează în ceea ce privește auzul fonematic (identifică sunetele dintr-un cuvânt, cuvintele dintr-o propoziție, despărțirea în silabe). *Percepțiile tactile* devin mai fine și încep să fie antrenate în scriere.

Atenția este la acest moment una educabilă. Trebuie ținut cont de faptul că la vârsta de 6–7 ani, un copil nu poate fi atent în cadrul unei activități mai mult de 25–30 de minute. De aceea, în următorii ani trebuie urmărită o prelungire a duratei atenției precum și întărirea stabilității acesteia. Așadar, caracteristic acestei vârste avem atenția fluctuantă, involuntară, care poate crește însă ca stabilitate, volum și distributivitate, în mod treptat.

Limbajul, între 6 și 10 ani, are ca eveniment central *însușirea scrisului și a cititului*. Progresul în limbaj poate fi exprimat prin următoarele caracteristici: corectitudine, cursivitate și expresivitate. Ca efect al însușirii scrisului și cititului trebuie menționat creșterea vocabularului pasiv până la 4000–5000 de cuvinte, dublându-se față de al preșcolarului, iar a celui activ la peste 1000 de cuvinte. Un alt progres se referă la precizarea semnificației cuvintelor și înțelegerea sensurilor figurative.

Gândirea se organizează în jurul unor noțiuni fundamentale: de timp, de număr, de cauză, de mișcare etc. Ritmul de desfășurare al activităților devine mai vioi, mai alert și activitatea intelectuală este mai intensă. Se dezvoltă capacitatea de înțelegere, se lărgeste orizontul intelectual și cultural²⁶¹. Gândirea prezintă în acest stadiu o schimbare fundamentală și anume: se trece de la gândirea preoperatorie a preșcolarului la gândirea operatorie. Adică acțiunile mentale se desprind de conținuturile informaționale particulare, se generalizează, se transferă cu ușurință la noi conținuturi și se automatizează transformându-se în operații. Astfel, școlarul își formează și utilizează cu succes operații generale ale gândirii (analiză, comparație, clasificare etc.) dar și cele speciale implicate în însușirea cunoștințelor școlare, așa cum sunt operațiile aritmetice.

²⁶⁰ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 77.

²⁶¹ Rodica Mariana NICULESCU, Daciana Angelica LUPU, *Pedagogia preșcolară și a școlarității mici – curs în format electronic*, 2007, p. 19, preluat de pe <http://www.bp-soroca.md/pdf/pedagogia%20prescolara1.pdf>, 12.04.2013.

O altă caracteristică a gândirii școlarului din copilăria mijlocie este faptul că ea rămâne legată încă de concret și vorbim astfel de o *gândire a operațiilor concrete*²⁶².

Memoria la această vârstă este una voluntară și logică, preponderent mecanică, vie dar instabilă. Acum se însușesc anumite procedee de memorare, de fixare a informațiilor, de recunoaștere și de reproducere a acestora. Tot ceea ce se fixează în memorie fără ca elevul să înțeleagă, să descopere cauzalitatea se uită repede (memoria de scurtă durată). Copilul păstrează informațiile care l-au impresionat mai mult, sprijinite pe concret, pe perceptibil. De aceea este indicată folosirea materialului didactic vizual, palpabil (ilustrații, planșe, mulaje etc.). În opoziție cu memorarea mecanică, imitativă, se dezvoltă caracterul logic al memorării – elevul înțelegând ceea ce a memorat. Spre sfârșitul acestei perioade se dezvoltă exactitatea, promptitudinea și rapiditatea reproducerii.

O sinteză a caracteristicilor memoriei școlarilor între 6 și 10 ani ar fi următoarea:

- **crește caracterul activ al memoriei** prin faptul că, mai ales elevii de clasă a III-a și a IV-a tind să extragă din materialul de învățat ceea ce este important și își formează câteva procedee mnemonice de bază cum ar fi: scoaterea ideilor principale, alcătuirea planului unei lecturi, formularea cu cuvinte proprii etc.;
- **dominarea progresivă a memoriei voluntare** care corespunde mai bine sarcinilor școlare, acestea fiind uneori dificile;
- realizarea unei mai bune legături cu gândirea și **creșterea rolului memoriei logice**;
- elevii își dau seama **că pentru a asigura păstrarea unui material în memorie e nevoie să-l repete**, dar la clasa I-a și a II-a învățătura trebuie să asigure realizarea acesteia;

Încep să apară particularități individuale în realizarea memoriei și cele mai des întâlnite sunt referitoare la ușurința memorării, la trăinicia păstrării și la reactualizarea promptă²⁶³.

Imaginația elevului devine mai complexă, mai bogată, se bazează pe termeni și împrejurări din ce în ce mai variate. El se entuziasmează repede, are o mare admirație pentru faptele eroice și pentru întâmplările neobișnuite, îi place să aibă roluri în care să interpreteze personajele preferate. Învățarea cititului îi dă posibilitatea să citească cu plăcere basme și povestiri, toate acestea stimulându-i imaginația și interesul pentru tot ceea ce există și ar putea exista pe lume. În aceste condiții, imaginația devine instrument al cunoașterii.

²⁶² s.n., *Evoluția copilului de 6–10 ani – Dominantele în profilul dezvoltării psihice a școlarului mic*, <http://www.scrib.ro/gradinita/copii/EVOLUTIA-COPILULUI-DE-ANI34258.php>, 12.04.2013.

²⁶³ *Ibidem*.

Motivația pentru învățarea școlară este activă și în progres. În copilăria mijlocie la școlar există unele structuri motivaționale care susțin celelalte activități în care acesta se implică, așa cum ar fi:

- interesul pentru joc, care trebuie satisfăcut zilnic;
- atracția către grupul de copii;
- interesul pentru lectură, care începe să se manifeste începând cu clasa a III-a și a IV-a;
- atracția către tehnică la băieți;
- plăcerea lucrului la calculator;
- dorința zilnică de a viziona programe TV pentru copii;
- alcătuirea de colecții care acum sunt eterogene și puțin valoroase, dar le pot cultiva spiritul de ordine și disciplină și susțin relațiile de comunicare dintre ei.

Voința la această vârstă, deși puțin tenace, supusă impulsurilor și capriciilor, cunoaște noi progrese. Un celebru autor american, Arnold Lucius Gesell²⁶⁴ observa faptul că acum comportamentele au, în mod constant, raționalitate și premeditare și atunci când copilul își propune să facă ceva el spune mai întâi „stai să mă gândesc”. Apoi școlarul mic poate din ce în ce mai mult să-și fixeze scopuri și să se mobilizeze pentru a le rezolva fără a fi nevoie de stimuli din afară. Această nouă capacitate voluntară se realizează, mai ales, în planul învățării și în cel al activităților de timp liber. Dezvoltarea a numeroase deprinderi sprijină ducerea la capăt a celor propuse și contribuie la creșterea generală a independenței și autonomiei.

5.3.2. Analiza curriculumului pentru învățământul primar din punct de vedere al educației religioase

În cadrul sistemului de învățământ public instituționalizat din România, materia Religie se studiază în trunchiul comun al planului cadru de învățământ în cadrul ariei curriculare *Om și societate* începând cu clasa pregătitoare („clasa zero”) și terminând cu clasa a XII-a.

În nota de prezentare a programei școlare²⁶⁵ la disciplina Religie pentru clasa pregătitoare se arată că la debutul școlarității, disciplina Religie constituie un context de învățare care valorifică în plan educativ „marile întrebări” ale copiilor, experiențele de viață ale acestora, altele decât cele vizate în mod obișnuit de celelalte discipline

²⁶⁴ A. GESELL punea un accent important pe evoluția sau maturizarea copilului sub influența a doi factori: contextul social și mult mai important, factorul genetic.

²⁶⁵ *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasa pregătitoare*, aprobată prin ordin al ministrului Nr. 3656/29.03.2012, Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, București, 2012.

din planul de învățământ, dar cu importanță majoră pentru dezvoltarea morală și pentru socializarea acestora.

Acest subcapitol va trata conținuturile programei școlare de Religie din învățământul primar, corelarea lor cu capacitățile psiho-morale ale copilăriei mijlocii, urmând ca următorul subcapitol să aducă eventuale sugestii pentru îmbunătățirea lui.

Programa clasei pregătitoare va fi analizată separat, având unele elemente de noutate, iar programele claselor I–IV vor fi analizate ca un tot unitar.

5.3.2.1. Programa școlară la Religie – clasa pregătitoare

Spre deosebire de programele școlare de la clasele I–XII, lista elementelor de conținut din programa școlară a clasei pregătitoare nu mai este structurată pe marile domenii teologice ci pe **trei teme principale** („Dumnezeu ne-a creat din iubire”, „Dumnezeu ne învață să ne ajutăm unii pe alții”, „Dumnezeu este întotdeauna cu noi”) și **două teme dedicate marilor sărbători creștine** – Nașterea Domnului și Învierea Domnului – care vor fi prezente pe parcursul întregului învățământ preuniversitar.

Se remarcă la noua programă **curriculumul centrat pe competențe**, deși programele claselor I–IV (în vigoare la momentul redactării prezentei lucrări, în anul școlar 2013–2014) au rămas pe vechea structură a curriculumului centrat pe obiective, lucru derutant pentru unii profesori.

Competențele generale generate de *competențele specifice* urmărite sunt următoarele:

- 1. Aplicarea unor norme de comportament specific moralei religioase, în contexte de viață uzuale;**
 - 1.1. Recunoașterea unor elemente de bază ale credinței religioase;*
 - 1.2. Observarea caracteristicilor comportamentale ale unui creștin, pe baza valorificării unor situații din viața de zi cu zi;*
 - 1.3. Aplicarea unor reguli de comportament moral-creștin în contexte de viață familiare;*
- 2. Colaborarea cu copiii și cu adulții din mediul familial, în acord cu valorile religioase;**
 - 2.1. Asumarea unor responsabilități în cadrul grupurilor din care face parte, la propunerea adultului;*
 - 2.2. Identificarea unor elemente comune și de diferențiere între oameni;*
- 3. Explorarea activă a unor elemente din viața de zi cu zi, din perspectiva propriei credințe;**
 - 3.1. Explicarea semnificației unor evenimente religioase cunoscute;*
 - 3.2. Identificarea unor sărbători și evenimente cu semnificații religioase, cu incidență asupra vieții familiei.*

Analizând conținuturile programei se poate observa o adaptare a acestora la capacitățile psihologice, intelectuale și sociale ale vârstei, accentul temelor propuse căzând pe latura aplicativă a comportamentelor morale creștine, pe formarea comportamentului în acord cu valorile moral-religioase.

Am rămas impresionat de faptul că această programă se „mulează” foarte bine pe **nevoile religioase de bază**²⁶⁶ ale acestei vârste a copilăriei mijlocii (siguranță, comunitate, standarde, semnificație, fantezie și imaginație).

Întrucât adulții și-au pierdut o parte din prestața avută într-o perioadă anterioară a copilăriei, există nevoia unei senzații de „siguranță cosmică”. Astfel, nevoia de *siguranță*, nevoia ocrotirii lui Dumnezeu este tratată pe larg în una din cele trei teme principale, „**Dumnezeu este întotdeauna cu noi**”, fiind propuse cinci elemente de conținut²⁶⁷:

- Dumnezeu ne-a dăruit o lume frumoasă (frumusețea creației; natura și oamenii; ocrotirea naturii de către om etc.)
- Iisus Hristos iubește copiii (cine este Domnul Iisus Hristos; Mântuitorul binecuvântează copiii etc.)
- Maica Domnului este ocrotitoarea copiilor (cine este Maica Domnului; Maica Domnului L-a ocrotit pe Pruncul Iisus; icoana Maicii Domnului cu Pruncul etc.)
- Îngerii sunt păzitorii copiilor (cine sunt îngerii; prezența îngerului păzitor în viața creștinului etc.)
- Sfinții sunt prietenii lui Dumnezeu și ai copiilor (sfinții sunt oameni care L-au iubit pe Dumnezeu; exemple de minuni ale sfinților etc.)

Nevoia de *comuniune* a proaspeților școlari este împlinită prin însăși apartenența la comunitatea-școală. Programa școlară accentuează această idee a apartenenței la o comunitate mergând pe patru planuri: comunitatea familiei, comunitatea școlii, comunitatea Bisericii și, extins, comunitatea „umană”. Toate acestea sunt cuprinse în tema principală „**Dumnezeu ne învață să ne ajutăm unii pe alții**” fiind tratate în șase elemente de conținut²⁶⁸:

- Familia mea (ce este o familie; relațiile dintre membrii familiei; activități religioase în familie etc.)
- Sunt creștin și la școală (școala, locul unde învăț; relația cu adulții și cu copiii la școală; atitudinea față de mediul școlar etc.)
- Primii mei prieteni (copilăria și prietenia; colegi și prieteni; alegerea prietenilor; modele de prietenie etc.)

²⁶⁶ Pe larg acestea sunt dezbătute în Ronald GOLDMAN, *Readiness for Religion: A Basis for Developmental Religious Education*, Taylor & Francis, 1968, pp. 105–109.

²⁶⁷ *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasa pregătitoare...*, p. 6.

²⁶⁸ *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasa pregătitoare...*, p. 6.

- Preotul în viața mea (cine este preotul; prezența preotului în viața copilului)
- Creștinii din biserica mea (descrierea bisericii la care merg; rolul și locul preotului și al credincioșilor în biserică; activități comune cu membrii parohiei etc.)
- Oamenii din lumea întreagă (diversitatea oamenilor în lume; activități de ajutorare a semenilor etc.)

O altă nevoie religioasă de bază a copilăriei mijlocii este legată de acceptarea *standardelor* adulților. Copiii conștientizează tot mai mult nevoia de a respecta standardele acceptabile pentru adulți. Și această nevoie este acoperită de programa școlară în tema principală „**Dumnezeu ne-a creat din iubire**”, în elementele de conținut „*Ce înseamnă să fii creștin?*”, „*Cum vorbesc cu cei din jur?*”, „*Cum mă comport ca un creștin?*”.

La nivel concret și limitat, copilul de vârstă mijlocie are nevoie să inter relaționeze diversele sale activități, să aibă o *semnificație*. Viața la acest stadiu reprezintă încă o serie de experiențe fără legătură între ele, copilul achiziționează tot felul de cunoștințe, informații și abilități fără vreo aparentă nevoie de a afla un model intelectual.

Programa școlară include competența generală „**Explorarea activă a unor evenimente din viața de zi cu zi, din perspectiva propriei credințe**”, competență disecată de competențele specifice „Explicarea semnificației unor evenimente religioase cunoscute” și „Identificarea unor sărbători și evenimente cu semnificații religioase, cu incidență asupra vieții familiei”. Ca activități de învățare se recomandă participarea la discuții privind evenimentele religioase din viața omului (botezul, nunta, ziua onomastică etc.), valorificând experiențele concrete ale copiilor, prezentarea aspectelor caracteristice ale diferitelor sărbători, audierea unor texte din literatură, referitoare la marile sărbători creștine, – exerciții de învățare de colinde și cântări religioase.

O altă nevoie prezentată de R. Goldman este legată de *fantezie și imaginație*. Nevoia copilului la această vârstă de a unifica experiențele, de a le pune în relație cu ceea ce el poate ști și înțelege este limitată de imaturitatea intelectuală. Este normal ca acolo unde intelectul nu poate acoperi, copilul să recurgă, la fel ca în copilăria timpurie, la căi mai ușoare de înțelegere și anume la fantezie.

În cadrul programei se regăsesc recomandări de activități care implică puterea imaginației: analiza unor studii de caz pornind de la situații reale sau imaginare din viața copiilor (persoane din viața cotidiană, persoane din povestiri biblice, personaje din desene animate sau din povești etc.).

Ca o concluzie la analiza programei școlare de Religie pentru grupa pregătitoare se poate afirma faptul că este bine gândită, structurată simplu, având teme și conținuturi atractive, în acord cu puterea de înțelegere a vârstei copilăriei mijlocii. Exemplele de activități de învățare specificate în programa școlară pun accent pe valorificarea

experienței concrete de viață a elevilor și pe integrarea unor strategii de predare-învățare diverse. Programa școlară propune o ofertă flexibilă de exemple, profesorul de Religie având libertatea de a modifica, completa sau înlocui activitățile de învățare, în scopul adecvării și personalizării demersului didactic.

5.3.2.2. Programa școlară la Religie – clasele I–IV

În cele ce urmează voi face o analiză de ansamblu a programei școlare de Religie pentru clasele I-IV²⁶⁹. După cum am specificat mai sus, programa de Religie pentru clasele I-a IV-a este parte a **curriculumului centrat pe obiective**.

Obiectivele cadru se referă la formarea unor capacități și atitudini specifice de-a lungul ciclului primar și secundar inferior, având un grad ridicat de generalitate și complexitate. Acest set de obiective cadru este comun pentru programele școlare de Religie ale tuturor celorlalte culte. Programa specifică **cinci obiective cadru** din care decurg *obiectivele de referință*. **Obiectivele de referință** specifică rezultatele așteptate ale învățării la nivelul fiecărei nivel de învățământ (clasă) și urmăresc formarea progresivă de capacități și acumularea unui sistem de cunoștințe. Pentru că analizăm programa pentru patru niveluri de învățământ, fiecare nivel cu obiectivele de referință specifice, voi structura obiectivele cadru și cele specifice sub forma a cinci tabele, scopul fiind acela de a se observa mai ușor modul de operaționalizare a obiectivelor în funcție de capacitățile specifice vârstei (a se urmări verbele de acțiune la modul conjunctiv).

5.3.2.2.1. Obiectivul cadru 1 – *Cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu ca fundament al mântuirii și desăvârșirii omului*

Tabel 3. Obiectivul cadru 1 – „Cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu ca fundament al mântuirii și desăvârșirii omului”, cu obiectivele sale de referință, clasele I–IV

	Clasa I	Clasa a II-a	Clasa a III-a	Clasa a IV-a
Obiective de referință	1.1. să recunoască prezența lui Dumnezeu în împrejurările concrete ale vieții	1.1. să enumere și să descrie situații din care se poate deduce iubirea lui Dumnezeu față de lume	1.1. să descrie Sfânta Scriptură ca pe cea mai importantă carte a creștinilor și a lumii	1.1. să prezinte Sfânta Taină a Botezului ca poartă de intrare în creștinism
	1.2. să Îl cunoască pe Iisus Hristos ca Fiul al lui Dumnezeu	1.2. să cunoască faptul că Sfânta Biserică este casa lui Dumnezeu	1.2. să prezinte structura Rugăciunii Domnești și să o rostească	1.2. să prezinte elemente definitorii lingvistice și faptice pentru definirea credinței creștine

²⁶⁹ Programa școlară Religie – Cultul Ortodox – clasele I-a IV-a aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5229/01.09.2008, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008.

	1.3. să descrie moduri de manifestare a iubirii de Dumnezeu	1.3. să cunoască faptul că rugăciunea este o formă de manifestare a iubirii de Dumnezeu	1.3. să prezinte portretele marilor personaje biblice despre care au studiat	1.3. să prezinte importanța iubirii ca mod de manifestare a lui Dumnezeu în lume
--	---	---	--	--

Din tabelul de mai sus, făcând referire la **Obiectivul cadru 1 – Cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu ca fundament al mântuirii și desăvârșirii omului** – sesizăm următoarele aspecte:

- ❖ În **clasa I** avem elevi de 6–7 ani, vârstă ce corespunde debutului **stadiului operațiilor concrete** după clasificarea lui Piaget. Aceasta este vârsta la care se remarcă indicii unui demers logic, schițându-se aparatul logic al gândirii. *Gândirea* la acest stadiu este încă sincretică, bazată pe extreme și mai ales pe concretul imediat.

Acest concret imediat este luat în calcul la conceperea primului obiectiv de referință (1.1. *să recunoască prezența lui Dumnezeu în împrejurările concrete ale vieții*). Activitățile propuse de programă pentru realizarea acestui obiectiv sunt următoarele: observarea și contemplarea lumii înconjurătoare: frumusețea, perfecțiunea, măreția acesteia; dialoguri pe tema existenței lui Dumnezeu și a modurilor în care Acesta Se manifestă în lume; observarea și comentarea unor imagini despre crearea lumii²⁷⁰; Se observă faptul că toate aceste activități sunt sincronizate cu capacitățile vârstei, îndeosebi cu trăirea în *planul percepției vizuale și auditive și al senzației*.

Al doilea obiectiv de referință (1.2. *să Îl cunoască pe Iisus Hristos ca Fiul al lui Dumnezeu*) se recomandă a fi realizat prin activități precum: prezentarea și explicarea icoanei Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos; audiții/vizionări referitoare la Nașterea Domnului și copilăria lui Iisus; reproducerea, prin povestire orală, a unor evenimente biblice prezentate de profesor; Observăm și aici accentul pus pe percepția vizuală și auditivă dar și pe stârnirea interesului pentru povestirile biblice, cunoscut fiind că la această vârstă elevii manifestă un real interes în *raportul cauză–efect*.

Al treilea obiectiv de referință (1.3. *să descrie moduri de manifestare a iubirii de Dumnezeu*) se realizează îndeosebi prin activitățile de *memorare și rostire conștientă* a rugăciunilor. *Memoria* elevilor din clasa I este preponderent mecanică însă treptat se face trecerea la memorarea logică. Cu cât elevul înțelege ceea ce memorează și descoperă cauzalitatea, cu atât fixarea în memorie va fi de mai lungă durată. De aceea este indicată și la învățarea rugăciunilor folosirea materialului didactic vizual,

²⁷⁰ Programă școlară Religie – Cultul Ortodox – clasele I–IV..., p. 4.

palpabil (ilustrații, planșe, mulaje etc.). Pentru a asigura păstrarea rugăciunilor în memorie este necesară repetarea acestora. Elevii din clasa I nu sunt încă conștienți de aceasta așa că repetarea este recomandat să se facă la școală de către învățător sau profesor iar acasă de către părinți sau (de cele mai multe ori) de către bunici.

❖ În **clasa a II-a** există trei obiective de referință care trebuie realizate pentru îndeplinirea acestui obiectiv cadru:

- 1.1. *să enumere și să descrie* situații din care se poate deduce iubirea lui Dumnezeu față de lume
- 1.2 *să cunoască* faptul că Sfânta Biserică este casa lui Dumnezeu
- 1.3. *să cunoască* faptul că rugăciunea este o formă de manifestare a iubirii de Dumnezeu

Primul obiectiv de referință, *să enumere și să descrie situații din care se poate deduce iubirea lui Dumnezeu față de lume* (1.1) se realizează prin următoarele activități de învățare recomandate: exerciții de dialog pe tema purtării de grijă a lui Dumnezeu față de lume; relatarea unor povestiri cu conținut religios despre iubirea lui Dumnezeu față de lume; exerciții de observare asupra naturii ocrotite de Dumnezeu; exerciții de povestire a minunilor făcute de Domnul nostru Iisus Hristos; exerciții de a deosebi minunile de faptele obișnuite; observarea unor planșe cu icoane/imagini reprezentative²⁷¹. În această etapă de vârstă elevii manifestă interes pentru planul lui Dumnezeu față de lume și ne putem baza pe faptul că ei încep acum să utilizeze cu succes operațiile generale ale gândirii, printre care și *analiza, comparația și clasificarea*.

Al doilea obiectiv de referință, *să cunoască faptul că Sfânta Biserică este casa lui Dumnezeu* (1.2) se realizează prin activitățile prevăzute de programă: vizite la biserici; exerciții de observare a interiorului bisericii și a obiectelor din aceasta; descrierea și/sau reprezentarea plastică a unei biserici cunoscute; enumerarea câtorva reguli de comportare în biserică. Și de această dată există o corelare între capacitățile psihologice ale elevilor și operaționalizarea obiectivelor. Predomină activitățile bazate pe percepția vizuală și auditivă imediată, concretă, pe dezvoltarea abilităților de analiză, descriere și reproducere.

Al treilea obiectiv de referință, *să cunoască faptul că rugăciunea este o formă de manifestare a iubirii de Dumnezeu* (1.3.) se bazează pe activități precum: memorarea și rostirea conștientă a rugăciunilor potrivite vârstei; discuții pe tema tipurilor de rugăciune și a modului în care trebuie să se realizeze aceasta; observarea de imagini cu scene care reprezintă persoane care se roagă. Se specifică foarte clar în activitățile

²⁷¹ *Programa școlară Religie – Cultul Ortodox – clasele I- a IV-a..., p.7.*

recomandate pentru realizarea acestui obiectiv că vorbim despre *rugăciuni potrivite vârstei*, adică rugăciuni scurte, care să nu solicite un efort prea mare de *atenție* și de *memorie*. Conform lui Piaget, vârsta de 7–8 ani reprezintă finalul **stadiului realismului moral**, stadiu în care discutăm despre o morală a ascultării și despre primele semne ale dezvoltării conduitei morale în conștiință morală. Și Kohlberg precizează că vârsta aceasta corespunde perioadei preconvenționale, unui nivel premoral predominant de ascultare necondiționată. Această vârstă poate fi inclusă **în etapa a II-a a dezvoltării religioase** conform etapizărilor făcute de către cercetătorii Fritz Oser, Paul Gmünder și Louis Ridez. Elevul percepe acum pe Dumnezeu ca pe un partener ce poate fi influențat prin rugăciune²⁷².

❖ Programă pentru **clasa a III-a** (elevi de 9–10 ani) propune pentru primul obiectiv cadru trei obiective de referință.

- 1.1. să descrie Sfânta Scriptură ca pe cea mai importantă carte a creștinilor și a lumii;
- 1.2. să prezinte structura Rugăciunii Domnești și să o rostească;
- 1.3. să prezinte portretele marilor personaje biblice despre care au studiat.

Activitățile propuse pentru realizarea acestor obiective sunt: exerciții de dialog pe o temă dată; audierea de lecturi care prezintă importanța Bibliei; lecturarea unor texte biblice reprezentative; exerciții practice de cunoaștere și recunoaștere a *Bibliei* dintre alte cărți; (răsfoire și numire a părților Bibliei și a unor cărți componente); observarea și discutarea unor imagini cu conținut religios; audierea rostirii rugăciunii *Tatăl nostru*; exerciții (orale), de prezentare a portretelor marilor personaje, modele biblice morale cu ajutorul profesorului.

Aceste trei obiective de referință sunt adaptate **capacităților cognitive** specifice vârstei. Domeniul cognitiv, conform taxonomiei lui Benjamin Bloom, are șase clase comportamentale: cunoașterea, înțelegerea, aplicarea, analiza, sinteza și evaluarea. În cazul acesta doar primele trei clase comportamentale sunt puse în mișcare. Aici, **cunoașterea** reprezintă simpla achiziție a informațiilor despre Sfânta Scriptură, Rugăciunea Domnească și personajele biblice studiate. **Înțelegerea (comprehensiunea)** implică *transpunerea* celor studiate într-un alt limbaj, cu alți termeni, *reordonarea ideilor* în altă configurație și *extrapolarea* adică efectuarea unei predicții bazate pe înțelegerea comunicării generale. **Aplicarea** este mai accentuată în cazul obiectivului legat de Rugăciunea Domnească, implicând utilizarea concretă și particulară a acesteia.

La această vârstă elevii încep să înțeleagă că regulile nu sunt fixe și că nu trebuie să se supună lor orbește doar pe motiv că vin de la o autoritate supremă. Gândirea

²⁷² Fritz OSER, Paul GMÜNDER, Louis RIDEZ, *L'homme, son développement religieux*, Cerf, Paris, 1991, p. 23.

devine mai flexibilă și regulile pot fi privite ca fiind modalități pentru buna desfășurare a unei acțiuni. Din punct de vedere al **memoriei**, pe la vârsta de 10 ani aceasta devine logică și selectivă, ceea ce ușurează atât capacitatea de structurare (prevăzută în al doilea obiectiv) cât și puterea de reținere și reproducere a informațiilor (necesare realizării celui de-al treilea obiectiv de referință). **Percepția** spontană la această vârstă se transformă treptat prin stadiul percepției intenționate în **observație**, capacitatea atenției și a puterii de concentrare crescând până la 30–40 de minute.

❖ Pentru **clasa a IV-a**, primul obiectiv cadru include trei obiective de referință:

- 1.1. să prezinte Sfânta Taină a Botezului ca poartă de intrare în creștinism;
- 1.2. să prezinte elemente definitorii lingvistice și faptice pentru definirea credinței creștine;
- 1.3. să prezinte importanța iubirii ca mod de manifestare a lui Dumnezeu în lume.

Deși, în aparență, verbul de acțiune *să prezinte* (prezent la toate cele trei competențe specifice) nu implică un efort intelectual prea mare pentru elevii de 10–11 ani, lucrurile sunt mai complicate.

De exemplu, primul obiectiv (1.1) necesită o minimă putere de abstractizare din partea elevilor, lucru nu tocmai ușor pentru vârsta lor, ei fiind încă legați de etapa operațiunilor gândirii concrete când mare parte din gândire se realizează cu ajutorul obiectelor fizice reale. Este adevărat că vârsta de 9–10 ani este una de mijloc între cele două stadii ale gândirii (gândirea concretă, 6/7–11 ani și gândirea abstractă, 10/11–14/15 ani), conform stadialității psihogenetice cognitive a lui Piaget²⁷³. Cerința acestui prim obiectiv specific, ca elevii „să prezinte Sfânta Taină a Botezului ca poartă de intrare în creștinism” face apel la capacitatea de abstractizare pe care elevul doar acum începe să o dezvolte, gândirea abstractă (formală) devenind sistematică abia pe la 14–15 ani.

Al doilea obiectiv specific, *să prezinte elemente definitorii lingvistice și faptice pentru definirea credinței creștine* (1.2) are o formulare pe cât de eufemistică pe atât de generală și greu de operaționalizat de către profesor. Prima parte a obiectivului, de a prezenta elemente definitorii lingvistice este oarecum naturală, fiind necesară cunoașterea unui anumit tip de limbaj folosit în mediul religios pentru o cât mai bună înțelegere a adevărilor de credință. Cea de a doua parte a obiectivului însă este, din punctul meu de vedere, puțin exagerată făcând referire la *definirea credinței creștine*. Citatul următor susține acest punct de vedere:

„După cum Ortodoxia a evitat orice încercare de a limita perspectiva asupra Revelației dumnezeiești într-o singură direcție, la fel Biserica a evitat definirea în mod sistematic și elaborat a credinței sale. Ortodoxia afirmă că credința creștină vorbește

²⁷³ Detalii în Tabelul 1, p. 110.

despre comuniunea tainică dintre Dumnezeu și om. Dumnezeu a devenit om în persoana Mântuitorului Hristos nu pentru a promova o nouă filosofie sau cod de conduită, ci pentru a restaura „viața cea nouă” în Sfânta Treime. Această realitate, descoperită de Biserică, nu poate fi prinsă în limbaj, formule sau definiții. Cuprinsul credinței nu se opune rațiunii, ci este adesea dincolo de limitele rațiunii, la fel ca multe din aspectele importante ale vieții²⁷⁴.

Așadar, consider că la această vârstă copilul trebuie să „își facă o idee” despre ceea ce înseamnă credința creștină. Rolul profesorului în această situație este unul esențial, menirea lui fiind acela de a transpune și interpreta conceptele abstracte din sfera limbajului religios în termenii experienței de viață a copilului.

5.3.2.2.2. Obiectivul cadru 2 – *Cunoașterea și folosirea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase*

Tabelul 4. Obiectivul cadru 2 – „Cunoașterea și folosirea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase”, cu obiectivele sale de referință, clasele I–IV

	Clasa I	Clasa a II-a	Clasa a III-a	Clasa a IV-a
Obiective de referință	2.1. să utilizeze în mod corect termenii religioși învățați	2.1. să explice înțelesul unor termeni religioși învățați 2.2. să utilizeze corect termenii religioși învățați în enunțuri simple orale și scrise	2.1. să stabilească și să formuleze (oral) ideile principale ale unui text religios 2.2. să construiască texte scurte, cu conținut moral-religios (oral și scris) 2.3. să manifeste interes pentru lecturarea unor poezii și povestiri cu caracter religios	2.1. să-și dezvolte vocabularul, utilizând corect cuvintele și expresiile noi din temele studiate 2.2. să manifeste interes pentru lecturarea unor texte cu caracter religios

Funcția de utilizare a limbii în raporturile cu ceilalți oameni este **limbajul**, fiind o funcție complexă care presupune o indisolubilă conlucrare a celorlalte funcții, în special a celor intelectuale și motorii. Înțelegerea cuvintelor impune o percepție clară și antrenează memoria semantică, imaginile și gândirea, iar rostirea sau scrisul implică priceperi motorii foarte complexe, o conduită atentă și voluntară.

Din perspectiva socială, **limbajul** reprezintă facultatea umană care, prin intermediul unui sistem convențional de semne și simboluri legate între ele prin reguli,

²⁷⁴ s.n., „Credința Ortodoxă – Învățăături ale Bisericii Ortodoxe”, pagina web a Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din cele două Americi, <http://www.romarch.org/ro/pags.php?id=3>, 21.08.2013.

exprimate oral, scris sau gestual, servește ca principal mod de comunicare a ideilor și emoțiilor între persoane și ca instrument de elaborare și de exprimare a gândirii la persoană²⁷⁵. O definiție curentă a *limbajului* este comunicarea prin cuvânt, asimilarea și folosirea limbii (ca fenomen social obiectiv, istoricește constituit)²⁷⁶. Noțiunea de *limbaj* se folosește, uneori, sinonim cu *limba* dar și în accepțiunea de *construcție lingvistică specializată pe domenii*: limbaj științific și tehnic, literar, artistic, filosofic, religios ș.a..

O caracteristică generală a *limbajului religios* o reprezintă oscilația între *solemn* și *accesibil* deoarece e un limbaj care trebuie să se diferențieze de cel cotidian păstrând însă posibilitatea de a fi înțeles.

Unitar și stabil (cel puțin în interiorul aceleiași religii și confesiuni), limbajul religios se diferențiază în funcție de tipul de text, existând diferențe între limbajul predicii și cel liturgic de exemplu²⁷⁷. Nu putem trece cu vederea *diferențele lexicale confesionale* apărute în limba română, diferențe datorate traducerilor ortodoxe de origine greacă pe filieră slavă și, în cazul Bisericii Catolice, împrumuturilor de termeni latino-romanici într-o fază mai târzie a evoluției limbii române. Astfel există o sinonimie între termeni echivalenți în esență dar marcați de apartenența la limbajul religios ortodox, respectiv catolic: *duh* și *spirit*, *spovedanie* și *confesiune* etc²⁷⁸.

Mai jos am schematizat pentru o mai bună vizualizare limbajul religios, urmând ca la analiza obiectivelor de referință la fiecare nivel de studiu să vorbim despre *limbajul religios ortodox*.

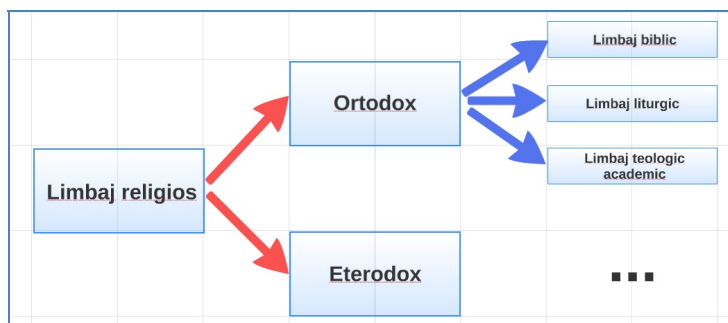

Figura 1. Taxonomia limbajului religios

²⁷⁵ Aliza ARDELEANU, Sabina DORNEANU, Nicolae BALTĂ (trad.), *Larousse – Marele dicționar al psihologiei*, Ed. Trei, București, 2006 (traducere a *Larousse-Grand Dictionnaire de la Psychologie*, Larousse, Paris, 1999)

²⁷⁶ Elena MACAVEI, *Pedagogie-teoria educației*, Ed. Aramis, București, 2001, p. 116.

²⁷⁷ Rodica ZAFIU, „Ethos, Pathos și Logos în textul predicii”, în *Perspective asupra textului și discursului religios*, Ioan MILICĂ, Emanuel GAFTON, Sorin GUIA, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, pp. 219–230.

²⁷⁸ Rodica ZAFIU, „Arhaism și inovație în limbajul religios” în *Diversitate stilistică în româna actuală*, <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/28.htm>, 05.01.2014.

Dat fiind că **obiectivul cadru** este comun pentru programele școlare de Religie ale tuturor celorlalte culte este oarecum de înțeles exprimarea destul de „generală” a obiectivului cadru 2: „cunoașterea și folosirea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase”.

❖ La **clasa I** avem un singur obiectiv de referință: *să utilizeze în mod corect termenii religioși învățați*. Pentru îndeplinirea acestuia sunt recomandate în programa școlară următoarele activități:

- dialog pentru antrenarea elevilor în folosirea termenilor nou învățați;
- observarea și descrierea unor imagini cu conținut religios;
- exerciții de construire a unor enunțuri simple cu termeni nou învățați;
- memorarea unor rugăciuni²⁷⁹.

Conținuturile programei școlare de Religie pentru clasa I sunt date în Tabelul 5.

Tabelul 5. Conținuturile din programa școlară de religie pentru clasa I

Unitatea de învățare I: Despre credința creștină	Unitatea de învățare II: Rugăciunea, cale spre Dumnezeu	Unitatea de învățare III: Dumnezeu este Tatăl nostru ceresc	Unitatea de învățare IV: Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu	Unitatea de învățare V: Dumnezeu și copiii	Unitatea de învățare VI: Sfinții, prietenii copiilor
1. Prima oră de Religie a micului creștin 2. Dumnezeu, Prietenul copiilor 3. Semnul Sfintei Cruci	1. Rugăciunea la intrarea în clasă 2. Rugăciunea la ieșirea din clasă	1. Dumnezeu a făcut cerul și pământul 2. Dumnezeu i-a făcut pe îngeri 3. Dumnezeu l-a făcut pe om	1. Sfânta Fecioară Maria 2. Nașterea Domnului 3. Copilăria lui Iisus	1. Dumnezeu iubește copiii 2. Dumnezeu răsplătește faptele noastre	1. Sfântul Stelian – ocrotitorul copiilor 2. Sfântul Nicolae – prietenul copiilor

Legat de capacitățile limbajului la această vârstă, putem constata cum copiii pot folosi simultan mai multe operații și transformări la vârste relativ mici. Copiii ajung să stăpânească reguli și proceduri lingvistice complexe, într-un timp foarte scurt. Ei par a stăpâni majoritatea procedurilor gramaticale, până pe la vârsta de 6 ani și restul până la pubertate²⁸⁰. Nu putem spune că ei devin conștienți de regulile gramaticale, dar dispun de o cunoaștere practică a acestora la un nivel intuitiv. Copiii au învățat rapid regulile limbajului lor de bază și, la nevoie, cele ale unui *limbaj secundar*.

²⁷⁹ Programa școlară Religie – Cultul Ortodox – clasele I–IV..., p. 4.

²⁸⁰ Roger BROWN, Richard HERRNSTEIN, *Psychology*, Little, Brown and Company, Boston, 1975, p.118.

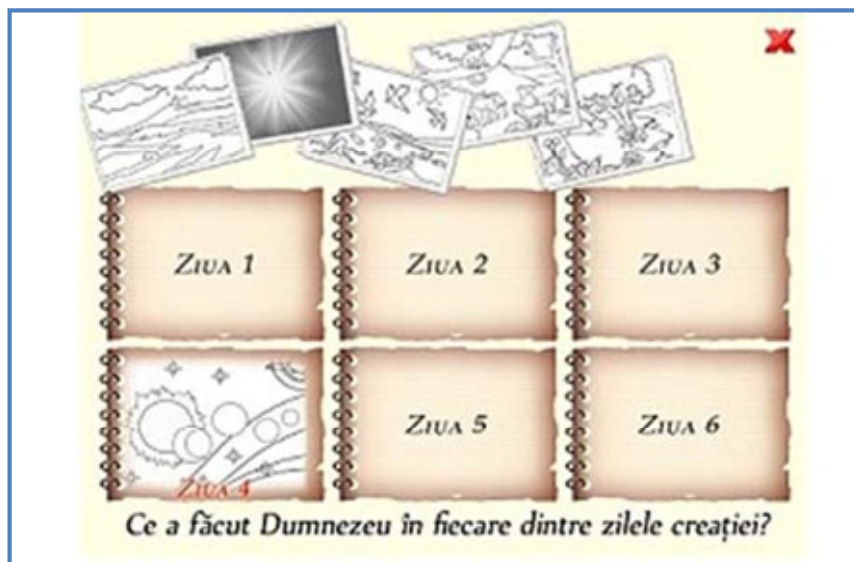

Figura 2. Print screen din softul educațional pentru clasa I, dublat de voce

În cadrul acestui limbaj secundar pot fi incluși și termenii religioși cu care copiii au intrat în contact în cadrul familiei, în cadrul slujbelor religioase din Biserică sau în cadrul orelor de Religie. Asimilarea acestor termeni se va face treptat, prin folosirea lor *repetată* în cadrul unor enunțuri simple, ușor de memorat de către elevi.

La clasa I conținuturile din programă necesită utilizarea preponderentă a *limbajului religios biblic*.

Metodele didactice prioritare ce pot fi folosite pentru încorporarea noilor termeni religioși în vocabularul de bază al copiilor, ținând cont că la această vârstă ei sunt doar la începutul folosirii scrisului ca formă a limbajului sunt *conversația* și *exercițiul didactic* (cu caracterul lui algoritmic, repetitiv).

Mijloacele didactice ce pot fi folosite în cadrul orelor de Religie pentru a stârni curiozitatea celor mici se bazează în principal pe *stimularea vizuală și auditivă* (Fig. 2). Icoanele, planșele, obiectele de cult, softurile educaționale de Religie cu jocuri didactice incluse vor aduce în fața elevilor mulți termeni religioși noi sau de care au auzit doar în treacăt dar pe care nu i-au folosit niciodată.

Audițiile muzicale, de asemenea, sunt un izvor de cuvinte sau expresii religioase care au nevoie de explicații din partea profesorului de Religie.

Așadar, în clasa I trebuie să ținem cont de faptul că elevii utilizează forme de învățare simple care constă în *repetiții fidele de formulări* sau *texte scurte*.

❖ La **clasa a II-a**, pentru obiectivul cadru 2 avem următoarele conținuturi (Tabelul 6):

Tabelul 6. Conținuturile din programa școlară de religie pentru clasa a II-a

Unitatea de învățare I: Despre credința creștină	Unitatea de învățare II: Să-L cinstim pe Dumnezeu	Unitatea de învățare III: Modele de comportament	Unitatea de învățare IV: Minunile Mântuitorului	Unitatea de învățare V: Familia	Unitatea de învățare VI: Sfinții, prietenii copiilor
1. Sfat bun! 2. Dumnezeu iubește lumea	1. Casa lui Dumnezeu – biserica 2. Rugăciunea micului creștin	1. Avraam – răsplata credinței 2. Iosif și frații săi	1. Pescuirea minunată 2. Înmulțirea pâinilor și a peștilor 3. Învierea fiului văduvei din Nain	1. Familia – dar al lui Dumnezeu 2. Iubirea părinților față de copii 3. Iubirea copiilor față de părinți 4. Să ne ajutăm unii pe alții!	1. Maica Domnului, ocrotitoarea copiilor 2. Sfânta Filofteia – model de milostenie

Pe baza conținuturilor de mai sus avem două obiective de referință legate de limbaj:

- 2.1. să explice înțelesul unor termeni religioși învățați;
- 2.2. să utilizeze corect termenii religioși învățați în enunțuri simple orale și scrise.

Primul obiectiv observăm că este corelat în mod corect cu capacitățile reale ale vârstei dat fiind că în această etapă una din trăsăturile esențiale legate de dezvoltarea limbajului o reprezintă progresul în precizarea semnificațiilor cuvintelor și chiar în înțelegerea sensurilor figurative.

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv este necesar ca profesorul să insiste în prezentarea noilor termeni religioși și să organizeze în caietele elevilor la fiecare lecție un scurt „dicționar” care să cuprindă câteva cuvinte explicate. De exemplu, la lecția *Avraam, răsplata credinței*, cuprinsă în programa clasei a II-a putem alege spre explicare următoarele cuvinte și expresii:

- **a binecuvânta** = a revărsa puterea divină (adică dumnezeiască) peste oameni;
- **a jertfi** = (aici) a aduce un dar lui Dumnezeu;
- **binecuvântare** = ajutor divin (adică de la Dumnezeu);
- **făgăduință** = promisiune;
- **om drept** = om care trăiește și lucrează conform dreptății, adevărului, omeniei, binelui;
- **a se pocăi** = a le părea rău pentru greșelile pe care le-au făcut.

Nu este recomandat să avem un număr mare de cuvinte pe care elevii să și le însușească la fiecare lecție deoarece studiile care fac referire la memoria copiilor și la relația dintre *fixare, recunoaștere și reproducere* au scos în evidență faptul că școlarul de 7 ani poate mai ușor să recunoască decât să reproducă, neavând încă o foarte bună capacitate de organizare a materialului de memorat. Totuși, începând cu vârsta de 8 ani se manifestă o creștere evidentă a performanțelor de a memora, *repetiția* fiind suportul de bază al învățării²⁸¹.

Pentru fixarea cunoștințelor, îndeosebi a noilor termeni religioși este utilă și tema de casă într-o variantă cât mai simplă, temă în care să se solicite crearea unor enunțuri simple cu cuvintele sau expresiile proaspăt prezentate la clasă. În funcție de corectitudinea utilizării termenilor respectivi în tema de casă, profesorul poate să evalueze nivelul de înțelegere al elevilor și să intervină pentru a ameliora eventualele greșeli prin explicații suplimentare, acolo unde este cazul.

❖ Pentru **clasa a III-a**, al doilea obiectiv cadru (*cunoașterea și folosirea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase*) include trei obiective de referință:

- 2.1. să stabilească și să formuleze (oral) ideile principale ale unui text religios;
- 2.2. să construiască texte scurte, cu conținut moral-religios (oral și scris);
- 2.3. să manifeste interes pentru lecturarea unor poezii și povestiri cu caracter religios.

Cercetând în paralel programa școlară de Religie pentru clasa a III-a și programa școlară de *Limba și literatura Română*²⁸² am observat o foarte bună corelare între obiectivele de referință, în ambele cazuri fiind vorba de o integrare și dezvoltare a obiectivelor de referință din nivelurile de studii anterioare.

Spre exemplificare aduc câteva obiective de referință din programa de Limba Română:

- 2.1. să construiască texte orale scurte pe baza unui suport vizual dat și / sau a unui plan simplu de idei dat sau a unui plan propriu;
- 3.2. să desprindă ideile principale dintr-un text citit;
- 3.7. să manifeste interes pentru lectura unor texte variate (literare sau nonliterare);
- 4.2. să povestească în scris fragmente dintr-un text citit;

²⁸¹ Emilia ALBU, *Psihologia vârștelor* (curs pentru uzul studenților), Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș, 2007, p. 59, http://www.upm.ro/facultati_departamente/depPregatirePersonal/docs/carti/psihologia_varstelor_albu.pdf, 05.02.2014.

²⁸² *Programa școlară pentru clasa a III-a, Limba și literatura Română*, aprobată prin Ordinul ministrului cu Nr. 5198/01.11.2004, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2004.

- 4.3. să redacteze texte de mică întindere, ținând seama de părțile unei compuneri²⁸³.

Tabelul 7 include conținuturile din programa școlară de Religie pentru clasa a III-a.

Tabelul 7. Conținuturile din programa școlară de religie pentru clasa a III-a

Unitatea de învățare I: Despre credința creștină	Unitatea de învățare II: Personalități biblice	Unitatea de învățare III: Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu	Unitatea de învățare IV: Să-L cinstim pe Dumnezeu	Unitatea de învățare V: Sfinții, prietenii copiilor
1. Din nou la școală 2. Biblia sau Sfânta Scriptură	1. Moise – alesul lui Dumnezeu 2. Regele David 3. Regele Solomon	1. Tatăl nostru – Rugăciunea Domnească 2. Tatăl nostru – explicarea rugăciunii 3. Potolirea furtunii pe mare 4. Învierea fiicei lui Iair	1. Micul creștin în biserică 2. Sfintele slujbe ale Bisericii 3. Sărbătorile religioase – momente de bucurie sfântă	1. Sfântul Andrei – ocrotitorul românilor 2. Sfântul Dimitrie cel Nou 3. Sfânta Parascheva

Obiectivul de referință 2.1 (*să stabilească și să formuleze (oral) ideile principale ale unui text religios*) poate fi îndeplinit îndeosebi pe baza textului scripturistic, indispensabil în cazul primelor trei unități de învățare din tabelul de mai sus.

Prima unitate de învățare este una pregătitoare, reprezentând o introducere în utilizarea Sfintei Scripturi. La acest nivel de studii se face o scurtă incursiune în istoricul scrierii Bibliei și o prezentare generală a împărțirii acesteia în Noul și Vechiul Testament, fără a încărca discursul cu foarte multe detalii.

În schimb, următoarele două unități de învățare, *Personalități biblice* și *Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu* trebuie parcurse cu textul scripturistic în față. Pe baza acestui text elevii trebuie să identifice și să scoată în evidență ideile principale.

Pentru a ușura munca elevilor propun utilizarea unui șablon interogativ de bază în analiza unui text. Figura 3 reprezintă întrebările de bază aplicate la lecția *Moise-alesul lui Dumnezeu*.

Prin utilizarea acestei metode elevilor li se formează schemele logice de interpretare ce intervin în analiza spațiului și a timpului²⁸⁴. Se face astfel trecerea de la o învățare

²⁸³ Programa școlară pentru clasa a III-a, *Limba și literatura Română...*, pp.7–8.

²⁸⁴ Gheorghe DUMITRIU, *Dezvoltarea psihică umană*, document online pe platforma de cercetare https://www.academia.edu/5440093/DUMITRIU_GHEORGHE_Dezvoltarea_psihica_umana, p. 13, 06.02.2014.

reproductivă către *învățarea rațională*, logică, având ca finalitate înțelegerea materialului de învățat²⁸⁵.

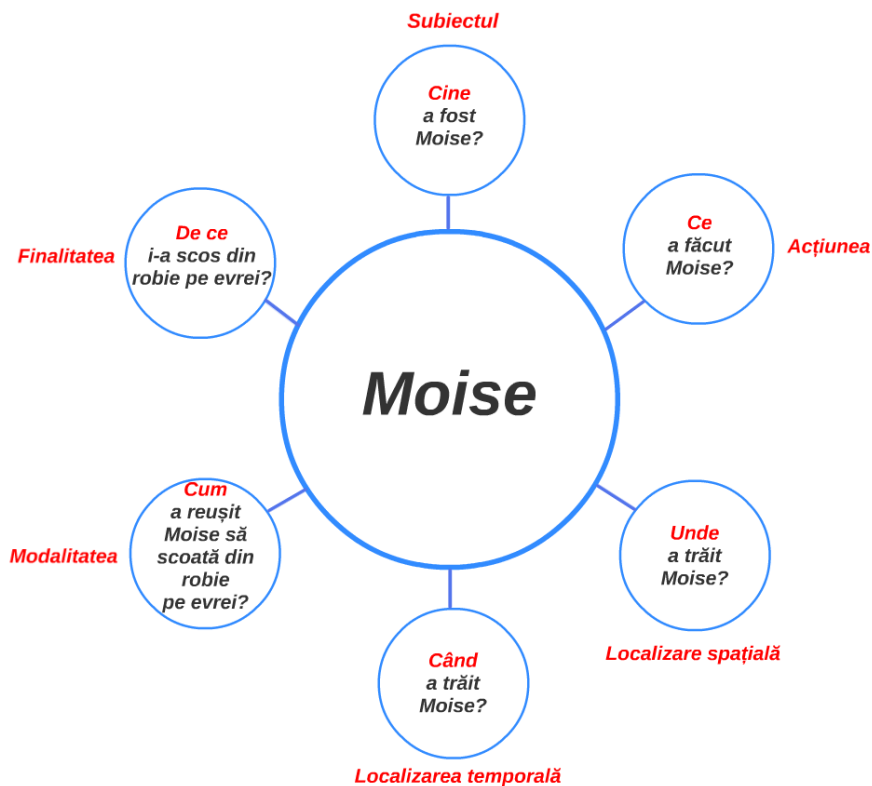

Figura 3. Șablon interogativ pentru scoaterea ideilor principale din text

În linii mari, la acest nivel de studiu, răspunsurile la aceste întrebări ar fi următoarele:

- *Cine?* – Personaje biblice istorice, reale
- *Ce?* – Acțiuni, evenimente din viața personajelor biblice
- *Unde?* – Plasarea în contextul spațiului geografic (Ex: Egipt, pustie, Canaan...)
- *Când?* – Plasarea în contextul temporal (aici se vor folosi date generice... „cu mult timp în urmă”, „cu peste 1000 de ani înainte de nașterea Domnului Hristos” etc.)
- *Cum?* – Modalitatea desfășurării acțiunii. De obicei este vorba de o împreună-lucrare a omului cu Dumnezeu; Dumnezeu apare ca impuls sau inițiator al acțiunii.

²⁸⁵ Eugenia ENĂCHESCU, *Învățarea continuă. Aplicații la educație și învățământ*, Ed. Universitară, București, 2011, p. 31.

- *De ce?* – Finalitatea acțiunilor e reprezentată la acest nivel de studiu în principal de descoperirea lui Dumnezeu și de arătarea slavei Sale.

Este de remarcat faptul că la această vârstă elevii, în explicarea evenimentelor și a fenomenelor lumii nu sunt atât de dominați de căutarea cauzelor cât de scopul pentru care acestea se petrec. Putem spune deci că predominantă este acum *gândirea finalistă*.

Al doilea obiectiv de referință, *să construiască texte scurte, cu conținut moral-religios (oral și scris)* (2.2) pune în discuție *creativitatea* elevilor conjugată cu capacitatea de utilizare a vocabularului activ și pasiv. Deși creativitatea este o caracteristică general-umană trebuie să ținem cont că aceasta este prezentă în diferite grade la toate persoanele ceea ce ne duce la concluzia că nu toți elevii vor fi capabili de creații literare la un nivel superior. În cazul în care sesizăm un potențial ridicat din acest punct de vedere este necesară încurajarea elevilor de a-și valorifica acest potențial creativ prin materializarea acestuia în produse literare (scurte povestiri spontane, scurte compuneri cu tematică religioasă etc.) inclusiv în conceperea unor teme de casă a căror rezolvare să presupună recursul la imaginație și creativitate. Ca o recunoaștere a muncii depuse, scurtele povestiri pot fi trimise spre publicare în revista școlii (dacă există) sau chiar în revista *Chemarea credinței*²⁸⁶ editată de Patriarhia Română.

Obiectivul de referință 2.3 (*să manifeste interes pentru lecturarea unor poezii și povestiri cu caracter religios*) implică necesitatea unui suport motivațional, a unei predispoziții spre acțiune. De aceea este necesară alegerea unor texte cât mai atractive, cât mai clare și *cât mai ușor de înțeles* pentru copii. Dacă înțelegerea are loc în momentul inițial, al primelor contacte cu lecturile religioase, atunci se reduce atât riscul unui dezinteres progresiv cât și al neangajării și izolării.

Pe lângă lecturile biblice, profesorul mai poate apela la un mijloc complementar de stârnire a interesului pentru lectură, de exemplu la lecturarea din reviste care au un conținut religios adresat copiilor. Am menționat anterior de publicația *Chemarea credinței* a Patriarhiei Române însă mai există și alte reviste, inclusiv la nivel parohial. La nivel național se bucură de un mare succes revista cu povești ilustrate *Mekki*²⁸⁷, editată la Cluj-Napoca, revistă care îmbină valorile universale și tradiționale ale științei, culturii și creștinismului ortodox.

²⁸⁶ Există și o invitație de a publica adresată de redacția revistei la adresa http://basilica.ro/stiri/copiii-colaboratori-ai-revistei-ichemarea-credintei_13782.html, 07.02.2014.

²⁸⁷ Rezumatul revistei poate fi văzut și pe site-ul <http://www.mekki.ro/>, 07.02.2014.

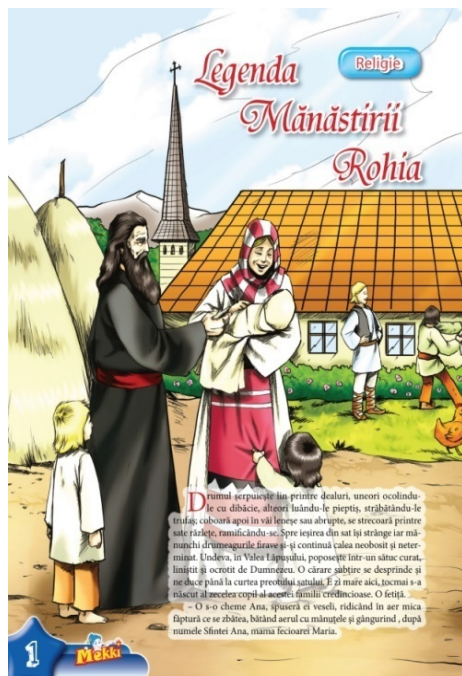

Figura4. Extras din revista Mekki

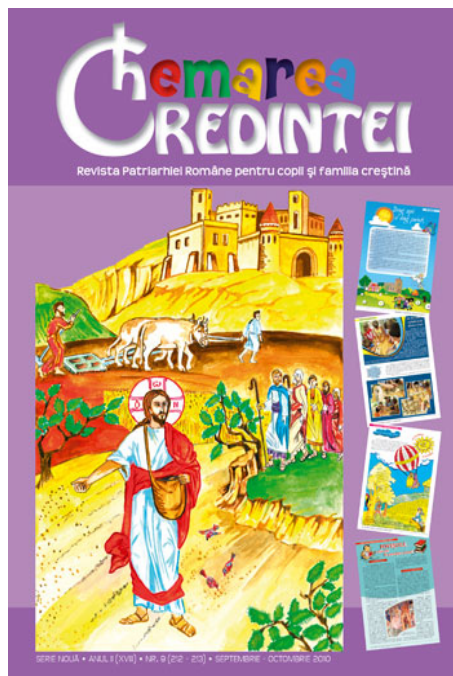

Figura 5. Revista Chemarea credinței

În sprijinul profesorului trebuie să atragem însă și părinții. Citirea poveștilor face parte din ritualul casnic al relației dintre părinte și copil. El fundamentează relația, creează un orizont de așteptare, chiar o anumită dependență. Copilul așteaptă să vină „ora poveștilor”, așa cum vine ora mesei. Poveștile satisfac atât curiozitatea copiilor, cât și sentimentul de siguranță, de „proprietate” al celui mic asupra tatălui sau mamei. Peste ani de zile, poveștile citite de părinți intră în tezaurul de amintiri care fundamentează echilibrul emoțional și legăturile cu familia.

La nivelul clasei a III-a, din punct de vedere al *poeziei religioase*, recomand scrierile Sfântului Ioan Iacob Hozevitul²⁸⁸ deoarece sunt scrise într-o manieră pe cât de simplă pe atât de profundă din punct de vedere duhovnicesc.

❖ Pentru **clasa a IV-a**, obiectivele de referință propuse de programa școlară în cadrul obiectivului cadru 2 (*cunoașterea și folosirea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase*) sunt următoarele:

- 2.1. să-și dezvolte vocabularul, utilizând corect cuvintele și expresiile noi din temele studiate
- 2.2. să manifeste interes pentru lecturarea unor texte cu caracter religios

²⁸⁸ Majoritatea poeziilor pot fi găsite pe site-ul <http://sfioaniacobhozevitul.wordpress.com/poezii-cuprins/>, 07.02.2014.

Tabelul 8. Conținuturile din programa școlară de religie pentru clasa a IV-a

Unitatea de învățare I: Despre credința creștină	Unitatea de învățare II: Modele de credință în Vechiul Testament	Unitatea de învățare III: Iisus Hristos, Dumnezeu și om	Unitatea de învățare IV: Iubirea lui Dumnezeu prin Poruncile Sale	Unitatea de învățare V: Sfinții, prietenii copiilor
1. Cu Dumnezeu la început de an școlar 2. Cum devenim creștini 3. Cum ne păstrăm sufletul curat	1. Profetul Ilie 2. Profetul Daniel	1. Intrarea Domnului în Ierusalim 2. Cina cea de Taină 3. Patimile Domnului 4. Învierea Domnului 5. Iisus Hristos se arată după Înviere 6. Înălțarea la cer	1. Decalogul – datoriile față de Dumnezeu 2. Decalogul – datoriile față de aproapele 3. Marea poruncă a iubirii	1. Sfinții Apostoli Petru și Pavel 2. Sfântul Ioan Iacob Românul

Pentru îndeplinirea acestor obiective sunt valabile recomandările de mai sus, pentru clasa a III-a, cu unele completări. De exemplu, numărul de cuvinte noi predate în „dicționarul” fiecărei lecții din caietul de Religie poate să crească progresiv cu parcurgerea materiei. Pentru a fi cât mai atractivă activitatea la clasă profesorul poate organiza împreună cu copiii în momentul recapitulării unei unități de conținut un joc de tip „fazan” în care să fie folosite cât mai multe cuvinte din dicționarul religios predat.

Începând cu vârsta de 9 ani copilul poate face analogii și poate explica sensurile multiple ale unor cuvinte și de asemenea este capabil să folosească un limbaj figurativ în conversații. Tot acum el deține un vocabular destul de bogat și învață din ce în ce mai mult să formeze fraze corecte din punct de vedere gramatical și să integreze expresii din ce în ce mai complexe. Obiectivul de referință 2.2 (*să manifeste interes pentru lecturarea unor texte cu caracter religios*) este aproape identic cu obiectivul 2.3 de la clasa a III-a (*să manifeste interes pentru lecturarea unor poezii și povestiri cu caracter religios*), singurul detaliu care face diferența fiind folosirea termenului de „texte cu caracter religios” în loc de „poezii și povestiri cu caracter religios”. Această modificare poate semnifica posibilitatea de a avansa de la texte scurte (povestiri) și poezii la texte mai complexe ca lungime și dificultate, ținând totuși cont de posibilitatea de înțelegere a vârstei.

Raportându-ne la conținuturile din tabelul de mai sus, din programa de la clasa a IV-a, observăm că profesorul va fi din ce în ce mai solicitat să aducă explicații în

legătură cu unele cuvinte care apar în lecțiile respective: *Taină, idolatrie, profeție, hram, cârturar, Osana!, arhiereu, blasfemie, virtute...*

Recunosc că la clasa a IV-a, la lecția legată de *Decalog* am fost pus în situația delicată de a trebui să răspund la întrebarea „Ce înseamnă «să nu fii desfrânat»?” unor copii de aproximativ 10 ani...

5.3.2.2.3. Obiectivul cadru 3 – *Cunoașterea învățăturilor Sfintei Scripturi, a tradițiilor religioase și a istoriei Bisericii*

Tabelul 9. Obiectivul cadru 3 – „Cunoașterea învățăturilor Sfintei Scripturi, a tradițiilor religioase și a istoriei Bisericii”, cu obiectivele sale de referință, clasele I–IV

	Clasa I	Clasa a II-a	Clasa a III-a	Clasa a IV-a
Obiective de referință	3.1. să cunoască faptul că învățăturile creștine se găsesc în Sfânta Scriptură (Biblia)	3.1. să precizeze evenimente și persoane prin care Dumnezeu a pregătit lumea pentru venirea Fiului Său	3.1. Să cunoască și să prezinte Biblia ca pe cartea cea mai importantă pentru credința creștină	3.1. să explice rolul profeților Vechiului Testament în pregătirea lumii pentru venirea Mântuitorului
	3.2. să cunoască evenimente biblice referitoare la creație, Iisus Hristos și Maica Domnului	3.2. să povestească, oral, momente principale din viața Domnului Iisus Hristos: minuni și învățături	3.2. să rostească conștient rugăciunile studiate	3.2. să cunoască Decalogul și să aplice învățăturile în viață
	3.3. să cunoască faptul că biserica reprezintă locul de rugăciune al creștinilor	3.3. să participe la manifestările tradiționale creștine	3.3. să descrie (oral) clădirea bisericii	3.3. să-L descrie pe Domnul nostru Iisus Hristos ca Mântuitor al lumii și Om adevărat
			3.4. să sesizeze subiectul (natura, omul) și scopul minunilor săvârșite de Domnul Iisus Hristos	3.4. să cunoască evenimentele din viața Mântuitorului
			3.5. să motiveze importanța cinstirii sfinților prin sărbătorile închinare lor	

- ❖ La **clasa I**, la acest obiectiv cadru avem prevăzute trei obiective de referință:
- 3.1. să cunoască faptul că învățăturile creștine se găsesc în Sfânta Scriptură (Biblia);
 - 3.2. să cunoască evenimente biblice referitoare la creație, Iisus Hristos și Maica Domnului;
 - 3.3. să cunoască faptul că biserica reprezintă locul de rugăciune al creștinilor.

Nivelul de dificultate al acestor obiective se încadrează capacităților reale ale vârstei, obiectivele de referință având un caracter destul de general.

Astfel, obiectivul de referință 3.1 (*să cunoască faptul că învățăturile creștine se găsesc în Sfânta Scriptură (Biblia)*) are un caracter de orientare. Sfânta Scriptură trebuie prezentată ca sursă a povestioarelor biblice, ca izvor al descoperirii lui Dumnezeu.

Prezența fizică a unei Biblii pe catedră va stârni cu siguranță curiozitatea copiilor din clasa I, copii care vor pune tot felul de întrebări. Întrebările pe care le-am primit eu au fost în general următoarele: *Cine a scris cartea aceasta așa de groasă? Pentru cine a fost scrisă? De ce? De ce are o cruce pe copertă? Domnule profesor, dumneavoastră ați citit toată cartea aceasta? (cu completarea răspunsului unui elev: „Mie mi-ar lua o mie de ani să o citesc toată!”).*

Unii dintre elevi au mai intrat în contact „vizual” cu Biblia în casa bunicilor care, trebuie să recunoaștem, o citesc mai des decât părinții copiilor din generațiile actuale. De aceea le recomand ca atunci când merg în vacanțe, să îi roage pe bunici să le citească câte o povestioară biblică înainte de culcare. Cu siguranță că mai apoi și părinții vor fi informați de către cei mici despre „eroii” pe care tocmai i-au regăsit în Biblie. Iar simplul fapt că părinților li se amintește de existența Bibliei îi poate face să o pună în biblioteca familiei la un loc mai de cinste și mai accesibil copiilor.

Utilizarea Bibliei în cadrul orelor de Religie dar și a lecțiilor sistematizate în manuale sau auxiliarele didactice va ușura elevilor îndeplinirea obiectivului de referință 3.2 (*să cunoască evenimente biblice referitoare la creație, Iisus Hristos și Maica Domnului*).

Pentru lecțiile referitoare la creație sunt foarte utile animațiile și jocurile din softurile educaționale. De exemplu, în softul²⁸⁹ folosit în cadrul orelor la clasa I, la diferitele lecții trebuiau parcurși următorii pași:

La lecția *Dumnezeu a făcut cerul și pământul* este necesar ca elevii să răspundă corect la întrebarea „În câte zile a creat Dumnezeu lumea văzută?”. După ce se alege răspunsul corect apar pe ecran șase file de caiet numerotate de la 1 la 6, file peste care trebuie trase în ordinea corectă a zilelor creației, desenele alb-negru corespunzătoare fiecărei zile. După ce și această etapă e îndeplinită urmează completarea unei coperte color cu numele elevului și titlul „cărții de desen” pe care tocmai a făcut-o, imprimarea acesteia, urmând ca de legarea ei să se ocupe părinții (e necesar să îi implicăm și pe ei, ca o subtilitate de tip catehetic) și colorarea să fie o temă de casă distractivă. Ținând cont că de la o oră de Religie la alta trece exact o săptămână, eu am recomandat elevilor să deseneze câte o fișă (zi a creației) zilnic. Astfel ei nu își amintesc de ora de Religie doar o dată pe săptămână, ci permanent.

La lecția *Dumnezeu i-a făcut pe îngeri* avem de ales între două imagini: o icoană color cu trei îngeri și un înger alb-negru, conturat pentru a fi desenat. După alegerea,

²⁸⁹ Este vorba de softul educațional *Să învățăm Religie și altfel clasele I–IV*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2010.

imaginea respectivă apare sub forma unui puzzle (de 9, 16 sau 36 de piese) care trebuie rezolvat. Bineînțeles că în acest fel elevii vor observa detaliile: aureolă, asemănare, aripi... și vor pune întrebări legate de acestea. În cazul îngerului alb-negru, după ce puzzle-ul este făcut corect îngerul poate „prinde culoare” cu ajutorul unei pensule și a unei palete diverse de culori disponibile ca mai apoi să fie imprimat și eventual adăugat la un portofoliu de Religie.

Părțile din obiectiv care fac referire la cunoștințele despre Mântuitorul Hristos și despre Maica Domnului le regăsim îndeplinite în același soft educațional în lecțiile *Modalități de cinstire a Maicii Domnului și Alege casa potrivită*.

La lecția despre *Maica Domnului* apare o imagine cu elevii așezați în bănci în sala de clasă, fiecare având în față un cartonaș cu numele. Copiii trebuie să selecteze cu mouse-ul elevii care au numele de Maria sau un nume derivat din acesta.

După îndeplinirea acestei sarcini ei trebuie să aleagă dintre 20 de icoane acele icoane care au legătură cu Maica Domnului și să le așeze cu mouse-ul pe un perete al camerei lor, în jurul unei cruci.

După aceasta, al treilea exercițiu presupune un joc de tip labirint, joc în care un băiețel trebuie să găsească și să ajungă la biserica ce poartă un hram al Maicii Domnului, una dintre cele patru biserici din imagine. Ajuns acolo, poate să creeze un buchet de flori pe care să îl așeze la icoana Maicii Domnului din Biserică, ca dar.

O reușită îmbinare a învățaturii despre Mântuitorul Hristos, despre elementele creației și despre biserică, loc de rugăciune al creștinilor (incluzând deci obiectivul de referință 3.3 (*să cunoască faptul că biserica reprezintă locul de rugăciune al creștinilor*)) se regăsește în lecția *Alege casa potrivită*. Elevii trebuie să tragă cu mouse-ul câte un animal peste imaginea căreia îi corespunde „casa” acestuia: vaca trebuie așezată în grajd, câinele în cușcă, pasărea în cuibul din copac, ursul în bârlogul din pădure, întreg exercițiul fiind dublat de o voce care apreciază pozitiv reușita. În cele din urmă, o fetiță trebuie așezată și ea în apartamentul dintr-un bloc, alături de familia ei. După ce se încheie această etapă, mai apare o icoană a Mântuitorului Hristos Pantocrator care trebuie așezată pe imaginea unei Biserici. Reușita acestei alegeri pornește un filmuleț video în care, pe scurt, este prezentată „căsuța” Domnului Hristos (Sfântul Chivot) de pe Sfânta Masă.

Și ultimelor două unități de învățare, *Dumnezeu și copiii și Sfinții, prietenii copiilor* le corespund patru lecții din softul educațional mai sus prezentat. Nu mai detaliez fiecare lecție deoarece procedeele sunt, în general, aceleași.

Așadar cele trei obiective de referință precizate pot fi îndeplinite, dată fiind dominarea operațiilor concrete specifice vârstei, tranziția din aproape în aproape în acumularea de noi cunoștințe, termeni și valori făcându-se pe baza unor materiale concrete (și atrăgătoare), nu doar pe baza unui suport pur verbal.

- ❖ La **clasa a II-a**, obiectivele de referință cuprinse în al treilea obiectiv cadru sunt următoarele:
- 3.1. să precizeze evenimente și persoane prin care Dumnezeu a pregătit lumea pentru venirea Fiului Său;
 - 3.2. să povestească, oral, momente principale din viața Domnului Iisus Hristos: minuni și învățături;
 - 3.3. să participe la manifestările tradiționale creștine.

Primul obiectiv de referință, *să precizeze evenimente și persoane prin care Dumnezeu a pregătit lumea pentru venirea Fiului Său* (3.1) poate fi îndeplinit mai ales în cadrul lecțiilor *Avraam – răsplata credinței* și *Iosif și frații săi*, acestea fiind singurele lecții care fac referire la personajele Vechiului Testament.

Ideea de bază pe care ar trebui să se concentreze demersul didactic al profesorului de Religie este aceea de *continuitate* a planului lui Dumnezeu de mântuire a lumii. În cazul nostru trebuie să mergem din aproape în aproape în prezentarea personajelor biblice vetero-testamentare (respectând astfel stadiile gândirii concrete, a se vedea Tabelul 1. *Gândirea concretă și gândirea formală – caracteristici*) evidențiind legăturile de rudenie dintre ele. De exemplu, la lecția *Iosif și frații săi*, putem începe cu o recapitulare a lecției legate de credința lui Avraam după care în formularea noii teme să precizăm: „Iacov, fiul lui Isaac, adică nepotul lui Avraam, a avut 12 fii. El îl iubea mai mult pe fiul său Iosif, pentru că el era cel mai blând și mai ascultător dintre toți...”.

Putem apoi să arătăm că între Egipt și Israel, în cursul istoriei lor, a existat o legătură tainică ce poate fi privită prin prisma voinței lui Dumnezeu și a planului Acestuia de a mântui lumea. Iosif, socotit de toată exegeza patristică figură anticipatoare a lui Hristos, a fost vândut Egiptenilor de către frații săi din îndemnul celui care purta numele de Iuda, pe douăzeci de arginți, fiindu-i în acest mod cruțată viața, căci ceilalți frați doreau să-l ucidă. Aici, în conformitate cu gândirea concretă caracteristică vârstei, bazată pe sinonimii și contraste mari (a se vedea Tabelul 1. *Gândirea concretă și gândirea formală – caracteristici*) putem face legătura cu vânzarea Domnului Hristos, pe 30 de arginți, de către un apostol numit tot Iuda, membru al „familiei” de apostoli ai lui Hristos.

Obiectivul al doilea (3.2), ca elevii *să povestească, oral, momente principale din viața Domnului Iisus Hristos*: minuni și învățături, este realizabil în cadrul conținuturilor din unitatea de învățare IV: minunile Mântuitorului, adică în lecțiile: *Pescuirea minunată, Înmulțirea pâinilor și a peștilor și Învierea fiului văduvei din Nain*.

Toate aceste trei conținuturi pot fi valorizate îndeosebi prin metoda *lecturii explicative*, în următoarele etape²⁹⁰:

²⁹⁰ Doina Lucia RACOLȚA, „Lectura explicativă – metodă specifică în familiarizarea elevilor cu tehnici ale muncii cu cartea”, <http://forum.portal.edu.ro/index.php?act=Attach&type=post&id=2163037>, 10.02.2014.

- Lectura *se împarte pe fragmente* de către profesor. Fragmentele trebuie să aibă un înțeles relativ deplin ce permite desprinderea ideii principale.
- Se numește un elev care urmează să citească. El *citește primul fragment*.
- *Se explică* apoi cuvintele neînțelese, cuvintele care n-au fost explicate înainte de citire, în cadrul discuțiilor pregătitoare.
- *Elevii expun pe scurt* cele citite în fragment.
- *Elevii desprind și formulează ideea principală* din fragmentul citit, iar *învățătorul o scrie pe tablă*. În felul acesta, elevii se deprind să generalizeze cele citite. Ideea se formează concis și corect.
- După ce s-a scos ideea principală, se trece la citirea fragmentelor următoare, precedându-se ca la primul fragment.

Rolul lecturii explicative este mult mai important decât pare la o primă vedere întrucât prin utilizarea acesteia se reduce considerabil procentul elevilor care suferă de așa numitul *analfabetism funcțional*. Când apare acesta? Atunci când un elev poate reproduce verbal sau în scris un text, însă nu are capacitatea de a-l înțelege suficient de bine, încât să îl poată utiliza ulterior, în alte situații. Ca o caracteristică specifică analfabetismului funcțional avem superficialitatea în învățare.

În general copiii pot citi corect un text, dar când vine vorba de a-l explica, nu pot să o facă prea bine. În România, rezultatele la testul internațional PISA arată faptul că în anul 2001 41,3% dintre elevii de 15 ani erau analfabeți funcțional, același test relevând faptul că în anul 2006, 53,5% dintre elevii în vârstă de 15 ani se încadrau în categoria analfabeților funcționali. În anul 2009, același test indica un procent de 40,4% al analfabetismului funcțional.

Încă de la primele nivele de studiu trebuie să încercăm o prevenire a acestui mod superficial de învățare. Cauzele acestui eșec se află în parcursul nostru educațional. Programele școlare sunt astfel concepute și puse în practică, încât îi familiarizează – auditiv și grafic – pe elevi/studenți cu *un număr de cuvinte și structuri lingvistice*, fără însă a-i obișnui să-și pună *sistematic* întrebări și să caute *sistematic* răspunsuri mai extinse în legătură cu *substanța* lor, cu sensurile lor multiple, cu deosebirile de nuanță, cu situațiile reale în care se aplică sau în care nu se pot aplica²⁹¹.

Cel de-al treilea obiectiv de referință (3.3) este acela ca elevii *să participe la manifestările tradiționale creștine*. Pentru aceasta este necesar ca profesorul să îl aducă pe elevul aflat la această vârstă în atmosfera și în mediul Bisericii. Pe lângă cunoașterea teoretică a învățăturilor creștine trebuie să existe și o cunoaștere practică a *familiei bisericești*. Copilul trebuie să *intre în contact cu realitatea concretă a Bisericii*,

²⁹¹ Elisabeta STĂNCULESCU, „Despre „Spune cu cuvintele tale” și analfabetismul funcțional”, <http://elisabeta.stanculescu.ro/2010/02/stim-intr-adevar-sa-citim-despre-analfabetismul-funcțional/>, 10.02.2014.

să participe la slujbe, să aibă contact vizual și tangibil cu icoanele și sfintele moaște, să observe centralitatea altarului și a icoanei Mântuitorului...

Copilul trebuie antrenat în diferitele activități practice ale Bisericii și să facă cunoștință cu ceilalți copii deja implicați în acestea. Cel mai întâlnit și la îndemână procedeu de integrare al unui copil în activitățile Bisericii este ca acesta să își găsească un „tutore”, de obicei un copil mai mare, care să îl inițieze în necunoscutele noului mediu. Esențial în acest stadiu este contactul direct, față către față, cu preotul, cu profesorul de Religie și cu noii prieteni din Biserică.

După cum am mai menționat în lucrare, există mai multe posibilități de integrare, animare și activizare a copiilor în Biserică. De exemplu, în satul meu natal²⁹², la sfârșitul fiecărei Sfinte Liturghii toți copiii vin în fața altarului și rostesc împreună rugăciunile *Tatăl nostru*, *Născătoare de Dumnezeu* și *Nădejdea mea...*, după care primesc de la preot anafura. De asemenea, chinonicul este cântat omofon de către un cor de fete, eleve de gimnaziu la școala din sat. O altă ocazie deosebită o reprezintă slujba Prohodului Domnului, când cele trei stări sunt cântate antifonic de către elevi, de data aceasta participând și băieții. Printr-o astfel de participare activă, copiii pot dobândi o mai bună înțelegere a ceea ce înseamnă să devii parte a unui Trup, care este Biserica.

Dacă până în prezent parteneriatele școală-biserică apăreau sporadic doar la nivel local, la începutul anului școlar 2013–2014, în urma sesizărilor venite din partea mai multor preoți parohi din țară care semnalau anumite deficiențe de comunicare între școală-parohie-profesorul de Religie, la Consfătuirea Națională a Inspectorilor de Religie (Tulcea, 9–11 Septembrie 2013) s-a propus încheierea unor protocoale de parteneriat între școală și parohie (în parohiile unde există școli). Inițiatorul parteneriatului este profesorul de Religie. Preotul paroh își asumă grija pastorală față de școală, elevi și profesori. Pentru exemplificare avem mai jos modelul propus de Sectorul Teologic-Educațional al Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmărilor²⁹³.

Un alt demers util pentru a îmbunătăți relația dintre profesorul de Religie și preotul paroh de care aparține școala este acela al colaborării acestora în cadrul proiectelor de educație misionar-filantropică inițiate de Patriarhia Română. Anul acesta, 2014, între manifestările culturale programate cu prilejul anului omagial, Sectorul teologic-educational organizează Concursul național de proiecte duhovnicești „*Sfânta Euharistie – lumina vieții creștine*”. Concursul se adresează copiilor, preoților și profesorilor de Religie implicați în Programul catehetic „Hristos împărtășit copiilor” și urmărește să educe copiii privind participarea la Sf. Liturghie și la lucrarea filantropică a Bisericii, să înțeleagă tradițiile culinare de post, să învețe cum să ne

²⁹² Este vorba de satul Valea Seacă, din județul Satu Mare.

²⁹³ Protocol Școală-Biserică, <http://www.episcopiammsm.ro/images/anul2013/1nov/RELIGIE/PROTOCOL%20SCOALA%20BISERICA.pdf> 11.02.2014.

spovedim, de ce ne împărtășim precum și aprofundarea sensului Sfintei Euharistii, pregătirea prin spovedanie și fapte bune și implicațiile extinse în comunitate și viața personală a Tainelor Bisericii.

Inspectoratul Școlar Județean Maramureș	Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului și Sătmăului
Unitatea Școlară.....	Parohia
.....
Nr de înreg.....din.....	Nr de înreg.....din.....

PROTOCOL DE PARTENERIAT EDUCAȚIONAL

Încheiat între:

ȘCOALA.....

reprezentată de doamna /dl, în calitate de director

PAROHIA.....

reprezentată de părintele în calitate de preot paroh (sau preot II).

și

PROFESORUL DE RELIGIE în calitate de inițiator al parteneriatului.

Articolul 1.

Prezentul protocol are în vedere colaborarea părților în vederea desfășurării programului de activități școlare și extrașcolare în parteneriat cu Biserica.

Articolul 2. Obiectivele protocolului.

Prezentul protocol reglementează, colaborarea părților având în vedere următoarele obiective:

- educația școlarilor pe principiile tradiționale ale moralei creștine;
- festivități importante (deschiderea anului școlar, încheierea anului școlar)
- manifestări comune cu ocazia marilor sărbători;
- acțiuni de voluntariat, acțiuni caritabile (exemplu: daruri de Nașterea Domnului, ajutorarea copiilor din familii defavorizate);
- organizarea elevilor doritori pentru Taina Sfintei Spovedanii;
- consilierea elevilor cu probleme morale și spirituale;
- desfășurarea unor activități didactice având ca invitat preotul;
- miniproiecte propuse de unitatea școlară sau de parohie;
- prevenirea abandonului școlar

Alte obiective :.....
.....
.....

Articolul 3. Durata parteneriatului

Parteneriatul se va desfășura de la 1 Decembrie 2013, pe durată nedeterminată;

Figura 6. Protocol de colaborare Școală–Biserică, pag. 1

Articolul 4. Obligațiile părților

- Părțile stabilesc împreună strategiile de lucru pentru fiecare acțiune în parte, ținând cont de : particularitățile școlii, ale comunității locale, de vârsta elevilor și nivelul claselor,
- **Directorul Școlii:**
 - invită preotul pentru rugăciune la momentele importante ale școlii;
 - susține împreună cu Consiliul Profesoral organizarea și desfășurarea orelor de religie conform prevederilor legale;
 - poartă discuții cu preotul în cazul problemelor spirituale cu care se confruntă elevii, de câte ori este nevoie;
 - înafara programului școlar, pune la dispoziția parohiei și a profesorului de religie spațiul disponibil (săli de clasă), pentru desfășurarea unor ședințe, întruniri sau acțiuni comune.
- **Profesorul de religie:**
 - comunică cu preotul paroh în privința stării și nevoilor duhovnicești ale elevilor.
 - va organiza „lecții deschise”, cel puțin semestrial – la care va fi invitat și preotul.
 - poate iniția miniproiecte filantropice, religioase, culturale, de voluntariat în care să implice școala, parohia, comunitatea locală ;
 - se implică în viața și activitățile parohiei, ajută preotul la organizarea unor evenimente religioase (Exemple: spovedania elevilor din Postul Sfințelor Paști, procesiuni religioase... etc).
- **Preotul paroh:**
 - pune la dispoziția unității școlare locașul de cult pentru manifestări cu tema religioasă (în preajma sărbătorilor);
 - pune la dispoziția profesorului de religie locașul de cult și obiectele necesare, pentru desfășurarea anumitor lecții prevăzute în programa școlară și în planificarea calendaristică (Exemple: lecții despre structura lăcașului de cult, obiecte și veșminte liturgice, pictura bisericească);
 - răspunde pozitiv și participă, la invitația diriginților la lecții comune sau dezbateri pe teme morale în cadrul unor ore de dirigiență;
 - împreună cu Consiliul Parohial se va îngriji de icoanele școlii (achiziționate de parohie sau confecționate de către elevi) - acolo unde este cazul;
 - cu părințească grijă, mobilizează comunitatea parohială pentru realizarea unor colecte pentru copiii nevoiași (Exemple: alimente, îmbrăcăminte și jucării în scopul umanitar);
 - se implică în prevenirea abandonului școlar, prin dialog și metode pastorale specifice.
- *Alte obligații ale părților*
- Pentru îndeplinirea obiectivelor și desfășurarea în bune condiții a activităților, partenerii se vor consulta reciproc după caz, își vor acorda sprijin, își vor promova imaginea.

Articolul 5. Alte obligații:

Partenerii vor avea în vedere necesitatea consultării cu privire la stabilirea datelor de desfășurare a activităților, pentru a nu-și perturba reciproc programul școlar sau programul liturgic.

Modificările ce survin pe parcursul derulării proiectelor și a programelor de activități se vor face cu consultarea ambelor părți;

Prezentul protocol a fost încheiat în trei exemplare.

Director / profesor coordonator

Preot paroh, *

Profesor de religie ,

Figura 7. Protocol de colaborare Școală–Biserică, pag. 2

- ❖ Pentru **clasa a III-a** avem de îndeplinit cinci obiective de referință incluse în cel de-al treilea obiectiv cadru:

- 3.1. să cunoască și să prezinte Biblia ca pe cartea cea mai importantă pentru credința creștină;
- 3.2. să rostească conștient rugăciunile studiate;
- 3.3. să descrie (oral) clădirea Bisericii;
- 3.4. să sesizeze subiectul (natura, omul) și scopul minunilor săvârșite de Domnul Iisus Hristos;
- 3.5. să motiveze importanța cinstirii sfinților prin sărbătorile închinatelor lor.

La nivelul clasei a III-a, copiii sunt deja familiarizați cu Sfânta Scriptură și cu unele episoade biblice deja studiate în anii anteriori. Însă actuala formulare a obiectivului de referință 3.1. (*să cunoască și să prezinte Biblia ca pe cartea cea mai importantă pentru credința creștină*) face trimitere la „cunoașterea” și „prezentarea” Bibliei, termeni care par prea pretențioși pentru nivelul elevilor de 9–10 ani. Cu siguranță că la această vârstă elevii vor ști să specifice că Sfânta Scriptură este cea mai „mare” carte care conține învățături despre Dumnezeu. De aici vor deduce și importanța acesteia pentru noi oamenii însă mă îndoiesc că vor reuși să explice faptul că Biblia este cea mai importantă *pentru credința creștină*.

Al doilea obiectiv, 3.2, își propune ca elevii să reușească *să rostească conștient rugăciunile studiate*. La acest nivel de studiu majoritatea rugăciunilor studiate sunt cunoscute de elevi pe de rost, memorarea lor nepunând probleme prea mari dat fiind că mai ales elevilor de clasa a III-a și a IV-a *le crește caracterul activ al memoriei* precum și *caracterul voluntar și conștient* al tuturor manifestărilor psiho-comportamentale. Rostirea *conștientă* a rugăciunilor este posibilă deoarece la această vârstă de 9–10 ani putem vorbi deja despre *funcția reflectorie* a memoriei, funcție printre ale cărei caracteristici specifice regăsim și *inteligibilitatea*, adică înțelegerea celor memorate și reactualizate. Această funcție relevă interdependența dintre memorie și gândirea logică, rațională și conștientă. Scopul nostru, ca profesori, este acela de a trezi în copil conștientizarea prezenței lui Dumnezeu prin rugăciune, a acțiunii Lui în viața noastră și de a întreține și dezvolta această relație cu Dumnezeu²⁹⁴.

La această vârstă rugăciunea zilnică a copiilor oscilează între *o repetare obligatorie a rugăciunilor învățate pe dinafară* (aceasta înseamnă că se recunoaște valoarea rugăciunii ca *atitudine* și ca *datorie*) și *o rugăciune de cerere*, uneori spontană („Doamne, ajută-mă să iau notă bună la Matematică!”). Ceea ce trebuie să încerce profesorul e să se asigure că obiceiul rugăciunii rămâne un fel de *disciplină* și că ea nu devine ceva mecanic, că nu devine o rugăciune mai puțin autentică²⁹⁵.

²⁹⁴ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri*..., p. 80.

²⁹⁵ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri*..., p. 86.

Conținuturile lecțiilor *Micul creștin în biserică, Sfintele slujbe ale Bisericii și Sărbătorile religioase – momente de bucurie sfântă*, din unitatea de învățare IV: *Să-L cinstim pe Dumnezeu*, ne ajută să îndeplinim al treilea obiectiv, 3.3, acela ca elevul, la sfârșitul clasei a III-a să poată *să descrie (oral) clădirea bisericii*.

În general, conceptul de *biserică* al copiilor se identifică cu clădirea bisericii. Arhitectura acesteia este una care stârnește curiozitatea. Adesea, orice clădire mai înaltă sau care are un turn este considerată de copii ca fiind o biserică. Cu cât copiii sunt duși mai des ca să participe la slujbele din biserică, cu atât ei se acomodează mai ușor în acest mediu, vor învăța cum trebuie să se comporte în timpul rugăciunilor, iar respectarea acestor reguli le va aduce o anumită satisfacție de a se simți „ca acasă”. Deși vorbim în principiu de o cunoaștere mecanică și exterioară, aceasta conferă copilului senzația de apartenență la ceva „mare” și special.

După cum am observat, copiilor din această categorie de vârstă le este destul de greu să participe la slujbe, părăndu-li-se plictisitoare... Deși pentru un profesor asta poate să pară un eșec, putem transforma această „plictiseală” în ceva folositor. De fapt, în momentele în care copiii sunt „cu ochii pe pereți” și prea puțin atenți la desfășurarea Sfintei Liturghii ei analizează mai mult sau mai puțin voluntar forma clădirii bisericii, pictura acesteia, prezența iconostasului și alte detalii care pot fi solicitate de profesor la un moment dat în cadrul orelor de Religie. Este recomandat ca, din când în când, sala de clasă să fie înlocuită cu încăperea bisericii cel puțin la ora de Religie. O mică schimbare de decor va mai îmbogăți atmosfera de studiu!

O foarte bună explicare a locașului de cult ortodox există și sub forma unui film grafic animat în softul educațional despre care am mai pomenit în lucrare. Fiecare componentă arhitecturală a bisericii este prezentată în parte alături de simbolistica sau semnificația sa într-o reușită îmbinare audio-vizuală.

Al patrulea obiectiv de referință (3.4) își propune ca elevii clasei a III-a să *sesizeze subiectul (natura, omul) și scopul minunilor săvârșite de Domnul Iisus Hristos* pe baza conținuturilor predate în lecțiile *Potolirea furtunii de pe mare* și *Învierea fiicei lui Iair* din unitatea de învățare *Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu*.

În sprijinul îndeplinirii acestui obiectiv vine *gândirea finalistă*²⁹⁶ specifică vârstei. Scopul minunilor trebuie să fie prezentat cât mai simplu: Mântuitorul a săvârșit minuni asupra oamenilor pentru a-i ajuta, pentru *a le dăru*i sănătate trupului și sufletului, iar minunile săvârșite asupra naturii au ca scop arătarea faptului că El, Hristos, este Dumnezeu cu adevărat.

Ultimul obiectiv de referință pentru clasa a III-a, 3.5 (*să motiveze importanța cinstirii sfinților prin sărbătorile închinatelor lor*) face referire la lecțiile *Sfântul Andrei* –

²⁹⁶ La această vârstă elevii, în explicarea evenimentelor și a fenomenelor lumii nu sunt atât de dominați de căutarea cauzelor cât de *scopul* pentru care acestea se petrec.

ocrotitorul românilor, Sfântul Dimitrie cel Nou și Sfânta Parascheva din unitatea de învățare Sfinții, prietenii copiilor.

Din fericire toți acești sfinți au legătură cu țara noastră și chiar sfinte moaște pe teritoriul României. Mediatizarea excesivă a marilor pelerinaje legate de Sfântul Dimitrie cel Nou din București și de Sfânta Cuvioasă Parascheva pot fi folosite ca suport la ora de Religie cu condiția de a se prezenta cu discernământ știrile „pozitive” în detrimentul celor cu iz de bârfă și suspiciuni de manipulare a maselor rămase cu gândirea „la nivel de ev mediu”. Să punem accentul pe jertfa, răbdarea și îndelungă-răbdarea celor care stau zile întregi la coadă pentru *a se închina* sfintelor moaște (contrar catalogării rău-voitoare de *pupători de moaște*) și nu asupra îmbulzelii la sarmale a unei părți insignifiante a pelerinilor.

Să vedem de ce anual zeci sau sute de mii de credincioși ajung la București sau la Iași de sărbătorile închinare sfinților sus amintiți? Dintre aceștia, unii o fac din credință și dragoste, cinstind pe Dumnezeu, Cel ce Se preamărește și Se odihnește întru sfinții Săi, cărora le dăruiește darul nestricăciunii trupului după moarte. Alții cer ajutorul sfintei sau al sfântului nădăjduind în cuvântul biblic mult poate rugăciunea (de mijlocire) a dreptului înaintea Domnului, care-i socotește pe sfinți drept prieteni și casnici ai Săi. Prezentându-le viețile pline de înțelepciune și smerenie ale sfinților, elevilor de azi, pelerinilor de mâine li se vor impregna în minte și în suflet adevăratele valori ce trebuie promovate și vom evita astfel pelerinii „oportuniști” care își flutură portmoneul sau, mai rău, biletele la loto pe la raclele cu sfintele moaște²⁹⁷.

Putem face o comparație mai simplă a zilelor de sărbătoare închinare sfinților cu zilele de naștere ale fiecăruia dintre copii, zile de *bucurie, de comuniune cu prietenii și familia, zile ale darului și ale dăruirii*. Doar că la sfinți serbăm ziua nașterii (trecerii) lor întru veșnicie „din veac în veac”, bucuria omenească fiind eclipsată de bucuria sfântă.

- ❖ Pentru **clasa a IV-a** avem de îndeplinit patru obiective de referință incluse în cel de-al treilea obiectiv cadru. Astfel, elevii trebuie:
- 3.1. să explice rolul profeților Vechiului Testament în pregătirea lumii pentru venirea Mântuitorului;
 - 3.2. să cunoască Decalogul și să aplice învățăturile în viață;
 - 3.3. să-L descrie pe Domnul nostru Iisus Hristos că Mântuitor al lumii și Om Adevărat;
 - 3.4. să cunoască evenimentele din viața Mântuitorului.

²⁹⁷ Mai multe detalii și articole cu adevărat rol apologetic și misionar găsim sub semnătura părintelui Eugen Tănăsescu pe platforma unui ziar care periodic aduce atacuri Bisericii.

Primul obiectiv, să explice rolul profeților Vechiului Testament în pregătirea lumii pentru venirea Mântuitorului (3.1) face apel la capacitatea elevilor de a explica, de a clarifica scopul acestora în contextul mântuirii. Conținuturile din programă care au legătură cu acest obiectiv de referință sunt *Profetul Ilie* și *Profetul Daniel* din unitatea de învățare *Modele de credință în Vechiul Testament*. În ambele cazuri este necesară pornirea de la a rezuma activitatea lor pregătitoare la ideea de menținere a speranței oamenilor în mântuire. Folosind principiul continuității se poate face o asemănare între viața și activitatea profetului Daniel și viața lui Iosif, temă studiată în clasa a II-a.

Al doilea obiectiv (3.2) este acela ca elevii să cunoască *Decalogul* și să aplice învățăturile în viață. În auxiliarele școlare folosite la clasă²⁹⁸ există o serie de exerciții bazate pe imagini care pun în contrast respectarea și nerespectarea poruncilor divine.

Figura 8. Imaginea „somnului de duminică”
din Caietul de Religie pt. clasa a IV-a, Ed. Sf. Mina, Iași, 2011, p. 46

Una dintre aceste imagini (Figura 8) a fost folosită de către Asociația Secular Umanistă din România (ASUR)²⁹⁹ pentru a fi dată drept exemplu negativ deoarece prezintă drept păcat o activitate normală a copiilor, adică aceea de a dormi, de a se odihni duminică. Problema ridicată de cei de la ASUR este aceea că deși respectivul manual (auxiliar didactic) a fost trecut pe lista manualelor de Religie incriminate pentru violență în raportul Ligii Pro Europa privind educația religioasă în școlile

²⁹⁸ Camelia MUHA, Elena MOCANU, *Religie – cultul ortodox. Caiet pentru elevi*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2011.

²⁹⁹ s.n., *Stop îndoctrinarii*, <http://www.asur.ro/campanii/stop-indoctrinarii>, 20.02.2014.

publice³⁰⁰, acesta a fost reeditat și folosit în școli. Analiza de conținut a manualelor de Religie „incriminate” poate fi studiată online pe site-ul Ligii Pro-Europa³⁰¹.

Nu neg faptul că există erori care pot fi corectate în manuale, însă este necesar ca măcar în cadrul orei de Religie să fie prezentate clar faptele bune ca fiind bune și cele rele ca fiind rele! Bineînțeles că nu vom accentua ideea de iad, de foc, de chinuri, imaginea unui Dumnezeu „Big Brother” care vede și mai ales pedepsește toate faptele noastre rele; din nefericire avem și colegi profesori care au o anumită „obsesie-habotnică” în a prezenta aceste aspecte într-un mod negativ. Să nu uităm că la clasa a IV-a denumirea unității de învățare în care apare *Decalogul* este **Iubirea lui Dumnezeu prin poruncile Sale!** Am observat în practică faptul că elevii din clasa a IV-a sunt destul de inteligenți ca să priceapă faptul că Dumnezeu este în mod deosebit iubitor și milostiv **dar** și drept. Simpla menționare a *dreptății* lui Dumnezeu cred că este îndeajuns de explicită în aceste cazuri ca ei să aplice în viața de zi cu zi învățăturile morale extrase din decalog.

Obiectivul de referință 3.3 (*să-L descrie pe Domnul nostru Iisus Hristos că Mântuitor al lumii și Om adevărat*) este legat de întreaga unitate de învățare III: *Iisus Hristos, Dumnezeu și om* putând fi îndeplinit în cadrul lecțiilor: *Intrarea Domnului în Ierusalim, Cina cea de Taină, Patimile Domnului, Învierea Domnului, Iisus Hristos se arată după Înviere, Înălțarea la cer*.

Acest obiectiv poate fi îndeplinit prin activități cum ar fi:

- relatarea, în succesiune logică, a evenimentelor din viața Mântuitorului;
- lecturarea unor fragmente scripturistice din care să reiasă dumnezeirea și umanitatea Mântuitorului și comentate cu ajutorul profesorului;
- exerciții de orientare pe harta Țării Sfinte: indicarea localităților și a zonelor geografice legate de viața Mântuitorului³⁰²;

Pe lângă aceste activități, dat fiind că cele șase lecții sus enumerate sunt distribuite conform planificării calendaristice în perioada premergătoare Sărbătorii Învierii Domnului, pentru a relata acea „succesiune logică” a evenimentelor din viața Mântuitorului se poate apela la vizionarea filmelor religioase (*Iisus din Nazaret* în regia lui Franco Zeffirelli e recomandarea mea).

Nu putem pretinde copiilor de clasa a IV-a să înțeleagă subtilitatea teandriei divino-umane a Mântuitorului. Pentru ei este esențial să înțeleagă faptul că Mântuitorul Hristos a existat ca om, ca persoană istorică și că evenimentele din viața Sa pământească

³⁰⁰ Smaranda ENACHE et alii, *Educația religioasă în școlile publice: promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007.

³⁰¹ Smaranda ENACHE et alii, http://www.proeuropa.ro/norme_si_practici2.html#manualele, 20.02.2014.

³⁰² *Programa școlară Religie – Cultul Ortodox – clasele I–IV...*, p.16.

sunt evenimente reale. Dumnezeuirea Sa va fi explicată mai ales prin prisma minunilor săvârșite de Acesta iar umanitatea Lui va fi prezentată ca formă a smereniei dusă la apogeu. În acest sens, părintele Stăniloae afirma: „Mântuitorul Hristos a realizat deci mântuirea noastră prin pătimiri, ca manifestări ale chenozei, și prin minuni, ca semne ale puterii dumnezeiești manifestate prin trup”³⁰³.

Obiectivul de referință 3.4 (*să cunoască evenimentele din viața Mântuitorului*) este în sine o premisă a obiectivului de referință anterior. Poate o inversare a ordinii acestora în programa școlară ar fi logică.

5.3.2.2.4. Obiectivul cadru 4 – *Formarea virtuților creștine și consolidarea comportamentului moral-religios*

Tabelul 10. Obiectivul cadru 4 – „Formarea virtuților creștine și consolidarea comportamentului moral-religios”, cu obiectivele sale de referință, clasele I–IV

	Clasa I	Clasa a II-a	Clasa a III-a	Clasa a IV-a
Obiective de referință	4.1. să identifice faptele bune și principalele calități ale unui bun creștin	4.1. să descrie principalele calități ale unui bun creștin	4.1. să prezinte argumente care să sublinieze importanța participării creștinilor la sfintele slujbe	4.1. să argumenteze rolul respectării poruncilor divine pentru mântuire
	4.2. să recunoască în faptele sfinților modele de comportament creștin	4.2. să-și formeze deprinderea de a se ruga	4.2. să formuleze aprecieri asupra comportamentului unor personaje biblice din Vechiul Testament	4.2. să cunoască binele și răul și să promoveze binele conform poruncilor divine date de Dumnezeu
	4.3. să respecte regulile de comportament moral-religios în familie și societate	4.3. să desprindă din faptele sfinților și ale personajelor biblice reguli de comportament moral-religios	4.3. să precizeze căi personale de urmat pentru a-și însuși unele virtuți ale sfinților	4.3. să prezinte necesitatea urmăririi modelului pozitiv oferit de sfinți
	4.4. să-și însușească moduri de manifestare a credinței prin gesturi liturgice	4.4. să identifice, pe baza analizei relației părinți-copii, modalități de manifestare a iubirii față de părinți și datoriile unora față de ceilalți		

³⁰³ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. II*, Ed. IBMBOR, București, ⁴2010, p. 68.

❖ La **clasa I** avem următoarele obiective de referință:

- 4.1. să identifice faptele bune și principalele calități ale unui bun creștin;
- 4.2. să recunoască în faptele sfinților modele de comportament creștin;
- 4.3. să respecte regulile de comportament moral- religios în familie și societate.

Pentru început trebuie să pornim de la definirea *virtuții creștine* ca fiind deprinderea și stăruința statornică de a împlini, cu ajutorul harului dumnezeiesc, legea morală întreagă, din dragoste curată față de Dumnezeu și față de aproapele.

Observăm că izvorul împlinirii legii morale este *dragostea* față de Dumnezeu și față de aproapele. Unitatea de învățare V, *Dumnezeu și copiii*, include două lecții pe baza cărora putem ajunge la îndeplinirea obiectivelor de referință de mai sus: *Dumnezeu iubește copiii și Dumnezeu răsplătește faptele noastre*.

La vârsta clasei I, Dumnezeu este receptat din punct de vedere moral ca o autoritate externă iar regulile morale ca o emanație a acestei autorități. Respectarea acestor reguli este rezultatul ascultării și supunerii bazate pe afecțiune și teamă, acest stadiu fiind înțeles de către psihologul Piaget ca fiind *morală ascultării*.

Primul obiectiv de referință, 4.1 (*să identifice faptele bune și principalele calități ale unui bun creștin*) este realizabil, deoarece la această vârstă începe să se închege experiența morală. Astfel, pe baza reprezentărilor se declanșează primele atitudini selective de *aprobare* sau *dezaprobare* față de unele fapte și întâmplări morale, se constituie criterii elementare de apreciere a acestora.

De asemenea și unitatea de învățare VI, *Sfinții, prietenii copiilor*, prin lecțiile *Sfântul Stelian – ocrotitorul copiilor* și *Sfântul Nicolae – prietenul copiilor* sunt gândite pentru îndeplinirea obiectivului de referință 4.2 (*să recunoască în faptele sfinților modele de comportament creștin*). În această etapă de vârstă trebuie să avem în vedere faptul că elevii sunt foarte receptivi și că un mod de formare al lor e reprezentat de *tendința spre imitație*. Imitarea faptelor sfinților reprezintă un deziderat nu doar pentru copii ci și pentru noi adulții.

Obiectivul al treilea (4.3) este acela ca elevii *să respecte regulile de comportament moral-religios în familie și societate*. În acest sens este esențială formularea clară a cerințelor de conduită de către familie și școală (ca micro-societate, ca nou mediu social), organizarea și respectarea regimului de viață care trebuie să conducă treptat la formarea *deprinderilor de comportare*.

❖ La **clasa a II-a**, obiectivele de referință sunt următoarele:

- 4.1. să descrie principalele calități ale unui bun creștin;
- 4.2. să-și formeze deprinderea de a se ruga;
- 4.3. să desprindă din faptele sfinților și ale personajelor biblice reguli de comportament moral-religios;

- 4.4. să identifice, pe baza analizei relației părinți-copii, modalități de manifestare a iubirii față de părinți și datoriile unora față de ceilalți.

Primul obiectiv de referință, 4.1 (*să descrie principalele calități ale unui bun creștin*) se poate îndeplini mai ales prin conținuturile din unitatea de învățare V, *Familia* și prin extensie prin conținuturile legate de personajele biblice veterotestamentare (Avraam, Iosif), elevii făcând un exercițiu de autoevaluare a comportamentului prin raportare la exemplele învățate. Principalele calități ale unui bun creștin, pe care trebuie să le recunoască elevii, ar fi următoarele: iubirea, credința în Dumnezeu, iertarea și rugăciunea pentru semenii.

Al doilea obiectiv, 4.2 (*să-și formeze deprinderea de a se ruga*) are dedicată o lecție *Rugăciunea micului creștin*. Pe baza imaginilor din auxiliarul didactic, elevii trebuie să răspundă la întrebările: *Când ne rugăm?* (înainte de culcare, înainte și după masă, înainte și după ore), *unde ne rugăm?* (la biserică, la școală, la muncă) și *pentru cine ne rugăm?* (părinți, profesori, bolnavi). Elevilor chiar li se propune să compună ei o rugăciune către Dumnezeu, rugăciune în care să își găsească locul familia, prietenii, colegii și chiar și cei care l-au supărat³⁰⁴.

Obiectivul în sine face însă referire la *formarea deprinderii de a se ruga*. Rugăciunea de la începutul orei de Religie și cea de la sfârșitul orei își au rolul lor în formarea obiceiului de a ne ruga. Totuși, rugăciunea comună de la începutul orei poate să reprezinte o problemă deoarece e destul de greu să creezi o atmosferă de rugăciune în momentul în care elevii se adună, unii mai întârzie, alții vor să vorbească cu profesorul... De aceea trebuie să ne folosim de mici artificii pentru a le canaliza atenția în direcția dorită de noi, pentru a face liniște. Putem să le adresăm câteva cuvinte legate de textul rugăciunii, sau, în cazul în care cântăm, să animăm cântarea: „*Cuvine-se cu adevărat*” poate fi interpretată într-un mod al „fericirii”: *să te fericim pe tine, Născătoare de Dumnezeu!* Îndeosebi elevii mai mici sunt foarte receptivi la aceste mici „schimbări de ritm”.

În cadrul orelor trebuie să amintim mereu despre importanța rugăciunii și să încurajăm copiii să se roage constant, să își facă un program zilnic, fiecare după puterea lui, program în care să îndeplinească rugăciunile învățate în familie sau la școală cu cele spontane, „personale”. În niciun caz nu vom impune un anumit timp de rugăciune. Vom sugera doar să nu uite de cele trei mari feluri ale rugăciunii. Astfel, în cât de scurtă rugăciune zilnică să aibă loc o rugăciune de mulțumire, una de slăvire și una de cerere adresate lui Dumnezeu.

³⁰⁴ Camelia MUHA, Elena MOCANU, Maria ORZETIC, *Religie – cultul ortodox. Caiet pentru elevi, clasa a II-a*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2008, p. 11.

Următorul obiectiv de referință, 4.3 (*să desprindă din faptele sfinților și ale personajelor biblice reguli de comportament moral-religios*) se poate realiza prin același tip de exercițiu de autoevaluare ca și la obiectivul 4.1 descris mai sus, sfinții și personajele biblice fiind etalonul la care trebuie să ne raportăm. Acestui obiectiv specific îi este dedicată unitatea de învățare III, *Modele de comportament*, cu lecțiile *Avraam – răsplătirea credinței* și *Iosif și frații săi* precum și unitatea de învățare VI, *Sfinții, prietenii copiilor*, cu lecțiile *Maica Domnului, ocrotitoarea copiilor* și *Sfânta Filofteia – model de milostenie*.

În cazul lecției *Avraam – răsplătirea credinței* vom descoperi împreună cu elevii următoarele calități ale lui Avraam, ca reguli de urmat în comportamentul nostru moral și religios: iubirea față de Dumnezeu și față de aproapele, credința în Dumnezeu, ascultarea față de Dumnezeu, nădejdea în Dumnezeu și respectarea promisiunilor făcute.

Comportamentul moral-religios ce se poate desprinde din lecția *Iosif și frații săi* poate fi structurat pe ideea antitezei: modelul pozitiv al lui Iosif versus modelul negativ al fraților săi. De urmat ar fi: cuminența, ascultarea, înțelepciunea, răbdarea și iertarea. Trebuie să evităm însă invidia, răutatea, minciuna și răzbunarea.

Din lecția *Maica Domnului, ocrotitoarea copiilor* putem să reliefăm ideile de ascultare, grijă, respectarea voinței lui Dumnezeu, iubire și mijlocire pentru oameni, iar tema principală a lecției legate de *Sfânta Filofteia* este milostenia. Din aceeași lecție mai desprindem învățături bune despre răbdarea în suferință și stăruința în a săvârși fapte bune.

Ultimul obiectiv de referință din obiectivul cadru 4 (***formarea virtuților creștine și consolidarea comportamentului moral religios***) este obiectivul 4.4, ca elevii să *identifice, pe baza analizei relației părinți-copii, modalități de manifestare a iubirii față de părinți și datoriile unora față de ceilalți*.

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv avem prevăzută în programa școlară pentru clasa a II-a unitatea de învățare V, *Familia*, cu următoarele conținuturi: *Familia – dar al lui Dumnezeu, Iubirea părinților față de copii, Iubirea copiilor față de părinți și Să ne ajutăm unii pe alții!*

Activitățile de învățare propuse de programa școlară³⁰⁵ sunt următoarele:

- exerciții de exemplificare a comportamentelor dezirabile, în familie și Biserică/biserică;
- jocul de rol pe tema relației părinți-copii;
- scurte dezbateri pe marginea realităților zilnice, cu identificarea cazurilor pozitive și a celor negative de comportament;

³⁰⁵ Programa școlară Religie – Cultul Ortodox – clasele I–IV..., p. 8.

- exerciții de explicare a necesității respectării poruncii divine referitoare la cinstirea părinților.

Auxiliarele școlare utilizate la ora de Religie sunt structurate la această unitate de învățare pe imagini în care trebuie să recunoască faptele săvârșite de o familie creștină: rugăciunea înainte de masă, rugăciunea de seară, mersul la biserică și primirea binecuvântării preotului (la lecția *Familia – dar al lui Dumnezeu*).

Iubirea părinților față de copii este prezentată tot printr-o serie de imagini cu părinții care se joacă împreună cu copiii, îi îngrijesc când sunt bolnavi, le citesc povești, îi ajută la temele de casă, le cumpără cele necesare sau le gătesc. Un alt exercițiu face apel la îndemnul pe care le primesc cei mici de la părinții lor.

Lecția *Iubirea copiilor față de părinți* are aceeași structură ca lecția inițială. Copiii sunt acum cei care își arată iubirea față de părinți prin: rugăciunea pentru ei, ajutorul acordat în gospodărie, la curățenie, la cumpărături, buna înțelegere între frați, aducerea de rezultate bune de la școală, îngrijirea părinților la bătrânețe și chiar o simplă îmbrățișare. Pentru a realiza contrastul, un exercițiu cere prezentarea unei situații în care elevul i-a nemulțumit pe părinții săi dar și ce a făcut pentru a-și îndrepta greșeala.

Ultima lecție din unitatea de învățare *Familia* este practic un rezumat al celorlalte conținuturi, fiind intitulată *Să ne ajutăm unii pe alții!*

Așadar, lecțiile de la clasa a II-a se pliază pe acea trecere în cadrul *perioadei preconvenționale* de la *stadiul moralei ascultării* (bazată pe frica de pedeapsă) și *stadiul moralei hedoniste* (bazată pe conformare pentru obținerea în schimb a unor recompense) (a se vedea Tabelul 2 – *Stadiile dezvoltării morale*).

Structurarea și conținuturile lecțiilor vor să facă treptat trecerea de la *egocentrismul* caracteristic vârstei spre deschiderea pentru comuniune și comunicare.

❖ Pentru **clasa a III-a**, programa școlară ne propune trei obiective de referință. Elevii trebuie:

- 4.1. să prezinte argumente care să sublinieze importanța participării creștinilor la sfintele slujbe;
- 4.2. să formuleze aprecieri asupra comportamentului unor personaje biblice din Vechiul Testament;
- 4.3. să precizeze căi personale de urmat pentru a-și însuși unele virtuți ale sfinților.

Primul obiectiv de referință, 4.1 cere ca elevii să fie capabili să prezinte argumente care să sublinieze importanța participării creștinilor la sfintele slujbe. Argumentarea lor trebuie să fie una simplă, bazată pe ideea de binecuvântare, de împreună-rugare, de odihnă, de gând către Dumnezeu. Copiii din clasa a III-a pot, încetul cu încetul, să deducă importanța Sfintei Împărtășanii, adăugând peste detaliile instituirii ei (Cina

cea de Taină, cuvintele Mântuitorului) ideea de *daruri*. Putem prezenta Euharistia ca dar al lui Dumnezeu pentru noi, ca o sfântă masă pe care Hristos o împărtășește cu noi. Drept mulțumire sau răsplată pentru aceasta și noi trebui să încercăm să Îi aducem micile noastre daruri, încercând să trăim așa cum Dumnezeu dorește să trăim, participând împreună la sfintele slujbe.

Al doilea obiectiv de referință, 4.2 este acela ca elevii să formuleze *aprecieri asupra comportamentului unor personaje biblice din Vechiul Testament* (U.Î. II – Moise, David, Solomon). Unitatea de învățare II, *Personalități biblice* este corespunzătoare acestui obiectiv. Conținuturile acesteia sunt: *Moise – alesul lui Dumnezeu, Regele David și Regele Solomon*. În cazul profetului Moise se va pune accent pe smerenia sa și pe credința nestrămutată în a îndeplini misiunea dată lui de Dumnezeu. Tot aici vom discuta despre înțelepciunea sa în a îndruma un popor îndărătnic prin pustiu vreme îndelungată și de faptul că este autorul pentateuhului. Moise este un exemplu demn de luat în seamă, mai ales fiindcă a fost învrednicit de Dumnezeu să primească tablele legii, cele zece porunci, pe Muntele Sinai.

Regele David poate fi luat drept model de comportament în exersarea răbdării, model al vitejiei, al credinței și al înțelepciunii. Însă cea mai importantă lecție pe care ne-a lăsat-o regele profet este aceea a pocăinței sincere. Elevii pot să structureze mental această legătură între greșală (păcat), pocăință și iertare. Trebuie să îi facem să înțeleagă că păcatul semnifică mai degrabă o *destrămare a relațiilor* decât încălcarea unei reguli și să dezvoltăm în copii aprecierea relațiilor personale, începând cu semenii și continuând cu relațiile cu Dumnezeu.

În cazul lecției *Regele Solomon* vom evidenția înțelepciunea proverbială a acestuia exprimată și prin *Pildele sale*. De asemenea putem face o actualizare făcând referire la rugăciunea de cerere pe care o facem înaintea lui Dumnezeu fiecare dintre noi, să avem grijă și înțelepciune atunci când cerem ceva.

Cel de-al treilea obiectiv de referință, 4.3 cere ca la sfârșitul clasei a III-a elevii să fie capabili să precizeze *căi personale de urmat pentru a-și însuși unele virtuți ale sfinților* (U.Î. V – Sf. Ap. Andrei, Sf. Dimitrie cel Nou, Sf. Parascheva).

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv de referință profesorul va lucra pe baza textelor religioase din cadrul unității de învățare IV *Sfinții, prietenii copiilor*, texte din care elevii vor extrage virtuțile morale promovate de Sfântul Apostol Andrei, Sfântul Dimitrie cel Nou și Sfânta Parascheva.

Din viața *Sfântului Apostol Andrei* elevii vor desprinde următoarele virtuți: preocuparea de cele spirituale, dragostea de a împărtăși celorlalți calea fericirii veșnice, păstrarea comuniunii cu Dumnezeu și aproapele și jertfa supremă: martirajul.

Sfântul Dimitrie cel Nou e un exemplu de smerenie, de asumare de bunăvoie a sărăciei și a „tănuirii de sine”. Poate că această din urmă virtute ar trebui scoasă în

relief astăzi, când competiția afirmării personale, indiferent de metode, depășește adeseori orice limite.

Sfânta Cuvioasă Parascheva ne dă drept exemplu lepădarea de cele pământești, milostenia, rugăciunea fierbinte către Dumnezeu, iubirea de aproapele și postul.

Aceste virtuți vor trebui exersate în viața cotidiană și asumate de către elevi. Doar după asumarea acestora vom putea ulterior să dăm mărturie și să argumentăm consecințele benefice ale comportamentului creștin

- ❖ La sfârșitul **clasei a IV-a** elevii ar trebui să fie capabili:
 - 4.1. să argumenteze rolul respectării poruncilor divine pentru mântuire;
 - 4.2. să cunoască binele și răul și să promoveze binele conform poruncilor divine date de Dumnezeu;
 - 4.3. să prezinte necesitatea urmăririi modelului pozitiv oferit de sfinți.

Obiectivul de referință 4.1 (*să argumenteze rolul respectării poruncilor divine pentru mântuire*) va trebui îndeplinit mai ales prin prezentarea pozitivă a poruncilor. Adică elevii vor afla că poruncile lui Dumnezeu sunt porunci ale libertății. Ținerea lor nu e impusă cu forța, ci rămâne la libera alegere a omului. Prin ținerea lor, omul este adus la libertate. Libertatea de care omul are nevoie pentru ținerea poruncilor lui Dumnezeu nu este numai libertatea de alegere ci și libertatea față de păcat. Realitatea acestui fapt este arătată de cuvintele Domnului Iisus Hristos: „Adevărat, adevărat vă spun: Oricine săvârșește păcatul este rob al păcatului” (Ioan 8, 34)³⁰⁶.

Obiectivul al doilea, *să cunoască binele și răul și să promoveze binele conform poruncilor divine date de Dumnezeu* (4.2.) face referire la capacitatea elevilor de a discerne. La vârsta de aproximativ 10 ani, în clasa a IV-a, elevii se încadrează la limita dintre *nivelul premoral* și *nivelul moralității convenționale*. Pentru aceștia *binele și răul* sunt concepte care se raportează în principiu la reacția socială a consecințelor unor acte. Kohlberg indică această vârstă ca fiind debutul *stadiului moralității bunelor relații*: binele și răul sunt apreciate după cum acțiunile produc plăcere și după cum sunt apreciate de alții (a fi *bun/rău*), judecată bazată pe aprobările celorlalți, pe așteptările familiei, valorile și legile comunității.

Al treilea obiectiv (4.3. *să prezinte necesitatea urmăririi modelului pozitiv oferit de sfinți*) are legătură cu lecțiile *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* și *Sfântul Ioan Iacob Românul* din unitatea de învățare V, *Sfinții, prietenii copiilor*. Ceea ce trebuie să înțeleagă elevii este că scopul omului pe pământ este acela de a lupta pentru a-și sfinți viața.

³⁰⁶ Ovidiu BOSTAN, „Dragostea față de Dumnezeu și manifestarea ei” în *Apostolat în Țara Făgărașului*, nr. 52, 30 mai 2011, ediție online pe <http://apostolatintaraflagarasului.blogspot.ro/2011/05/dragostea-fata-de-dumnezeu-si.html>, 26.02.2014.

Din exemplele Sfinților Apostoli Petru și Pavel precum și din viața și opera Sfântului Ioan Iacob Românul putem extrage ideea misionarului creștin, aceea de a face cunoscută învățătura Domnului Hristos tuturor celor din jurul nostru.

5.3.2.2.5. Obiectivul cadru 5 – *Educarea atitudinilor de acceptare, înțelegere și respect față de cei de alte credințe și convingeri*

Tabelul 11. Obiectivul cadru 5 – „Educarea atitudinilor de acceptare, înțelegere și respect față de cei de alte credințe și convingeri”, cu obiectivele sale de referință, clasele I–IV

	Clasa I	Clasa a II-a	Clasa a III-a	Clasa a IV-a
Obiective de referință	5.1. să se implice în acțiuni comune cu prietenii și colegii	5.1. să manifeste atenție, înțelegere și sensibilitate față de problemele celor din jur 5.2. să manifeste iubirea creștină față de toți colegii, indiferent de credința lor	5.1. să aplice porunca iubirii creștine în relațiile cu ceilalți oameni 5.2. să aplice convențiile și regulile de bună colaborare în timpul desfășurării tuturor activităților, cu toți membrii grupului	5.1. să compare tipuri de comportament vizând relațiile cu semenii, pornind de la situații concrete

Înainte de toate trebuie precizat faptul că *atitudinile de acceptare, înțelegere și respect* față de tot ceea ce înseamnă „diferit” (nu doar din perspectiva religioasă) se formează mai întâi în familie. Orice fel de discriminare pe care copilul o vede la părinții săi va fi în cele mai multe cazuri preluată ca fiind o normalitate. De aceea în România „toleranța” față de rromi este la un nivel scăzut. De la banala amenințare a celor mici „*Dacă nu ești cuminte, te dau la țigani!*” până la generalizarea „*Toți țiganii sunt hoți!*” nu este decât un pas. Am dat acest exemplu pentru a face trecerea la problemele legate de diferențele de credință din cadrul unei clase.

Revin la importanța profesorului de Religie în îndeplinirea acestui obiectiv cadru. Există puține clase în care toți elevii să fie de religie ortodoxă. Deși, în general, procentul celor de alte confesiuni nu depășește pragul de 5–10% din clasă, trebuie să fim atenți în momentul în care abordăm teme mai delicate ce diferă de la o confesiune la alta. Spun aceasta deoarece, din scurta mea experiență, am observat că elevii de altă confesiune preferă să rămână și să *participe* la ora de Religie. Să zicem că acesta este un prim pas făcut de ei înspre noi, așadar datoria noastră este aceea de a nu îi îndepărta prin diferite afirmații radicale legate de confesiunea lor ci să încercăm să ni-i apropiem făcând o punte de comunicare prin temele comune prezente în ortodoxie și în celelalte confesiuni creștine.

❖ Pentru **clasa I** avem un singur obiectiv de referință:

- 5.1. să se implice în acțiuni comune cu prietenii și colegii.

Programa școlară propune ca exemple de activități rezolvarea unor sarcini alături de colegi aparținând altor etnii, religii sau confesiuni și organizarea de jocuri, serbări, concursuri pe teme religioase³⁰⁷. După cum observăm, acest obiectiv de referință are un grad mare de generalitate propunând activități de acomodare a elevilor în comunitatea clasei. Specific faptul că programa în vigoare e redactată în anul 2008, când nu exista actuala clasă pregătitoare („clasa zero”) în care să se închege relațiile de prietenie și colaborare dintre colegii de clasă.

❖ La **clasa a II-a**, cele două obiective de referință corespunzătoare obiectivului cadru V sunt următoarele:

- 5.1. să manifeste atenție, înțelegere și sensibilitate față de problemele celor din jur;
- 5.2. să manifeste iubirea creștină față de toți colegii, indiferent de credința lor.

Primul obiectiv de referință (5.1) își propune ca elevii clasei a II-a să *manifeste atenție, înțelegere și sensibilitate față de problemele celor din jur*. Îndeplinirea acestui obiectiv este posibilă prin realizarea unor dialoguri bazate pe situații imaginare sau reale și prin discuții prin care să se identifice cazurile de comportament pozitiv sau negativ petrecute în imediata apropiere a elevilor. Obiectivul nu face referire la sensibilizarea copiilor doar pentru cei de vârsta lor ci țintește deschiderea spre întreaga societate, indiferent de vârstă, stare socială sau confesiune. Cele mai mici și neînsemnate gesturi (în aparență) făcute la această vârstă pot deveni trepte pentru formarea „omeniei”. A întreba un coleg de ce plânge, a oferi un creion, a colecta câteva fructe pentru o casă de copii, sub îndrumarea profesorului, toate acestea pot fi mici pași spre ieșirea din individualismul promovat în prezent.

Al doilea obiectiv de referință (5.2) este acela ca elevii să *manifeste iubirea creștină față de toți colegii*, indiferent de credința lor. Profesorul de Religie este cel care trebuie să fie cel dintâi exemplu în acest sens iubindu-i pe elevi în aceeași măsură, indiferent de confesiunea lor. Aici putem insera un fragment din *imnul iubirii* adresat de Sfântul Apostol Pavel corintenilor: „Și de-aș avea darul profeției și de-aș cunoaște toate tainele și toată știința și *de-aș avea credința toată* să pot muta și munții, dar dacă n-am iubire, nimic nu sunt”.

Cu părere de rău spun că oricât ar fi de convinși unii colegi profesori de Religie că au *credința toată*, în clipa în care îi cataloghează pe cei de altă confesiune în mod direct cu apelativele de *eretici*, *schismatici*, *pocăiți*, fără nicio rețineră, atunci ei „nimic

³⁰⁷ Programă școlară Religie – Cultul Ortodox – clasele I–IV..., p. 5.

nu sunt”. Nu ne putem permite să fim noi judecători și să trimitem fără echivoc pe unii în rai și pe alții în iad! Dumnezeu, în înțelepciunea și dreptatea Sa va decide, nu noi!

În momentul în care elevii observă că profesorul de Religie nu face nicio deosebire (discriminare) privind modul său de relaționare cu cei de alte confesiuni, elevii își vor asuma și ei acest mod de gândire și vor manifesta respectul cuvenit în mod firesc.

❖ La **clasa a III-a** avem două obiective de referință:

- 5.1. să aplice porunca iubirii creștine în relațiile cu ceilalți oameni;
- 5.2. să aplice convențiile și regulile de bună colaborare în timpul desfășurării tuturor activităților, cu toți membrii grupului.

Ambele obiective au ca scop *aplicarea* în viața de zi cu zi a iubirii creștine atât în societate (obiectivul 5.1) cât și la nivel de micro-comunitate, în clasă sau în școală (obiectivul 5.2). Spre exemplificare a acestei puneri în practică a iubirii creștine pot fi aduse evenimente din viețile sfinților, minuni (*Potolirea furtunii de pe mare*) sau vindecări săvârșite de Mântuitorul (*Învierea fiicei lui Iair*).

❖ Pentru **clasa a IV-a** avem un singur obiectiv de referință și anume:

- 5.1. să compare tipuri de comportament vizând relațiile cu semenii, pornind de la situații concrete.

Obiectivul se încadrează în modurile de manifestare a *moralității convenționale* descrise de Kohlberg, la 10 ani elevii fiind capabili să analizeze un eveniment din perspectiva consecințelor bune sau rele.

Din perspectivă psihologică există patru *tipuri de comportament*³⁰⁸:

- **comportamentul pasiv** (non-assertiv) – mesajul transmis de cei cu acest tip comportamental este „eu nu contez”;
- **comportamentul agresiv** – mesajul trimis este „EU!” – persoane care văd totul ca pe o competiție și doresc întotdeauna să câștige, indiferent de mijloace, dorind să aibă control asupra oamenilor;
- **comportamentul pasiv-agresiv** – Mesajul trimis este „poate tu” dar ceea ce gândește este „EU!”. Dificil de identificat pentru ca este subtil, nu obiectează deschis, deși ar vrea; are permanent un **motiv de revoltă** față de familie, șefi, autorități (ar vrea el controlul); veșnic nemulțumit;
- **Comportamentul assertiv** – Mesajul trimis este „Eu mă afirm așa cum sunt”. Este onest cu sine și cu ceilalți, ceea ce duce la un echilibru interior; voce calmă, empatic, ascultă activ și recunosc și nevoile celorlalți; nu e perfect dar nu suferă din cauza aceasta;

³⁰⁸ s.n., *Tipuri de comportament*, online pe <http://autoeducare.ro/tipuri-de-comportament>, 27.02.2014.

Pe baza acestei categorizări se pot face exerciții prin care fiecare elev să stabilească în ce categorie se încadrează și, raportându-se la aceasta, să vadă în ce măsură relațiile lui cu semenii sunt afectate în mod pozitiv sau negativ, putându-se aduce sugestii de îmbunătățire a modului de a relaționa.

5.4. Direcții orientative de praxis misionar-educational: copilăria târzie (10–13 ani)

5.4.1. Premise

Cu cât cresc mai mult și devin din ce în ce mai complecși, cu atât copiii devin mai puțin deschiși față de acel „relativ străin” numit profesor. Ani întregi aceștia s-au format sub influența mediului familial, standardele culturale și morale ale familiei fiind cele care le influențează atitudinile și îi diferențiază.

Încetul cu încetul, la această vârstă ei devin mai puțin spontani și mai conștienți de sine decât la o vârstă anterioară. Pentru ei părinții nu mai reprezintă personajele omnipotente din copilărie. Ei au avut timp să-i evalueze și să-i compare cu alți oameni întâlniți în casa prietenilor lor sau la școală. Rebeliunea pre-adolescentină începe să-și facă simțită prezența. Suficient de curioși, ei sunt partizani aproape fanatici ai modului în care „funcționează lucrurile” în familia lor și-l consideră pe acesta a fi singurul mod acceptabil, dar, în același timp, critică felul în care îi tratează părinții lor și sunt ușor iritați de către frații și surorile lor³⁰⁹.

Din punctul de vedere al evoluției psihice acest interval al *preadolescenței* mai este numit și „vârsta neliniștilor pubertare”. Maurice Debesse afirmă că e o perioadă a neliniștilor atât pentru copil cât și pentru educator. Pentru primul „neliniștea apare ca un răsunet al transformărilor organice asupra vieții sale mintale”³¹⁰; la educator, sentimentul respectiv provine din pericolele pe care le percepe „în mod justificat sau nu, în jurul elevului său” și din complexitate și noile responsabilități privind „misiunea” sa.

Majoritatea lucrărilor de specialitate subliniază intensele transformări și schimbări ce au loc pe plan fizic, psihic și socio-moral. „Prima etapă a alunecării spre adolescență poate fi situată în jurul vârstei de 11 ani, atât pentru motivul că atunci se declanșează anumite transformări intelectuale și fizice, cât și pentru aceea că atunci ies la lumină o anumită neliniște și o anumită agitație”³¹¹.

³⁰⁹ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 94.

³¹⁰ Maurice DEBESSE, *Etapele educației*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 83.

³¹¹ P. OSTERRIETH, *Introducere în psihologia copilului...*, p. 138.

Astfel, *nevoia de relații interpersonale și de grup* alternează cu *individualismul*, noul egocentrism, tendința de izolare, de interiorizare, de refugiu în sine. Intensitatea și ritmul schimbărilor ce se produc, consecințele acestora în plan psihocomportamental variază de la o persoană la alta, fiind dependente, de asemenea, și de condițiile de mediu și activitate. Tot acum are loc o intensificare a vieții sociale datorată nevoii de multiplicare a relațiilor interpersonale și nevoii de grup. Din perspectiva *afectivității* putem vorbi de o vârstă în care apar și se dezvoltă sentimente intelectuale, morale și estetice. Din „obiect” al afecțiunii altora, puberul devine *subiect* ce „împarte” afecțiune altora, în cadrul grupului realizându-se importante transformări din punct de vedere moral.

Maturizarea generală se exprimă și în planul *capacităților de cunoaștere*: se amplifică și devin și mai fine sensibilitatea tactilă, vizuală, cromatică, auditivă, se dezvoltă percepțiile și spiritul de observație. Se dezvoltă *operativitatea specifică a gândirii*, fenomen pus în evidență de utilizarea a numeroși algoritmi în domeniile tuturor disciplinelor. Astfel, în jurul vârstei de 12 ani se finalizează stadiul operațiilor concrete. Are loc, după J. Piaget, o reorganizare a structurilor operatorii și o ierarhizare a lor, constituindu-se treptat mecanismele de coordonare logică și matematică: „...peste gândirea concretă se suprapune o gândire formală, care se susține pe sine...”³¹². La 11–12 ani, școlarul devine capabil să raționeze asupra propozițiilor sau enunțurilor verbale ca atare, Piaget numind acest stadiu ca fiind al *operațiilor propoziționale*. Gândirea devine mai mobilă, dezvoltându-se demersul ipotetico-deductiv, raționamentul asupra posibilului, atât de la cauză la efect cât și de la efect spre cauză.

Copilăria târzie (10–13 ani) este încadrată de psihologul Lawrence Kohlberg în *nivelul moralității convenționale* cu cele două stadii ale sale: *stadiul moralității bunelor relații* (conformarea morală a copilului este percepută ca modalitate de optimizare a interacțiunilor sociale cu persoanele din grupul din care acesta face parte) și *stadiul moralității legii și ordinii* (caracteristica definitorie a acestui stadiu este conștientizarea deplină de către copil a realității că normele și regulile morale nu acționează restrictiv doar în ceea ce privește propria persoană ci acestea sunt impuse și celorlalți, fapt ce-i oferă protecție față de posibilele comportamente abuzive, nedrepte sau discriminatorii ale persoanelor cu care acesta interacționează).

5.4.2. Analiza curriculumului pentru învățământul gimnazial din punct de vedere al educației religioase

În cadrul Programului Comisiei Europene „Education & Training 2010”, grupul de lucru „Basic skills entrepreneurship and foreign languages” a stabilit opt domenii

³¹² P. OSTERRIETH, *Introducere în psihologia copilului...*, p. 140.

de competențe-cheie pe care trebuie să se concentreze sistemele de învățământ europene: comunicarea în limba maternă; comunicarea în limbi străine; alfabetizarea matematică și competențe de bază în științe și tehnologii; competențe ITC; a învăța să înveți; competențe civice și interpersonale; competențe antreprenoriale; „sensibilitatea la cultură”.

După cum se observă, niciuna din cele opt competențe-cheie nu se adresează exclusiv educației religioase, însă prin conținuturile, atitudinile și valorile promovate, disciplina Religie contribuie în special la formarea competențelor-cheie care vizează domeniile: a învăța să înveți, competențe interpersonale, interculturale, sociale și civice și „sensibilitate la cultură”, astfel³¹³:

- **a învăța să înveți**

- *abilități*: manifestarea autonomiei, a perseverenței și a disciplinei în procesul de învățare, reflecția critică asupra diferitelor aspecte ale învățării, din perspectiva propriei identități religioase și a atitudinii ecumenice;
- *atitudini*: aprecierea pozitivă a învățării și a importanței acesteia pentru dezvoltarea proprie; adaptabilitate și flexibilitate în raportarea la cele învățate; automotivație și inițiativă în procesul de învățare; dorință de dezvoltare și perfecționare permanentă;

- **competențe interpersonale, interculturale, sociale și civice**

- *cunoștințe*: informații despre propria credință și despre alte credințe și convingeri; cunoștințe referitoare la principalele evenimente din istoria Bisericii; noțiuni referitoare la atitudini și comportamente creștine în relația cu aproapele și în raportarea la comunitate; modele biblice de comportament și de viață;
- *abilități*: asumarea și susținerea propriei identități religioase; integrarea în comunități variate din punct de vedere al convingerilor; respectarea opiniilor și a comportamentelor semenilor; eliminarea din comportament a oricărei forme de violență pe criterii religioase; medierea situațiilor conflictuale care pot apărea la nivelul comunității;
- *atitudini*: înțelegerea diferențelor dintre valorile specifice diferitelor religii; respectul față de cei de alte credințe și convingeri; responsabilitate în raport cu propriul comportament; acceptarea diversității și susținerea coeziunii la nivelul comunității; implicarea în viața comunității;

³¹³ Modalitățile prin care Religia poate contribui la formarea competențelor cheie au fost formulate de cercetător științific dr. Irina HORGA, expert în Curriculum, și publicate în *Nota de prezentare a Programei școlare de Religie, clasele IX–X*, 2004. Acestea au fost preluate și în *Nota de prezentare a Programei școlare de Religie, clasele IX–XII și școlile de arte și meserii*, București, 2008, www.edu.ro.

- **sensibilitate la cultură**

- *cunoștințe*: contribuția religiei la cultura și civilizația universală (istorie, limbă, literatură, artă, civilizație etc.);
- *abilități*: analizarea, compararea și dezbateră vizând rolul religiei în cultura universală;
- *atitudini*: asumarea propriei identități religioase și manifestarea respectului pentru alte credințe; manifestarea unor atitudini pozitive față de formele de expresie culturală.

Valoarea competențelor care pot fi formate prin intermediul orei de Religie relevă rolul acestei discipline de învățământ în formarea profilului viitorului cetățean european, pe baze creștine, în contextul dat de noile provocări ale lumii moderne, în special terorismul și extremismul religios, determinat de interferențele dintre populații cu religii și culturi diferite³¹⁴.

În cele ce urmează voi trece la analiza programei școlare de Religie pentru clasele V–VIII³¹⁵ păstrând structura de lucru anterioară, cu specificația că la nivel gimnazial nu mai vorbim despre *obiective* ci despre *competențe* pe care elevii trebuie să și le formeze în timp.

Competențele generale se definesc pe obiect de studiu și se formează pe durata învățământului gimnazial. Ele au un grad ridicat de generalitate și complexitate și au rolul de a orienta demersul didactic către achizițiile finale dobândite de elev prin învățare.

Pentru fiecare an de studiu, programa propune **competențe specifice**, deduse din competențele generale; ele reprezintă achiziții-cheie ale învățării.

Conținuturile sunt organizate tematic și au grade diferite de complexitate. Profesorii vor acorda fiecărei teme, numărul de ore pe care îl consideră necesar, astfel încât să trateze în mod adecvat toate acele probleme pe care le au în vedere în construirea lecțiilor. Un conținut poate fi tratat în una sau mai multe lecții, conform deciziei profesorului³¹⁶.

Aceeași programă școlară ne arată că scopul studierii Religiei este acela de a forma personalități în concordanță cu *valorile creștine*, prin integrarea cunoștințelor religioase în structurarea de atitudini moral-creștine și prin aplicarea învățăturii de credință în viața proprie și a comunității.

³¹⁴ G. HOLBEA, D. OPRIS, M. OPRIS, G. JAMBORE, *Apostolat educațional...*, pp. 55–56.

³¹⁵ *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasele V–VIII*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5097/09.09.2009, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008.

³¹⁶ *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasele V–VIII...*, p. 3.

5.4.2.1. Competența generală 1 – *Cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu ca fundament al mântuirii și desăvârșirii omului*

Tabelul 12. Competența generală 1 – „Cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu ca fundament al mântuirii și desăvârșirii omului”, cu competențele ei specifice, clasele V–VIII

	Clasa a V-a	Clasa a VI-a	Clasa a VII-a	Clasa a VIII-a
Competențe specifice	<p>1.1. Explicarea rolului și a importanței Sfințelor Taine pentru mântuirea și desăvârșirea creștinilor</p> <p>1.2. Identificarea, în pildele studiate, a modalităților de relaționare cu Dumnezeu</p>	<p>1.1. Explicarea importanței Tainelor: Preoția, Cununia și Maslul în viața creștină</p> <p>1.2. Recunoașterea, în minunile Mântuitorului, a dumnezeirii Acestuia și a dragostei Sale față de oameni</p>	<p>1.1. Argumentarea faptului că Dumnezeu este Creator și Proniator al lumii</p> <p>1.2. Recunoașterea iubirii lui Dumnezeu pentru oameni în minunile și învățăturile Sale</p>	<p>1.1. Cunoașterea învățăturilor de credință ale Bisericii Ortodoxe, cuprinse în Crez</p> <p>1.2. Argumentarea importanței iubirii de Dumnezeu și de aproapele pentru dobândirea mântuirii</p>

Mai nou am întâlnit la elevi o problemă de gândire: ei separă conștient cunoașterea în două părți diferite: una pe care o învață la școală, despre care citesc sau despre care aud la televizor și alta care este „predată” la biserică.

Voi da un exemplu: problema aceasta a cunoașterii de tip exclusivist (*sau/sau*) a fost alimentată multă vreme și de conflictul aparent dintre predarea teoriei evoluționiste în cadrul orelor de Biologie și predarea teoriei creaționiste la orele de Religie. Unele voci afirmau că perspectiva evoluționistă ar fi, chipurile, periclitată de cea „creaționistă”. Iar acest lucru a fost tranșat dihotomic, prin excluziune, contrapunându-se ceva cu altceva, măsura „corectivă” având mai degrabă un iz politic și mai puțin unul argumentat deontologic și pedagogic³¹⁷.

Fiecare disciplină școlară trebuie să aibă autonomia de a pune în lumină acele cadre explicative sau argumentative care sunt specifice cunoașterii din domeniul respectiv. Fiecare materie de învățământ poate întrebuința sau accentua un mod sau altul de raportare la realitate (prin cunoaștere, reflecție, introspecție, credință), în concordanță cu un temei ce o definește, îi dă cuprindere și tărie explicativă. Adevărul are multe fețe și spre el ajungem pe mai multe căi – și prin știință, și prin credință³¹⁸. Toate disciplinele își au rostul lor formativ dar nu trebuie să le plasăm în opoziție unele cu altele, bulversând elevii, ci să căutăm acele puncte comune care există între ele.

³¹⁷ Constantin CUCOȘ, *Avem evoluționismul – ce facem cu el?*, <http://www.constantincucos.ro/2009/03/avem-evoluționismul-ce-facem-cu-el>, 05.03.2014.

³¹⁸ *Ibidem*.

În primul meu an de predare în învățământ ca profesor de Religie am fost implicat secvențial într-un proiect transdisciplinar³¹⁹ în care am analizat în paralel referatul biblic al creației, teoria Big-Bang și cosmogonia din *Scrisoarea I* a lui Mihai Eminescu³²⁰. Simplul fapt că elevii au descoperit deschiderea orei de Religie spre domeniul Literaturii Române și a Fizicii a însemnat foarte mult în modul ulterior de raportare al copiilor la ora de Religie.

Trebuie să profităm așadar de cunoașterea lui Dumnezeu de către elevi în *împrejurările concrete ale vieții*, împrejurări în care putem număra și restul disciplinelor școlare studiate.

Revenind la programa școlară, pentru prima competență generală (**„cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu ca fundament al mântuirii și desăvârșirii omului”**):

❖ La **clasa a V-a** avem două competențe specifice:

- 1.1. Explicarea rolului și a importanței Sfintelor Taine pentru mântuirea și desăvârșirea creștinilor
- 1.2. Identificarea, în pildele studiate, a modalităților de relaționare cu Dumnezeu

Făcând referire la Sfintele Taine, terenul este oarecum pregătit din clasa a IV-a prin lecțiile *Cum devenim creștini* (pentru Sfânta Taină a Botezului) și *Cum ne păstrăm sufletul curat* (pentru Sfânta Taină a Spovedaniei). Aici se observă sincronizarea programelor școlare de Religie la toate ciclurile școlare (operată în anii 2008–2009) și o continuitate logică a demersului educativ. Temele sunt reluate și aprofundate pe măsura puterii de înțelegere a vârstei.

Conținuturile programei pentru clasa a V-a sunt date în Tabelul 13. Cele două competențe specifice se formează prin intermediul lecțiilor din primele două unități de învățare, lecții care însumate reprezintă jumătate din materia de predat în clasa a V-a.

Prima competență specifică (1.1) este *explicarea rolului și a importanței Sfintelor Taine pentru mântuirea și desăvârșirea creștinilor*.

Pentru început este necesară la clasă definirea noțiunilor de *Sfinte Taine* și *Har* al lui Dumnezeu. Una dintre temele cruciale pentru această perioadă o reprezintă înțelegerea *semnificației* Tainei: Ce sunt Sfintele Taine? Cum mă afectează? În ce fel se modifică viața mea prin primirea Sfintelor Taine? Tot acum este importantă și dezvoltarea ideii despre Sfântul Duh ca prezență reală în propria lor experiență

³¹⁹ Este vorba de proiectul *Multitouch* „Omul între pământ și cer” inițiat la Colegiul Național „Mihai Eminescu” din Satu Mare, sub coordonarea doamnei prof. drd. Georgeta Cosma. Proiectul a fost desemnat câștigător cu punctajul maxim, de 100 de puncte, în cadrul concursului „Proces educațional optimizat în viziunea competențelor societății cunoașterii”, concurs implementat de către Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, prin Unitatea de Management al Proiectelor cu Finanțare Externă, în parteneriat cu SC SIVECO România SA și Universitatea Națională de Apărare „Carol I”.

³²⁰ Articolul poate fi văzut pe pagina web a proiectului la adresa <http://echipamultitouchenme.blogspot.ro/p/religie.html>, 05.03.2014.

de viață, elevii având deja la această vârstă experiența Sfintei Liturghii, a Sfintei Împărtășanii și a Sfintei Taine a Spovedaniei³²¹.

Tabelul 13. Conținuturile din programa școlară de Religie pentru clasa a V-a

Unitatea de învățare I: Credința creștină	Unitatea de învățare II: Mântuitorul Hristos – Învățătorul desăvârșit	Unitatea de învățare III: Sfințirea timpului	Unitatea de învățare IV: Biserica în primele veacuri creștine	Unitatea de învățare V: Spiritualitate și viață creștină
1. Sfintele Taine. Botezul 2. Sfânta Taină a Mirungerii 3. Sfânta Taină a Spovedaniei 4. Sfânta Taină a Împărtășaniei	1. Dragostea față de aproapele – Pilda Samaritanului milostiv 2. Faptă și răsplată – Pilda bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr 3. Rugăciunea curată – Pilda vameșului și fariseului 4. Să fim prevăzători – Pilda celor zece fecioare	1. Despre sărbători – împărțirea și importanța lor 2. Duminică – sărbătoare săptămânală a creștinilor 3. Sărbătorile împărătești	1. Întemeierea Bisericii Creștine. Răspândirea creștinismului 2. Răspândirea creștinismului pe teritoriul țării noastre. Sfântul Apostol Andrei	1. Creștinul acasă și în biserică 2. Creștinul în școală și în societate 3. Natura – darul lui Dumnezeu pentru oameni

O atenție deosebită trebuie să avem în momentul prezentării Sfintei Taine a Mirungerii. Datorită faptului că rânduiala acesteia este în strânsă legătură cu cea a Botezului, există anumite dificultăți în identificarea ei de către elevi (mai ales că slujba Botezului include și ungerea cu untdelemn sfințit)³²².

De asemenea, lucrurile se complică atunci când trebuie să vorbim copiilor despre Sfânta Taină a Euharistiei. La această vârstă, odată cu apariția gândirii critice, copiilor le este destul de dificil să înțeleagă deplin profunzimea unor lucruri. Observăm că atunci când le vorbim de Împărtășanie, uneori ei reacționează negativ la expresia „Trupul și Sângele lui Hristos”. De aceea e necesar să discutăm în prealabil despre Hristos Care Se sălășluiește în noi și să le explicăm că El vine la noi sub chipul pâinii și al vinului deoarece așa binevoiește El a Se pogori la noi, știind cât de greu ne-ar fi altfel să ne împărtășim de viața Lui³²³.

A doua competență specifică (1.2) este *identificarea, în pildele studiate, a modalităților de relaționare cu Dumnezeu*, acestei competențe fiindu-i dedicată în întregime cea de-a doua unitate de învățare, *Mântuitorul Hristos, învățător desăvârșit*.

Concomitent cu interesul pentru cunoaștere, la această vârstă se manifestă și dorința de a-L cunoaște mai mult pe Dumnezeu, de a se apropia de El, de a se raporta

³²¹ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 101.

³²² Dorin OPRÎȘ, *Ipostaze ale utilizării textului biblic în educația religioasă. Teorie, aplicații, cercetare*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2010, p. 52.

³²³ Maica MAGDALENA, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi...*, pp. 66–67.

la El în tot ceea ce face. Acum școlarul comunică și se comunică, iese din sine, se organizează în grupuri, astfel că solidaritatea și gradul de socializare cresc în mod simțitor. Comuniunea de interese și sentimente face ca și religiozitatea să se extindă și să se amplifice. Copilul se încrede în altul, se confesează. Raportarea la divinitate îi dă prilejul să-și rezolve unele probleme: o ușoară confuzie morală, o cădere existențială. În această perioadă, copilul este capabil să acceadă la semnificațiile și valorile sacre atât pentru el, cât și pentru alții. Continuă să participe la sfintele slujbe, însă prezența sa la o ceremonie religioasă nu o mai receptează ca pe o simplă obligație, ci ca pe o necesitate, o trebuință. Copilul devine mai responsabil de raportul dintre el și divinitate³²⁴.

❖ Pentru **clasa a VI-a**, programa școlară prevede pentru prima competență generală două competențe specifice:

- 1.1. Explicarea importanței Tainelor: Preoția, Cununia și Maslul în viața creștină
- 1.2. Recunoașterea, în minunile Mântuitorului, a dumnezeirii Acestuia și a dragostei Sale față de oameni

Tabelul 14. Conținuturile din programa școlară de Religie pentru clasa a VI-a

Unitatea de învățare I: Credința creștină	Unitatea de învățare II: Iisus Hristos – Mântuitorul lumii	Unitatea de învățare III: Sfințirea timpului	Unitatea de învățare IV: Biserica în primele veacuri creștine	Unitatea de învățare V: Spiritualitate și viață creștină
1. Rugăciunea Domnească. Cele șapte cereri 2. Sfânta Taină a Cununii 3. Sfânta Taină a Preoției 4. Taina Sfântului Maslu	1. Hristos binecuvântează familia – Minunea din Cana Galileii 2. Răspłata credinței și a ascultării – Pescuirea minunată 3. Binefacere și recunoștință – Vindecarea celor zece leproși 4. Stăruința în rugăciune – Femeia canaaneancă	1. Postul în viața noastră 2. Maica Domnului 3. Sărbătorile în cinstea sfinților	1. Martiriul primilor creștini 2. Martiri creștini în Dacia, în sec. III–IV 3. Sfinții Împărați Constantin și mama sa, Elena	1. Curajul mărturisirii: Sf. Ioan Botezătorul 2. Credință și jertfă: Sfântul Mare Mucenic Gheorghe 3. Sfântul Mare Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir

În clasa a VI-a se continuă prezentarea Sfintelor Taine (Preoția, Cununia, Maslul), după ce Tainele Botezului, Mirungerii, Spovedaniei și Împărtășaniei au fost analizate în clasa a V-a.

În cazul *Sfintei Taine a Preoției* se va pune accentul pe continuitatea neîntreruptă a ierarhiei sacramentale și pe apostolicitatea acesteia. Autoritatea preoților trebuie să

³²⁴ C. CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice...*, p. 217.

fie argumentată mai ales pe realitatea istorică a activității Sfinților Apostoli și a urmașilor acestora pe întregul cuprins al lumii și în același timp prin argumentarea rațională că fără ajutorul lui Dumnezeu ar fi fost imposibil ca un grup de numai 12 Apostoli, ajutați de câteva zeci de ucenici, să răspândească cu atâta „eficiență” o credință greu de acceptat, care vorbea printre altele de învierea morților.

Sfânta Taină a Cununiei trebuie să fie receptată de elevi ca fiind revărsare a harului divine peste un așezământ dumnezeiesc, familia, tocmit încă dintru începuturile lumii în Rai, confirmat ca Taină prin binecuvântarea nunții din Cana Galileii de către Mântuitorul Hristos. Pentru a fi pe aceeași lungime de undă cu vârsta elevilor din clasa a VI-a, putem să accentuăm ideea de *responsabilizare* din cadrul familiei. Atât soțul cât și soția sunt responsabili în lungul drum al mântuirii proprii și a celuilalt, iar în plus se adaugă responsabilitatea creșterii pruncilor.

Studiul Sfințelor Taine către sfârșitul copilăriei târzii ne permite să le înfățișăm copiilor numeroase aspecte ale sensului vieții. De exemplu, studierea Tainei Cununiei poate oferi, într-o formă foarte simplă, noi perspective asupra întregii teme a relațiilor dintre bărbat și femeie și a sexului – despre care, până la această vârstă, copiii au dobândit destul de multe informații și idei, provenind din diverse surse. Căutând la Facerea 1, 26–30 și Facerea 2, 24, elevii pot descoperi datorile încredințate omului de către Dumnezeu: să domine pământul și toate lucrurile create, să cultive roadele pământului, să se căsătorească și să aibă copii. Apoi, într-o discuție, poate fi evidențiat modul în care omul a folosit greșit aceste daruri. Responsabilitatea sa de a avea grijă de lume s-a transformat într-o dominație egoistă; utilizarea firească a roadelor pământului a devenit lăcomie și împreunarea a doi oameni, prin căsătorie, a devenit autosatisfacerea instinctelor fizice. Studierea ritualului Tainei Cununiei poate arăta cum creștinii sunt ajutați să stabilească adevărata valoare a unirii bărbatului cu femeia, în cadrul căsătoriei³²⁵.

Sfânta Taină a Maslului trebuie prezentată în contextul inițial al explicării suferinței. Toți copiii trebuie să înfrunte într-un moment sau altul problema îmbolnăvirii, ori a nefericirii sau a suferinței de o anumită natură. Cel puțin, îi învățăm că există întotdeauna un anumit rost al suferinței. O cercetare interesantă a textului Evangheliei poate fi făcută de către copii, căutând cuvintele pe care le folosea Hristos atunci când vindeca suferinții. În acel moment, noi putem prezenta ideea că Dumnezeu a creat o lume bună, nu și suferința. Ceea ce trebuie copiii să înțeleagă este faptul că Taina Maslului a fost lăsată de Dumnezeu concomitent cu medicii – spitalele, și nu ca o înlocuire a acestora. Devenind din ce în ce mai critici în gândire la această vârstă există posibilitatea ca unii copii să afirme că știu cazuri de bolnavi cărora li s-a

³²⁵ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 103.

făcut Taina Maslului și care nu s-au vindecat. Acestora trebuie să le răspundem că printre efectele Tainei regăsim ușurarea păcatelor și a suferințelor celor bolnavi.

Cea de-a doua competență specifică (1.2) este *recunoașterea, în minunile Mântuitorului, a dumnezeirii Acestuia și a dragostei Sale față de oameni*. Acesteia în corespund lecțiile din unitatea de învățare II, *Iisus Hristos – Mântuitorul lumii*.

În cazul *Nunții din Cana Galileii*, ideile cu care trebuie să rămână elevii sunt acelea că transformarea apei în vin a fost și un semn al transformării și al înnoirii spirituale a oamenilor, prin lucrarea harului divin, în urma venirii lui Hristos pe pământ și a întemeierii Bisericii Sale. „Nuntă” în sens figurat înseamnă nunta Mirelui (Hristos) cu Biserica (Mireasa), la care participă îngerii și sfinții.

În același timp, minunea din Cana a arătat ucenicilor slava lui Dumnezeu și ei au crezut în El. Până atunci, El nu făcuse minuni în fața Apostolilor, doar le vorbise în cuvinte mai presus de înțelepciunea omenească. Văzând și minunile, credința lor s-a întărit.

Dragostea față de oameni a Mântuitorului Hristos poate fi observată în acest caz și prin mijlocirea Maicii Domnului, care știa că Hristos nu poate rămâne indiferent la necazul cuiva, că El este gata să schimbe lucrurile în bine. De aceea, ea are o încredere absolută în bunătatea Lui. Maica Domnului credea în dumnezeirea Fiului Său înainte chiar ca El să-Și dovedească dumnezeirea prin minuni. De atunci și până astăzi, Maica Domnului se roagă pentru întreaga omenire și mai ales pentru cei aflați în necazuri și suferințe. Ea a văzut atunci grija celor rămași fără vin și a rugat pe Fiul ei să alunge tristețea lor, care nu se potrivea cu evenimentul sărbătorit. Răspunsul „intrigant” al Mântuitorului: „*Ce ne privește pe mine și pe tine, femeie? Încă n-a venit ceasul Meu*” îi poate mira pe copii, dar putem să le explicăm faptul că Mântuitorul nu s-a grăbit cu facerea de minuni, din smerenie, ci numai fiind rugat a făcut-o, și pentru că o faptă aduce mai multă bucurie când nu se dăruiește îndată celor ce o cer.

Pescuirea minunată trebuie prezentată în contextul predicii Mântuitorului în fața mulțimilor și ca un semn de întărire și de schimbare a pescarilor în *pescari de oameni*. Reacția pescarilor la această minune izvorâtă din dragostea lui Hristos pentru oamenii întristați de eșecul unei nopți de pescuit este pe măsură: „Și trăgând corăbiile la țarm, au lăsat totul și au mers după El” (Luca 5, 1–11).

Profitând de faptul că la această vârstă (12–13 ani) elevii au ajuns deja la *stadiul operațiilor formale*, conform etapizării lui Piaget, aceștia sunt capabili să rezolve o problemă la nivel mental prin evaluarea sistemică a mai multor propoziții și situații și, în același timp, să analizeze intercondiționarea lor, putem face corelarea acestei minuni cu repetarea ei într-o formă asemănătoare, după Învierea lui Hristos, la a treia arătare a Domnului (Ioan 21, 1–25). Atunci Apostolii, uluiți și înspăimântați

de Răstignirea lui Hristos, își reluaseră ocupația de pescari. Hristos a venit la ei tot după ce o noapte nu prinseseră nimic. El le-a zis să mai arunce o dată mreaja, în partea dreaptă a corabiei, și ei iarăși nu au putut să ridice singuri mreaja, ci a fost nevoie de ajutorul unei a doua corăbii. Numai că de data aceasta au fost prezenți toți cei 12 Sfinți Apostoli. De asemenea, putem să mai facem corelarea cu *pilda năvodului* (Matei 13, 47–50), interpretată în sensul responsabilității omului de a alege binele sau răul în virtutea liberului arbitru, dar nu de necesitate, ci de bună voie³²⁶.

Vindecarea celor zece leproși ne aduce în față manifestarea iubirii necondiționate a lui Dumnezeu față de om, iubire ce poate fi explicată mai ales prin exemplul Jertfei de pe Cruce a Mântuitorului. În acest sens ne putem folosi de transdisciplinaritate, extinzând demersul nostru didactic în sfera literaturii române, până la marele poet Mihai Eminescu. Acesta, vorbind despre Jertfă și iubire spunea:

„Astfel, a te jertfi din iubire pentru alții, nu din dispreț, cum o făceau filosofii vechi, stoicii, nu din respectul unei legi, ci în numele lui Dumnezeu și pentru semenul tău, din iubire pentru lume, e cea mai înaltă formă a existenței umane. În ea e acel sâmbure de adevăr – iubirea în stare să dizolve întreaga dizarmonie dintre oameni și asprimea luptei pentru existență, ce bântuie natura întreagă”³²⁷.

Stăruința în rugăciune a femeii canaanence este o lecție care trebuie să fie corelată cu detaliile istorice și culturale legate de Fenicia, pentru a fi bine înțeleasă. Toate acestea, îmbinate cu explicațiile necesare în lămurirea disprețului pe care îl aveau evreii față de celelalte neamuri ar trebui să ducă la înțelegerea mesajului pe care îl aduce Mântuitorul Hristos întregii lumi. Și în acest caz este necesar ca elevul să utilizeze gândirea logică, cauzală, cea care evadează din perimetrul lui „aici și acum”.

❖ **La clasa a VII-a**, competențele specifice sunt:

- 1.1. Argumentarea faptului că Dumnezeu este Creator și Proniator al lumii;
- 1.2. Recunoașterea iubirii lui Dumnezeu pentru oameni în minunile și învățăturile Sale.

Primei competențe specifice (1.1) îi corespund lecțiile *Crearea lumii* și *Purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de lume* din prima unitate de învățare, Credența creștină.

Făcând referire la prima lecție cred că ar fi necesară alocarea a minimum două sau trei ore pentru predarea acesteia. Sunt mult prea multe subiecte pe care elevii vor să și le lămurească în legătură cu crearea lumii. În ce măsură evoluționismul dă răspunsuri plauzibile la anumite secvențe din realitatea vie? În ce măsură poate fi acceptată teoria Big-bang-ului? Putem oare să explicăm de ce astrofizicienii nu pot

³²⁶ ORIGEN, „Scrieri alese”, în *PSB*, vol. 7, trad. de T. BODOGAE, Ed. IBMBOR, București, 1982, p.32.

³²⁷ Mihai EMINESCU, „Și iarăși bat la poartă...”, în *Timpul*, an VI, nr. 82, 12 aprilie 1881, p. 1.

explica apariția universului la „secunda zero”? Cu siguranță că răspunsurile la aceste întrebări vor fi o provocare pentru orice profesor care predă Religie, mai ales datorită faptului că trebuie explicate pe înțelesul elevilor de clasa a VII-a. Părintele Dumitru Stăniloae afirma în una din operele sale că orice informație referitoare la Dumnezeu, Biserică, Sfintele Taine trebuie să aibă o transparență, o maleabilitate. Dacă „operăm cu repere fixiste Îl mărginim pe Dumnezeu în frontierele lor”³²⁸.

Tabelul 15. Conținuturile din programa școlară de Religie pentru clasa a VII-a

Unitatea de învățare I: Credința creștină	Unitatea de învățare II: Iisus Hristos – Învățător și Mântuitor	Unitatea de învățare III: Exprimarea învățăturii creștine	Unitatea de învățare IV: Trăirea învățăturii creștine	Unitatea de învățare V: Spiritualitate și viață creștină
1. Dumnezeu se descoperă oamenilor. Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție 2. Crearea lumii 3. Purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de lume	1. Puterea credinței și a prieteniei – Vindecarea slăbănogului din Capernaum 2. Hristos, Lumina lumii: Vindecarea orbului din naștere 3. Atotputernicia lui Dumnezeu – Învierea lui Lazăr 4. Căință și iertare – Pilda fiului risipitor 5. Bogăția darurilor lui Dumnezeu – Pilda talanților	1. Rugăciunea în viața creștinului 2. Sfânta Liturghie – întâlnirea cu Hristos	1. Legea cea nouă – Fericirile 2. Faptele bune – roade ale virtuților 3. Faptele rele – încălcări ale voii lui Dumnezeu	1. Iubirea prin fapte: ajutorarea celor aflați în suferință 2. Sfinții Trei Ierarhi – modele ale iubirii față de semenii

Purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de lume apare prezentată în auxiliarele școlare de clasa a VII-a într-un limbaj poate prea puțin accesibil. Consider că prezentarea aspectelor de *conservare*, *conlucrare* și de *cârmuire* ale pronoiei divine ar fi mai degrabă potrivită la clasele de liceu.

Celei de-a doua competențe specifice derivate din competența generală 1 pentru clasa a VII-a (1.2. *Recunoașterea iubirii lui Dumnezeu pentru oameni în minunile și învățăturile sale*) îi corespunde unitatea de învățare II, *Iisus Hristos – Învățător și Mântuitor*, care include lecțiile:

1. *Puterea credinței și a prieteniei – Vindecarea slăbănogului din Capernaum;*
2. *Hristos, Lumina lumii: Vindecarea orbului din naștere;*
3. *Atotputernicia lui Dumnezeu – Învierea lui Lazăr;*

³²⁸ Dumitru STĂNILOAE, *Trăirea lui Dumnezeu în Ortodoxie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 96

4. Căință și iertare – *Pilda fiului risipitor*;

5. *Bogăția darurilor lui Dumnezeu – Pilda talanților.*

În cazul *Vindecării slăbănogului din Capernaum* putem porni de la iubirea celor patru semeni ce l-au adus la Mântuitorul spre a fi vindecat, ca apoi să facem o extindere a temei spre iubirea nemărginită a lui Dumnezeu. De asemenea, putem face legătura cu lecțiile predate anterior, *Crearea lumii* și *Purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de lume*. Încă dintru început știm că Dumnezeu a creat lumea din iubire și că prin pronia Sa are grijă ca întreaga făptură să ajungă la starea de desăvârșire. Aceeași iubire a lui Dumnezeu o recunoaștem și în vindecările minunate pe care le înfăptuiește Mântuitorul Hristos. Prin cuvintele „Iertate sunt păcatele tale” (Matei 9, 2) slăbănogul este ridicat din starea de păcat și suferință în cea a harului și a iubirii.

Vindecarea orbului din naștere trebuie să arate elevilor că Domnul a săvârșit minuni numai pentru a da ajutorul Său milostiv celor care se află în nevoi și sunt neajutorați și ca să arate oamenilor că Dumnezeu, în mila și iubirea Sa, S-a arătat printre oameni.

O manifestare a atotputerniciei și a iubirii lui Dumnezeu pentru oameni o reprezintă *Învieirea lui Lazăr*. Prezentarea acesteia trebuie făcută în cheia prieteniei dintre Lazăr și Mântuitorul Hristos, Acesta din urmă lăcrimând pentru moartea prietenului Său. Textul scripturistic ne arată că „iubea Iisus pe Marta și pe sora ei și pe Lazăr” (Ioan 11, 5) și că întârzierea lui Iisus nu s-a datorat indiferenței sau lipsei de afecțiune, ci, dimpotrivă, iubirii.

Pilda fiului risipitor și *pilda talanților* fac parte din pildele în care putem recunoaște iubirea lui Dumnezeu revelată în învățăturile Sale. Însăși vorbirea în pildă a Mântuitorului e o manifestare a iubirii lui Dumnezeu, Care vorbește pe înțelesul tuturor. Din nou revin la ideea de responsabilitate, pe care o putem insufla elevilor de clasa a VII-a: responsabilitate față de ei înșiși, față de părinții lor, față de colegi, față de timp și nu în ultimul rând, față de Dumnezeu. De asemenea, înmulțirea talantului primit de la Dumnezeu de către fiecare dintre noi trebuie făcută ca semn al iubirii aproapelui și ca răspuns la iubirea lui Dumnezeu.

❖ Pentru **clasa a VIII-a**, programa prevede la prima competență generală (**cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu ca fundament al mântuirii și desăvârșirii omului**) două competențe specifice:

- 1.1. Cunoașterea învățăturilor de credință ale Bisericii Ortodoxe, cuprinse în *Crez*;
- 1.2. Argumentarea importanței iubirii de Dumnezeu și de aproapele pentru dobândirea mântuirii.

Tabelul 16. Conținuturile din programa școlară de Religie pentru clasa a VIII-a

Unitatea de învățare I: Credința creștină	Unitatea de învățare II: Trăirea învățăturii creștine	Unitatea de învățare III: Exprimarea învățăturii creștine	Unitatea de învățare IV: Sfânta Scriptură – izvor de înțelepciune și iubire	Unitatea de învățare V: Organizarea Bisericii Ortodoxe Române
1. Crezul – sinteza învățăturii de credință 2. Învățătura despre Sfânta Treime în Crez 3. Comuniunea oamenilor cu Dumnezeu în Biserică 4. Credința în înviere și viața veșnică	1. Pilda viței și a mlădiței – viața în Hristos 2. Pilda semănătorului – primire și împlinire a cuvântului lui Dumnezeu 3. Pilda neghinei – îndelunga răbdare și dreptatea lui Dumnezeu	1. Biserica, locaș de închinare 2. Icoana – fereastră spre cer 3. Cântarea religioasă – formă de rugăciune 4. Călătorind cu Dumnezeu – pelerinajul la biserici și mănăstiri	1. Răbdare și încredere în Dumnezeu – Dreptul Iov 2. Iubirea față de Dumnezeu și de aproapele – legea desăvârșită a Noului Testament (Marcu 12, 30–31; Ioan 13, 34; Matei 7, 12) 3. Imnul dragostei creștine (I Corinteni 13)	1. Semnificația întemeierii mitropoliilor românești 2. Întemeierea Patriarhiei Române 3. Organizarea actuală a Bisericii Ortodoxe Române

Prima competență specifică este asociată cu unitatea de învățare I, *Credința creștină*, care cuprinde următoarele lecții:

1. *Crezul – sinteza învățăturii de credință*;
2. *Învățătura despre Sfânta Treime în Crez*;
3. *Comuniunea oamenilor cu Dumnezeu în Biserică*;
4. *Credința în înviere și viața veșnică*.

În clasa a VIII-a apare pentru prima oară Simbolul de credință ca lecție de sine stătătoare. Până la acest nivel de studiu regăsim fundamentarea pe *Crez* unor lecții din ciclul primar și gimnazial (Ex: în clasa a IV-a: unitatea de învățare *Iisus Hristos, Dumnezeu și om*, cu lecțiile *Patimile Domnului*, *Învierea Domnului* și *Înălțarea la Cer*, cu corespondență în articolele 4, 5 și 6 din *Crez*; *Taina Sfântului Botez* (clasa a V-a), *Maica Domnului* (clasa a VI-a).

După cum spuneam, în această ipostază, de *lecție de sine stătătoare*, *Crezul* apare în programa școlară de Religie doar la clasa a VIII-a. Studiarea învățăturilor de credință ale Bisericii prin analiza articolelor din *Crez*, sub îndrumarea atentă a preotului și/sau a profesorului de Religie este esențială la această vârstă. La pubertate, gândirea devine critică și logică. Se manifestă o tendință de a întemeia și justifica rațional dumnezeirea și ceea ce ține de ea. Probleme precum nemurirea, viața și moartea sunt puse în chestiune. Explicația realistă zdruncină vechile credințe, în cazul în care ele au fost încorporate. Cei mai mulți tineri, în această fază, intră într-o stare de

incertitudine. Nu puțini se vor orienta către o atitudine neutrală sau chiar ateistă. O atragere forțată la religie, în această fază critică, poate fi dăunătoare și pentru subiectul în cauză, dar și pentru ideea credinței în sine³²⁹.

A doua competență specifică (1.2) este *argumentarea importanței iubirii de Dumnezeu și de aproapele pentru dobândirea mântuirii*. Acesteia îi corespunde unitatea de învățare IV, *Sfânta Scriptură – izvor de înțelepciune și iubire*, care include următoarele lecții:

1. *Răbdare și încredere în Dumnezeu – Dreptul Iov*
2. *Iubirea față de Dumnezeu și de aproapele – legea desăvârșită a Noului Testament (Marcu 12, 30–31; Ioan 13, 34; Matei 7,12)*
3. *Imnul dragostei creștine (I Corinteni 13)*

Vârsta preadolescenței este marcată de dorința apartenenței la un grup, apartenență bazată pe anumite afinități de ordin estetic, cultural, intelectual și mai ales emoțional. În acest context trebuie plasat și demersul didactic al orei de Religie legat de iubirea față de aproapele și, prin extensie, față de Dumnezeu.

Lecția *Dreptul Iov* este exemplul perfect al modelului de răbdare și îndelungă-răbdare bazată pe credință și izvorâtă din iubirea față de Dumnezeu. Putem aduce exemplul dreptului Iov în ideea păstrării integrității personale, chiar dacă opiniile sau acțiunile noastre nu sunt pe aceeași lungime de undă cu cele ale grupului din care facem parte. Cea mai apropiată ființă, soția sa, este cea prin care se încearcă smintirea lui Iov: „Femeia lui i-a zis: – încă te mai încăpățânezi în neclintirea ta? Blesteamă-L pe Dumnezeu și mori!” (Iov 2, 9). Să nu uităm că cei trei prieteni ai lui Iov (Elifaz, regele Temanilor, Bildad, domnul Șuahilor și Țofar, regele Naamahilor) erau înalți demnitari ai popoarelor lor, demnitățile implicând și atributul înțelepciunii. Cu toate acestea, toți sunt convinși că suferința lui Iov e o urmare a păcatelor și rămân închistați în această idee până când Însuși Dumnezeu îi mustră, vorbindu-le.

Ca o scurtă concluzie la lecția *Iov*, făcând referire la relațiile noastre cu grupul de prieteni, cu semenii, putem spune că nu întotdeauna bunele intenții ale prietenilor sunt în conformitate cu adevărata iubire. De aceea e necesar să discernem cu atenție și să alegem statornicia în credință.

Lecția *Iubirea față de Dumnezeu și de aproapele – legea desăvârșită a Noului Testament* face referire la următoarele texte scripturistice:

„Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău și din toată puterea ta. Aceasta este cea dintâi poruncă.

Iar a doua este aceasta: Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. Altă poruncă mai mare decât aceasta nu este”. (Marcu 12, 30–31);

³²⁹ C. CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice...*, p. 217.

„Poruncă nouă vă dau: Să vă iubiți unii pe alții! Așa cum v-am iubit Eu pe voi, așa și voi să vă iubiți unii pe alții”. (Ioan 13, 34);

„Așadar, pe toate câte vreți să vi le facă vouă oamenii, întocmai faceți-le și voi lor; că aceasta este legea și profeții”. (Matei 7,12)

În această perioadă a pubertății, copiii încep să se desprindă treptat de autoritatea părinților, părăind mai distanți și jenându-se oarecum de manifestarea iubirii protectoare a acestora, îndeosebi în prezența colegilor sau a prietenilor de aceeași vârstă. Această distanțare însă face loc primelor încercări de integrare „cu propriile forțe” în grup (la școală, prietenii de joacă etc.). În opinia mea, trebuie să explicăm și să insistăm la început pe iubirea aproapelui, a semenilor, lărgind încet, încet spațiul de manifestare al iubirii de la familie la cercul de prieteni apoi la colectivitatea clasei, a întregii școli, ajungând în cele din urmă la întreaga comunitate locală. Din propria experiență, pot afirma că munca la clasele a VI-a, a VII-a și a VIII-a este cea mai grea, aceasta fiind vârsta „neastâmpărului”, a agitației. De multe ori este o performanță să stabilești o atmosferă de calm, de liniște în clasă... La această vârstă elevii testează (uneori excesiv) până unde poate merge manifestarea libertății lor în raport cu ceilalți, inclusiv cu profesorii.

Dacă vom reuși să facem ca iubirea să fie criteriul la care să se raporteze în relațiile dintre ei atunci vom putea să îi și responsabilizăm și să le prezentăm latura frumoasă a libertății, după cum spunea Fericitul Augustin: „Iubește și fă ce vrei”!

5.4.2.2. Competența generală 2 – *Utilizarea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase în diferite contexte de comunicare*

Tabelul 17. Competența generală 2 – „Utilizarea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase în diferite contexte de comunicare”, cu competențele ei specifice, clasele V–VIII

	Clasa a V-a	Clasa a VI-a	Clasa a VII-a	Clasa a VIII-a
Competențe specifice	2.1. Integrarea corectă a termenilor religioși, specifici temelor studiate, în diferite contexte de comunicare 2.2. Comunicarea clară și corectă a conținutului și mesajului moral-religios din textele studiate	2.1. Comentarea prin cuvinte proprii a unor texte din Sfânta Scriptură 2.2. Formularea de opinii personale în aprecierea unor evenimente cu conținut religios-moral	2.1. Utilizarea corectă a termenilor religioși învățați în contexte lingvistice noi 2.2. Elaborarea de scurte texte	2.1. Utilizarea în diferite contexte a expresiilor și a noțiunilor religioase nou învățate, realizând corelații interdisciplinare (istorie, literatură, muzică, geografie, artă)

Privite în ansamblu și din perspectivă cronologică (pornind de la clasa a V-a până la clasa a VIII-a), competențele specifice incluse în competența generală 2 (**utilizarea adecvată a limbajului din sfera valorilor religioase în diferite contexte de comunicare**) respectă aplicarea principiului predării progresive „puțin câte puțin”. De acest principiu vorbește și părintele I.G. Coman făcând referire la revelația divină: „revelația supra-naturală s-a făcut progresiv: întâi legea, apoi proorocii, apoi Hristos. Tot așa și în procesul de educație. După cum lumea n-a putut suporta să i se descopere dintr-o singură dată tot adevărul, ci marele Pedagog, care este Dumnezeu, i-a servit acest adevăr progresiv, tot așa și în cazul educației creștine, mai bine să se predea puțin și sigur, decât mult și nesigur. Știința să se dea nu ca o ploaie repede, ci ca una înceată care să poată pătrunde până la rădăcina minții”³³⁰. Astfel:

❖ Pentru **clasa a V-a** competențele specifice propuse sunt:

- 2.1. Integrarea corectă a termenilor religioși, specifici temelor studiate, în diferite contexte de comunicare;
- 2.2. Comunicarea clară și corectă a conținutului și mesajului moral-religios din textele studiate.

Putem observa că accentul cade întâi pe *înțelegerea* semnificației termenilor religioși ca mai apoi, prin filtrul rațiunii, elevii să aibă competența (capacitatea) *extragerii și reproducerii* corecte a mesajului moral-religios din text.

La acest nivel de studiu, noțiunilor de catehism, de morală creștină, de liturgică transmise în anii anteriori li se adaugă într-o completare naturală și noțiuni de credință (Sfintele Taine: Botezul, Mirungerea, Spovedania, Împărtășania), de istorie bisericească universală și de istorie a Bisericii Ortodoxe Române (unitatea de învățare *Biserica în primele veacuri creștine*) și noțiuni de spiritualitate (unitatea de învățare *Spiritualitate și viață creștină*). Metoda folosită este cea genetică, ceea ce implică comunicarea, asimilarea și verificarea cunoștințelor prin înlănțuirea logică, cronologică a desfășurării evenimentelor.

❖ La **clasa a VI-a** avem două competențe specifice:

- 2.1. Comentarea prin cuvinte proprii a unor texte din Sfânta Scriptură;
- 2.2. Formularea de opinii personale în aprecierea unor evenimente cu conținut religios-moral.

Prin identificarea elementelor esențiale dintr-un text dat, prin dezbateri colective asupra unor texte și situații concrete, prin formularea de argumente pro și contra asupra unor situații concrete, elevii sunt îndrumați să formuleze opinii personale în

³³⁰ Pr. Ioan G. COMAN, *Frumusețile iubirii de oameni în spiritualitatea patristică*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1988, p. 91.

aprecierea unor situații cu conținut religios-moral și sunt îndemnați să deprindă și să utilizeze un vocabular specific. În cazul ambelor competențe specifice, legat de limbajul natural al elevilor trebuie să ținem seama de două aspecte: aspectul *exterior*, de percepere și exprimare (orală sau în scris) și cel *interior*, de înțelegere și interpretare a mesajelor, de efectuare cu ajutorul lor a operațiilor intelectuale implicate, de elaborare în plan mental a unor anticipări, intenții, așteptări, ca și de proiectare a răspunsurilor³³¹.

❖ Competențele propuse pentru **clasa a VII-a** sunt următoarele:

- 2.1. Utilizarea corectă a termenilor religioși învățați în contexte lingvistice noi;
- 2.2. Elaborarea de scurte texte.

Așadar, nu este suficientă doar asimilarea de termeni din sfera religioasă ci trebuie să trecem mai departe la integrarea corectă a acestora în contextul comunicațional. Folositoare sunt în acest sens lecturile biblice însoțite de notarea pe fișe de lucru a termenilor care necesită lămuriri semantice, lămuriri ce pot fi aduse fie prin munca individuală a elevului cu un dicționar de termeni religioși, fie prin consultarea profesorului. În clasa a VII-a avem o serie de cuvinte sau expresii care necesită explicații pentru a putea fi folosite corect, ulterior, în elaborarea de scurte texte (conform competenței specifice 2.2). Dintre acestea le amintim pe următoarele: *canonic*, *inspirație (insuflare) divină*, *revelație*, *pronie*, (în unitatea de învățare I: *Credința creștină*); *fariseu*, *giulgiuri*, *mahramă*, *atotputernicie*, *căință*, *pocăință*, *virtute*, *talant*, *zaraf* (în unitatea de învățare II: *Iisus Hristos – Învățător și Mântuitor*); *antimis*, *epicleză*, *proscomidiar* (în unitatea de învățare III: *Exprimarea învățăturii creștine*); *smerenie*, *ispită*, *osândire* (în unitatea de învățare IV: *Trăirea învățăturii creștine*); *filantropie*, *altruism*, *milostenie*, *semeni*, *exeget*, *ascet*, *apologet*, *erezie*, *sinod* (în unitatea de învățare V: *Spiritualitate și viață creștină*).

❖ Pentru **clasa a VIII-a** avem prevăzută în programa școlară o singură competență specifică legată de limbaj:

- 2.1. Utilizarea în diferite contexte a expresiilor și a noțiunilor religioase nou învățate, realizând corelații interdisciplinare (istorie, literatură, muzică, geografie, artă).

Putem porni de la terminologia comună diferitelor discipline ca punte de legătură. La disciplina Istorie se poate da seama de diversele maniere de racordare a religiilor în devenirea socială, de reformare culturală a structurilor sociale. La diferite discipline artistice se pot aduce în atenție teme, motive religioase transfigurate prin intermediul limbajelor specifice. La clasa a VIII-a, unitatea de învățare III, *Exprimarea*

³³¹ Ana BOGDAN-TUCICOV et alii, *Dicționar de psihologie socială*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 133.

învățăturii creștine, include patru lecții care pot fi abordate și tratate în mod inter-disciplinar. Aceste lecții sunt următoarele:

1. Biserica, locaș de închinare (corelare Religie–Arte–Arhitectură);
2. Icoana – fereastră spre cer (corelare Religie–Desen);
3. Cântarea religioasă – formă de rugăciune (corelare Religie–Educație muzicală);
4. Călătorind cu Dumnezeu – pelerinajul la biserici și mănăstiri (corelare Religie–Istorie–Geografie).

De asemenea, unitatea de învățare V, *Organizarea Bisericii Ortodoxe Române* ne oferă posibilitatea utilizării limbajului comun din sfera religioasă cu cel din sfera istorico-socială, în cadrul lecțiilor:

1. Semnificația întemeierii mitropoliilor românești;
2. Întemeierea Patriarhiei Române;
3. Organizarea actuală a Bisericii Ortodoxe Române

O cunoaștere minimală a terminologiei specifice limbajului religios, în mod corect, ne-ar feri în viitor de ingratele relatări din presă care mixează fără nicio noimă în cadrul știrilor termeni pe care nu îi stăpânesc... Amintesc drept exemplu regretabilele (și repetatele) declarații legate de „trecerea în neființă” a Patriarhului Teoctist și, mai rău, chiar a Mitropolitului Bartolomeu Anania care are un întreg articol intitulat „Absurdul trecerii în neființă” în volumul postum *Corupția spirituală*.

5.4.2.3. Competența generală 3 – Manifestarea valorilor și a cunoștințelor religioase în propriile atitudini și comportamente

Tabelul 18. Competența generală 3 – „Manifestarea valorilor și a cunoștințelor religioase în propriile atitudini și comportamente”, cu competențele ei specifice, clasele V–VIII

	Clasa a V-a	Clasa a VI-a	Clasa a VII-a	Clasa a VIII-a
Competențe specifice	3.1. Cunoașterea învățăturilor de credință referitoare la Sfintele Taine	3.1. Analizarea mesajului moral-religios din minunile Mântuitorului	3.1. Prezentarea structurii și a importanței Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții	3.1. Prezentarea formelor de artă religioasă existente în Biserica Ortodoxă
	3.2. Identificarea învățăturilor morale care se desprind din pildele Mântuitorului	3.2. Explicarea contribuției sfinților martiri și a Sfinților Împărați Constantin și Elena la dezvoltarea Bisericii Creștine	3.2. Explicarea rolului și a importanței participării conștiente și active a credincioșilor la rugăciunile Bisericii	3.2. Explicarea importanței întemeierii mitropoliilor și a Patriarhiei Române pentru păstrarea ființei și unității naționale
	3.3. Explicarea semnificației și a importanței sărbătorilor creștine pentru credincioși	3.3. Prezentarea modului de pregătire a credincioșilor pentru		

	<p>3.4. Prezentarea principalelor evenimente din istoria Bisericii primare</p> <p>3.5. Identificarea și selectarea informației relevante pentru o temă dată, pe paginile web recomandate de profesorul de Religie</p>	<p>trăirea sărbătorilor creștine</p> <p>3.4. Identificarea și selectarea informației relevante pentru o temă dată pe paginile web recomandate de profesor</p>		<p>3.3. Explicarea mesajului pildelor Mântuitorului</p>
--	---	---	--	---

Dintru început aş dori să aduc în vedere *valorile și atitudinile*³³² prezente în programa școlară de Religie pentru clasele a V–VIII.

- Conștientizarea rolului învățăturilor Bisericii în viața personală și a comunității;
- Dezvoltarea respectului față de cele sfinte;
- Asumarea propriei identități religioase;
- Responsabilitate în exercitarea drepturilor și a obligațiilor care decurg din apartenența la diferite identități (confesiune, națiune, comunitate, profesie, cultură etc.);
- Respect și înțelegere față de semenii de alte credințe și convingeri;
- Manifestarea respectului pentru ceilalți;
- Interesul pentru aprofundarea cunoștințelor religioase în vederea permanentei deveniri spirituale;
- Asumarea toleranței etnice, religioase și culturale.

Dacă urmărim ordinea prezentării acestor valori și atitudini vom observa două chestiuni: prima este aceea că termenii *conștientizare, dezvoltare, asumare, responsabilitate* din primele patru seturi de valori fac referire la propria credință, la propria confesiune. A doua chestiune e legată de următoarele seturi de valori, care vizează relația cu celelalte credințe: *respect și înțelegere, manifestare a respectului, aprofundare a cunoștințelor, asumare a toleranței*.

Așadar, se observă intenționalitatea unei *ancorări* preliminare în valorile propriei credințe, urmată de deschiderea spre cunoașterea și respectarea celorlalte credințe. Raportul de închidere/deschidere confesională ce trebuie să caracterizeze persoana sau societățile nu se poate tranșa în mod abstract. Este riscant să faci educație inter-confesională dintru început la copiii care nu au fost încadrați în propriile referințe confesionale³³³.

³³² Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasele a V-a–a VIII-a..., p. 4.

³³³ C. CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice...*, p. 285.

❖ La **clasa a V-a**, avem cinci competențe specifice în cadrul acestei competențe generale:

- 3.1. Cunoașterea învățăturilor de credință referitoare la Sfintele Taine;
- 3.2. Identificarea învățăturilor morale care se desprind din pildele Mântuitorului;
- 3.3. Explicarea semnificației și a importanței sărbătorilor creștine pentru credincioși;
- 3.4. Prezentarea principalelor evenimente din istoria Bisericii primare;
- 3.5. Identificarea și selectarea informației relevante pentru o temă dată, pe paginile web recomandate de profesorul de Religie.

Prima competență specifică, 3.1 (*cunoașterea învățăturilor de credință referitoare la Sfintele Taine*), reprezintă un prim pas necesar pentru înțelegerea adevărurilor de credință. Treptat, copilul trebuie să treacă de la primirea Sfintelor Taine în mod mai puțin conștient, la îndemnul părinților, profesorului sau al preotului, la înțelegerea lor și la stadiul în care își dorește de bună voie participarea la slujbe și primirea Sfintelor Taine. Părintele Dumitru Stăniloae spune că prin Taine ni se comunică viața netrecătoare a lui Dumnezeu, coborâtă la dispoziția noastră prin Hristos³³⁴. De prea puține ori noi, ca profesori de Religie, reușim să explicăm clasei a V-a Sfânta Taină a Euharistiei pe măsura curiozității și a interesului lor. Totuși, ca idee de bază la care revin, Euharistia trebuie prezentată ca formă de dăruire supremă a lui Dumnezeu și ca modalitate a noastră de a rămâne în legătură cu El.

În cazul Sfintei Taine a Spovedaniei trebuie să subliniem legătura de intercondiționalitate dintre aceasta și Sfânta Taină a Euharistiei și să le prezentăm împreună ca modalități de restabilire a comuniunii cu oamenii, cu Dumnezeu și cu întreaga creație, ceea ce înseamnă reintrarea în starea de har.

Această competență specifică poate fi integrată ca prim pas în prima etapă a ceea ce numea părintele Ioan Bria „ciclul credinței”³³⁵, anume *inițierea în tainele credinței, mărturisirea credinței sau fidelitatea față de Iisus Hristos și față de Evanghelia Sa*.

Competența specifică 3.2 (*identificarea învățăturilor morale care se desprind din pildele Mântuitorului*) poate fi asumată cu ajutorul sugestiilor făcute de profesorul de Religie. La *Pilda samarineanului milostiv*, învățarea va fi dirijată în așa fel încât să se desprindă ideile de dragoste, milostenie, responsabilitate și acțiune.

Pilda bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr poate fi abordată din perspectivă negativă, a lipsei de empatie, iubire și comuniune în relația cu semenii, făcând mai apoi trecerea spre latura pozitivă prin accentuarea virtuților și a relației de cauzalitate dintre faptele noastre și răsplata cuvenită.

³³⁴ Pr. Valer BEL, *Dogmă și propovăduire...*, p. 113.

³³⁵ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană - 2 Exigențe...*, p. 41.

Din *pilda vameșului și a fariseului* vom încerca să desprindem într-un context actualizat vremurilor noastre învățăturile morale legate de afișarea/promovarea imaginii propriiei persoane, raportarea noastră la semenii și mai ales la modul nostru de relaționare cu Dumnezeu, prin rugăciune.

Pilda celor zece fecioare consider că trebuie prezentată în cheia responsabilității și a bunei chibzuiri a timpului dat nouă pentru mântuire.

Cea de-a treia competență specifică, 3.3 (*explicarea semnificației și a importanței sărbătorilor creștine pentru credincioși*), este necesară în virtutea respectării sărbătorilor religioase. Trebuie să recunoaștem că celebrarea sărbătorilor Bisericii (cu excepția Crăciunului și a Paștilor) s-a depreciat în lumea contemporană. Marea misiune a profesorilor de Religie este aceea de a prezenta semnificația sărbătorii nu doar din perspectiva unei rememorări a unui eveniment ce s-a petrecut în istorie, ci din punctul de vedere al importanței pe care o are el *pentru mine, acum*³³⁶. Și această explicație trebuie să treacă testul gândirii realiste a copiilor. Sărbătoarea Întâmpinării Domnului la Templu poate fi prezentată ca un „punct de întâlnire” dintre Vechiul și Noul Testament, ceea ce suscită din partea copiilor doar un interes pur teoretic. Dar ea poate fi folosită pentru a le crește atitudinea de apreciere față de vârsta înaintată – a înțelepciunii, loialității, speranței și credinței membrilor familiei înaintați în vârstă –, însoțind-o cu o discuție despre modul în care oamenii bătrâni își aduc încă partea lor de contribuție la viață³³⁷.

Odată înțeleasă semnificația fiecărei sărbători ca moment de răgaz, de întoarcere spre sine, de introspecție dar în același timp de împreună-lucrare duhovnicească, în Biserică, va fi mai ușor ulterior să facem ca timpul sărbătorii să devină parte a propriului comportament, transformând timpul din *trecere* în *trăire*, în pregustare a sfințeniei.

Competența specifică 3.4 (*prezentarea principalelor evenimente din istoria Bisericii primare*), face referire la acest nivel de studiu la lecțiile *Întemeierea Bisericii Creștine. Răspândirea creștinismului și Răspândirea creștinismului pe teritoriul țării noastre. Sfântul Apostol Andrei*. Aparent, este greu să identificăm în aceste lecții modalități de manifestare a valorilor și cunoștințelor religioase în propriile atitudini și comportamente, conform propunerii competenței generale 3. După o aprofundare a temelor mai sus amintite putem însă desprinde mai multe atitudini cu potențial actualizator: mărturisirea propriei credințe în diferite contexte ale vieții, acceptarea conlucrării cu harul divin spre mântuirea noastră și a celorlalți precum și stăruința de a duce la bun sfârșit o misiune.

Ultima competență specifică la clasa a V-a, 3.5, este următoarea: *identificarea și selectarea informației relevante pentru o temă dată, pe paginile web recomandate de*

³³⁶ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 106.

³³⁷ S. KOULOMZIN, *Biserica și copiii noștri...*, p. 106.

profesorul de Religie. La această vârstă, generația actuală de elevi este foarte avansată din punct de vedere al competențelor digitale legate de utilizarea tehnologiei, îndeosebi a resurselor web-grafice. În primul rând vreau să atrag atenția asupra responsabilității profesorului de a consulta și a recomanda elevilor anumite pagini web. Spre surprinderea mea, am descoperit o multitudine de site-uri pretins ortodoxe pe care sunt postate diferite articole care mai de care mai radicale și discriminatorii, chiar habotnice, care prezintă afirmații ale unor teologi și mari Părinți ai Bisericii scoase din context și interpretate unilateral. În momentul în care un elev „nimerește” pe o asemenea pagină web (care prezintă, spre exemplu, o apocalipsă iminentă), toată munca noastră de la catedră poate fi zdruncinată din temelii și chiar pusă la îndoială.

Acest pericol trebuie să fie ținut sub control, recomandând pe viitor evitarea opiniilor respective, chiar a site-ului respectiv. De aceea, mai ales în cazul portofoliilor sau a referatelor pe care trebuie să le conceapă elevii trebuie să fim exigenți în legătură cu formatul lucrării și mai ales cu specificarea bibliografiei și a web-grafiei utilizate.

❖ **La clasa a VI-a** avem prezente următoarele competențe specifice:

- 3.1. Analizarea mesajului moral-religios din minunile Mântuitorului;
- 3.2. Explicarea contribuției sfinților martiri și a Sfinților Împărați Constantin și Elena la dezvoltarea Bisericii Creștine;
- 3.3. Prezentarea modului de pregătire a credincioșilor pentru trăirea sărbătorilor creștine;
- 3.4. Identificarea și selectarea informației relevante pentru o temă dată pe paginile web recomandate de profesor.

Prima competență specifică, 3.1. (*analizarea mesajului moral-religios din minunile Mântuitorului*) propune înțelegerea și aplicarea învățăturilor morale care decurg din diferitele minuni împlinite de Mântuitorul Hristos, astfel:

- *Minunea din Cana Galileii* percepută ca manifestare, ca dovadă a dumnezeirii Domnului Hristos; înțelegerea rolului Maicii Domnului de mijlocitoare înaintea lui Dumnezeu; minunea ca binecuvântare a familiei.
- *Pescuirea minunată* – ca răsplată a credinței și a ascultării față de Dumnezeu; aplicată în viața tinerilor, minunea aceasta o putem prezenta ca model al reușitei cu ajutorul lui Dumnezeu: să cerem ajutorul Acestuia în orice lucrare a noastră și astfel, cu binecuvântarea lui Dumnezeu, roadele vor începe să apară.
- *Vindecarea celor zece leproși* ca model al raportului dintre facerea de bine și recunoștința cuvenită; necesitatea analizei proprii noastre vieți din perspectiva recunoștinței pe care o datorăm lui Dumnezeu, părinților, profesorilor, semenilor.

- *Femeia canaaneancă* ca pildă a împletirii unei credințe stăruitoare cu înțelepciunea răbdării în primirea criticilor, a lipsei de supărare chiar în cazul orgoliului rănit.

Competența specifică 3.2. (*explicarea contribuției sfinților martiri și a Sfinților Împărați Constantin și Elena la dezvoltarea Bisericii Creștine*) poate fi rezumată în principiu la ideea de *mărturie* prin exemplul propriei vieți și la importanța pe care pot să o aibă unele acțiuni ale noastre care se răsfrâng și asupra semenilor.

La sfârșitul clasei a VI-a elevii vor fi capabili să prezinte modul de pregătire al credincioșilor pentru trăirea sărbătorilor creștine (3.3) și să îl aplice în propria viață duhovnicească prin împăcarea cu semenii și aprofundarea cunoștințelor legate de specificul fiecărei sărbători.

❖ La **clasa a VII-a** avem prezente două competențe specifice:

- 3.1. Prezentarea structurii și a importanței Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții;
- 3.2. Explicarea rolului și a importanței participării conștiente și active a credincioșilor la rugăciunile Bisericii.

Formarea primei competențe specifice, 3.1. (*prezentarea structurii și a importanței Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții*) are ca scop final încorporarea în ansamblul personalității a următoarelor valori: *Dezvoltarea respectului față de cele sfinte, asumarea propriei identități religioase și interesul pentru aprofundarea cunoștințelor religioase în vederea permanentei deveniri spirituale*. La nivelul clasei a VII-a este suficientă prezentarea generală a structurii Sfintei Scripturi și explicarea principalelor evenimente și personaje din Vechiul Testament și Noul Testament (Figurile 9 și 10)³³⁸.

În cazul *Sfintei Tradiții* este necesară accentuarea diferențierii corecte a acestora de tradițiile populare prin prezentarea criteriilor adevăratei credințe: să fi fost crezută întotdeauna în Biserică, *pretutindeni și de către toți* (consemnată de către toți părinții și scriitorii bisericești la fel)³³⁹.

Venind ca un element de continuitate al primei competențe, cea de a doua competență specifică (3.2) este următoarea: *explicarea rolului și a importanței participării conștiente și active a credincioșilor la rugăciunile Bisericii*. În această etapă a pre-adolescenței este un moment prielnic de a familiariza elevii cu utilizarea Bibliei ca sursă de studiu, în special cu Noul Testament, provocându-i în a găsi singuri lecturile corespunzătoare slujbelor bisericești la care participă (ne referim la lectura Apostolului și a pericopelor Evanghelice în principal). Tot o formă activă de implicare poate fi

³³⁸ Camelia MUHA, Elena MOCANU, *Religie – cultul ortodox. Caiet pentru elevi, clasa a VII-a*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2011, p. 7.

³³⁹ C. MUHA, E. MOCANU, *Religie – cultul ortodox. Caiet pentru elevi, clasa a VII-a...*, p. 9.

împreună-cântarea omofonă sau corală în cadrul Sfintei Liturghii dar și a principalelor cântări de la Vecernie (*Lumină lină, Acum slobozește*).

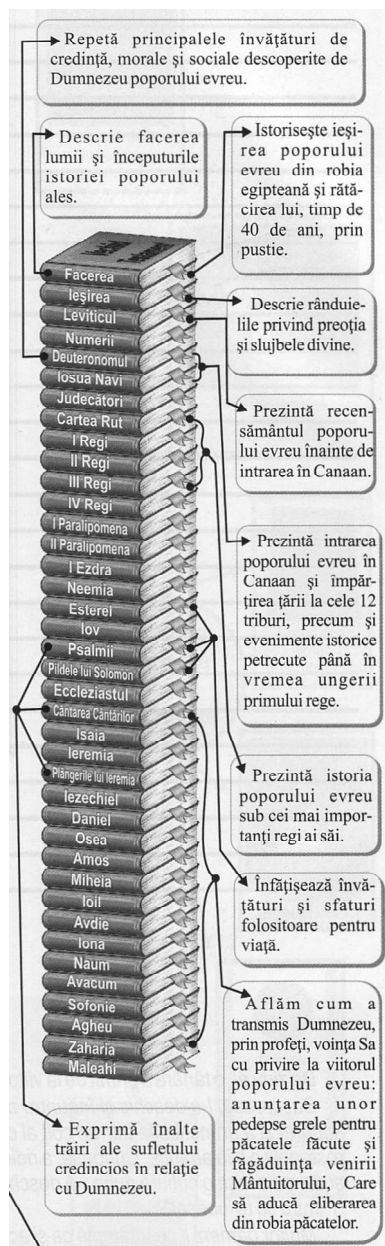

Figura 9. Prezentarea cărților Vechiului Testament

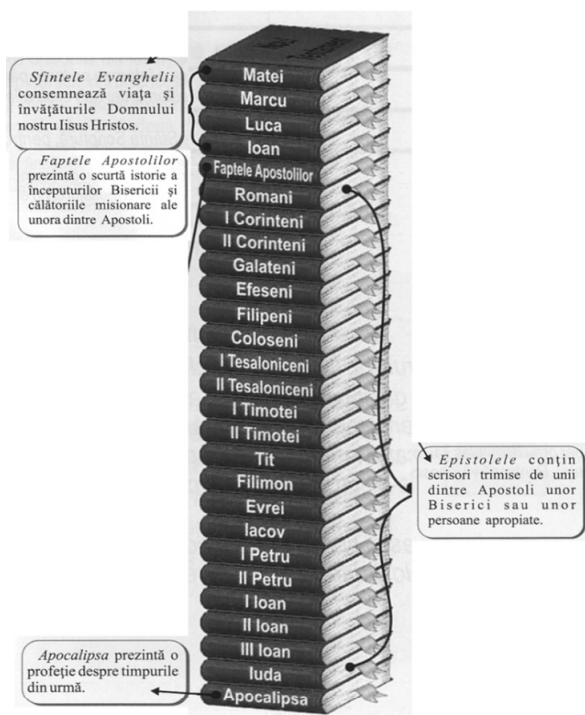

Figura 10. Prezentarea cărților Noului Testament

❖ Pentru **clasa a VIII-a**, competența generală 3 (**Manifestarea valorilor și a cunoștințelor religioase în propriile atitudini și comportamente**) are propuse trei competențe specifice:

- 3.1. Prezentarea formelor de artă religioasă existente în Biserica Ortodoxă;
- 3.2. Explicarea importanței întemeierii mitropoliilor și a Patriarhiei Române pentru păstrarea ființei și unității naționale;
- 3.3. Explicarea mesajului pildelor Mântuitorului.

Competența 3.1 (*prezentarea formelor de artă religioasă existente în Biserica Ortodoxă*), în această modalitate de exprimare are o formulare nepotrivită, raportată la competența generală care o include (Manifestarea valorilor și a cunoștințelor religioase în propriile atitudini și comportamente). Termenul de *prezentare* indică oarecum o detașare, o exteriorizare a acestor forme de artă religioasă față de persoana elevului. Cred că mai potrivit ar fi utilizarea unor termeni de activizare (*asumare, implicare, participa*), prin care elevului să îi fie indicată necesitatea înmulțirii talentului cu care este înzestrat (auz muzical, voce bună, talent la pictură, sculptură ș.a.).

Arta religioasă comportă și o dimensiune didactică întrucât „acompaniază” ideile de ordin dogmatic, facilitează transmiterea unui mesaj, contribuie la generarea și fixarea unei credințe³⁴⁰.

De asemenea, este necesară o educare valorică a esteticului din sfera religioasă astfel încât să se poată face o diferențiere clară între arta autentică și cea atinsă de kitsch (a se vedea exemplele ceasurilor de plastic cu icoane, puse pe iconostas, „icoanele” chinezești care se schimbă în funcție de unghiul din care sunt privite, cruci din plastic iluminate cu leduri, carpete cu *Cina cea de Taină* ș.a.).

O altă problemă legată de arta religioasă este reprezentată de lipsa cunoașterii propriului specific confesional. Am întâlnit un caz în care o familie de credincioși care munea în Portugalia a adus ca donație pentru biserica din sat o statueta (nu tocmai ieftină) a Maicii Domnului de la Fatima, preotul fiind pus în ingrata situație de a refuza. Totuși, pentru a nu ofensa familia, statueta a fost „redirecționată” către o biserică catolică din județ. Situații asemănătoare se întâlnesc în comunitățile în care cultul greco-catolic a avut o pondere importantă, acolo existând o opoziție puternică din partea celor mai în vârstă legată de înlocuirea icoanelor cu specific catolic (ex: Maica Domnului cu inima rănită). În același context există comunități ortodoxe care, în Postul Mare, săvârșesc în continuare *Calea crucii*, și, comparabil, credincioșii participă în număr mult mai mic la Liturgia Darurilor mai înainte sfințite.

Nu trebuie neglijată educația muzicală religioasă, aceasta necesitând o atenție sporită îndeosebi în alegerea repertoriului. Acesta a suferit în ultimii ani o influență

³⁴⁰ C. CUCOȘ, *Educația religioasă – repere teoretice și metodice...*, p. 177.

negativă, pe filieră neoprotestantă, de multe ori textele anumitor *pricesne* fiind departe de adevărul dogmatic ortodox iar liniile melodice fiind puternic influențate de folclor. Nu cred că exagerez dacă numesc acest fenomen ca fiind o „manelizare” duhovnicească.

Competența specifică 3.2 (*explicarea importanței întemeierii mitropoliilor și a Patriarhiei Române pentru păstrarea ființei și unității naționale*) are ca scop cunoașterea raporturilor și realităților istorice dintre Biserică și Stat și a importanței acestora în menținerea dreptei credințe în decursul istoriei. Chiar dacă nu are legătură cu țara noastră, recomand o incursiune istorică mai adâncă, până la acea „simfonie bizantină” a relațiilor dintre Biserică și Stat dar și prezentarea destrămării acestora, cum ar fi în cazul Statului Francez. Ca idee principală referitoare la acest raport trebuie reținut faptul că Biserica este locul unde veșnicia încorporează timpul acestui veac, rolul ei fiind acela de a sfinți istoria, de a-și continua misiunea eshatologică a răscumpărării omului pentru veșnicie.

Competenței specifice 3.3 (*explicarea mesajului pildelor Mântuitorului*) îi aduc aceleași remarci ca și în cazul competenței 3.1, *explicarea pildelor* având prea puțină legătură cu *manifestarea* în propria viață a învățăturilor desprinse din ele.

5.4.2.4. Competența generală 4 – Cooperarea cu ceilalți în rezolvarea unor probleme teoretice și practice în cadrul diferitelor grupuri

Tabelul 19. Competența generală 4 – „Cooperarea cu ceilalți în rezolvarea unor probleme teoretice și practice în cadrul diferitelor grupuri”, cu competențele ei specifice, clasele V–VIII

	Clasa a V-a	Clasa a VI-a	Clasa a VII-a	Clasa a VIII-a
Competențe specifice	4.1. Integrarea în comportamentul cotidian al învățăturilor morale cuprinse în pildele Mântuitorului	4.2. Identificarea mesajului unor texte din Sfânta Scriptură	4.1. Explicarea modului de aplicare în viața personală a învățăturilor cuprinse în Fericiri	4.1. Argumentarea importanței conlucrării omului cu Dumnezeu în vederea mântuirii
	4.2. Aplicarea învățăturilor creștine cu privire la relațiile dintre semeni și cu natura înconjurătoare	4.3. Explicarea importanței modelelor spirituale din Istoria Bisericii în formarea caracterului moral-religios	4.2. Argumentarea importanței participării active la viața comunității	4.2. Exprimarea atitudinilor moral-creștine în diferite împrejurări ale vieții
	4.3. Respectarea tradițiilor creștine referitoare la participarea credincioșilor la sfintele sărbători			

Din perspectiva psihologiei sociale, *cooperarea* este definită ca formă a interacțiunii psihosociale mutuale constând în asocierea și coordonarea inițiativelor, cunoștințelor și eforturilor a două sau mai multe persoane în vederea atingerii unui obiectiv comun, care, individual, ar fi mai greu sau nu ar fi atins deloc³⁴¹.

Coroborată această definiție cu cea a *mântuirii*, în perspectivă ortodoxă, vom observa indisolubila legătură dintre conceptele de cooperare–comuniune–mântuire. Atât mântuirea cât și comuniunea presupun un raport între cel puțin două persoane. Mântuirea ca jertfă a Fiului lui Dumnezeu nu are numai sensul de eliberare, de salvare a omului de sub povara păcatului; mântuirea are și sensul de refacere a legăturii de comuniune a omului credincios cu Dumnezeu, de unire a lui cu Dumnezeu, de îndumnezeire a sa. Numai prin aceasta omul credincios se mântuiește. Comuniunea cu Dumnezeu nu poate ignora însă *nevoia realizării comuniunii între credincioși*³⁴². Între membrii Bisericii există o strânsă interdependență, fiecare având darul și rolul său, care folosește celorlalți. Fiecare om din Biserică comunică cu cel de lângă el și toți comunică cu capul Bisericii, Hristos, prin sfintele slujbe, în principal prin Sfânta Liturghie. Astfel:

❖ La **clasa a V-a**, avem trei competențe specifice:

- 4.1. Integrarea în comportamentul cotidian al învățăturilor morale cuprinse în pildele Mântuitorului;
- 4.2. Aplicarea învățăturilor creștine cu privire la relațiile dintre semeni și cu natura înconjurătoare;
- 4.3. Respectarea tradițiilor creștine referitoare la participarea credincioșilor la sfintele sărbători.

Prima competență specifică (4.1) este *integrarea în comportamentul cotidian a învățăturilor morale cuprinse în pildele Mântuitorului*. La acest nivel de studiu, unitatea de învățare II, *Mântuitorul Hristos – Învățătorul desăvârșit*, include patru pilde: *Pilda Samarineanului milostiv*, *Pilda bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr*, *Pilda vameșului și a fariseului* și *Pilda celor zece fecioare*. Toate acestea au ca idee centrală *nevoia comuniunii*, a ajutorării între semeni, atât din perspectiva pozitivă, cât și din cea negativă, a excluderii.

A doua competență specifică (4.2), asemănătoare cu cea dintâi este *aplicarea învățăturilor creștine cu privire la relațiile dintre semeni și cu natura înconjurătoare*. Accentul trebuie pus pe trecerea de la receptarea teoretică a învățăturilor morale din pilde la aplicarea lor în propria viață, în raporturile cu semenii. Tot aici putem

³⁴¹ Ana BOGDAN-TUCICOV et alii, *Dicționar de psihologie socială...*, p. 68.

³⁴² Emanuel BANU, *Mântuire și comuniune*, <http://www.crestinortodox.ro/dogmatica/dogma/mantuire-comuniune-68946.html>, 12.05.2014.

vorbi despre punerea în practică a așa-numitei „eco-teologii”, explicând elevilor raportul care trebuie să existe între om și natură, acela de iconomie: omul trebuie să stăpânească (Facerea 1, 28) și să *administreze* darurile naturii, cu discernământ.

Respectarea tradițiilor creștine referitoare la participarea credincioșilor la sfintele sărbători) este cea de a treia competență specifică (4.3) prevăzută în programa școlară pentru clasa a V-a, în cadrul competenței generale 4, **cooperarea cu ceilalți în rezolvarea unor probleme teoretice și practice în cadrul diferitelor grupuri**. Comuniunea noastră cu semenii și cu Dumnezeu se realizează neîncetat, însă intensitatea acestei comuniuni este una aparte în timpul participării noastre la actele liturgice, îndeosebi în duminici și sărbători, cu condiția *participării*, nu doar a unei asistări. Vasile Băncilă vorbește despre sărbătoare ca fiind „existența unificată și transfigurată [...], sentimentul luminos al împărtășirii tuturor din același sens”³⁴³. În clasa a V-a, cele trei lecții din unitatea de învățare III, *Sfințirea timpului*, sunt următoarele: *Despre sărbători – împărțirea și importanța lor*; *Duminica – sărbătoare săptămânală a creștinilor și Sărbătorile împărătești*. Trecând peste taxonomia sărbătorilor (necesară de altfel) trebuie să insistăm că sărbătoarea nu reprezintă doar un moment de relaxare ci trebuie să devină un timp al lucrării duhovnicești, timp îndreptat spre înălțarea noastră spirituală. De asemenea, copiii trebuie să înțeleagă că „mersul la biserică” nu este doar un act săvârșit „pentru că așa se cade” ci este o modalitate de manifestare a comuniunii în rugăciune.

❖ La **clasa a VI-a** sunt 2 competențe specifice:

- 4.2. Identificarea mesajului unor texte din Sfânta Scriptură;
- 4.3. Explicarea importanței modelelor spirituale din Istoria Bisericii în formarea caracterului moral-religios.

Prima competență specifică, 4.2³⁴⁴ (sic!) (*identificarea mesajului unor texte din Sfânta Scriptură*) poate fi formată prin aplicarea unor metode didactice activ-participative în grup în cadrul lecțiilor, metode care să activeze structurile cognitive și operatorii ale elevilor. De exemplu, elevii pot fi împărțiți în grupe de câte patru, fiecare grupă având de analizat un fragment din textul scripturistic legat de lecție. După identificarea mesajului din text de către fiecare grupă, un lider desemnat de colegi va sintetiza mesajele rezultate și, în colaborare cu colegii, va trasa o concluzie generală.

³⁴³ Vasile BĂNCILĂ, *Duhul sărbătorii*, Ed. Anastasia, București, 1997, p. 58.

³⁴⁴ Numerotarea competențelor specifice în programa oficială este greșită (probabil dintr-o eroare de redactare), pornind de la 4.2 în loc de 4.1. Voi păstra, totuși, numerotarea din programă, conform site-ului Patriarhiei Române, http://patriarhia.ro/images/pdf/Invatamant_pdf/Programa_V-VIII_aprobata_prin_Om_5097_09.09.2009.pdf, 13.05.2014.

Competența specifică 4.3 (*explicarea importanței modelelor spirituale din Istoria Bisericii în formarea caracterului moral-religios*) se pretează pe metoda dezbaterii de grup, în cadrul clasei, lecțiile la care face referire prezenta competență fiind *Martiriul primilor creștini, Martiri creștini în Dacia în sec. III–IV și Sfinții Împărați Constantin și mama sa Elena*, din unitatea de învățare IV, *Biserica în primele veacuri creștine*. Deși în esență lecțiile se înscriu în sfera istoriei Bisericii, putem face o trecere lină spre asumarea unui mod de percepere a credinței pe baza exemplelor sfinților martiri. Tema esențială pe care o putem dezbate în cadrul primelor două lecții ar fi atitudinea martirilor în fața morții, putând face o comparație între dreptii Vechiului Testament și modelele hristocentrice ale martirilor. În timp ce teama de moarte e întâlnită chiar și la personalitățile marcante ale spiritualității vetero-testamentare, precum Avraam, Iacov, Moise, profetul Ilie și Iov, martirii au stat fără teamă în fața morții, fapt ce indică, potrivit Sf. Ioan Hrisostom, depășirea în Hristos a firii umane³⁴⁵.

❖ Pentru **clasa a VII-a** avem două competențe specifice:

- 4.1. Explicarea modului de aplicare în viața personală a învățăturilor cuprinse în *Fericiri*;
- 4.2. Argumentarea importanței participării active la viața comunității.

Prima competență, 4.1, face referire la lecția *Legea cea nouă – Fericirile*, din unitatea de învățare IV, *Trăirea învățăturilor creștine*. Învățăturile ce se desprind din *Fericirile* rostite în Predica de pe munte reprezintă adevărate căi spre starea de deplină mulțumire sufletească. Smerenia, pocăința, blândețea, dreptatea, milostenia, curăția inimii, pacea, stăruința în dreptate și sfințenie chiar în momente de prigonire, în numele lui Hristos reprezintă o adevărată scară a desăvârșirii. Explicându-le elevilor că Dumnezeu vrea ca toți să fim fericiți, îndemnul nostru trebuie să fie acela de a încerca să căutăm fericirea înăuntrul nostru prin cercetarea inimii și prin analiza stării duhovnicești în care ne găsim. Dacă conștiința ne mustră pentru călcarea poruncilor lui Dumnezeu, ne învinuiește pentru nedreptăți, minciuni ori neglijarea îndatoririlor față de aproapele, să apelăm la pocăință și astfel să primim din nou acea îndrăzneală către Dumnezeu.

A doua competență, 4.2 (*argumentarea importanței participării active la viața comunității*) se bazează pe lecțiile *Iubirea prin fapte: ajutorarea celor aflați în suferință și Sfinții Trei Ierarhi, modele ale iubirii față de semenii* din unitatea de învățare V, *Spiritualitate și viață creștină*.

În cazul primei lecții trebuie să explicăm că noțiunea de *comunitate* nu se referă la o sferă restrânsă (clasă, școală, vecini, prieteni) ci trebuie să tindă ca o spirală

³⁴⁵ Hristos ARABATZIS, Panagiotis Ar. YFANTIS, „Soteriologia aplicată în Panegiricele patristice. Cazul Sf. Ioan Gură de Aur”, *Revista Teologică*, nr. 4/2007, p. 109.

spre toți semenii. De asemenea, *suferința* nu trebuie privită doar în aspectul suferinței fizice, a bolii trupesti (îndeosebi la bătrânețe) ci și în acela al suferinței sufletești. De exemplu, rănilor emoționale ale unor copii dintr-o casă de tip familial pot fi pansate și vindecate prin includerea lor cât mai naturală în comunitatea locală, de obicei ei fiind colegi de școală cu copii proveniți din familii „normale”. Simplele vizite (individuale sau în grup) la o asemenea casă de tip familial creează premise ale unei comuniuni active.

Participarea activă la viața comunității poate fi reliefată prin exemplele prezentate de lecția *Sfinții Trei Ierarhi, modele ale iubirii față de semenii*. În cazul Sfântului Vasile cel Mare trebuie arătat că activitatea sa de teolog s-a prelungit în plan social, concretizând porunca iubirii aproapelui la nivel de colectivitate prin întemeierea (pe cheltuiala sa) de azile, orfeline, spitale, cantine pentru săraci și școli. Deși cunoscuți mai mult datorită scrierilor lor teologice de o profunzime aparte, atât Sfântul Grigorie Teologul cât și Sfântul Ioan Gură de Aur au avut o grijă deosebită față de săraci.

❖ În **clasa a VIII-a**, cea de a patra competență generală include două competențe specifice:

- 4.1. Argumentarea importanței conlucrării omului cu Dumnezeu în vederea mântuirii;
- 4.2. Exprimarea atitudinilor moral-creștine în diferite împrejurări ale vieții.

Lecția dedicată primei competențe specifice (4.1) este *Comuniunea oamenilor cu Dumnezeu în Biserică*, din unitatea de învățare I, *Credința creștină*. Când vorbim despre mântuire, invariabil ajungem la Persoana Mântuitorului, mântuirea reprezentând scopul și rezultatul operei lui Hristos cu referire la om. Mântuirea reprezintă o înveșnicire a relației noastre personale cu Dumnezeu, relație prin care ni se comunică și primim *în mod liber* darurile și puterile vieții veșnice³⁴⁶.

Creștinii trebuie să fie în Biserică într-o comuniune vie și permanentă cu Hristos întocmai cum sunt mlădițele viei cu vița însăși, precum spune Mântuitorul: „Eu sunt vița, voi mlădițele” (Ioan 15, 5). În această relație omul nu poate să fie pasiv deoarece s-ar asemana mlădițelor uscate, pierzând comuniunea vitală cu viața lui Hristos³⁴⁷.

Elevele de clasa a VIII-a însă trebuie să le explicăm în mod simplificat aceste realități accentuând gratuitatea harului lui Dumnezeu dar și faptul că harul se sălăsluiește în sufletele care sunt pregătite pentru primirea sa.

³⁴⁶ Pr. D. STĂNILAOE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. II...*, p. 112.

³⁴⁷ Pr. V. BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană - 2 Exigențe...*, p. 166.

Cea de a doua competență specifică, 4.2 (*exprimarea atitudinilor moral-creștine în diferite împrejurări ale vieții*) este legată de primele patru unități de învățare (*Credința creștină; Trăirea învățăturii creștine; Exprimarea învățăturii creștine; Sfânta Scriptură – izvor de înțelepciune și iubire*). Rezumând titlurile acestor unități de învățare putem spune că viața creștină se întemeiază pe credință, se trăiește în nădejde și se manifestă în iubire. Revenind la acel *ciclu al credinței*, putem afirma că această competență specifică este circumscrisă celei de a treia etape a acestui ciclu, *desăvârșirea comuniunii dragostei (practicarea credinței sau fidelitatea față de aproapele sau de lume)*.

5.4.2.5. Competența generală 5 – Aplicarea învățăturii de credință în viața personală și a comunității

Competența generală 5 vine oarecum într-o perfectă continuitate de idei cu competența specifică 4.2, ideea principală fiind aceea de *aplicare*, de punere în practică a învățăturii. În această etapă elevii trebuie îndemnați să contextualizeze și să își manifeste credința în viața personală și în cea socială.

Tabelul următor prezintă competențele specifice acestei competențe generale, pe nivele de studii:

Tabelul 20. Competența generală 5 – „Aplicarea învățăturii de credință în viața personală și a comunității”, cu competențele ei specifice, clasele V–VIII

	Clasa a V-a	Clasa a VI-a	Clasa a VII-a	Clasa a VIII-a
Competențe specifice	5.1. Aplicarea modelului de comportament al Samarineanului milostiv în relațiile cu persoanele de alte credințe și convingeri	5.1. Manifestarea atitudinii de respect față de persoanele discriminate din diferite motive	5.1. Participarea activă la acțiuni civice alături de persoane care au alte credințe sau convingeri religioase	5.1. Aplicarea învățăturii creștine referitoare la iubirea de aproapele în relațiile cu persoane aparținând altor culturi, credințe sau convingeri
	5.2. Manifestarea respectului față de toți semenii, atât în comunicarea directă, cât și în spațiul virtual			

❖ La **clasa a V-a** avem prezente două competențe specifice:

- 5.1. Aplicarea modelului de comportament al Samarineanului milostiv în relațiile cu persoanele de alte credințe și convingeri;
- 5.2. Manifestarea respectului față de toți semenii, atât în comunicarea directă, cât și în spațiul virtual.

În cazul competențe specifice 5.1 (*aplicarea modelului de comportament al Samarineanului milostiv în relațiile cu persoanele de alte credințe și convingeri*), elevii trebuie să înțeleagă profunzimea și sublimitatea actului misionar la care suntem chemați fiecare dintre noi. Faptul că cel de altă confesiune are o altă „credință și convingere” nu trebuie să ne împiedice să ne apropiem de el, să îl excludem, să îl izolăm. *Eu* trebuie să mă duc înspre aproapele, nu trebuie să aștept să vină el la mine; trebuie să fiu deschis, întreaga mea făptură să fie orientată în afara ego-ului meu, a egocentrismului meu. Prin modelul „Samarineanului” Hristos, asumat în viața noastră, putem deveni „lumină a lumii”. În lumină privim lumea, în iubire o îmbrățișăm.

De aici trec la cea de a doua competență specifică, 5.2 (*manifestarea respectului față de toți semenii, atât în comunicarea directă, cât și în spațiul virtual*). Dacă în cazul comunicării directe lipsa de respect e oarecum cenzurată de simpla prezență față în față a celuilalt, în cazul comunicării virtuale avem o problemă: din spatele monitorului și a tastaturii, sub „protecția” anonimatului descoperim mii de cazuri de jigniri, ofense, atacuri la adresa unor persoane sau instituții (amintesc aici îndeosebi atacurile asupra Bisericii). O simplă privire aruncată peste comentariile articolelor din ziarele online lăsate de cititori ne arată gravitatea proastei înțelegeri a libertății de exprimare. Ca exemplu, un articol online într-o publicație județeană ce se referă la conflictul dintre un preot și enoriași are nu mai puțin de 292 de comentarii care în proporție de peste 90% sunt rău-intenționate și jignitoare. După cum am mai precizat în lucrare trebuie să fim foarte atenți și la site-urile care promovează un mesaj ultra-ortodox, habotnic, care nu reprezintă poziția oficială a Bisericii Ortodoxe în anumite chestiuni legate de învățătura de credință. Moderatorii și administratorii acestor pagini web nu postează articolele respective sub auspiciul unei binecuvântări date de ierarhii Bisericii, permițând astfel uneori propagarea unor idei pseudo-creștine (departe de adevărata Ortodoxie), alteleori promovând în mod extrem un conflict interconfesional.

❖ La **clasa a VI-a** avem prezentă o singură competență specifică:

- 5.1. manifestarea atitudinii de respect față de persoanele discriminate din diferite motive.

Formularea acestei competențe este foarte generală, neputând fi legată în mod special de lecțiile predate în clasa a VI-a, exceptând lecțiile în care persecuțiile împotriva creștinilor pot fi prezentate ca mod de discriminare pe criterii religioase. Din nefericire, în România încă avem de rezolvat problema discriminării pe bază etnică și, în multe cazuri, și pe criteriul confesiunii.

❖ Pentru **clasa a VII-a**, singura competență specifică este:

- 5.1. participarea activă la acțiuni civice alături de persoane care au alte credințe sau convingeri religioase.

Propun doar ca o nuanță înlocuirea termenului „alături” cu „împreună”. Participarea tuturor elevilor la acțiuni civice, indiferent de confesiune se poate realiza și sub umbrela mai modernă a voluntariatului, în parteneriat cu diferite organizații non-guvernamentale din țară sau din străinătate. Pot da aici exemplul excelenței colaborări pe plan filantropic și social dintre Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului și reprezentanții Bisericii Evanghelice din Baden-Württemberg – Germania.

❖ Pentru **clasa a VIII-a**, de asemenea avem doar o competență specifică:

- 5.1. aplicarea învățăturii creștine referitoare la iubirea de aproapele în relațiile cu persoane aparținând altor culturi, credințe sau convingeri

Această competență este realizabilă, exemplul următor fiind elocvent. Pe plan local, la Satu Mare, pe linie educațională, pentru o scurtă perioadă de timp am coordonat o acțiune prin care elevii de liceu de la Colegiul Național „Mihai Eminescu” mergeau săptămânal în comunitatea rromă din localitatea Mădăras pentru a-i ajuta pe copiii de acolo să își facă temele. Activitatea aceasta era în parteneriat cu Asociația „Frères Europa”, partenerul român al Asociației catolice Frères Paris, din Franța. Nu cred că mai trebuie menționat faptul că voluntarii erau de diferite confesiuni iar beneficiarii, de asemenea. Prin asemenea acțiuni se poate trece peste orice barieră confesională sau etnică, apropierea dintre copii fiind una cât se poate de reală.

5.5. Direcții orientative de praxis misionar-educational: adolescența (13–17 ani)

5.5.1. Premise

Adolescența, din punct de vedere al **dezvoltării psihice** poate fi caracterizată sintetic prin trei chestiuni definitorii: *adaptarea la mediu* (integrarea treptată în valorile vieții), *depășire* (dezvoltarea conștiinței de sine urmată de o căutare permanentă prin autoreflexare, autoevaluare și raportare la ceilalți) și *definire și afirmare a propriei personalități*.

Privită din perspectiva **dezvoltării intelectuale**, adolescența este perioada în care capacitățile perceptive și cele de reprezentare ating apogeul, acestea având un caracter complex și voluntar caracterizat prin perseverență.

Atenția voluntară, involuntară și post-voluntară devin mai eficiente, adolescenții devenind capabili să își controleze atenția, conștientizând și corectând anumite deficiențe.

Memoria suferă o schimbare calitativă reușind să opereze cu scheme logice, reprezentări și noțiuni din ce în ce mai complexe.

Gândirea se dezvoltă în formele sale raționale abstracte putând să determine logic relațiile dintre fenomene atât deductiv cât și inductiv, conform lui Piaget; intrarea

în adolescență presupune desăvârșirea stadiului operațiilor formale. Adolescentul dezvoltă acum numeroase alte instrumente de activitate intelectuală, cum ar fi: capacitatea de argumentare, contra-argumentare, de demonstrare și elaborare de ipoteze³⁴⁸.

Limbaajul se perfecționează, vocabularul activ crescând și perfecționându-se. De asemenea crește debitul verbal, fluența și flexibilitatea, vorbirea devenind plastică și nuanțată.

Dezvoltarea socială este evidentă prin dezvoltarea capacității de comunicare, mai ales în cadrul grupului, în detrimentul comunicării din cadrul familiei. Pentru tinerii normali, adolescența este un moment al socializării intense.

Adolescența reprezintă o perioadă delicată, dacă nu chiar dificilă, în privința educației religioase. În perioada adolescenței are loc o schimbare radicală față de copilărie. Apar tot acum unele forme de interiorizare, de raționalizare. Acum tânărul își pune întrebări legate de rostul vieții, de menirea lui; apar întrebările legate de existență, de existența lui Dumnezeu, de nemurire; în același timp tânărul ia hotărâri esențiale pentru viață. Tot în perioada adolescenței tânărul își formează o responsabilitate socială. Dar societatea poate să-l dezamăgească, ceea a atrage după sine apatie, stări de angoasă, disconfortul psihic.

Perioada adolescenței este o perioadă hotărâtoare în centrarea persoanei spre credința religioasă. Maurice Debesse observă că „acum e momentul când de obicei se pierde, se câștigă sau se capătă credința. Dumnezeu, încetând de a mai fi o reflecție a imaginii părintești, întruhidează atunci valoarea supremă în care se contopesc toate celelalte”³⁴⁹.

În perioada adolescenței (anii de liceu) tinerii trec prin unele crize spirituale și existențiale care pot avea repercusiuni grave atât asupra persoanei cât și a societății. Educația are o nevoie imperioasă de credință ca de un element de bază al oricărei acțiuni didactice.

5.5.2. Analiza curriculumului pentru învățământul liceal din punct de vedere al educației religioase

După anul 1990, ora de Religie a avut diferite stataturi în cadrul planului cadru de învățământ (Tabelul 21).

În anul 2008 se afla în dezbatere publică un Proiect al Legii Învățământului Preuniversitar care la articolul 10 (1) prevedea că „**Planurile cadru ale învățământului primar și gimnazial includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun**”, Religia urmând astfel a fi exclusă ca disciplină a trunchiului

³⁴⁸ Grațiana SION, *Psihologia vârstelor*, Ed. Fundației România de mâine, București, 42007, p. 196.

³⁴⁹ M. DEBESSE, *Etapele educației...*, p. 107.

comun din învățământul liceal. În urma campaniei „Nu vrem liceu fără Dumnezeu” inițiată de Patriarhia Română au fost strânse 140.000 de adeziuni la nivel național pentru păstrarea orei de Religie în planurile-cadru ale învățământului liceal, ca parte a trunchiului comun. Acestea au fost înaintate Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului, precum și comisiilor de învățământ ale celor două Camere ale Parlamentului, care au dezbătut proiectele de lege privind educația. În urma dezbaterilor, Religia a rămas ca parte integrantă a planului cadru pentru învățământul liceal, în trunchiului comun.

Tabelul 21. Statutul disciplinei Religie în învățământul românesc în perioada 1990–2014

Perioada	Statutul orei de Religie
1990–1993	„Educație moral-religioasă”, în funcție de posibilități
1993–1995	„Religie” – cu notarea elevilor în catalog
1995–1997	Legea Învățământului (84/1995, art. 9) prevede Religia: <ul style="list-style-type: none"> • Obligatorie – în învățământul primar • Opțională – în învățământul gimnazial • Facultativă – în învățământul liceal și profesional
1997–2001	Prin Ordonanța de Urgență a Guvernului cu nr. 36/1997, art. 9 din Legea Învățământului (84/1995) se modifică, iar Religia are statut obligatoriu în planurile învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional.
2001–2009	Prin Ordinul Ministrului 3670/17.04.2001, art. 5, „la solicitarea scrisă a părinților sau a tutorei legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de Religie. În această ultimă situație elevul își va alege în locul disciplinei Religie o disciplină opțională”.
2009–2011	Prin Legea Educației Naționale, Art. 18 (2), La solicitarea scrisă a elevului major, respectiv a părinților sau a tutorei legal instituit, pentru elevul minor, elevul poate să nu frecventeze orele de Religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără disciplina Religie.
2011–2014	Legea în vigoare în momentul redactării prezentei teze este Legea 1/2011, care în art. 18, prevede același statut: „La solicitarea scrisă a elevului major, respectiv a părinților sau a tutorei legal instituit, pentru elevul minor, elevul poate să nu frecventeze orele de Religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără disciplina Religie.”

Doi ani mai târziu, într-o formă inițială a Proiectului Legii Educației Naționale, transmisă de Guvernul României către Parlamentul României, în data de 14 aprilie 2010, articolul 17 mai prevedea un alineat (3) care specifica: **„La cerere, în locul orei de Religie, elevii pot urma cursuri de istoria religiilor, istoria culturii și artelor sau alte cursuri utile în formarea comportamentului etic, social sau**

comunitar”. La cererea Patriarhiei Române, acest alineat a fost retras din respectiva lege pe baza unor argumente pertinente.

Într-un interviu acordat ziarului *Lumina*, prof. univ. dr. Radu Carp specifică următoarele:

„[...] a introduce o materie cum ar fi Istoria Religiilor în curricula școlară este utopică, din mai multe puncte de vedere. În primul rând, nu există cadre didactice specializate pentru a preda o asemenea disciplină. Nu există în țară o catedră sau vreo specializare cu această denumire la nivelul universităților. În al doilea rând, majoritatea țărilor europene nu includ istoria religiilor în curricula școlară. Există o excepție, care nu poate fi în niciun caz un model de luat în seamă în România. În Estonia se predă în școli istoria religiilor, dar este obligatoriu ca profesorii care predau această disciplină să aibă o dublă specializare, în teologie și în pedagogie. Măsura a fost luată din rațiuni practice: Estonia are doar 1.300.000 de locuitori din care numai 23% se declară oficial membri ai unui cult creștin (11% luterani, 10% ortodocși, 2% alte Biserici) și nu există suficient personal de cult pentru a asigura predarea Religiei pe baze confesionale”³⁵⁰.

Așadar, deși au existat mai multe încercări de scoatere a orei de Religie din învățământul liceal, în momentul de față educația religioasă predată în învățământul de stat românesc se adresează și categoriei tinerilor aflați în perioada adolescenței.

În cele ce urmează vom analiza corelarea conținuturilor, competențelor generale și specifice prevăzute de programa școlară³⁵¹ cu capacitățile de receptare specifice vârstei adolescenței.

5.5.2.1. Competența Generală 1 – Definirea specificului propriei credințe, în raport cu alte credințe și convingeri

Tabelul 22. Competența generală 1 – „Definirea specificului propriei credințe, în raport cu alte credințe și convingeri”, cu competențele ei specifice, clasele IX–XII

Competențe specifice	Clasa a IX-a	Clasa a X-a	Clasa a XI-a	Clasa a XII-a
	1.1. Argumentarea importanței sfințeniei și a respectului creștinilor față de cele sfinte 1.2. Explicarea importanței	1.1. Argumentarea importanței respectului datorat de creștini celor sfinte 1.2. Identificarea și prezentarea elementelor definitorii ale artei creștin-ortodoxe	1.1. Sintetizarea principalelor învățături de credință ortodoxă despre Sfânta Treime și lucrările Sale în lume 1.2. Analiza comparativă a marilor religii	1.1. Sintetizarea principalelor învățături de credință ortodoxă despre înviere și viața veșnică 1.2. Prezentarea elementelor

³⁵⁰ Raluca BRODNER, „Fără Religie, școala ar transmite doar valori relative”, în *Ziarul Lumina*, 27.05.2010, <http://ziarulumina.ro/ora-de-religie/fara-religie-scoala-ar-transmite-doar-valori-relative>, 15.05.2014.

³⁵¹ *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasele IX–XII*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5230/01.09.2008, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008.

împlinirii datoriilor morale și materiale pentru viața și progresul spiritual al creștinului	<p>în contextul integrării acesteia în arta laică românească și în arta creștină universală</p> <p>1.3. Explicarea argumentată a contribuției mitropoliților români la dezvoltarea culturii naționale și europene</p> <p>1.4. Identificarea diferențelor dintre spiritualitatea creștină și alte religii, concepții și practici religioase existente în lumea contemporană</p>	<p>ale lumii, pornind de la un set de criterii (caracteristici definitorii, arie de răspândire, doctrină, adepți, importanță în istoria omenirii etc.)</p> <p>1.3. Prezentarea semnificației și rolului iconografiei în cult</p>	<p>definitorii ale confesiunilor creștine din țara noastră</p> <p>1.3. Prezentarea poziției și învățaturii Bisericii Ortodoxe referitoare la anumite probleme actuale</p>
--	--	--	---

❖ La **clasa a IX-a** avem două competențe specifice:

- 1.1. Argumentarea importanței sfințeniei și a respectului creștinilor față de cele sfinte;
- 1.2. Explicarea importanței împlinirii datoriilor morale și materiale pentru viața și progresul spiritual al creștinului.

Tabelul 23. Conținuturile din programa școlară de Religie, clasa a IX-a

Unitatea de conținuturi I: Învățătura de credință	Unitatea de conținuturi II: Trăirea învățaturii creștine	Unitatea de conținuturi III: Exprimarea învățaturii creștine	Unitatea de conținuturi IV: Spiritualitate și viață creștină	Unitatea de conținuturi V: Religiile lumii	Unitatea de conținuturi VI: Ortodoxie și cultură națională	Unitatea de conținuturi VII: Creștinismul și provocările lumii contemporane
1. Relația omului cu Dumnezeu: - Adorarea lui Dumnezeu; - Preacinstirea Maicii Domnului; - Cinstirea sfinților	1. Responsabilitatea creștină: - Datorii față de Dumnezeu; - Datorii față de sine; - Datorii față de aproapele	1. Pregătirea credinciosului pentru participarea la sfintele slujbe	1. Chemarea omului spre asemănarea cu Dumnezeu 2. Eu și duhovnicul meu 3. Bucurie și responsabilitate în relațiile dintre tineri 4. Monahismul – formă a spiritualității creștine	1. Religii în antichitate: în Mesopotamia și în Egipt 2. Religii în antichitate: în Grecia și la Roma	1. Viața religioasă oglindită în creații populare, în datini și în obiceiuri. 2. Contribuția Bisericii Ortodoxe la apariția și dezvoltarea învățământului românesc (Veniamin Costachi, Andrei Șaguna).	1. Muzica în viața tinerilor 2. Pericolul drogurilor 3. Tineretul și mass-media 4. Tinerii și viața intimă

Conținuturile pe care programa școlară le prevede sunt grupate în șapte unități (Tabelul 23).

Competența specifică 1.1 (*argumentarea importanței sfințeniei și a respectului creștinilor față de cele sfinte*) poate fi dobândită îndeosebi prin aprofundarea primei unități de conținuturi, *Învățătura de credință*. Ordinea lecțiilor este oarecum naturală, pornind cu *Adorarea lui Dumnezeu* ca formă supremă de cinstire, continuând cu *Preacinstirea Maicii Domnului* (iperdulia) și terminând cu *Cinstirea sfinților* (dulia). Pe parcursul celor trei lecții trebuie să căutăm să fixăm cât mai clar ideea de comunicare personală cu Dumnezeu prin rugăciune, cu referire la Maica Domnului și la sfinți, ca mijlocitori ai noștri înaintea lui Dumnezeu. Tot acum putem aduce în sfera personală ideea de mântuire, scopul creștinilor fiind sfințenia, unirea cu Dumnezeu, încorporarea în Împărăția Cerurilor. Pentru aceasta este necesară accentuarea ideii că sfinții au fost persoane reale, istorice, la fel ca noi, și nu „personaje” fictive, asemenea celor din povești.

Este recomandată prezentarea sfințeniei și din perspectiva interconfesională, cu accent pe doctrina mariologiei catolice și cu precizările legate de teologia reformată care susține că nici Fecioarei Maria, precum nici sfinților nu li se cuvine vreun cult.

Competența specifică 1.2 este *explicarea importanței împlinirii datoriilor morale și materiale pentru viața și progresul spiritual al creștinului*. Acestei competențe îi corespunde a doua unitate de conținuturi, *Trăirea învățăturii creștine*, cu lecțiile legate de responsabilitatea creștină: *Datoriile față de Dumnezeu*, *Datoriile față de sine* și *Datoriile față de aproapele*.

Datoriile față de Dumnezeu pot fi puse în strânsă legătură cu lecțiile anterioare legate de cinstirea lui Dumnezeu. Datoriile față de sine³⁵², referitoare la întreaga persoană a creștinului pot fi rezumate în: *cunoașterea de sine* (să vedem ce suntem în stare să facem, ce lipsuri avem și cum le putem îndrepta), *iubirea de sine* (virtutea prin care, cu ajutorul harului divin ne străduim să ne dezvoltăm însușirile cu care am fost înzestrați; ne iubim pe noi pentru a putea iubi pe Dumnezeu și pe aproapele) și *cinstirea de sine* (prin prețuirea propriei persoane ca faptură creată după chipul lui Dumnezeu; această cinstire o arătăm prin săvârșirea de fapte bune, păstrarea demnității, a cinstei și a bunului nume).

În creștinismul ortodox, mântuirea se leagă de trei elemente indispensabile: har, credință și fapte bune. Harul îl primim gratuit de la Dumnezeu, credința o lucrăm după puterile proprii iar faptele bune ne scot din egoism îndreptându-ne spre semenii. În clasa a IX-a, tinerilor le este deja destul de ușor să înțeleagă necesitatea ajutorării materiale a celor aflați în situații sociale delicate. De aceea, partea pe care ar trebui

³⁵² Arhid. Ioan ZĂGREAN, *Morala creștină – manual pentru seminariile teologice*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, ⁵2006, p. 214.

insistat în cadrul orelor este aceea a *datoriilor morale față propria persoană* (cultivarea intelectului, a simțirii, a voinței, a smereniei) și mai ales *față de semenii* (iubirea, dreptatea, respectarea onoarei aproapelui, încrederea și recunoștința, fapte ale milei trupești și ale milei sufletești).

❖ La **clasa a X-a** sunt patru competențe specifice:

- 1.1. Argumentarea importanței respectului datorat de creștini celor sfinte;
- 1.2. Identificarea și prezentarea elementelor definitorii ale artei creștin-ortodoxe în contextul integrării acesteia în arta laică românească și în arta creștină universală;
- 1.3. Explicarea argumentată a contribuției mitropoliților români la dezvoltarea culturii naționale și europene;
- 1.4. Identificarea diferențelor dintre spiritualitatea creștină și alte religii, concepții și practici religioase existente în lumea contemporană.

Tabelul 24. Conținuturile din programa școlară de Religie, clasa a X-a

Unitatea de conținuturi I: Învățătura de credință	Unitatea de conținuturi II: Trăirea învățăturii creștine	Unitatea de conținuturi III: Exprimarea învățăturii creștine	Unitatea de conținuturi IV: Spiritualitate și viață creștină	Unitatea de conținuturi V: Religiile lumii	Unitatea de conținuturi VI: Ortodoxie și cultură națională	Unitatea de conținuturi VII: Creștinismul și provocările lumii contemporane
1. Relația omului cu Dumnezeu: - Cinstirea sfințelor moaște; - Cinstirea sfințelor icoane; - Cinstirea sfintei cruci; - Respectul față de cele sfinte	1. Responsabilitatea creștină: - Legea morală a Vechiului Testament (<i>Decalogul</i>); - Legea morală a Noului Testament (<i>Predica de pe munte</i>) 2. Libertate și opțiune: - Virtute și păcat; - Conștiința morală – glasul lui Dumnezeu în om	1. Locașurile de cult ale creștinilor - apariție și dezvoltare în contextul culturii universale 2. Stiluri arhitecturale reprezentative (în lume și în țară)	1. Iubire și dreptate 2. Rugăciune și reconciliere	1. Religii orientale - hinduismul, budismul, confucianismul	1. Contribuția mitropoliților români la dezvoltarea culturii naționale (Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul)	1. Superstiția 2. Magia 3. Astrologia, Numerologia

Formarea competenței specifice 1.1 (*argumentarea importanței respectului datorat de creștini celor sfinte*) are importanță covârșitoare, dat fiind contextul secularizării și desacralizării promovate pe toate canalele media și nu numai. Problema cea mai mare o reprezintă de fapt relativizarea și „diluarea” semnificației sfințeniei (a persoanelor sfinte, a lucrurilor sfinte). Ca exemple în acest sens pot fi date prezentarea obsesivă a „îngheșuiei” la sarmale la anumite hramuri sau pelerinaje precum și

„lupta” pentru a ajunge la butoaiile cu Aghiasmă, de Bobotează. Prin acestea se mută accentul de pe o posibilă prezentare onestă a adevăratei semnificații a sărbătorii religioase pe un detaliu secundar, de „can-can”.

În momentul în care elevul are bine fixat în minte ce anume reprezintă sfințenia și cum trebuie să ne raportăm la ea, îi va fi mai ușor să nu accepte pasiv calificativul de „pupător de oase/moaște” ci să răspundă în mod civilizat și bine argumentat.

A doua competență specifică (1.2) o reprezintă *identificarea și prezentarea elementelor definitorii ale artei creștin-ortodoxe în contextul integrării acesteia în arta laică românească și în arta creștină universală*. Pentru o mai bună înțelegere a cristalizării artei bisericești creștin-ortodoxe consider că demersul educativ trebuie să fie unul deductiv, pornit de la general spre particular. Astfel este necesară o prezentare cronologică a evoluției artei bisericești, pornind de la *elementele artei greco-romane*. Deoarece o mare parte a creștinilor din primele secole proveneau din grecești și romani, gustul estetic și rafinat al noilor convertiți la creștinism și-a pus amprenta asupra arhitecturii bisericești. Constructorii de biserici au preluat elemente din arhitectură, pictură, sculptură și le-au adaptat la specificul cultului creștin, al cărui simbolistică devine din ce în ce mai bogată. Unii împărați au donat creștinilor basilici pentru ca aceștia să officieze cultul în ele. Primele biserici construite după Edictul de la Milan (313) aveau planul basilical, care a constituit ulterior model pentru planurile basilicilor romanice și ale catedralelor gotice.

Elevii trebuie să înțeleagă și contextul istoric și politic legat de apariția artei bizantine, odată cu mutarea capitalei Imperiului Roman la Bizanț (Constantinopol), în anul 330. Arta bizantină, preluând elemente din arta grecească și romană și influențe din arta arabă, a influențat la rândul ei arta în Europa și Asia. Accentul trebuie adus treptat pe elementele definitorii ale artei și arhitecturii bizantine: planul cruciform, cupola de deasupra naosului, pictura interioară și sărăcia în decorațiuni sculptate. Potrivit ar fi ca orele dedicate artei creștine să se desfășoare în biserici, unde elevii își pot fixa mult mai ușor elementele definitorii fiecărui stil arhitectural și inclusiv să asocieze un anumit tip de arhitectură bisericească cu confesiunea corespunzătoare.

Celei de a treia competențe specifice pentru clasa a X-a, 1.3 (*explicarea argumentată a contribuției mitropoliților români la dezvoltarea culturii naționale și europene*) îi este dedicată cea de a VI-a unitate de conținuturi, *Ortodoxie și cultură națională*.

Importanța mitropolitului Varlaam pe plan cultural poate fi reliefată prin activitatea sa tipografică. Venind în scaunul mitropolitan, înființează, în colaborare cu domnitorul Vasile Lupu prima tipografie din Moldova, la Mănăstirea „Sfinții Trei Ierarhi” din Iași, unde tipărește cea mai de seamă lucrare din istoria vechii culturi românești, *Cazania* (1643), recunoscută ca fiind lucrarea cu cea mai îngrijită formă

de exprimare a limbii române din prima jumătate a secolului XVII. Activitatea mitropolitului Varlaam trece și la românii din Transilvania, scrierile *Șapte Taine* și *Răspuns la catehismul calvinesc* contribuind la păstrarea credinței ortodoxe, confruntată în acea perioadă cu propaganda calvină.

Mitropolitul Dosoftei trebuie prezentat ca unul dintre cei mai de seamă traducători (el a tradus, pentru prima oară în românește, „Istoriile” lui Herodot) și mai ales ca un creator datorită monumentalei *Psaltiri în versuri* (1673), prima versificare a Psalmilor într-o limbă națională, din Biserica Ortodoxă, realizată pentru a încuraja și ușura citirea Psalmilor, lucrare cuprinsă în peste 500 de pagini, cu peste 8500 de versuri. Importanța sa la utilizarea limbii române în cult este dată de traducerea în românește a cărților de slujbă, Dosoftei fiind „ctitor” al limbajului liturgic românesc.

Prin tipărirea a numeroase cărți de cult în limba română (Psaltire, Liturghier, Ceaslov, Molitfelnic etc), **mitropolitului Antim Ivireanul** îi revine meritul de a fi desăvârșit introducerea limbii române în toate slujbele bisericii și de a crea o limbă liturgică românească, folosită în mare parte și astăzi.

Competența specifică 1.4 este *identificarea diferențelor dintre spiritualitatea creștină și alte religii, concepții și practici religioase existente în lumea contemporană*. În clasa a X-a, în unitatea de conținuturi V, *Religiile lumii*, avem prezentă lecția *Religii orientale: hinduismul, budismul, confucianismul*. În primul rând trebuie făcută diferențierea majoră dintre creștinism ca religie monoteistă și religiile orientale, politeiste.

Hinduismul, de exemplu, este un complex de curenți religioși. Ceea ce trebuie evidențiat la hinduism este învățătura legată de reîncarnare, învățătură despre care majoritatea elevilor au auzit în diferite contexte dar despre care nu știu foarte multe lucruri.

Budismul are și el învățătura legată de reîncarnare, necesitatea trăirii mai multor vieți succesive pentru ca sufletul să se elibereze și să se integreze în acel principiu creator unic (un fel de suflet universal), numit Atman.

Confucianismul, deși nu este atât o religie, cât un sistem de credințe religioase, a determinat valorile majorității popoarelor asiatice, în centrul doctrinei confucioniste stând *omul și educația absolută: oricine poate deveni perfect, indiferent de originea sa, dacă respectă necondiționat disciplina și normele*, ea (perfecțiunea) caracterizându-se prin înțelepciune, bunătate și curaj, și având drept scop suprem dezvoltarea virtuților. Dumnezeu este uneori considerat personal, alteori o putere morală, sau un principiu impersonal. De aceea, nici veșnicia nu este înțeleasă ca fiind o continuare a existenței după moarte în prezența vreunui Dumnezeu, ci o continuare a influenței morale a strămoșilor asupra ideilor și valorilor urmașilor.

Așadar, demersul didactic ar trebui dirijat în mod deductiv, de la ideile religioase particulare fiecărei concepții religioase, înspre un numitor comun (în genere

un „Principiu Suprem”) și la raportarea omului la El. După o rezumare generală a conceptelor spiritualității asiatice se poate face o comparație cu învățătura creștină legată de Dumnezeu, om și mântuire.

- ❖ Pentru **clasa a XI-a**, prima competență generală (*definirea specificului propriei credințe în raport cu alte credințe și convingeri*) include trei competențe specifice:
 - 1.1. Sintetizarea principalelor învățături de credință ortodoxă despre Sfânta Treime și lucrările Sale în lume;
 - 1.2. Analiza comparativă a marilor religii ale lumii, pornind de la un set de criterii (caracteristici definitorii, arie de răspândire, doctrină, adepți, importanță în istoria omenirii etc.);
 - 1.3. Prezentarea semnificației și rolului iconografiei în cult.

Primei competențe specifice, 1.1 (*intetizarea principalelor învățături de credință ortodoxă despre Sfânta Treime și lucrările Sale în lume*) îi corespunde prima unitate de conținuturi, *Învățătura de credință*, cu cele trei mari părți: *Descoperirea lui Dumnezeu, Iisus Hristos – Mântuitorul lumii și Lucrarea Sfântului Duh în lume*. În Tabelul 25 pot fi observate și lecțiile incluse în capitolul *Iisus Hristos – Mântuitorul lumii*.

Tabelul 25. Conținuturile din programa școlară de Religie, clasa a XI-a

Unitatea de conținuturi I: Învățătura de credință	Unitatea de conținuturi II: Trăirea învățăturii creștine	Unitatea de conținuturi III: Exprimarea învățăturii creștine	Unitatea de conținuturi IV: Spiritualitate și viață creștină	Unitatea de conținuturi V: Religiile lumii	Unitatea de conținuturi VI: Ortodoxie și cultură națională	Unitatea de conținuturi VII: Creștinismul și provocările lumii contemporane
1. Descoperirea lui Dumnezeu 2. Iisus Hristos – Mântuitorul lumii: - Întruparea Fiului lui Dumnezeu; - Jertfa pe Crucea a Mântuitorului Iisus Hristos; - Adevărarea morții și realitatea Învierii Mântuitorului 3. Lucrarea Sfântului Duh în lume	1. Familia creștină – azi 2. Rolul creștinilor în promovarea valorilor religioase 3. Forme de denaturare a persoanei (corupția, minciuna, înșelătoria)	1. Elemente de iconografie 2. Semnificația așezării sfintelor icoane în biserică	1. Jertfa euharistică și iubirea jertfelnică 2. Respectul față de lumea creată (ecologie creștină)	1. Iudaismul 2. Creștinismul: - Neînțelegerile din 1054 - Reforma - Uniția. Școala Ardeleană 3. Islamul	1. Contribuția voievozilor români la formarea și dezvoltarea culturii naționale (Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Constantin Brâncoveanu, Neagoe Basarab)	1. Minuni și false minuni, fenomene normale și paranormale

Capitolul legat de **descoperirea lui Dumnezeu** reprezintă de fapt o aprofundare a cunoștințelor acumulate în clasa a VII-a în lecția *Dumnezeu se descoperă oamenilor: Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție*. La nivelul clasei a XI-a putem însă intra în profunzimea Revelației divine externe veterotestamentare (îndeosebi pe baza profețiilor mesianice) și în prezentarea necesității Bisericii ca loc de păstrare și de transmitere a Revelației: Biserica explică și aplică Scriptura prin Tradiția apostolică păzită de Ea. Tot acum trebuie arătată legătura dintre Biserică și Hristos, în perspectiva Revelației: Biserica e întemeiată de Hristos, în Care a culminat Revelația de acte și cuvinte, Iisus Hristos reprezentând ultima etapă a Revelației supranaturale și împlinirea planului ei³⁵³. De aceea, Biserica nu e numai singura care înțelege Scriptura și Tradiția ca exprimarea vie și dinamică a puterii lui Hristos – ținta noastră finală – ci și singura care pune în actualitate această putere a ei, prin sensibilitatea interumană produsă de Duhul Sfânt³⁵⁴.

Învățătura despre Persoana Mântuitorului Iisus Hristos este prezentată în lumina *Întrupării*, a *Jertfei de pe Cruce* și a *Învierii*, ca acte mântuitoare. Luate și prezentate în parte ca teme teologice esențiale, adolescenților le va fi destul de greu să le înțeleagă. Oricum, scopul unei ore de Religie, săptămânal, nu este acela de a analiza teologia dogmatică a Întrupării, Jertfei și Învierii Mântuitorului Hristos. De aceea, toate aceste teme trebuie să fie structurate în jurul întrebărilor și problemelor reale ale tinerilor. Deși impune un efort mult mai mare din partea profesorului, informațiile trebuie prezentate ca o modalitate de a afla răspunsuri. De asemenea, este necesară o anumită flexibilitate și sensibilitate manifestată de profesor față de ceea ce se întâmplă în mințile elevilor, față de eventualele variante (nu tocmai corecte) care au nevoie de fine ajustări, spre Adevăr.

Pneumatologia reprezintă una dintre temele greu de abordat în cadrul orelor de Religie. Dacă însă lecției *Lucrarea Sfântului Duh în lume* i se acordă cel puțin două ore de curs, principalele idei pot fi fixate pe scheletul următor: Duhul Sfânt ca *putere sfințitoare*, *de-viață-făcătoare* și *unificatoare* în Biserică. Accentuez „în Biserică” deoarece nu putem vorbi despre harul Sfântului Duh ca de ceva în afară de Biserică. Prin coborârea Sfântului Duh a luat ființă Biserica și rămânerea Lui ține Biserica neîncetat în ființă, ca o continuă coborâre și reîmprospătare a Bisericii³⁵⁵.

A doua competență specifică (1.2) este *analiza comparativă a marilor religii ale lumii, pornind de la un set de criterii (caracteristici definitorii, arie de răspândire, doctrină, adepți, importanță în istoria omenirii etc.)*. Dacă în clasa a X-a au fost studiate

³⁵³ Pr. Valer BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană – 2 Exigențe...*, p. 26.

³⁵⁴ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. I*, Ed. IBMBOR, București, 42010, p. 52.

³⁵⁵ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. II...*, p. 319.

concepțiile religioase politeiste ale religiilor orientale, în clasa a XI-a avem prezente cele trei mari religii monoteiste ale lumii: *Iudaismul*, *Creștinismul* și *Islamul*.

Iudaismul³⁵⁶ este cunoscut, fragmentar, pe baza informațiilor primite de-a lungul anilor, îndeosebi în clasele primare. Principalele personaje biblice veterotestamentare au fost deja studiate: Avraam, Iosif (în clasa a II-a); Moise, David, Solomon (în clasa a III-a); profeții Ilie și Daniel (în clasa a IV-a). Putem prezenta *scrierile sacre* ale iudaismului pornind de la Vechiul Testament (scriere comună iudeilor și creștinilor) și continuând cu Talmudul (colecție de opere teologice, istorice, juridice, ce completează și explică Biblia). *Doctrina* iudaică trebuie prezentată în chestiunile ei majore: Dumnezeu unic, veșnic, atotștiutor, Care își face cunoscută voia poporului Său prin *profeți*; Legea lui Moise veșnică; așteaptă (încă) venirea Răscumpărătorului promis lui Adam și Evei, a lui Mesia, Care va elibera poporul Israel de robia dușmanilor. Este recomandat ca în orașele în care au existat importante comunități iudaice, ora legată de iudaism să fie ținută în sinagogă, dacă e posibil. În momentul de față în România există peste 100 de sinagogi. Explicațiile și completările venite din partea unui rabin vor fi receptate cu mult mai mult interes de către elevi.

Creștinismul este prezentat din prisma „dezbinării”:

- **Schisma de la 1054**, analizată din perspectiva cauzelor politice, economice, culturale și religioase;
- **Reforma protestantă** este prezentată din perspectiva aceluiași cauze de mai sus, cu prezentarea reformatorilor (Martin Luther, Ulrich Zwingli, Jean Calvin) și a principiilor reformatoare ale acestora: *sola fide*, *sola scriptura*, *sola gratia*, simplificarea cultului, lipsa monahismului, a cultului sfinților și al Maicii Domnului, predestinația absolută. Elevii trebuie să rețină ca esență faptul că protestanții de toate categoriile (lutherani, zwinglieni și calvini) se deosebesc de cele două Biserici (Ortodoxă și Catolică) în învățătura despre *har*, *mântuire*, *Biserică*, *sfințenie*, *numărul și valoarea Tainelor*.
- **Uniația** trebuie prezentată pornind de la *factorul politic* (tentativa de dezmembrare națională inițiată de Imperiul Habsburgic), *factorul religios* (sub principii maghiari calvini, numărul catolicilor din Transilvania a scăzut mult, așa încât curtea imperială catolică a început să-i atragă pe românii ortodocși la unire cu Biserica Romei, întrucât recatolicizarea luteranilor, calvinilor și unitarienilor era imposibilă) și *factorul economic* (dată fiind situația grea a Bisericii Ortodoxe din Transilvania, doar tolerată, neinclusă în cele patru religii recepte – catolică, luterană, calvină și unitariană – privilegiate). Nu trebuie neglijată prezentarea falsității actului de unire (diferențele dintre textul latin și cel românesc).

³⁵⁶ Analiza religiilor monoteiste e bazată pe prezentarea acestora în Corneliu MUHA, *Auxiliar didactic pentru elevi*, clasa a XI-a, Ed. Sf. Mina, Iași, 2004.

Islamul – una dintre marile provocări ale secolului actual – este analizat din perspectiva *fondatorului* (Mahomed), *a doctrinei* (cele cinci credințe fundamentale: *Dumnezeu, îngerii, Cărțile sfinte, profeții și eshatologia*) și a celor *cinci stâlpi* ai credinței islamice (*mărturisirea credinței (șahada), rugăciunea rituală* – de cinci ori pe zi, *milostenia, postul (ramadan)* și *pelerinajul la Meka* pe care fiecare musulman este obligat să îl facă cel puțin odată în viață).

Celei de a treia competențe specifice, 1.3 (*prezentarea semnificației și rolului iconografiei în cult*) îi corespund lecțiile *Elemente de iconografie și Semnificația așezării sfințelor icoane în biserică* din unitatea de conținuturi III, *Exprimarea învățăturii creștine*. În practică, în prima oră am folosit o prezentare video detaliată inclusă într-un soft educațional³⁵⁷, iar a doua oră am desfășurat-o în incinta unei biserici, unde am explicat semnificația așezării sfințelor icoane în biserică (cu accent pe iconostas, ca recapitulare a istoriei mântuirii). Elevilor trebuie să li se explice că principiul general sau ideea directoare care stă la baza acestui program iconografic și care fixează și rânduiește locul fiecărei scene sau figuri sfinte pe pereții bisericii este *concepția teologică*³⁵⁸. Pentru a putea fi pregătit cât mai bine pentru provocarea ridicată de această temă a iconografiei, profesorului de Religie i se recomandă o documentare serioasă bazată pe câteva nume importante în teologia ortodoxă, care au gândit și scris în legătură cu explicarea simbolică a locașului de cult și a actelor liturgice care se săvârșesc în el: în sec. VII Sf. Maxim Mărturisitorul (*Mystagogia*), în sec. XIV Nicolae Cabasila (*Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*), iar în sec. XV Sf. Gherman patriarhul Constantinopolului (*Descrierea bisericii și explicare mistică*) și arhiepiscopul Simeon al Tesalonicului (*Tâlcuire despre dumnezeiescul locaș*)³⁵⁹.

❖ **La clasa a XII-a** avem trei competențe specifice incluse în competența generală 1 (*definirea specificului propriei credințe, în raport cu alte credințe și convingeri*):

- 1.1. Sintetizarea principalelor învățături de credință ortodoxă despre înviere și viața veșnică;
- 1.2. Prezentarea elementelor definitorii ale confesiunilor creștine din țara noastră;
- 1.3. Prezentarea poziției și învățăturii Bisericii Ortodoxe referitoare la anumite probleme actuale.

Conținuturile incluse în programa școlară de Religie pentru clasa a XII-a sunt prezentate în Tabelul 26:

³⁵⁷ Este vorba de softul educațional *Să învățăm Religie și altfel clasele IX–XII*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2010.

³⁵⁸ Pr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, Ed. IBMBOR, București, 1993, p. 447.

³⁵⁹ Florin FLOREA, *Simbolul și icoana*, http://ortho-logia.com/Romanian/Articole/SI/p2_chap5.html, 26.05.2014.

Tabelul 26. Conținuturile din programa școlară de Religie, clasa a XII-a

Unitatea de conținuturi I: Învățătura de credință	Unitatea de conținuturi II: Trăirea învățaturii creștine	Unitatea de conținuturi III: Exprimarea învățaturii creștine	Unitatea de conținuturi IV: Spiritualitate și viață creștină	Unitatea de conținuturi V: Religiile lumii	Unitatea de conținuturi VI: Ortodoxie și cultură națională	Unitatea de conținuturi VII: Creștinismul și provocările lumii contemporane
1. Credința în înviere și viața veșnică 2. Rugăciunile pentru cei adormiți în Domnul	1. Rolul tinerilor în apărarea vieții (combaterea violenței, a suicidului, a eutanasiei și a degradării demnității umane)	1. Monumente reprezentative de artă religioasă din Europa și din România	1. Asceza creștină (post, rugăciune, milostenie) 2. Rolul dialogului ecumenic și inter-religios	1. Ortodoxia 2. Catolicismul 3. Protestantismul și Neo-protestantismul	1. Oameni de cultură români – promotori ai credinței creștine (Nicolae Iorga, Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu, Nicolae Steinhardt, Petre Țuțea, Dumitru Stăniloae, Mircea Eliade, Constantin Brâncuși etc.)	1. Dialogul între credință și știință 2. Rolul creștinismului în dezvoltarea culturii și civilizației europene

Competenței specifice 1.1 (*sintetizarea principalelor învățături de credință ortodoxă despre înviere și viața veșnică*) îi este dedicată unitatea de conținuturi I, *Învățătura de credință*, cu cele două lecții: *Credința în înviere și viața veșnică* și *Rugăciunile pentru cei adormiți în Domnul*. Tinerii din clasa a XII-a sunt deja pregătiți intelectual, psihic și duhovnicesc să intre într-o etapă mult mai „serioasă” a credinței. Problematizările, crizele sufletești pot constitui un imbold serios de căutări spirituale care, dacă sunt întâmpinate la momentul potrivit, pot constitui o asumare conștientă și plenară a vieții duhovnicești³⁶⁰. Deoarece idealul educațional al orei de Religie e reprezentat de câștigarea mântuirii fiecărui elev, este necesară o cunoaștere corectă a învățaturii Bisericii cu referire la înviere și viața veșnică precum și diferențele confesionale legate de această temă.

Principalele repere care trebuie abordate în analiza temei *învierii* ar fi următoarele: învierea e bazată pe Învierea Mântuitorului, argumentată scripturistic – „*precum În Adam toți mor, așa și în Hristos toți vor Învia* (I Corinteni 15, 22) – explicarea învierii din perspectiva dihotomiei trup–suflet și însușirile trupurilor dreptilor înviați (*nemuritoare, nestricăcioase, pline de putere, spirituale, pline de slavă*).

Viața veșnică trebuie prezentată ca o consecință a bunei sau mai puțin bunei drămuiri a vieții pământești, raportată la utilizarea libertății noastre în raport cu noi

³⁶⁰ Gheorghe HOLBEA et alii, *Curs de formare pentru formatori – proiectul „Alege școala!”*, Iași, 2011, p. 36.

înșine, cu semenii și cu Dumnezeu. Responsabilizarea – acesta ar trebui să fie termenul cheie după care să ne ghidăm în predarea adevărului revelat celor aflați în perioada adolescenței. De fiecare dintre noi depinde așezarea noastră de-a dreapta sau de-a stânga Tronului. De-a dreapta, în această lume a dreptilor, „moarte nu va mai fi; nici bocet, nici strigăt, nici durere nu vor mai fi” (Apocalipsa 21, 4), ci o stare de fericire de nedescris. Frumusețea vieții veșnice va fi de neînchipuit: „*ceea ce ochiul n-a văzut și urechile nu au auzit și la inima omului nu s-a suit, acelea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El*” (I Corinteni 2, 9). Viața de veci a celor răi, însă, va fi nefericită, lipsită de vederea luminii lui Dumnezeu. Un detaliu care trebuie menționat este acela că nici fericirea dreptilor, nici nefericirea păcătoșilor nu va fi la fel pentru toți oamenii, ci în grade diferite, în funcție de vrednicia sau nevrednicia pe care fiecare a dovedit-o în viața pământească: „*Fiecare va primi plata după lucrul său*” (II Corinteni 5, 10); „*În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt*” (Ioan 14, 2).

A doua competență specifică (1.2) constă în *prezentarea elementelor definitorii ale confesiunilor creștine din țara noastră*. Îndeplinirea acestei competențe este ușurată de studierea *Marii schisme din 1054* și a *Reformei* în clasa a XI-a. În clasa a XII-a, acestei competențe îi este dedicată unitatea de conținuturi V, *Religiile lumii*, care include trei lecții: *Ortodoxia, Catholicismul, Protestantismul și neoprotestantismul*.

În cazul *Bisericii Ortodoxe*, definitorie este precizarea că Ortodoxia este păstrătoarea dreptei credințe creștine, așa cum a fost predicată de Mântuitorul și Sfinții Apostoli și așa cum a fost statornicită de cele șapte Sinoade Ecumenice.

Catholicismul trebuie analizat din perspectiva punctelor doctrinare total diferite de ortodoxism: Filioque, purgatoriul, supremația papală, infailibilitatea papală, azimele, imaculata concepție, transsubstanțierea, celibatul preoților, indulgențele papale și mirungerea copiilor la 7–8 ani după Botez.

Protestantismul poate fi mai ușor de prezentat dacă e abordat din privința opoziției față de unele doctrine romano-catolice. Definitoriu pentru protestanți ar fi faptul că ei resping caracterul sacramental al Bisericii, nu acceptă instituția preoției și nici Sfintele Taine, în afară de Botez și Euharistie și într-o măsură, Taina pocăinței. Mai putem menționa săvârșirea cultului de către persoane laice precum și lipsa cultului sfinților și a cultului Maicii Domnului (mântuirea dobândindu-se numai prin credință – „sola fide” – chiar și fără fapte bune).

Principalele *culte neoprotestante* care sunt prezentate în clasa a XII-a sunt *cultul creștin baptist, cultul adventist, cultul penticostal și cultul creștin după Evanghelie*, la fiecare dintre ele precizându-se un scurt istoric, doctrina și concepțiile specifice.

Competența specifică 1.3 este *prezentarea poziției și învățăturii Bisericii Ortodoxe referitoare la anumite probleme actuale*. Această competență se poate dobândi prin intermediul a trei lecții:

1. *Rolul tinerilor în apărarea vieții (combaterea violenței, a suicidului, a eutanasiei și a degradării demnității umane)* din unitatea de conținuturi II, *Trăirea vieții creștine*;
2. *Dialogul între credință și știință* (unitatea de conținuturi VII, *Creștinismul și provocările lumii contemporane*);
3. *Rolul creștinismului în dezvoltarea culturii europene* (unitatea de conținuturi VII, *Creștinismul și provocările lumii contemporane*).

În prima lecție, *Rolul tinerilor în apărarea vieții* trebuie să pornim de la premisa că viața este un dar de la Dumnezeu, ca urmare a iubirii Sale. De aceea, viața umană trebuie prețuită, conservată și ocrotită, ca expresia cea mai sublimă a activității creatoare a lui Dumnezeu, Care ne-a dat viață nu doar pentru o existență biologică, ci pentru veșnicie. Problema violenței, a eutanasiei și a suicidului se leagă de o lezare a demnității umane, de o substituie a voinței lui Dumnezeu cu voința noastră, pierzând din vedere sensul transcendent al ființei umane. Demnitatea umană poate fi însă rănită și de ispitele vieții, care pun în fața tinerilor posibilitatea desfrânării, a dezmățului, a laxismului și a delăsării.

*Dialogul între credință și știință*³⁶¹ poate fi privit din relația convergenței și a complementarității. În lumea modernă religia riscă să evadeze din real, când reduce totul numai la sens, închizându-se în propriul univers, nesocotind structurile universului creat, de care se ocupă știința, de aceea riscă să nu mai poată comunica cu omul contemporan, să nu-i mai poată transmite mesajul adevărului revelat. Riscă să rămână la „vremea aceea”. Ori misiunea ei astăzi este tocmai de a traduce mesajul revelat din „vremea aceea” în „vremea aceasta”.

Știința și Religia sunt convergente sau complementare, conflictul dintre ele apărând acolo unde creatul și necreatul, originea și scopul creației sunt considerate ca fiind ireconciliabil opuse. Una dintre problemele străine de spiritul tradiției patristice este aceea a judecării raporturilor dintre știință și credință prin grila reduționistă a ideologiilor pe care toată lumea le cunoaște sub numele de Creaționism și Evoluționism. Aceste ideologii nu se regăsesc în teologia Părinților. În opinia Părinților, cele două puteri, rațiune și credință, coexistă fără probleme într-o manifestare completă pe care Sfântul Maxim Mărturisitorul o numește „rațiunea comparativă care privește lucrurile teologice”, iar în cazul raportului natural-supranatural, văd o relație sinergică, unde, la nivelul comuniunii omului cu Dumnezeu, în orice progres – spre exemplu în cunoaștere și desăvârșire – funcționează principiul sinergiei³⁶².

³⁶¹ Recomandăm pentru această lecție aprofundarea temei pe baza cărții Părintelui Răzvan Andrei IONESCU, *Teologie Ortodoxă și Știință: conflict, indiferență, integrare sau dialog?*, Ed. Doxologia, Iași, 2015.

³⁶² Corneliu MUHA, *Religie: clasa a XII-a – auxiliar didactic pentru elevi*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2009, pp. 35–41.

Lecția *Rolul creștinismului în dezvoltarea culturii și civilizației europene* trebuie tratată cu seriozitate. Nu se poate vorbi despre o cultură și o civilizație europeană fără să se țină cont de rolul jucat de creștinism în formarea și dezvoltarea acestei civilizații. Biserica, pe tot parcursul istoriei la care a fost martoră, a reușit să fie, atât pentru Occident cât și pentru Orient, o instituție importantă, dătătoare de ton în toate sferele vieții sociale. În zona de influență a Imperiului Bizantin, Biserica era considerată factor de stabilitate, iar în Occidentul Europei, în primele secole de după căderea Imperiului Roman de Apus, ea era cea care dădea tonul organizării noilor State³⁶³. Religie a întregii Europe, creștinismul ar putea fi factorul de coeziune și solidaritate pentru întregul continent, liantul unei comunități care, uneori, departe de a solidariza, a devenit un factor ce a pus în evidență o întreagă diversitate de viziuni, controverse și interpretări contradictorii. Din nefericire, deși fundamentată pe o civilizație creștină, Europa își neagă aceste rădăcini, refuzând să le menționeze în Constituția europeană.

5.5.2.2. Competența Generală 2 – Utilizarea adecvată a conceptelor specifice religiei în diferite contexte de comunicare

Tabelul 27. Competența generală 2 – „Utilizarea adecvată a conceptelor specifice religiei în diferite contexte de comunicare”, cu competențele ei specifice, clasele IX–XII

	Clasa a IX-a	Clasa a X-a	Clasa a XI-a	Clasa a XII-a
Competențe specifice	<p>2.1. Utilizarea adecvată a termenilor specifici religiei în argumentarea învățaturii de credință ortodoxă</p> <p>2.2. Integrarea corectă a termenilor specifici religiei în diferite contexte de comunicare</p>	<p>2.1. Utilizarea adecvată a termenilor specifici unui minim vocabular creștin în argumentarea învățaturii de credință ortodoxă</p> <p>2.2. Elaborarea unor texte (referate, eseuri, articole, etc.) folosind termeni specifici religiei</p>	<p>2.1. Elaborarea de argumentări fundamentate scripturistic, (oral sau în scris) referitoare la învățătura de credință ortodoxă</p> <p>2.2. Compararea unor opinii și argumente diferite în discuții și dezbateri pe teme religioase</p>	<p>2.1. Elaborarea de argumentări orale sau scrise referitoare la învățătura de credință ortodoxă folosind termeni specifici religiei</p> <p>2.2. Elaborarea și compararea unor opinii și argumente diferite referitoare la o temă de religie</p>

Deoarece la vârsta adolescenței nu mai există diferențe majore între nivelele de studiu în ceea ce privește capacitatea de dezvoltare și utilizare a limbajului, în cele ce urmează voi face o analiză mai generală a acestuia.

³⁶³ Pr. Patriciu VLAICU, *Locul și rolul recunoscut al Bisericilor în țările Uniunii Europene*, Ed. Arhiepiscopiei Cluj-Napoca, Cluj-Napoca, 1998, p. 3.

❖ Pentru **clasa a IX-a** cele două competențe specifice sunt:

- 2.1. Utilizarea adecvată a termenilor specifici religiei în argumentarea învățaturii de credință ortodoxă;
- 2.2. Integrarea corectă a termenilor specifici religiei în diferite contexte de comunicare.

Prima dintre ele (2.1) presupune o bună cunoaștere a semnificației termenilor religioși, astfel încât o eventuală argumentare legată de adevărurile de credință să fie cât mai clară, corectă din punct de vedere teologic și convingătoare.

A doua competență specifică (2.2) este *integrarea corectă a termenilor specifici religiei în diferite contexte de comunicare*. Pentru realizarea acestei competențe specifice este necesară abordarea atât din punctul de vedere al limbajului scris cât și a celui utilizat în vorbire. Ca un exemplu la îndemână pentru clasa a IX-a se poate aduce ușurința cu care pot fi confundați în exprimarea orală, îndeosebi, termenii de *cinstire*, *preacinstire*, *adorare* și *venerare*. Deși pare greu de crezut, am întâlnit cazuri în care a fost necesară explicarea termenilor *monahism* și *monarhism*, tot la clasa a IX-a.

❖ Pentru **clasa a X-a** avem propuse spre îndeplinire două competențe specifice:

- 2.1. Utilizarea adecvată a termenilor specifici unui minim vocabular creștin în argumentarea învățaturii de credință ortodoxă;
- 2.2.. Elaborarea unor texte (referate, eseuri, articole, etc.) folosind termeni specifici religiei.

Competența specifică 2.1 are o formulare aproape identică cu competența 2.1 din clasa a IX-a. Pentru a putea utiliza corect termenii religioși trebuie mai întâi ca elevii să acumuleze un vocabular religios cât mai vast, îndeosebi prin lecturi ale textelor scripturistice și ale Sfinților Părinți, precum și a unor cărți recomandate de către profesorul de Religie.

Cea de a doua competență (2.2) face referire la *elaborarea de texte scrise în care să fie utilizați corect termeni specifici religiei*. Prin așternerea pe foaie a textelor ce includ termeni religioși, tinerii pot să sesizeze mai ușor eventualele sincope de utilizare sau de asociere a acestora, putând reformula și perfecționa discursul textual religios. De asemenea, date fiind cerințele de structurare pe care le au textele scrise (referate, eseuri, articole etc.) consider că o abordare interdisciplinară, care să lege Religia de Limba și Literatura Română, este binevenită.

❖ În **clasa a XI-a**, cele două competențe specifice sunt următoarele:

- 2.1. Elaborarea de argumentări fundamentate scripturistic (oral sau în scris), referitoare la învățătura de credință ortodoxă;
- 2.2. Compararea unor opinii și argumente diferite în discuții și dezbateri pe teme religioase.

În cazul competenței 2.1, argumentării învățaturii de credință i se cere fundamentarea scripturistică. Pentru a putea fi îndeplinită această cerință și pentru a putea fi formată competența specifică este nevoie de o muncă permanentă cu textul scripturistic la clasă astfel încât, în cazul unor teme de casă care implică utilizarea Bibliei, găsirea unui text anume să nu întâmpine dificultăți. De accentuat ar fi și ideea utilizării și familiarizării cu concordanțele biblice, pentru o înțelegere cât mai exhaustivă a unui anumit subiect.

Competența specifică 2.2 (*compararea unor opinii și argumente diferite în discuții și dezbateri pe teme religioase*) se poate dobândi îndeosebi prin exercițiul dezbaterii la clasă a temelor cu potențial conflictual din punct de vedere ideatic-religios. Pentru o dezbaterie „sănătoasă” cred că e necesară angrenarea elevilor în definirea interactivă a unor concepte, în funcție de confesiunea proprie, urmată de identificarea specificului propriu și încercarea de înțelegere a specificului celuilalt.

- ❖ Pentru **clasa a XII-a**, după cum spuneam și mai sus, competențele sunt asemănătoare cu cele din nivelul de studiu anterior:
 - 2.1. Elaborarea de argumentări orale sau scrise referitoare la învățătura de credință ortodoxă folosind termeni specifici religiei;
 - 2.2. Elaborarea și compararea unor opinii și argumente diferite referitoare la o temă de religie.

Atât pentru obiectivul specific 2.1 cât și pentru obiectivul 2.2 se impune din partea profesorului de Religie predarea într-un stil pozitiv-creativ și promovarea unui dialog constructiv interconfesional și interreligios, care să pornească de la punctele comune, care unesc. În acest sens avem prezente în programa școlară două unități de conținuturi: unitatea IV, *Spiritualitate și viață creștină* cu lecția *Rolul dialogului ecumenic și interreligios* și unitatea de învățare V, *Religiile lumii*, care include trei lecții: *Ortodoxia, Catolicismul, Protestantismul și Neoprotestantismul*. În cazul claselor în care există și elevi de alte confesiuni propun ca tematicile cu potențial conflictual să fie tratate și evaluate în scris, sub forma unor scurte teme de casă, evitând astfel eventualele ieșiri verbale ale unora dintre elevi la adresa colegilor (din păcate, în fiecare clasă am întâlnit cel puțin un caz de acest gen).

5.5.2.3. Competența Generală 3 – Integrarea valorilor și a cunoștințelor religioase în structura propriilor atitudini și comportamente

Educația axiologică (educația prin/pentru valori) se desfășoară, în principiu, în cadrul celor trei tipuri de valori: etice, religioase și estetice deoarece, în trecut, etica, religia și estetica erau considerate domenii educaționale „pure”, care înnobilează spiritual ființa umană.

**Tabelul 28. Competența generală 3 –
„Integrarea valorilor și a cunoștințelor religioase în structura propriilor atitudini
și comportamente”, cu competențele ei specifice, clasele IX–XII**

	Clasa a IX-a	Clasa a X-a	Clasa a XI-a	Clasa a XII-a
Competențe specifice	3.1. Identificarea și folosirea unor modele de comportament creștin în exemplele din Biblie și din istoria Bisericii 3.2. Analiza datoriilor creștinului și a specificului acestora în contextul societății actuale 3.3. Aplicarea învățăturilor creștine referitoare la modul de participare personală la viața liturgică a Bisericii	3.1. Identificarea și prezentarea unor modele de comportament creștin, în exemplele personalităților biblice și în cele din istoria bisericească românească 3.2. Argumentarea importanței aplicării învățăturilor moralei creștine în contextul social complex, complicat și paradoxal a lumii contemporane 3.3. Explicarea consecințelor pe care le poate avea asupra oamenilor credința în superstiție, magie, astrologie, numerologie	3.1. Evidențierea promovării convingerilor și atitudinilor moral-creștine, însușite din învățătura Mântuitorului și din exemplele oferite de marile personalități din istoria națională, prin promovarea unui comportament social-moral elevat 3.2. Analizarea responsabilităților și a modului de implicare a tânărului creștin în familie și în societatea contemporană 3.3. Explicarea caracteristicilor relației om–Dumnezeu și a relației dintre semeni, fundamentate pe valorile moralei creștine	3.1. Identificarea unor modele de comportament moral-creștin în exemplele oferite de mari personalități religioase din Istoria Bisericii noastre și a oamenilor de cultură români, promotori ai creștinismului 3.2. Asumarea unui comportament responsabil și altruist în relațiile cu aproapele 3.3. Integrarea și manifestarea în propriul comportament a valorilor morale creștine promovate de marii oameni de cultură români

Cea mai cunoscută taxonomie a valorilor fundamentale este cea care structurează valorile pe criteriul globalității, enumerând ca valori proprii întregii omeniri următoarele: Adevărul, Binele, Frumosul, Dreptatea, Libertatea, valori care pentru omul religios pot fi recunoscute în ceea ce poate fi o a șasea valoare fundamentală, Sacralul. Valorile spirituale prezente în curriculumul oficial de Religie sunt în măsură să contribuie în mod decisiv la formarea unei imagini corecte asupra vieții, care reprezintă de fapt o raportare la Valoarea Supremă³⁶⁴.

³⁶⁴ Dorin OPRIS, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2010, pp. 114–115.

Domnul profesor Constantin Cucos prezintă ca principiu fundamental de structurare psihopedagogică a valorilor în sistemul și procesul educațional adecvarea valorilor la particularitățile psihologice și de vârstă ale elevilor. În cadrul acestei împărțiri, perioadei adolescenței îi corespunde o dezvoltare a intereselor socio-abstracte și intelectuale, centrate în jurul valorilor culturale sau de înțelegere³⁶⁵.

Această competență generală, integrarea valorilor și a cunoștințelor religioase în structura propriilor atitudini și comportamente, este una destul de greu de îndeplinit dată fiind nevoia de libertate a adolescenților, afirmarea propriei personalități și dezvoltarea conștiinței de sine. Cu toate acestea, una dintre caracteristicile adolescenței este aceea de integrare treptată în valorile vieții. Subliniez termenul treptată deoarece de obicei atât profesorul cât și părinții par să își piardă răbdarea în ceea ce privește asumarea anumitor valori de către adolescenți.

❖ Pentru **clasa a IX-a** avem prezente trei competențe specifice:

- 3.1. Identificarea și folosirea unor modele de comportament creștin în exemplele din Biblie și din istoria Bisericii;
- 3.2. Analiza datoriei creștinului și a specificului acestora în contextul societății actuale;
- 3.3. Aplicarea învățăturilor creștine referitoare la modul de participare personală la viața liturgică a Bisericii

Prima dintre ele (3.1) se poate forma prin intermediul lecțiilor referitoare la *Preacinstirea Maicii Domnului* și *Cinstirea sfinților* din prima unitate de conținuturi, *Învățătura de credință*. Ca modalitate de lucru în cazul acestor lecții, propun pornirea de la *demonstrarea ideii că sfințenia reprezintă o excepție în creștinism*, urmată de promovarea sfințeniei ca ținută permanentă a fiecăruia dintre noi. Sfinții trebuie prezentați ca cei care, oameni obișnuïți fiind, au urmat îndemnul Sfintei Scripturi: „Fiți sfinți, că sfânt sunt Eu, Domnul, Dumnezeu vostru!” (Levitic 19, 2). Tot ei sunt cei care și-au conformat viața raportându-se la viața Mântuitorului Hristos, idee care, extrapolată, poate fi valabilă în cazul tuturor confesiunilor creștine.

Calendarul creștin și detalierea din sinaxare pot fi adevărate surse din care elevii să poată alege, dintre diferite modele comportamentale, modelul omului sfânt sau aflat în căutarea sfințeniei. Privind în perspectivă, este necesară și abordarea sfințeniei sau a dorinței de sfințenie ca soluție taumaturgică a societății contemporane corupte moral.

Competența specifică 3.2 (*analiza datoriei creștinului și a specificului acestora în contextul societății actuale*) se dorește a fi formată prin intermediul unității de conținuturi II, *Trăirea vieții creștine*, în lecțiile legate de *Responsabilitatea creștină: Datoriile față de Dumnezeu, Datoriile față de sine și Datoriile față de aproapele*.

³⁶⁵ Constantin CUCOȘ, *Pedagogie și axiologie*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 74.

Aceste lecții sunt binevenite în contextul în care se simte deja de o vreme o receptare eronată a libertății democratice (inclusiv de către elevi) care rezidă sintetic în sintagma „avem drepturi, dar nu prea acceptăm obligații”. Deși, de obicei, în planificarea calendaristică cele trei lecții sunt proiectate separat, în ore de curs diferite, recomand o tratare de ansamblu a acestora cu accentuarea ideii de interrelaționare dintre cele trei tipuri de datorii. Ca argument scripturistic pentru acest tip de abordare poate fi adus textul din epistola I Ioan 4, 20–21:

„Dacă cineva zice: Îl iubesc pe Dumnezeu!, dar pe fratele său îl urăște, mincinos este. Pentru că cel ce nu-și iubește fratele pe care-l vede, nu-L poate iubi pe Dumnezeu pe Care nu-L vede. Și această porunca o avem de la El: Cel care-L iubește pe Dumnezeu, să-l iubească și pe fratele său”.

Datoriile față de Dumnezeu, regăsite în primele patru porunci ale decalogului (Ieșire 20, 2–7) vor fi reluate și aprofundate în clasa a X-a în cadrul unității de conținuturi II, *Trăirea vieții creștine* prin lecția *Responsabilitatea creștină: Legea morală a Vechiului Testament (Decalogul)*.

Textul acestei competențe specifice ne indică clar nevoia unei actualizări a datoriilor la *contextul societății actuale*. Astfel, în cadrul *datoriilor față de sine* trebuie clarificată delimitarea dintre „egoismul bun” și „egoismul rău”, îngrădind oarecum tendința firească a omului de a se avea mereu pe sine în centrul preocupărilor. La vârsta adolescenței este necesară această delimitare cu atât mai mult cu cât această perioadă este puternic marcată de *egocentrism*. Deși capabil să înțeleagă alte puncte de vedere, adolescentul are anumite greutăți în a diferenția ceea ce se referă la alții de ceea ce se referă doar la el însuși. Datorită dezvoltării cognitive și a trecerii în stadiul gândirii formale, adolescenții înțeleg mai bine unele probleme abstracte dar au tendința de a se centra pe un singur aspect al problemei. Ei văd lumea în alb și negru în timp ce adulții cu experiență de viață disting mai degrabă nuanțele de cenușiu³⁶⁶. Tot în perioada adolescenței întâlnim așa numitul *teribilism* care se datorează credinței că acum, la vârsta aceasta, ei sunt invulnerabili, că lor nu li se poate întâmpla nimic rău, de unde și anumite gesturi necugetate cum ar fi: abuzul de alcool, încercarea de substanțe stupefiante, condusul cu viteză excesivă etc.

În acest sens, din nou, ca o frumoasă împletire, trebuie să arătăm adolescenților că vorbind despre datoriile față de noi înșine arătăm de fapt în ce fel trebuie să avem fiecare grijă de sine, *spre a putea avea grijă de alții*³⁶⁷.

Cea de a treia competență specifică propusă pentru clasa a IX-a (3.3) este *aplicarea învățăturilor creștine referitoare la modul de participare personală la viața liturgică*

³⁶⁶ Éva BÓCSA, *Psihopedagogia adolescenților, tinerilor și adulților*, curs online, <http://ro.scribd.com/doc/24278330/Psihopedagogia-adolescentilor>, 16.06.2014.

³⁶⁷ Arhid. I. ZĂGREAN, *Morala creștină – manual pentru seminariile teologice...*, p. 214.

a Bisericii. Acesteia îi corespunde conținutul *Pregătirea credinciosului pentru participarea la sfintele slujbe* din unitatea de conținuturi III, *Exprimarea învățăturii creștine*. Pornind de la ideea că participarea credincioșilor la slujbele Bisericii are drept scop dobândirea harului divin necesar mântuirii, trebuie să ne străduim să arătăm elevilor că pe lângă pregătirea morală și fizică, creștinul trebuie să se pregătească și intelectual. Astfel, fiecare dintre noi suntem datori să cunoaștem rolul anumitor gesturi rituale, rolul obiectelor de cult și simbolistica slujbelor. Un aspect care nu trebuie neglijat este și prezentarea pregătirii speciale pe care o face preotul înainte de săvârșirea Sfintei Liturghii, spre exemplu. Astfel, se va crea un echilibru între imaginea preotului de multe ori „mutilată” de presă prin câteva exemple negative (reale, cu toate acestea) și imaginea sau fața mai puțin cunoscută a pregătirii preoților. Li se poate sugera elevilor să parcurgă într-o seară canonul pe care îl îndeplinește un preot înainte de săvârșirea Sfintei Liturghii pentru a înțelege mai bine ideea de *pregătire responsabilă* pentru întâlnirea cu Dumnezeu în Biserică.

Toate acestea trebuie să îl aducă pe elev la conștientizarea necesității unui timp și spațiu sacru ca formă comunitară de participare la sfințenia lui Dumnezeu.

❖ La **clasa a X-a**, cele trei competențe specifice derivate din competența generală 3 (*integrarea valorilor și cunoștințelor religioase în structura propriilor atitudini și comportamente*) sunt următoarele:

- 3.1. Identificarea și prezentarea unor modele de comportament creștin, în exemplele personalităților biblice și în cele din istoria bisericească românească;
- 3.2. Argumentarea importanței aplicării învățăturilor moralei creștine în contextul social complex, complicat și paradoxal a lumii contemporane;
- 3.3. Explicarea consecințelor pe care le poate avea asupra oamenilor credința în superstiție, magie, astrologie, numerologie.

Prima dintre competențe (3.1) poate fi pusă în legătură cu lecția dedicată *Cinstirii sfintelor moaște* din unitatea de conținuturi I: *Învățătura de credință*, prin evocarea vieților virtuozitate ale sfinților la care se face referire în cadrul lecției. Formularea din competență nu cred că este cea mai potrivită deoarece include și „exemplele personalităților biblice” în măsura în care pe parcursul clasei a X-a avem de parcurs doar o lecție legată de personalitatea biblică a profetului Moise – în mod indirect – și anume *Legea morală a Vechiului Testament – Decalogul*, în unitatea de conținuturi II – *Trăirea învățăturii creștine*.

Exemplele din istoria bisericească românească sunt cuprinse în cadrul unității de conținuturi VI, *Ortodoxie și cultură națională*, în lecția *Contribuția mitropoliților români la dezvoltarea culturii naționale (Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul)*. Rezumată în doar câteva cuvinte, activitatea celor trei mitropoliți poate fi caracterizată astfel:

hărnicie, dinamism, stăruință și exigență în toate acțiunile desfășurate. Aceste caracteristici pot fi preluate ca model de către orice tânăr adolescent dornic de o evoluție sănătoasă, bazată pe principii morale, nu pe un carierism caracterizat de oportunism și superficialitate concurențială.

Următoarea competență specifică (3.2) este *argumentarea importanței aplicării învățăturilor moralei creștine în contextul social complex, complicat și paradoxal a lumii contemporane*. Dintru început, la prima citire, formularea acestei competențe mi se pare a fi una total nepotrivită, doar din dorința de a suna pompos. Consider ca întreaga parte a formulării „în contextul social complex, complicat și paradoxal” poate fi foarte simplu rezumată în sintagma „în context postmodern”.

În clasa a X-a, avem prezente în unitatea de conținuturi II, *Trăirea învățăturii creștine* două mari teme care se referă la morala creștină. Prima temă este **Responsabilitatea creștină** cu lecțiile *Legea morală a Vechiului Testament – Decalogul* și *Legea morală a Noului Testament – Predica de pe munte*, iar cea de a doua temă este **Libertate și opțiune**, incluzând lecțiile *Virtute și păcat* și *Conștiința morală – glasul lui Dumnezeu în om*.

Deși, în principiu, lecțiile legate de *Decalog* și de *Fericiri* sunt concepute pe ideea explicării secvențiale a fiecărei porunci sau fericiri, este absolut necesar ca prin strategia noastră didactică să trecem dincolo de explicarea acestora, oarecum teoretizată și sterilă. În acest sens, profesorul de Religie este dator să aibă *competența de a identifica tipurile de responsabilități proprii vârstei adolescenței și să crească gradul de asumare a responsabilității de către elevi*. Prin acestea se poate crea contextul pozitiv în care elevii să își sporească capacitatea de *implicare conștientă în propria dezvoltare spirituală*.

Tema *Libertate și opțiune* trebuie tratată din prisma darului libertății, dat omului încă de la creație. Putem porni chiar de la exemplul protopărinților Adam și Eva în tratarea acestor două teme, având posibilitatea de a analiza atât problematica *păcatului* ca rupere a legăturii dintre om și Dumnezeu cât și cea a necesității *statorniciei în virtute* și a colaborării permanente cu harul lui Dumnezeu.

Cea de a treia competență specifică (3.3) este *explicarea consecințelor pe care le poate avea asupra oamenilor credința în superstiție, magie, astrologie, numerologie*. Legate de această competență sunt lecțiile incluse în unitatea de conținuturi VII, *Creștinismul și provocările lumii contemporane*. Deși sunt subiecte de care elevii par interesați, propunerea mea este aceea ca toate aceste subiecte (superstiția, magia, astrologia și numerologia) să fie tratate în cadrul unei singure ore de curs deoarece există riscul de a divaga foarte mult de la esența subiectului prin intervențiile dese ale elevilor dornici de a descrie diferite situații „despre care au auzit”. Astfel, deseori se ajunge la discuții legate de demonizări, exorcizări, satanism, îndeosebi pe baza

unor filmări găsite de elevi pe internet sau a unor producții cinematografice cum ar fi „The Exorcism Of Emily Rose”, în regia lui Scott Derrickson.

Legat de consecințele pe care le pot avea aceste false credințe asupra oamenilor, putem face ușor legătura cu prima poruncă din Decalog, studiată tot în clasa a X-a: „Eu sunt Domnul, Dumnezeu tău, Cel ce te-a scos din țara Egiptului, din casa robiei. *Să nu ai alți dumnezei în afara de Mine*” (Ieșire 20, 2–3). Ideea centrală a explicațiilor noastre trebuie să fie aceea că prin superstiție, magie și astrologie, închinarea datorată lui Dumnezeu este înlocuită cu o idolatrizare a creaturii, omul considerându-se sub influența forțelor ei.

O idee secundară, dar esențială, poate fi și aceea că în spatele așa-numiților *vindecători* sau *vrăjitori* promovați în mass-media se află în realitate adevărate rețele de șarlatani; iar liniștea și vindecarea sufletească nu trebuie să o căutăm la mica publicitate ci în sânul Bisericii, prin colaborarea noastră cu harul lui Dumnezeu revărsat asupra fiecăruia dintre noi în mod cu totul și cu totul gratuit, prin Sfintele Taine, prin intermediul ierarhiei sacramentale.

❖ La **clasa a XI-a**, competența generală 3 include următoarele competențe specifice:

- 3.1. Evidențierea promovării convingerilor și atitudinilor moral-creștine, însușite din învățătura Mântuitorului și din exemplele oferite de marile personalități din istoria națională, prin promovarea unui comportament social-moral elevat;
- 3.2. Analizarea responsabilităților și a modului de implicare a tânărului creștin în familie și în societatea contemporană;
- 3.3. Explicarea caracteristicilor relației om-Dumnezeu și a relației dintre semeni, fundamentate pe valorile moralei creștine.

Din nou ne lovim de o formulare pretențioasă, alambicată și fără noimă în cazul competenței specifice 3.1: *Evidențierea promovării convingerilor și atitudinilor moral-creștine, însușite din învățătura Mântuitorului și din exemplele oferite de marile personalități din istoria națională, prin promovarea unui comportament social-moral elevat*. O posibilă formulare mai coerentă ar putea fi următoarea: *Însușirea și promovarea convingerilor și atitudinilor moral-creștine extrase din învățătura Mântuitorului și din exemplele marilor personalități din istoria națională*.

Principalele atitudini moral-creștine studiate în clasa a XI-a, extrase din viața și învățătura Mântuitorului sunt axate în jurul ideii de *smerenie* (chenoza, în lecția *Întruparea Fiului lui Dumnezeu*) și *jertfă* (în lecția *Jertfa euharistică și iubirea jertfelnică*). Deși pare destul de greu de explicat titlul lecției *Jertfa euharistică și iubirea jertfelnică*, pornind de la premisa că jertfa este forma supremă a iubirii, putem conduce demersul educațional spre o activizare, spre o prelungire a Sfintei Liturghii în

societate, iubind până la jertfă pe aproapele nostru, după modelul Mântuitorului Hristos, iubire care trebuie manifestată și prin fapte.

Unitatea de conținuturi VI: *Ortodoxie și cultură națională* include lecția *Contribuția voievozilor români la formarea și dezvoltarea culturii naționale* (Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Constantin Brâncoveanu, Neagoe Basarab).

Pe lângă acțiunile legate de dezvoltarea culturală (ctitorii, monumente de artă religioasă, traducerea și copierea unor manuscrise, tipărirea de cărți de cult în limba română, înființarea de școli), voievozii enumerați mai sus sunt adevărate exemple de moralitate: *au stăruit în dreapta credință* și au apărat creștinismul ortodox (și nu numai) în fața pericolului otoman, pe cale diplomatică sau prin luptă, *au fost plini de recunoștință înaintea lui Dumnezeu* pentru victoriile obținute (domnitorul Ștefan cel Mare, prin cele 44 de ctitorii și daniile către Sfântul Munte Athos), *au ajutat la răspândirea cuvântului lui Dumnezeu* (domnitorul Constantin Brâncoveanu, prin tipărirea *Bibliei de la București – 1688*, și a unui însemnat număr de cărți liturgice în limba română), *au cultivat spiritul de dreptate și moralitate* (uneori în chip excesiv, ca Vlad Țepeș) și *au redat demnitatea Țării Românești* din punct de vedere social-politic, printr-un tact diplomatic rar întâlnit (domnitorul Neagoe Basarab).

Cea de a doua competență (3.2) este *analizarea responsabilităților și a modului de implicare a tânărului creștin în familie și în societatea contemporană*, acesteia corespunzându-i unitatea de conținuturi II, *Trăirea învățăturii creștine*, cu cele trei lecții: *Familia creștină azi*, *Rolul creștinilor în promovarea valorilor religioase* și *Forme de denaturare a persoanei (corupția, minciuna, înșelătoria)*.

Având deja un fundament în lecțiile din capitolul *Responsabilitatea creștină*, studiate în clasa a X-a, putem aborda mai ușor tema responsabilității tinerilor în familie și în societate. Ca să fie mai interesantă lecția, propun o metodă didactică pe care am întâlnit-o în sfera bisericilor neo-protestante³⁶⁸, fiind preluată de peste ocean cu permisiunea Reach Out Youth Solutions. Metoda se pretează momentului pregătirii apercceptive a lecției, implicând așezarea elevilor în cerc, într-o încăpere cât mai întunecată. Unui elev i se dă o lanternă pe care trebuie să o îndrepte și să o aprindă asupra unui coleg, căruia îi va adresa o întrebare despre responsabilitate. În acest fel, atenția tuturor colegilor va fi îndreptată înspre cel care răspunde. Doar elevul asupra căruia este îndreptată lumina poate să vorbească. Întrebările pot să înceapă de la ceva simplu, cum ar fi de exemplu „Îți aranjezi patul în fiecare dimineață?” sau „Cât de des îți faci tema noaptea, târziu?”. Întrebările pot fi dezvoltate apoi către ideea responsabilității față de ceilalți. Răspunsurile nu vor fi judecate în niciun fel. După ce au fost întrebați câțiva dintre elevi se pot aprinde luminile și se poate anunța tema lecției, *responsabilitatea*.

³⁶⁸ s.n., *Tinerii și responsabilitatea*, www.resursecrestine.ro/download/14083, 23.06.2014.

Întregii clase se va cere să dea o definiție a responsabilității. Cele mai întâlnite răspunsuri ar fi „să faci ceea ce trebuie să faci”, „să îndeplinești o sarcină”, „să îți îndeplinești obligațiile”, „să dai socoteală de ceea ce faci”.

Această pregătire apercceptivă poate fi folosită în cadrul tuturor lecțiilor (*Familia creștină azi, Rolul creștinilor în promovarea valorilor religioase și Forme de denaturare a persoanei (corupția, minciuna, înșelătoria)* din unitatea de conținuturi II, *Trăirea învățăturii creștine*).

Astfel, pornind de la responsabilitățile adolescenților în cadrul familiei (ajutorul acordat părinților, bunicilor, fraților mai mici), se poate face trecerea spre o responsabilizare socială (responsabilități avute în școală, în parohie, implicarea în acțiuni de voluntariat, responsabilizare față de mediul înconjurător etc.) și prin selectarea și prezentarea unor argumente scripturistice în acest sens:

- **fuga de responsabilitate și consecințele ei** – Adam, Eva și șarpele (Facerea 3, 11–13); Iona fugind „de dinaintea feței Domnului” departe de Ninive (Iona 1, 2–3); „spălarea mâinilor” lui Pilat din Pont, (Matei 27, 24);
- **căutarea de circumstanțe atenuante pentru păcatele proprii** – „Să nu abați inima mea spre cuvinte de vicleșug ca să dezvinovățesc păcatele mele”. (Psalmul 140, 4)
- **buna administrare a talanților** primiți de la Dumnezeu – pilda talanților (Matei 25, 15)
- **necesitatea conștientizării păcatului** – „bârna din ochiul propriu” versus „paiul din ochiul aproapelui” (Matei 7, 3)

Cea de a treia competență specifică (3.3) este *explicarea caracteristicilor relației om-Dumnezeu și a relației dintre semeni, fundamentate pe valorile moralei creștine*.

Relația omului cu Dumnezeu, privită din perspectiva moralei creștine este una *dialogică, vie și conștientă*, de această relație depinzând însușirea personală a mântuirii, în Biserică. Dacă privim cele trei caracteristici mai sus subliniate ale relației omului cu Dumnezeu vom observa faptul că acestea sunt de fapt „necesități” fundamentale pe care le au tinerii la vârsta adolescenței. Nu voi analiza caracteristicile relației *om-Dumnezeu* distinct de *relațiile dintre semeni*, dată fiind interdependența dintre acestea. În acest sens, mă bazez în principal pe următoarele texte scripturistice:

„Dacă cineva zice: Îl iubesc pe Dumnezeu!, dar pe fratele său îl urăște, mincinos este. Pentru că cel ce nu-și iubește fratele pe care-l vede, nu-L poate iubi pe Dumnezeu pe Care nu-L vede. Și această poruncă o avem de la El: Cel care-L iubește pe Dumnezeu, să-l iubească și pe fratele său”. (I Ioan 4, 20–21)

„Iubiților, să ne iubim unul pe altul, pentru că dragostea este de la Dumnezeu și oricine iubește este născut din Dumnezeu și cunoaște pe Dumnezeu. Cel ce nu iubește n-a cunoscut pe Dumnezeu, pentru că Dumnezeu este iubire” (I Ioan 4, 7–8).

Așadar, observăm că și Mântuitorul Hristos, în repetate rânduri în care vorbește despre iubire, alătură și condiționează iubirea față de Dumnezeu de iubirea aproapelui: „Iar El i-a răspuns: „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău și din tot cugetul tău. Aceasta este marea și întâia poruncă” (Matei 22, 37), ca imediat, în versetul următor să vină completarea: „Iar a doua, asemenea acesteia: Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși” (Matei 22, 38).

Vom insista astfel la clasă, în cadrul lecțiilor adresate adolescenților, pe ideea unei relații personale cu Dumnezeu, caracterizată de *iubirea Acestuia pentru noi* și de *răspunsul nostru* la iubirea Sa. Dumnezeu nu este Cel care stă și pândește păcatele ca să le pedepsească, ci este Cel ce așteaptă, iubitor și răbdător „venirea în sine” din partea noastră, asemenea tatălui din pilda fiului risipitor. Dumnezeu așteaptă de la tineri să își asume efortul duhovnicesc al mântuirii proprii și a semenilor, în comuniunea de sfințenie a Bisericii.

Dragostea către aproapele reprezintă „cartea de vizită” a creștinilor: „Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții” (Ioan 13, 35). Adevărata viață de obște a Bisericii se întemeiază pe această dragoste a aproapelui, din ea răsărind *bunătatea, îngăduința, răbdarea, blândețea, mila, recunoștința, cinstea și dreptatea*.

Din cele arătate mai sus realizăm faptul că împlinirea datoriei de dragoste către aproapele este neapărat necesară creștinului pentru mântuire.

- ❖ Pentru **clasa a XII-a**, competența generală 3 include trei competențe specifice:
 - 3.1. Identificarea unor modele de comportament moral-creștin în exemplele oferite de mari personalități religioase din Istoria Bisericii noastre și a oamenilor de cultură români, promotori ai creștinismului;
 - 3.2. Asumarea unui comportament responsabil și altruist în relațiile cu aproapele;
 - 3.3. Integrarea și manifestarea în propriul comportament a valorilor morale creștine promovate de marii oameni de cultură români.

Modalitatea de exprimare folosită în redactarea competenței 3.1 (*identificarea unor modele de comportament moral-creștin în exemplele oferite de mari personalități religioase din Istoria Bisericii noastre și a oamenilor de cultură români, promotori ai creștinismului*) pare din nou a fi una defectuoasă atât din punct de vedere al sintaxei cât și al coerenței: avem un mic dezacord în exprimarea „Identificarea unor modele de comportament moral-creștin în exemplele oferite de [...] și a oamenilor de cultură”. Cred că majuscula din „Istoria” Bisericii este o greșală de redactare și nu trebuie luată în considerare.

Discutabilă este însă utilizarea expresiei „promotori ai creștinismului”, cu referire la oamenii de cultură români. *Promotor* este definit ca fiind o „persoană care promovează

pentru prima dată (o acțiune, o idee etc.). /<fr. *anio*, lat. *promotor*, ~oris³⁶⁹. Un alt dicționar definește același termen ca „**inițiator**³⁷⁰ și animator al unei acțiuni, al unui curent etc.”³⁷¹. Cu siguranță că respectivii oameni de cultură români au avut un rol important în promovarea valorilor moralei creștine, dar, înainte cu aproape 2000 de ani, alții au fost adevărații *promotori* ai creștinismului.

Propun deci o variantă de exprimare mai potrivită pentru competența specifică 3.1: *Identificarea unor modele de comportament moral-creștin în exemplele oferite de marile personalități religioase ale istoriei Bisericii noastre și de oamenii de cultură români care au promovat creștinismul.*

Ca modalitate de abordare în formarea acestei competențe este indicată analizarea unor fragmente reprezentative din scrierile marilor personalități religioase (Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Nicolae Steinhardt, Î.P.S. Bartolomeu Anania) și culturale românești (Mircea Eliade, Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu, Petre Țuțea). Deși, în principiu, în planificarea calendaristică se acordă două ore de curs pentru acest conținut, timpul este mult prea restrâns pentru a putea parcurge în mod responsabil viețile și operele autorilor menționați. Aici trebuie să intervină însă puterea de comunicare și de convingere a profesorului de Religie în îndemnarea elevilor spre lectură de calitate. Premisa unui asemenea act ar fi însă parcurgerea unui volum mare de bibliografie de către profesor... Nu poți recomanda în mod convingător elevilor o carte pe care nu ai citit-o și al cărui conținut nu îl stăpânești.

Inițierea unor cercuri de lectură ar fi o posibilitate, însă, sincer vorbind, la clasa a XII-a nu pare a fi o soluție viabilă, dată fiind concentrarea lor pe pregătirea intensă pentru examenul de Bacalaureat.

Competenței specifice 3.2 (*asumarea unui comportament responsabil și altruist în relațiile cu aproapel*) îi corespunde cea de a doua unitate de conținuturi, *Trăirea învățăturii creștine*, prin lecția *Rolul tinerilor în apărarea vieții (combaterea violenței, a suicidului, a eutanasiei și a degradării demnității umane)*. Putem include pentru această competență specifică și lecția *Rugăciunile pentru cei adormiți în Domnul* din prima unitate de conținuturi, *Învățătura de credință*, ținând cont că cei rămași în viață au responsabilitatea de a înălța rugăciuni pentru cei trecuți în veșnicie, nădăjduind mântuirea lor.

Combaterea violenței în rândul tinerilor constituie o provocare a lumii contemporane, fiind inițiate o serie de programe de prevenire și de stopare a acestui fenomen

³⁶⁹ S.n., *Promotor*, <http://dexonline.ro/definitie/promotor/349633>, 02.07.2014.

³⁷⁰ Ion COTEAU et alii, *Dicționar explicativ al limbii române*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 858.

³⁷¹ Vasile BREBAN, *Dicționar general al limbii române*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 835.

atât prin intermediul școlilor³⁷² cât și prin cel al autorităților polițienești. Consider că un element-problemă care ar trebui să fie rezolvat mai întâi este cel al *violenței verbale* (ironii, insulte, înjurături), element care constituie factorul de escaladare în majoritatea cazurilor de violență fizică. Violența verbală reprezintă folosirea unui limbaj ofensator cu intenția de a-l răni pe celălalt: agresorul țipă la celălalt, îl jignește, înjură sau intimidează, răspândește informații mincinoase despre acesta, îl pune în ipostaze de inferioritate, îl amenință sau îl poreclește, producându-i traume pe termen mai scurt sau mai lung³⁷³.

Învățătura creștină a avut dintotdeauna „leacuri” pentru acest tip de rană, rănirea prin cuvânt. De la porunca Decalogului de a nu lua numele Domnului în deșert (Ieșire 20, 7) extinsă în evitarea grăirii în deșert: „Pentru orice vorbă deșartă pe care o vor rosti, oamenii vor da socoteală în ziua judecății” (Matei 12, 36), până la îndemnul-rugăciune din Psalmii lui David: „Pune, Doamne, strajă gurii mele și ușă de îngrădire împrejurul buzelor mele” (Psalmul 140, 3). Și în rugăciunea Sfântului Efreem Sirul cerem de la Dumnezeu îndepărtarea de la noi a „duhului iubirii de stăpânire și al grăirii în deșert.” Apostolul Pavel îi sfătuiește pe efeseni astfel: „din gura voastră să nu iasă niciun cuvânt rău” (Efeseni 4, 29). Consider că un criteriu de care ar trebui să ținem cont înainte de a ne descărca verbal asupra cuiva este acela de a ne aminti că cel dinaintea noastră este creat după chipul, spre asemănarea lui Dumnezeu.

Combaterea suicidului trebuie tratată prin prisma responsabilității față de propria viață, primită în dar de la Dumnezeu. Suicidul este considerat păcat în toate cele trei mari religii monoteiste ale lumii: creștinismul, iudaismul și islamul, gravitatea acestui păcat fiind dată de credința în sfințenia vieții. Astfel, sinuciderea apare ca o ofensă adusă lui Dumnezeu și o încercare a noastră de a ne substitui Lui.

De obicei, cei care se sinucid caută o *eliberare*: pentru ei „viața nu are sens” deoarece, probabil, la un anumit moment dat a avut loc „pierderea sensului”, prin îndepărtarea de Dumnezeu, Izvor al sensului și al vieții: „Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi” (Ioan 11, 25).

O altă categorie a celor care se sinucid e aceea a acelor care o fac pentru în scop *demonstrativ*. Probabil neglijat social sau afectiv, nebăgat în seamă, omul alege să facă ceva iremediabil: să le descopere și să le demonstreze oamenilor din jur propriul lui „eu”, chiar cu prețul morții. În aceste cazuri ar trebui ca noi, cei cu care „sinucigașul” s-a înconjurat să ne punem niște semne de întrebare... Nu o fi oare sinuciderea lui o consecință a lipsei noastre de comuniune?

³⁷² Un exemplu poate fi *Proiectul „Tinerii împotriva violenței”* inițiat de Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, <http://www.tineriimpotrivaviolentei.edumanager.ro/materiale-informative-proiect.html>, 02.07.2014.

³⁷³ s.n., *V de la Violență*, în campania națională a Romtelecom „Cuvintele dor, nu-i așa?”, <http://cuvintelelor.ro/violenta/>, 02.07.2014.

Problema *eutanasiei umane* pune de obicei destul de multe probleme profesorilor de Religie prin aducerea de către elevi a argumentului că omul bolnav în stadii terminale, care suferă cumplit, merită o moarte decentă. Cel mai cunoscut caz este cel al asociației (clinicii) DIGNITAS³⁷⁴ din Forch, Elveția, în apropierea orașului Zürich, care oferă acest „serviciu” de „sinucidere asistată”, fără durere, prin ingerarea unui medicament letal (Penobarbital) dizolvat în apă.

Procedurile până la sinuciderea asistată propriu-zisă durează destul de mult timp și există câțiva pași stricți (cel puțin două interviuri directe pentru a se stabili dacă „pacientul” are discernământ sau nu este cumva presat din exterior la a se sinucide, existența unei boli incurabile, dizabilități sau dureri insuportabile, un minim de mobilitate fizică – astfel încât bolnavul să își administreze singur medicamentul letal). Conform zicalei care spune că „diavolul e politic corect”, pentru a evita acuzațiile în eventuale următoare procese, la sinucidere trebuie să asiste minimum doi martori (pot fi membri ai familiei sau prieteni). Odată ingerat medicamentul, în câteva minute (între 2–5 minute) pacientul intră într-un somn adânc, înainte de a intra într-o comă profundă. Penobarbitalul paralizază centrul respirator, inducând moartea.

Pe site-ul clinicii se încearcă o dezvinovățire prin afirmarea unei lipse de identitate între *sinuciderea asistată* și *eutanasi*e, prin aceea că în cazul primei dintre ele, pacientul este cel care își administrează soluția letală.

În Olanda, începând cu anul 2001 este permisă eutanasierea „din compasiune” a persoanelor de peste 12 ani, dar numai în anumite circumstanțe:

- a) Existența unei boli incurabile sau a durerilor insuportabile;
- b) Aducerea la cunoștința pacientului a tuturor soluțiilor alternative;
- c) Formularea unei a doua opinii de către specialiști;
- d) Cererea eutanasiei de către pacientul însuși, în deplinătatea facultăților sale;
- e) Interzicerea faptului ca propunerea să vină din partea medicilor curanți.

Exemplul Olandei a fost urmat la numai un an de Belgia, iar în momentul de față din ce în ce mai multe state se pregătesc să recunoască eutanasia drept o practică legală³⁷⁵.

O altă problemă apărută recent este aceea a adoptării de către Parlamentul Belgian a unei legi care permite eutanasierea copiilor în stadii terminale de boală, fără limită de vârstă. Conform acestei legi, copilul bolnav trebuie să fie în fază terminală, să se confrunte cu suferință fizică îngrozitoare și să ceară în mod repetat să moară – înainte să se ia în calcul eutanasierea. Părinții, medicii și psihiatri trebuie să se pună de acord în privința deciziei. Brusc, minorii care nu au dreptul de a lua decizii

³⁷⁴ Pagina web a asociației este <http://www.dignitas.ch/>, 02.07.2014.

³⁷⁵ s.n., *Eutanasia*, <http://all-about-life.ucoz.ro/index/eutanasia/0-28>, 02.07.2014.

importante legate de probleme economice sau emoționale, au devenit capabili să decidă dacă cineva trebuie să îi omoare! Deși este o utopie, decretul a fost semnat de către Regele Filip al Belgiei în luna martie a anului 2014.

În România, în prezent, Codul de deontologie medicală din 2005³⁷⁶ prevede la art. 121: „Se interzice cu desăvârșire eutanasia, adică utilizarea unor substanțe sau mijloace în scopul de a provoca decesul unui bolnav, indiferent de gravitatea și prognosticul bolii, chiar dacă a fost cerut insistent de un bolnav perfect conștient.”, iar la art. 122: „Medicul nu va asista sau îndemna la sinucideri ori autovătămări prin sfaturi, recomandări, împrumutarea de instrumente, oferirea de mijloace. Medicul va refuza orice explicație sau ajutor în acest sens”.

Degradarea demnității umane în contextul postmodern este una dintre plăgile care lasă răni adânci în ceea ce ar trebui să fie chipul lui Dumnezeu în om. Incluzând și temele de mai sus (violență, suicid, eutanasia), degradarea demnității umane poate fi regăsită în problematica laxității spirituale, a desfrâului (legalizat sau nu), a modalităților de exploatare a semenilor (sclavie) și în orice formă de adicție (incluzând drogurile) care lezează libertatea umană.

Cea de a treia competență specifică (3.3) este *integrarea și manifestarea în propriul comportament a valorilor morale creștine promovate de marii oameni de cultură români*.

Nicolae Iorga poate fi abordat din prisma culturii sale enciclopedice și a puterii de creație. Cu siguranță că cifrele următoare vor fi un factor motivant pentru elevi: Nicolae Iorga fiind autorul a 1.003 volume, 12.755 articole și studii, 4.963 recenzii³⁷⁷. Grăitor este următorul citat din opera sa, citat pe baza căruia putem discuta mai multe teme de referință în formarea responsabilă a adolescenților (viața morală a comunității, seriozitatea, alegerea unei ținte, rigoarea în atingerea țintei, respectul):

„Viața unui popor, succesul lui în lunga luptă tăcută a națiilor nu le determină nici întinderea pământului, nici numărul populației, nici bogăția. Acestea se câștigă, dar ele nu stau la originea puterii. Izvorul acestei puteri este viața morală a unei comunități, seriozitatea cu care privește traiul, măsura cu care își alege țintele și rigoarea cu care le urmărește, respectul adânc, cultul pentru realitatea lucrurilor”³⁷⁸.

Nichifor Crainic poate părea o prezență inoportună în programa de Religie dacă elevii s-ar orienta doar după resursele online (în speță Google și Wikipedia), unde este prezentat ca „legionar, colaborator al securității și unul dintre principalii ideologi

³⁷⁶ s.n. *Codul de deontologie medicală al Colegiului Medicilor din România*, <http://www.instparhon.ro/pdf/legislatie/26.pdf>, 02.07.2014.

³⁷⁷ s.n., „Nicolae Iorga”, *Enciclopedia României*, http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Nicolae_Iorga, 11.07.2014.

³⁷⁸ Nicolae IORGA, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Ed. Polirom, Iași, ⁴1999, p. 82.

antisemiți”³⁷⁹. Aici trebuie să intervină nuanțarea profesorului de Religie prin prezentarea activității sale teologice. Deși se remarcă prin capacitatea sa intelectuală în timpul școlii, după absolvirea studiilor teologice refuză să se preoțească datorită *conștiinței nedesăvârșirilor sale*, devenind însă un mare profesor de teologie a vremii. Lui i-a fost dedicat un întreg număr al revistei *Gândirea* (anul XIX, nr. 4, aprilie 1940)³⁸⁰, număr în care părintele profesor Dumitru Stăniloae îl lauda pentru că „scoate teologia din cercul strâmt și ocolit al specialiștilor, prezentând-o într-o formă impunătoare atențiunii generale a lumii intelectuale” (p. 265), teologie bazată pe ideea de *hristocentrism*, iar profesorul Teodor M. Popescu insistă pe același „discurs liber *extra cathedram* al teologiei, traduse în concepte și atitudini filosofice, culturale, artistice, sociale și naționale” (p. 280).

Cu opera scriitorului **Vasile Voiculescu** elevii s-au mai întâlnit la orele de Limba și Literatura Română, odată cu analiza curentelor literare din perioada interbelică (a tradiționalismului, mai exact). Tema centrală a poeziilor lui Vasile Voiculescu este setea profundă de Dumnezeu, ceea ce face ca lirica poetului să devină o adevărată jertfă de mărturisire a credinței creștine. „Înaltul” Bartolomeu Valeriu Anania în opera sa *Din spumele mării, Poezia religioasă română modernă mari poeți de inspirație creștină*, nota pe bună-dreptate următoarele: „expresia cea mai înaltă și mai pură a credinței și sentimentului religios din întreaga literatură română se află în opera marelui poet Vasile Voiculescu”³⁸¹.

Nicolae Steinhardt este atractiv pentru tineri atunci când e prezentat ca *evreul intelectual convertit la ortodoxie*, în închisoare. Menționarea faptului că a fost coleg de liceu cu Constantin Noica, Mircea Eliade, Alexandru Paleologu și Dinu Pillat s-ar putea să fie un mod în plus de a-i atrage pe tineri în studierea biografiei „de film” a părintelui Nicolae Steinhardt. Pentru adolescenții din clasa a XII-a, părintele Steinhardt trebuie să fie scriitorul, călugărul care predică un cu totul alt fel de apropiere de Dumnezeu, pentru care „Hristos este gentleman și cavaler, boierul care iartă totul, care șterge cu buretele păcatele, spre deosebire de diavolul-contabil în al cărui registru nu e loc de vreo ștersătură”³⁸².

Despre **Petre Țuțea** am aflat cu surprindere de pe pagina Wikipedia că ar fi catolic³⁸³ (presupun că pe baza cererii sale de a fi înmormântat la Blaj). Elevilor însă le propun și surse alternative de cunoaștere a acestuia – pe lângă opera sa –,

³⁷⁹ s.n., „Nichifor Crainic”, *Wikipedia*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichifor_Crainic, 11.07.2014.

³⁸⁰ Revista se poate consulta online pe site-ul Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca, http://documente.bcuccluj.ro/web/bibdigit/periodice/gandirea/1940/BCUCLUJ_FP_279479_1940_019_004.pdf, 11.07.2014.

³⁸¹ † Valeriu ANANIA, *Din spumele mării*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 164.

³⁸² Pr. Nicolae STEINHARDT, *Jurnalul fericirii*, Ed. Mănăstirii Rohia, Rohia, 2005, p. 134.

³⁸³ s.n., „Petre Țuțea”, *Wikipedia*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Petre_%C8%9Au%C8%9Bea, 11.07.2014.

cunoașterea prin „învecinare”, cum ar zice domnul profesor Radu Preda, colegul de apartament al lui Petre Țuțea, în cartea sa *Jurnal cu Petre Țuțea*³⁸⁴.

Teologia părintelui **Dumitru Stăniloae** poate părea prea puțin inaccesibilă, ca întreg, pentru tinerii adolescenți care se pregătesc să absolvească liceul. De aceea, pentru a fi stârniți, aceștia au nevoie de mici fărâme de înțelepciune din opera marelui teolog, fărâme în care să fie sintetizată esența teologiei ortodoxe: mântuirea în Hristos și în Biserică, prin rugăciune, cale de comuniune de credință și de iubire. Viața părintelui Stăniloae poate fi dată drept exemplu de urmat din perspectiva smereniei, a jertfei și răbdării pentru credință (în perioada detenției) precum și din cea a strânsei legături și corespondențe dintre cuvântul rostit și trăirea sa, punerea lui în faptă.

Mircea Eliade este cunoscut de elevi din perspectiva scrierilor sale studiate la clasă în cadrul orelor de Limba și Literatura Română. Privit din unghiul „confundării” *eului creator* cu *eul profan*, Eliade nu pare a fi cel mai potrivit exemplu de promovat în cadrul orelor de Religie. Cu toate acestea, Eliade poate fi exemplul perfect al omului care caută sensul existenței și al devenirii intelectuale și spirituale.

Romanul adolescentului miop este o oglindă a căutării propriei identități, a setei de cunoaștere adolescente, a încercării de cristalizare și de „cizelare” a personalității. Eliade e modelul adolescentului care *învață permanent*, trăind în anumite renunțări asumate, dar conștient că *învață nu pentru școală, ci pentru sine*.

Maitreyi, romanul unei iubiri neîmplinite, este una din recomandările mele pentru elevi ca lectură formatoare, lectură „de drag”, fără constrângerea unui comentariu impus sau a prezenței sale în programa oficială pentru examenul de Bacalaureat. Acesta poate fi un impuls pentru lectură, mai ales că poate fi legat de romanul-răspuns al eroinei, Maitreyi Devi, *Dragostea nu moare*, scris la 40 de ani după cel al lui Eliade.

Romanul *Nuntă în cer* – merită prezentat și ca reflecție a vieții reale a lui Mircea Eliade. Episodul din roman în care eroina principală, Ileana, renunță la copilul nenăscut, avortând, pare a fi o manifestare a conștiinței încărcate a autorului Mircea Eliade, care se recunoaște a fi autorul moral a două întreruperi de sarcină, în aceeași lună iunie a anului 1933, asupra celor două femei din viața sa: Nina Mareș (viitoarea sa soție) și Sorana Țopa, actriță a Teatrului Național. În *Jurnalul portughez*, Eliade își ia asupra sa și vina suferințelor și morții soției sale³⁸⁵, survenite în anul 1944 în urma unui cancer uterin (posibil provocat de avortul în cauză).

³⁸⁴ Radu PREDA, *Jurnal cu Petre Țuțea*, Ed. Humanitas, București, 1992.

³⁸⁵ Mircea ELIADE, *Jurnal portughez și alte scrieri*, vol. 1, Ed. Humanitas, București, ¹2006, p. 274.

Iată că literatura și biografia lui Mircea Eliade pot fi atât modele pozitive cât și negative pentru tinerii adolescenți ai zilelor noastre și consider că putem folosi aceste prilejuri pentru a învăța din greșelile altora, spre a evita trăirea lor „pe propria piele”.

Ultimul nume pe lista oamenilor de cultură care promovează creștinismul prin operele lor este cel al lui **Constantin Brâncuși** (după modul de redactare al programei, lista este deschisă profesorului prin apariția prescurtării „etc.”). Până acum, oamenii de cultură prezentați erau *oameni ai literei*. Iată că și exprimarea artistică a sculpturii poate fi tratată ca mod de manifestare a unei prezențe spirituale.

Prea puțin cunoscută este însă legătura dintre Constantin Brâncuși și Biserică. Încă din timpul studiilor sale la Craiova acesta activa la strana și în corul Bisericii „Madona Dudu”, slujind ca ipodiacon și având parte de un real sprijin financiar din partea Bisericii pe parcursul anilor de școală. După mutarea sa în capitală continuă să cânte în cor și la strana Bisericii Mavrogheni din București. Lumea Parisului a reprezentat întotdeauna o atracție pentru tânărul Brâncuși, astfel încât în 1904 pornește pe jos spre „orașul luminilor”. Odată ajuns, frecventează Biserica Ortodoxă Română din Paris, unde cântă în corul bisericii și la strună.

Ansamblul monumental de la Târgu-Jiu, creat în cinstea eroilor români căzuți în primul război mondial în anul 1937 este profund încărcat de semnificații simbolice și religioase, putând fi interpretat ca o reprezentare a urcușului dinspre Patimi spre Înviere: *masa tăcerii*, cu cele 12 scaune amintește de Cina cea de Taină. Forma rotundă a mesei și a scaunelor ne duce cu gândul la cerc ca element fără început și fără sfârșit dar și la ideea de egalitate, armonie și veșnicie. *Poarta sărutului* poate fi cea a sărutului de trădare din Grădina Ghetsimani. Forma asemănătoare a porții cu cea a unui arc de triumf poate fi văzută ca un triumf asupra morții și suferinței. *Coloana infinitului* se vrea a fi un liant între pământ și cer, o idee a verticalității spațiului liturgic, un sens al înălțării noastre spre Dumnezeu.

Dacă tot spuneam că lista oamenilor de cultură pare a fi deschisă, propun cu încredere abordarea la clasă a unor contemporani marcanți, al căror cuvânt poartă o anume greutate în chestiunile actuale legate de credință. Pentru început, recomand analiza unor texte scrise de domnul Andrei Pleșu.

Andrei Pleșu este un bun model de luciditate în analiza social-spirituală a nației noastre, militând inclusiv pentru o mai bună *comunicare și comuniune* a Bisericii cu intelectualii care manifestă preocupări religioase. La lansarea cărții sale *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, în Cluj, Andrei Pleșu sugera ca Biserica să se bazeze mai mult pe intelectuali și să îi valorifice, nu să îi descopere pe aceștia „doar în momentul înmormântării”.

Pictorul **Silviu Oravitsan** și operele sale de artă ar trebui studiate și din perspectiva mesajului religios pe care îl transmit: motivul repetitiv al *crucii* îmbinat

cu cel al *luminii* ne arată capacitatea artistului de a merge la esențe, asemenea lui Constantin Brâncuși, într-o frumoasă simbioză a tradiționalului cu modernul.

5.5.2.4. Competența Generală 4 – *Aplicarea învățaturii de credință în viața personală și a comunității*

Creștinismul este religia în care Binele a luat o formă concretă prin Întroparea Mântuitorului Hristos „la plinirea vremii” (Galateni 4, 4), adică la termenul hotărât de Dumnezeu pentru ca realitatea divină a planului Său mântuitor să devină realitate concretă. Această mântuire, pentru a fi câștigată de fiecare dintre noi, trebuie să fie pusă în contextul relaționării ei cu libertatea. Iar libertatea adevărată e robia liber acceptată a binelui, a iubirii altuia, a iubirii față de altul, a obligației benevole față de binele aproapelui, față de Dumnezeu care ne cere să slujim binelui celorlalți și binelui nostru adevărat³⁸⁶.

Tabelul 29. Competența generală 4 – „Aplicarea învățaturii de credință în viața personală și a comunității”, cu competențele ei specifice, clasele IX–XII

	Clasa a IX-a	Clasa a X-a	Clasa a XI-a	Clasa a XII-a
Competențe specifice	<p>4.1. Aplicarea normelor moralei creștine în situații concrete de viață</p> <p>4.2. Formularea de soluții pentru diferitele probleme ale tinerilor, în lumina învățaturii creștine</p> <p>4.3. Practicarea Introspecției / meditației creștine, în scopul dezvoltării capacității de autocunoaștere și a participării conștiente și active la viața liturgică a Bisericii</p>	<p>4.1. Identificarea modalităților concrete de aplicare a virtuților creștine în diferite situații de viață</p> <p>4.2. Analizarea consecințelor negative a comportamentului care încalcă morala creștină, asupra vieții personale și asupra comunității</p> <p>4.3. Aplicarea învățaturii despre respectul față de cele sfinte în diferite contexte ale vieții personale sau ale comunității</p>	<p>4.1. Identificarea responsabilităților față de lumea creată și primită în dar de la Dumnezeu</p> <p>4.2. Analizarea consecințelor negative ale comportamentelor care încalcă morala creștină, asupra vieții personale și asupra comunității</p> <p>4.3. Folosirea învățăturilor Bisericii pentru a deosebi corect minunile de falsele minuni, fenomenele normale de cele paranormale</p>	<p>4.1. Analizarea problemelor lumii contemporane în lumina învățaturii creștine</p> <p>4.2. Aplicarea învățaturii de credință a Bisericii în situații concrete din viața personală</p> <p>4.3. Cunoașterea și promovarea valorilor creștine în societate</p>

³⁸⁶ Pr. D. STĂNILAOE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. II...*, p. 326.

De aceea este necesar ca și învățătura de credință pe care o propovăduim să fie înșușită, asumată, concretizată și „întropată” în faptele noastre, fapte ce au ca scop final mântuirea noastră și a semenilor, în comuniunea vie a Bisericii. Astfel, în cadrul competenței generale 4 (*aplicarea învățăturii de credință în viața personală și a comunității*):

❖ Pentru **clasa a IX-a**, ne sunt propuse trei competențe specifice:

- 4.1. Aplicarea normelor moralei creștine în situații concrete de viață;
- 4.2. Formularea de soluții pentru diferitele probleme ale tinerilor, în lumina învățăturii creștine;
- 4.3. Practicarea introspecției/meditației creștine, în scopul dezvoltării capacității de autocunoaștere și a participării conștiente și active la viața liturgică a Bisericii.

Competenței 4.1 (*aplicarea normelor moralei creștine în situații concrete de viață*) îi corespund conținuturile din unitatea de conținuturi II, *Trăirea învățăturii creștine*, în tema mare a *Responsabilității creștine*, ce include trei unități de conținut: *Datorii față de Dumnezeu, Datorii față de sine și Datorii față de aproapele*.

Nivelul de responsabilitate al persoanei depinde de calitatea ei duhovnicească, de educarea conștiinței și a voinței, de mediul social în care activează, de timpul în care trăiește, de provocările pe care le întâlnește, dar și de conștientizarea valorii și intensității relației cu transcendentul, cu sine și cu semenii³⁸⁷.

Responsabilizarea tinerilor de clasa a IX-a în perspectiva însușirii și îndeplinirii datoriilor morale se poate realiza îndeosebi prin problematizarea la clasă a diferitelor situații ipotetice sau concrete în care să li se ceară soluții de rezolvare: (Ex: *Ce ai face dacă întorcându-te seara acasă vezi un tânăr beat, căzut pe marginea drumului, incapabil să se mai ridice?*)

În mod natural, ca o continuare a competenței anterioare, cea de-a doua competență specifică (4.2) ne cere formularea *de soluții pentru diferitele probleme ale tinerilor, în lumina învățăturii creștine*. Este important să specificăm elevilor faptul că morala creștină nu oferă „soluții” pentru diferitele probleme, asemenea unei farmacii, ci caută să formuleze anumite principii după care să ne ghidăm pentru a preveni eventualele căderi și să ne prezinte căi prin care să ne ridicăm, în cazul în care am căzut. Spre exemplificare, analiza propriei conștiințe în fiecare zi, înainte de culcare, ne poate feri de o eventuală cădere în păcat prin simplul fapt al sesizării unui pericol moral, al unei ispite care ne dă târcoale. Dacă totuși cedăm ispitei, avem posibilitatea de a urma calea îndreptării noastre prin mijloacele puse nouă la dispoziție de Dumnezeu prin Sfânta Biserică (rugăciuni, ierurgii, Sfintele Taine).

³⁸⁷ Pr. Ștefan ILOAIE, *Responsabilitatea morală personală și comunitară*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, p. 145.

A treia competență specifică (4.3) este *practicarea introspecției/meditației creștine, în scopul dezvoltării capacității de autocunoaștere și a participării conștiente și active la viața liturgică a Bisericii*. Termenul „introspecție” provine din latinescul „introspectio”, adică a privi în interior, deci a orienta privirea spre interior, spre propriile stări subiective, spre o mai bună *cunoaștere de sine*. Însă raportarea la noi înșine poate fi de multe ori una eronată, fiecare dintre noi având tendința de a fi indulgenți cu propriile scăpări. Aici intervine însă necesitatea duhovnicului, cel care este martor al regresului, stagnării sau evoluției noastre duhovnicești. El este cel ce ne compătimește și „co-pătimește”, pătimește împreună cu noi pentru a ne ridica. În acest sens, programa propune lecția *Eu și duhovnicul meu*, inclusă în unitatea de conținuturi IV, *Spiritualitate și viață creștină*.

Din nefericire, expresia „meditație creștină” este oarecum deturnată mai nou de anumite forme orientale de meditație. Am auzit astfel de *yoga creștină*.

Din punct de vedere psihologic vorbim despre o tensiune între *eul actual*, *eul viitor* (cum percepem potențialul de dezvoltare personală) și *eul ideal* (ceea ce am vrea să fim).

Din punct de vedere teologic însă, *a te cunoaște* înseamnă a merge în profunzime, a merge la originea noastră. Părintele Constantin Galeriu spunea:

„Noi ne cunoaștem împreună cu Dumnezeu, împreună cu Ziditorul, cu originea noastră. Numai în Dumnezeu cel veșnic existența și cunoașterea sunt una. Noi luăm cunoștința de noi înșine după ce existăm, în procesul formării conștiinței de sine și nici atunci numai prin noi înșine, ci numai prin apelul la obârșia noastră. Iar acest apel e vital spiritului și existenței”³⁸⁸.

După ce este conștientă de sine, persoana are și *conștiința existenței celorlalți*, pentru că simte nevoia ca bogăția sa unică să fie completată de bogăția aproapelui, alteritate pe care o primește și care o întregește³⁸⁹. Așadar, cunoașterea de sine are ca scop atât cunoașterea propriilor limitări, omenești, cât mai ales recunoașterea darurilor, a propriilor talanți primiți de la Dumnezeu și punerea lor în slujba semenilor și a Bisericii.

❖ **Clasa a X-a** are prevăzute în cadrul competenței generale 4 următoarele competențe specifice:

- 4.1. Identificarea modalităților concrete de aplicare a virtuților creștine în diferite situații de viață;

³⁸⁸ Pr. Constantin GALERIU, *Astăzi*, Ed. Harisma, București, 2004, apud Alexandra BĂDIȚĂ, „Cunoașterea de sine: necesitate psihologică și spirituală”, în *Lumina*, 21 sept. 2010, ediție online, <http://ziarul.lumina.ro/societatea-perspectiva-crestina/cunoasterea-de-sine-necesitate-psihologica-si-spirituala>, 18.07.2014.

³⁸⁹ Pr. Ș. ILOAIE, *Responsabilitatea morală...*, p. 154.

- 4.2. Analizarea consecințelor negative a comportamentului care încalcă morala creștină, asupra vieții personale și asupra comunității;
- 4.3. Aplicarea învățaturii despre respectul față de cele sfinte în diferite contexte ale vieții personale sau ale comunității.

Competenței specifice 4.1 (*identificarea modalităților concrete de aplicare a virtuților creștine în diferite situații de viață*) îi corespund conținuturile *Virtute și păcat* și *Conștiința morală, glasul lui Dumnezeu în om* din tema *Libertate și opțiune* din unitatea de conținuturi III, *Exprimarea învățaturii creștine* precum și conținuturile *Iubire și dreptate* și *Rugăciune și reconciliere* din unitatea de conținuturi IV, *Spiritualitate și viață creștină*.

Virtuțile teologice (credința, nădejdea și dragostea) pot fi tratate în cadrul primei unități de conținut, *Relația omului cu Dumnezeu*, cunoscut fiind faptul că acestea reprezintă, gândind pe verticală – premise ale realizării relației omului cu Dumnezeu, iar raportat la planul orizontalității – premise ale comuniunii cu semenii, cu lumea și cu întreaga creație.

Virtuțile morale, cele care se referă la raporturile noastre față de semenii (și față de noi înșine) sunt cele pe care trebuie să căutăm a le aplica în diferite situații de viață. Dintre acestea, *virtuțile cardinale* precum *înțelepciunea, dreptatea, curajul și cumpătarea* sunt bază de plecare pentru celelalte virtuți, numite și *virtuți derivate*³⁹⁰.

Ideea centrală pe care ar trebui să o avem în vedere în momentul discuțiilor care fac referire la virtuți ar trebui să treacă dincolo de „identificarea momentelor concrete” în care să aplicăm virtuțile și să insistăm pe caracterul de *stăruință* în virtute, de *atitudine constantă*.

Cea de a doua competență specifică (4.2) este *analizarea consecințelor negative a comportamentului care încalcă morala creștină, asupra vieții personale și asupra comunității*. Deși am putea utiliza nenumărate exemple fundamentate biblic în acest sens, trebuie să evităm prezentarea „pedepselor” lui Dumnezeu asupra oamenilor ca principiu general și să evidențiem faptul că propriile comportamente sunt cele care vor genera anumite reacții sau consecințe în cazul relațiilor noastre cu Dumnezeu și cu semenii. Părintele Dumitru Stăniloae afirma la un moment dat în acest sens că în momentul în care omul se închide și nu mai comunică cu Dumnezeu prin rugăciune și viață curată, Dumnezeu îi „vorbește” inclusiv prin necazuri și suferințe deoarece creația a fost rânduită să fie un loc în care Dumnezeu să poată vorbi și să poată lucra, loc în care noi să putem răspunde lui Dumnezeu prin cuvântul și faptele noastre, angajându-ne pe drumul acestei comuniuni în dezvoltare, voită de Dumnezeu³⁹¹.

³⁹⁰ Arhid. I. ZĂGREAN, *Morala creștină – manual pentru seminariile teologice...*, p. 114.

³⁹¹ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I..., p. 495.

Această competență specifică are un caracter general, neputând fi asociată în mod direct unui anumit conținut studiat în clasa a X-a. Ea este practic identică cu competența 4.2 de la clasa a XI-a, unde însă există mai multe posibilități de asociere cu lecțiile prevăzute în programa școlară.

Competenței specifice 4.3 (*aplicarea învățaturii despre respectul față de cele sfinte în diferite contexte ale vieții personale sau ale comunității*) îi corespunde prima unitate de conținuturi, *Învățătura de credință*. Această competență se poate forma în cadrul unor ore care să fie ținute în biserică, ore în care elevii să poată fi îndrumați nu doar teoretic ci și practic în ceea ce privește modul nostru de manifestare față de tot ce intră în sfera sfințeniei („cele sfinte”). Închinarea la icoane, închinarea la sfinte moaște, la Sfânta Cruce, modul în care ne comportăm în biserică, modul în care se fac metaniile – toate acestea sunt poate pentru unii dintre elevi lucruri pe care nu le stăpânesc sau gesturi pentru care mai au nevoie de anumite lămuriri din partea preotului sau a profesorului. Odată lămurite și corect însușite, vor duce la evitarea acelor situații de nedorit, când, în timpul slujbei, câte unei tinere poate mai „neumblate la biserică” i se atrage atenția, muștrător, de către cei mai bătrâni că nu și-a făcut semnul Sfintei Cruci cum trebuie, că nu are batic sau că nu stă la locul potrivit... Prin aceste „muștrări publice” tinerii sunt practic îndepărtați, sunt inhibați și vor evita ulterior să mai participe la cultul public al Bisericii.

- ❖ La **clasa a XI-a**, competența generală 4 are propuse trei competențe specifice:
 - 4.1. Identificarea responsabilităților față de lumea creată și primită în dar de la Dumnezeu;
 - 4.2. Analizarea consecințelor negative ale comportamentelor care încalcă morala creștină, asupra vieții personale și asupra comunității;
 - 4.3. Folosirea învățăturilor Bisericii pentru a deosebi corect minunile de falsele minuni, fenomenele normale de cele paranormale.

Observăm aici o mai bună corelare a competențelor specifice cu conținuturile propuse la clasă.

Prima competență specifică (4.1) este *identificarea responsabilităților față de lumea creată și primită în dar de la Dumnezeu*. Acesteia îi corespunde conținutul *Respectul față de lumea creată (ecologie creștină)* din unitatea de conținuturi IV, *Spiritualitate și viață creștină*.

Ca reper în acest demers avem cartea Facerii, pe baza căreia putem să recunoaștem acel „echilibru intern” sădit de Dumnezeu în sânul creației Sale, echilibru ce poate fi studiat într-o manieră interdisciplinară și la orele de Biologie (lanțul trofic) și cele de Geografie (geografia mediului – cea care combină geografia fizică cu cea umană studiind interacțiunile dintre om și mediu). Ceea ce trebuie să transmitem

este faptul că omul a primit la creația lumii porunca de „a stăpâni” pământul (Facerea 1, 28), în sensul de a administra cu discernământ resursele acestuia. Odată cu căderea în păcat a omului, natura a fost pervertită, ea nu l-a mai recunoscut pe om ca stăpân al ei, lucrând împotriva sa. Blestemul lui Dumnezeu a venit asupra pământului ca pedeapsă pentru păcat: „blestemat va fi pământul din pricina ta. În dureri te vei hrăni din el în toate zilele vieții tale” (Facerea 3,17), blestem ce va fi însă șters și ridicat prin Jertfa Mântuitorului. În acest context trebuie menționată remarca profesorului de Biologie Alfredo Salibian de la Universitatea Națională din Buenos Aires, Argentina, care, la un seminar organizat sub egida Consiliului Ecumenic al Bisericilor (CEB)³⁹² și ținut la Institutul Universitar din Buenos Aires afirma următoarele:

„Trebuie să ne amintim că împăcarea adusă de Iisus Hristos a avut două dimensiuni. Pe de o parte, a avut o dimensiune verticală, pentru că a restaurat relațiile oamenilor cu Dumnezeu, dar, pe de altă parte, a avut și una orizontală, care permite restabilirea legăturilor oamenilor între ei și totodată cu creația divină. Avem tendința de a neglija această dimensiune orizontală”³⁹³.

Consider însă necesară o tratare cu delicatețe a subiectului acestuia, a legăturii omului cu natura. Panteismul (promovat îndeosebi de filosoful olandez Baruch Spinoza) confundă lumea cu Dumnezeu și duce la negarea caracterului personal al lui Dumnezeu și a deosebirii lui de lume³⁹⁴. În zilele noastre, tot într-o formă panteistă avem promovată, pe filiera orientală, îndeosebi prin intermediul internetului, o nouă definire a religiei: „a fi în armonie cu natura”. Aceasta se datorează filosofului, guru și învățătorului spiritual indian Osho³⁹⁵, fondatorul curentului spiritual Neo-Sannyas (sau *Oshoism*). Și în țara noastră au apărut deja adepți pentru care meditația este un mod de viață, de autocunoaștere, și care susțin ideile maestrului lor spiritual: „Eu sunt împotriva unui Dumnezeu care este sus departe, în rai, dar nu sunt împotriva mamei Pământ”³⁹⁶. Am remarcat această tendință panteistă mai ales din mulțimea citatelor lui Osho pe care le-am găsit pe rețeaua de socializare Facebook, citate distribuite în neștire inclusiv de elevi sau foști elevi de ai mei. Pentru a vedea amploarea acestui fenomen singular, căutarea pe internet *doar a articolelor în limba română despre*

³⁹² Consiliul Ecumenic al Bisericilor s-a mai implicat în tema ecologiei prin alte două întruniri: prima dintre ele a avut loc în 1974, iar tema principală a fost „Omul și mediul înconjurător”, în timp ce, în anul 1990, la Seul a fost convocată Adunarea Mondială asupra „Justiției, Păcii și Protejării Creației”.

³⁹³ Adrian AGACHI, „Credința creștină și ecologia”, în *Lumina de duminică*, 17.04.2011, online pe <http://ziarullumina.ro/lumea-crestina/credinta-crestina-si-ecologia>, 23.07.2014.

³⁹⁴ Pr. Dumitru STĂNILAOE, *Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Ed. Anastasia, București, 1993, p. 10.

³⁹⁵ s.n., „Osho”, *Wikipedia*, <http://ro.wikipedia.org/wiki/Osho>, 23.07.2014.

³⁹⁶ OSHO, „The Last Testament”, vol. 2, #10, trad. Marius LAZĂR, <http://oshojoy.ro/osho-despre-mama-pamant/>, 23.07.2014.

Osho, numai din ultima lună (intervalul 23.06.2014–23.07.2014) a dat nu mai puțin de 11.300 rezultate.

A doua competență specifică (4.2) propune *analizarea consecințelor negative ale comportamentelor care încalcă morala creștină, asupra vieții personale și asupra comunității*. După cum am arătat anterior, textul acestei competențe este identic formulat cu cel de la competența specifică 4.2 de la clasa a X-a, însă la clasa a XI-a există o corelare între conținuturile programei școlare și această competență. Această competență poate fi formată prin intermediul celor trei lecții din unitatea de conținuturi II, *Trăirea învățăturii creștine*, și anume *Familia creștină azi*, *Rolul creștinilor în promovarea valorilor religioase* și *Forme de denaturare a persoanei (corupția, minciuna, înșelătoria)*.

Conținutul *Familia creștină azi* analizează cauzele și consecințele așa numitelor „răni ale familiei” moderne: adulterul, individualismul, concubinajul, avortul, și divorțul. Aceste teme sunt de maximă importanță mai ales datorită faptului că ne confruntăm cu o promovare agresivă a imaginii de cuplu liber, indiferent de orientarea sexuală, ca substitut al familiei înțelese în sens tradițional. Ținând cont că, din nefericire, în majoritatea claselor la care predăm există cazuri de elevi cu părinți divorțați, abordarea discursului nostru didactic trebuie să fie de așa natură încât să nu adâncească mai mult suferința tinerilor și să inducă ideea de respect și iubire nepărtinitoare a ambilor părinți, mai ales că acum, în clasa a XI-a, au capacitatea de a discerne în mod realist situația.

Lecția *Rolul creștinilor în promovarea valorilor religioase* pune în vedere forța de schimbare pe care o poate avea exemplul propriei vieți pentru ceilalți, atunci când viața noastră este trăită conform valorilor creștine unanim recunoscute: credința, nădejdea, dragostea, dreptatea, libertatea, pacea și sfințenia. Marea provocare este aceea de a „reîncreștina” pe cei ce sunt deja creștini, însă care prin viața lor se aseamănă păgânilor.

Tinerii trebuie educați să discearnă *falsele valori* contemporane de *adevăratele valori*.

Lecția *Forme de denaturare a persoanei (corupția, minciuna, înșelătoria)* se înscrie în sfera acestei competențe specifice. Toate cele trei forme de denaturare a persoanei implică consecințe nu doar asupra unei persoane singulare ci și asupra comunității în general. *Corupția* (activă sau pasivă) reprezintă o formă de abuz prin care cineva obține beneficii nemeritate, în detrimentul altcuiva. Drept consecință, de multe ori persoane educate, capabile, formate prin efort îndelungat și cu sacrificii din partea familiei, sunt puse în situația de a nu putea ocupa o funcție în urma unui concurs corect deoarece respectivul post era „pus de o parte”. Acest fapt duce la o descurajare a tinerilor care nu mai văd utilitatea gestului de a învăța și de a înainta

treptat în ierarhie, formându-se astfel, încetul cu încetul, o generație de resemnați. *Minciuna și înșelătoria* merg mână în mână de cele mai multe ori, reușind să distrugă oameni, familii și comunități. Aici putem menționa miile de cazuri de cămătărie care au adus familii întregi la disperare, implicând de multe ori și „soluția” sinuciderii precum și cazurile de delapidare a fondurilor publice, situație care ne afectează în ansamblu, ca societate.

Cea de a treia competență specifică (4.3) este *folosirea învățăturilor Bisericii pentru a deosebi corect minunile de falsele minuni, fenomenele normale de cele paranormale*. Pot afirma cu tărie că în formula actuală, formarea unei asemenea competențe vrea a fi una exhaustivă. Nu contest necesitatea unor direcții orientative în acest sens, al deosebirii minunilor de diferite fenomene explicabile psihologic, rațional sau științific. Însă întreaga literatură filocalică și patristică ne dă exemple de asceți, oameni cu viață sfântă, pentru care era dificil de deosebit o arătare în care diavolul lua chip de „înger al luminii”, de una autentică, venită ca un mesaj din partea lui Dumnezeu. Despre acest fel de înșelăciune prin substituie ne previne și Sfântul Apostol Pavel:

„Și nu-i de mirare, de vreme ce însuși Satana își ia chip de înger al luminii; așadar, nu-i mare lucru dacă și slujitorii lui își iau chip de slujitori ai dreptății; al căror sfârșit va fi după faptele lor.” (II Corinteni 11,14–15)

Putem să oferim elevilor îndemnul de a fi mai reticenți la așa numitele minuni și fenomene care depășesc normalul. În cazul vedeniilor, a arățărilor în chip de înger, Sfinții Părinți recomandă să le respingem nu numai din prudență ci și din smerenie. A ne lăsa ispitiți de orice fel de semne neobișnuite dovedește înclinarea noastră spre ușurătate, superficialitate, trufie și deșertăciune. Cu siguranță, în cazul în care arătarea chiar ar fi de la Dumnezeu, respingerea noastră față de respectiva minune ar fi înaintea Lui un lucru bineplăcut, arătându-ne astfel smerenia și mărturisindu-ne nevrednicia unor astfel de descoperiri.

Sfântul Cuvios Grigorie Sinaitul ne îndeamnă în acest sens la mai multă răbdare, cercetare și băgare de seamă înainte de a afirma că Dumnezeu ni S-a revelat personal în anumite chipuri:

„Să nu primești nicidecum (ca revelație) orice închipuire care vine din rațiune sau din simțuri sau din afară sau dinăuntru, sau chiar chipul lui Hristos, sau al vreunui înger, sau forma unui sfânt, sau lumină nălucindu-se în minte și luând vreo înfățișare, deoarece mintea însăși, prin natura sa proprie, are puterea de imaginație și poate ușor să-și reprezinte chipuri către care sunt atrași (sau pe care le doresc) cei ce nu observă cu de-amănuntul acest lucru, rânindu-se pe sine. Pentru aceasta, ia aminte să nu te încrezi în ceva, consimțind degrabă chiar de ar fi lucru bun, înainte de cugetarea celor încercați și *după multă cercetare*, ca să nu păgubești, și să fii cu

multă băgare de seamă, păstrându-ți intotdeauna mintea limpede, fără vreun chip sau vreo formă. Căci adesea ceea ce a fost trimis de la Dumnezeu spre ispitire, pentru cinste pe mulți a vătămat; *fiindcă Domnul voiește să încerce unde înclină liberul nostru arbitru*”³⁹⁷.

Așadar, semnalul de alarmă trebuie tras mai ales asupra evitării acelor șarlatani pe care îi întâlnim la mica publicitate și care sub denumirea de *tămăduitori, vindecători*, uneori chiar *măicuțe*, cu presupusul ajutor al lui Dumnezeu (aici vorbim despre o adevărată blasfemie) ne-ar putea rezolva diferitele probleme personale, îndeosebi de sănătate și de ordin sentimental. Regretabil este faptul că și unii membri ai clerului, oameni fiind, decad moral de la înălțimea chemării lor și, pentru „un pumn de arginți” recurg le diferite astfel de practici vecine cu ghicitul și vrăjitoria („deschiderea pravilei”), ajungându-se la situații în care oamenii merg la respectivii preoți exact „ca la vrăjitor”.

Ca reguli sau criterii (tot impropriu spus) ale recunoașterii unei adevărate minuni ar putea fi expuse următoarele: respectiva revelație să fie adresată unei persoane vrednice, cu viață morală echilibrată, revelația să fie în conformitate cu învățăturile Sfintei Scripturi și ale Sfintei Tradiții, fără a le contrazice sau completa, și să nu ne trezească gânduri de mândrie.

❖ Pentru **clasa a XII-a**, în cadrul competenței generale 4 (*aplicarea învățăturii de credință în viața personală și a comunității*) sunt propuse trei competențe specifice:

- 4.1. Analizarea problemelor lumii contemporane în lumina învățăturii creștine;
- 4.2. Aplicarea învățăturii de credință a Bisericii în situații concrete din viața personală;
- 4.3. Cunoașterea și promovarea valorilor creștine în societate.

Competenței specifice 4.1 (*analizarea problemelor lumii contemporane în lumina învățăturii creștine*) îi corespund următoarele conținuturi:

- *Rolul tinerilor în apărarea vieții (combaterea violenței, a suicidului, a eutanasiei și a degradării demnității umane)* din unitatea de conținuturi II, *Trăirea învățăturii creștine*;
- *Asceza creștină (post, rugăciune, milostenie)* din unitatea de conținuturi IV, *Spiritualitate și viață creștină*;
- *Dialogul dintre credință și știință* din unitatea de conținuturi VII, *Creștinismul și provocările lumii contemporane*.

Voi începe cu lecția *Asceza creștină (post, rugăciune, milostenie)* deoarece prin aceasta tinerii pot (și trebuie) să devină conștienți de credința lor: să știe în ce credem și de ce credem. Aici putem aduce exemplele virtuozității ale Sfinților, îndemnul

³⁹⁷ PG150, 1339.

pertinente și actuale ale marilor duhovnici, să prezentăm o esență a dogmelor ortodoxe (putem lua Crezul ca reper). După ce devin conștienți de credința lor e necesară căutarea și intrarea lor în comuniunea cunoașterii lui Hristos, prin rugăciune, urmată mai apoi de punerea în practică a credinței prin actele iubirii de oameni, actele filantropice.

Continui cu *Rolul tinerilor în apărarea vieții (combaterea violenței, a suicidului, a eutanasiei și a degradării demnității umane)*, lecție ce trebuie folosită ca prilej de analiză pertinentă a acestor plăgi ale lumii moderne. Marile ispite ale zilelor noastre sunt legate de slăbiciunile noastre trupești care trag și sufletul în promiscuitate și ne îndepărtează de Dumnezeu. Ca soluții preventive și paleative pentru cele prezentate în titlul lecției trebuie aduse următoarele: menținerea apropierii tinerilor de Biserică, de comunitate, de parohie, îndeosebi de părintele duhovnic și promovarea ideii de sfințenie a vieții; îndemnarea la însușirea unor lecții de viață din lecturile recomandate de cei vrednici și mai ales, educarea lor în „păzirea gândurilor”.

Dialogul dintre credință și știință trebuie să fie o analiză a convergenței celor două domenii, ca sfere ale cunoașterii umane: prin *știință* omul încearcă o înțelegere a lumii și a fenomenelor din lume pe baza logicii și rațiunii, ca instrumente, pe când *credința* răspunde nevoii omului de a cunoaște intuitiv, de a se autotranscede, de a trece de la „chip” spre „asemănare”.

Cea de a doua competență specifică (4.2) este *aplicarea învățăturii de credință a Bisericii în situații concrete din viața personală* și are la bază în principiu toate conținuturile prevăzute de programă, în primele patru unități de conținut (*Învățătura de credință, Trăirea învățăturii creștine, Exprimarea învățăturii creștine, Spiritualitate și viață creștină*) începând de la rugăciunile pentru cei adormiți, responsabilizarea tinerilor în legătură cu sfințenia vieții și trăirea ascezei creștine prin post, rugăciune și milostenie.

A treia competență specifică (4.3) este *cunoașterea și promovarea valorilor creștine în societate*. Această competență vizează extinderea propriilor experiențe legate de aplicarea principiilor moralei creștine la nivelul comunității. Pentru aceasta este necesară mai întâi cunoașterea, asumarea, trăirea acestora „pe propria piele” astfel încât, în momentul în care le promovăm celor de lângă noi, să avem o anumită credibilitate. Dacă exemplul propriei vieți este unul pozitiv, încununat de virtuțile creștine, mesajul nostru legat de promovarea valorilor creștine va fi mai ușor preluat și asumat de către societate.

5.5.2.5. Competența Generală 5 – *Corelarea cunoștințelor religioase cu cele dobândite la alte discipline de învățământ*

Din cauza faptului că în România disciplinei Religie i se alocă o oră pe săptămână la fiecare clasă, pare destul de dificil să se reușească în acest interval scurt de timp și o incursiune interdisciplinară. Cu toate acestea, nu este imposibil, totul pornind încă din momentul în care începem să ne concepem lecțiile. Pentru a fi atractive și pentru a nu lăsa Religia într-o oarecare izolare trebuie ca lecțiile noastre să fie concepute în așa fel încât să acopere cât mai multe aspecte ale cunoașterii și să facă legătura dintre cât mai multe arii disciplinare.

Tabelul 30. Competența generală 5 – „Corelarea cunoștințelor religioase cu cele dobândite la alte discipline de învățământ” cu competențele ei specifice, clasele IX–XII

	Clasa a IX-a	Clasa a X-a	Clasa a XI-a	Clasa a XII-a
Competențe specifice	5.1. Explicarea argumentată a influenței creștinismului asupra culturii noastre naționale 5.2. Prezentarea argumentată a contribuției majore a Bisericii Ortodoxe la apariția și dezvoltarea învățământului românesc 5.3. Corelarea informațiilor despre religiile lumii antice cu datele referitoare la cultura și viața socială a lumii antice însușite la alte discipline	5.1. Analizarea contribuției mitropoliților români la dezvoltarea culturii naționale, în contextul istoric respectiv	5.1. Sintetizarea și prezentarea contribuției voievozilor români la formarea și dezvoltarea culturii naționale, utilizând cunoștințe dobândite la diferite discipline 5.2. Utilizarea cunoștințelor de la diferite discipline alături de cele religioase pentru a dialoga pe o temă dată 5.3. Utilizarea cunoștințelor de istorie a religiilor în susținerea importanței respectului și a dialogului între oameni, comunități, Biserici	5.1. Analizarea unor monumente de artă bisericească, evidențiind semnificația spirituală și valoarea artistică a acestora 5.2. Argumentarea unei opinii proprii, referitoare la o temă dată, utilizând atât învățătura de credință a Bisericii, cât și cunoștințe de la alte discipline

În acest fel, prin intermediul orei de Religie, elevii pot să își completeze sau să își fixeze anumite cunoștințe obținute în cadrul orelor de Filosofie, Istorie, Geografie și altele. În sensul acesta, este recomandată o mai mare implicare a profesorilor de Religie în cadrul unor proiecte de studiu inter și trans-disciplinare. După cum am mai menționat pe parcursul lucrării, am fost implicat într-un astfel de proiect *Multitouch*, „Omul între pământ și cer”, inițiat la Colegiul Național „Mihai Eminescu” din Satu

Mare și am fost surprins, ca profesor, să descopăr punți de legătură între Religie, Literatură, Fizică, Biologie și nu numai. Consider că o astfel de deschidere din partea noastră este absolut necesară în interesul elevilor noștri, căroră suntem datori să le oferim o privire și o cunoaștere în ansamblu a lumii și a creației lui Dumnezeu, nu doar o cunoaștere secvențială, în care ei primesc câte o „porție” de Religie, una de Biologie, una de Istorie... Totodată trebuie ca învățăturile predate să fie corelate cu exemple concrete din viața de zi cu zi, ca elevii să poată integra cunoștințele acumulate în experiențele lor personale. Astfel, în cadrul competenței generale 5 (**Corelarea cunoștințelor religioase cu cele dobândite la alte discipline de învățământ**):

❖ La **clasa a IX-a**, avem trei competențe specifice:

- 5.1. Explicarea argumentată a influenței creștinismului asupra culturii noastre naționale;
- 5.2. Prezentarea argumentată a contribuției majore a Bisericii Ortodoxe la apariția și dezvoltarea învățământului românesc;
- 5.3. Corelarea informațiilor despre religiile lumii antice cu datele referitoare la cultura și viața socială a lumii antice însușite la alte discipline.

Prima dintre competențe, *explicarea argumentată a influenței creștinismului asupra culturii noastre naționale* (5.1) face apel la o bună cunoaștere a istoriei țării noastre și a istoriei europene. Putem porni chiar de la originea comună a celor două cuvinte: *cult* și *cultură*, cuvinte provenite din latinescul „cultus, -us” care se traduce prin *îngrijire, cultivare, practicare sau mod de viață*³⁹⁸.

Rolul religiosului în ansamblul culturii reiese chiar și din definiția dată culturii: „ansamblu al structurilor sociale și al manifestărilor religioase, artistice și intelectuale care definesc un grup, o societate, în raport cu alta”³⁹⁹. Stăruind asupra culturii, cred că aceasta trebuie văzută ca un ansamblu de valori ce pot primi inclusiv un sens soteriologic. Dacă prin cult omul încearcă să refacă acea legătură, ruptă la un moment dat, cu Dumnezeu, prin cultură el încearcă tot o refacere a legăturii, însă a legăturii cu semenii și cu natura. De multe ori însă acest sens soteriologic se pierde, promovându-se doar dimensiunea estetică a valorilor culturale.

Simt nevoia să menționez aici un moment care m-a marcat, în mod personal: în primul meu an de predare aveam într-o clasă de a XII-a un elev care nu participa la ora de Religie, declarându-se ateu. Pe parcurs am aflat că este pasionat de teatru și am mers să îl văd jucând într-o piesă la un festival de teatru pentru liceeni. Piesa se numea „Monolog”. La un moment dat am simțit din partea lui o asemenea trăire

³⁹⁸ Gheorghe GUȚU, *Dicționar Latin Român*, Ed. Științifică, București, 1993, p. 113.

³⁹⁹ Aurelia BĂLAN-MIHAILOVICI, *Istoria culturii și civilizației creștine*, Ed. Oscar Print, București, 2001, p. 8.

(trecând peste talentul lui actoresc) încât am și acum convingerea că pentru un minut, îngenuncheat, acel tânăr a fost într-o stare de rugăciune⁴⁰⁰!

Revenind la *influența creștinismului asupra culturii noastre naționale*, competența specifică de la clasa a IX-a, acestea îi corespunde unitatea de conținuturi VI, *Ortodoxie și cultură națională*, cu cele două lecții: *Viața religioasă oglindită în creații populare, în datini și în obiceiuri* și *Contribuția Bisericii Ortodoxe la apariția și dezvoltarea învățământului românesc* (Veniamin Costachi, Andrei Șaguna). În prima lecție, *Viața religioasă oglindită în creații populare, în datini și în obiceiuri* trebuie să arătăm faptul că majoritatea creațiilor populare românești (poeziile, doinele, baladele, basmele, proverbele, ghicitorile, colindele) reprezintă adevărate antologii de teologie.

Pe lângă acestea, elementele religioase impregnează și literatura cultă a unor autori precum Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Mihail Sadoveanu, Vasile Voiculescu, Tudor Arghezi, Ioan Alexandru sau Valeriu Anania.

Cea de a doua competență specifică (5.2) este *prezentarea argumentată a contribuției majore a Bisericii Ortodoxe la apariția și dezvoltarea învățământului românesc*. Acestei competențe îi corespunde conținutul cu formulare omonimă *Contribuția Bisericii Ortodoxe la apariția și dezvoltarea învățământului românesc*, unde se analizează activitatea ierarhilor Veniamin Costachi (în Moldova) și Andrei Șaguna (în Transilvania).

În țara noastră, începuturile învățământului religios sunt strâns împletite cu cele ale învățământului în general. Primele școli românești au fost ctitorite de călugări, învățământul fiind aproape în întregime religios, făcându-se după cărțile de slujbă. Însăși trecerea la cartea laică se înfăptuiește sub supravegherea Bisericii. În cazul românilor, mesajul Evangheliei a fost transmis credincioșilor în graiul vorbit de popor, indiferent de ocupația străină vremelnică iar Ceaslovul a avut rolul de *Abecedar* alături de Evanghelie și Apostol cu multă vreme înainte să apară manualele concepute după criterii pedagogice. Majoritatea mănăstirilor și bisericilor de mir au anticipat ceea ce aveau să fie mai târziu școlile bisericești pentru instruirea clerului și cele poporane, pentru popor⁴⁰¹.

Mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei și Sucevei (1768–1846) s-a remarcat prin mulțimea cărților și traducerilor în limba română aduse sub lumina tiparului la cele două tipografii întemeiate de el la Mănăstirea Neamț și la Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași. Pe lângă activitatea tipografică el s-a ocupat îndeaproape de înființarea de școli, sub păstoria sa, în anul 1803 înființându-se Seminarul de la Mănăstirea Socola, primul seminar de preoți din țara noastră. Sânguința mitropolitului Veniamin

⁴⁰⁰ Teodora ANDRIȘAN, „Rugă”, <http://www.comunitatefoto.ro/fotografii/Portrete/ruga26388/>, 26.07.2014.

⁴⁰¹ † Casian CRĂCIUN, „Educația creștină”, în *Biserica în misiune – Patriarhia Română la ceas aniversar*, Ed. IBMBOR, București, 2005, p. 395.

Costachi pentru educarea poporului l-a îndemnat să înființeze și alte școli în orașele Moldovei. Cele mai importante școli înființate din îndemnul și cu ajutorul lui au fost:

- Seminarul de la Mănăstirea Socola, în anul 1803;
- Școala de cântăreți bisericești de la Iași, în anul 1805;
- Școala pentru maici din Mănăstirea Agapia, în 1805;
- Școală începătoare, școală normală și gimnaziu la Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași, în anul 1828;
- Academia Mihăileană din Iași, în anul 1834;
- Școala publică pentru fetele orășenilor din Iași, în 1834;
- Școli publice în toate orașele din Moldova, după 1834;
- Prima școală de arte și meserii din Moldova, în anul 1841⁴⁰².

Trebuie să punem în vederea elevilor noștri că în Transilvania, un rol important în conceperea unui sistem educațional l-au avut sașii, care au încheiat câte o școală primară aproape în fiecare comună, începând cu secolul al XVI-lea. Subordonându-se regulilor austriece, cea mai mare parte a cursurilor se țineau fie în limba germană fie în cea latină. Lucrurile au început să se schimbe odată cu reînființarea vechii Mitropolii Ortodoxe a Transilvaniei și cu numirea lui Andrei Șaguna ca mitropolit.

Încă din anul 1850 s-a hotărât ca preoții să funcționeze ca directori școlari. Școlile erau organizate și întreținute de Biserică. Preoții parohiei erau directori, iar protopopii, inspectori școlari. Profesorii erau pregătiți, fie în Institutul Pedagogic din Sibiu, fie la Gimnaziul din Brașov, ambele înființate și întreținute de Episcopia Ortodoxă din Sibiu.

În 1852, Șaguna a cerut ca fiecare parohie să își ridice un edificiu școlar, iar ca manuale puteau fi utilizate doar cele care erau editate în tipografia de la Sibiu, înființată în 1850. Se cunosc un număr de 25 de manuale, scrise la îndemnul lui Șaguna (abecedare, catehisme, bucoavne, cărți de muzică, de aritmetică, de gramatică, de istorie și geografie, pentru școlile sătești – parohiale, pentru gimnazii și mai ales, pentru Seminarul Teologic din Sibiu). La sfârșitul arhipăstoririi sale erau în eparhie 800 de școli, dintre care cel puțin jumătate au fost înființate la inițiativa sa. La școlile primare confesionale predarea se făcea în limba română. În ele se învățau, atât cunoștințele religioase, cât și cele de cultură generală⁴⁰³.

A treia competență specifică (5.3) este *corelarea informațiilor despre religiile lumii antice cu datele referitoare la cultura și viața socială a lumii antice însușite la alte discipline*. În programa de Religie acestei competențe îi corespund conținuturile *Religii în antichitate: în Mesopotamia și în Egipt* și *Religii în antichitate: în Grecia și la Roma*, din unitatea de conținuturi V, *Religiile lumii*.

⁴⁰² Corneliu MUHA, *Religie Clasa a IX-a – Auxiliar didactic pentru elevi*, Ed. Sfântul Mina, Iași, 2009, pp. 41–42.

⁴⁰³ Corneliu MUHA, *Religie Clasa a IX-a – Auxiliar didactic pentru elevi*, pp. 41–42.

Din fericire, tot în clasa a IX-a, în cadrul disciplinei Istorie se studiază în cadrul temei *Popoare și spații istorice*, în capitolul *Popoare și spații în antichitate*, conținuturi legate de *sumerieni, evrei, egipteni, tracii, greci și romani*⁴⁰⁴ existând astfel posibilitatea de a corela și folosi informațiile de la respectiva disciplină în mod complementar.

❖ La **clasa a X-a** avem prezentă o singură competență generală:

- 5.1. Analizarea contribuției mitropoliților români la dezvoltarea culturii naționale, în contextul istoric respectiv.

Formularea acestei competențe specifice este foarte asemănătoare cu cea a competenței specifice 1.3 (*explicarea argumentată a contribuției mitropoliților români la dezvoltarea culturii naționale și europene*) – Tabelul 22 din prezenta lucrare. Cei trei mitropoliți care sunt studiați în cadrul orelor de Religie la clasa a X-a sunt Mitropolitul Varlaam, Mitropolitul Dosoftei și Mitropolitul Antim Ivireanul.

Din perspectiva corelării conținuturilor cu cele de la alte discipline putem preciza în acest caz studierea *literaturii din perioada veche* în clasa a XI-a (deci cu un nivel de studiu în avans), în cadrul disciplinei Limba și Literatura Română. Programa școlară de Limba și Literatura Română⁴⁰⁵ prevede un studiu de caz intitulat *Dimensiunea religioasă e existenței*, ca sugestii pentru alegerea fragmentelor ilustrative fiind date următoarele scrieri: *Viața lumii* de Miron Costin, fragmente relevante din scrierile cronicarilor, *Cazania* lui Varlaam, *Didahiile* lui Antim Ivireanul și *Biblia* de la București⁴⁰⁶. Așadar, studierea vieților și operei acestor mitropoliți în clasa a X-a poate fi un bun punct de ancorare pentru ceea ce urmează a fi studiat la Limba și Literatura Română în clasa a XI-a.

O altă corelare care poate fi făcută este aceea legată de perioada de păstorire a Mitropolitului Varlaam care, prin tipărirea *Cazaniei*, și a scrierilor *Șapte Taine* și *Răspuns la catehismul calvinesc* a contribuit la păstrarea credinței ortodoxe din Transilvania, pusă în fața propagandei calvine care era susținută de cele trei națiuni privilegiate: ungurii, sașii și secuii. *Reforma religioasă în Transilvania* este un conținut ce se studiază în clasa a IX-a la disciplina Istorie în cadrul temei mai mari intitulată *Reforma religioasă și urmările sale*⁴⁰⁷.

Odată studiat contextul istoric al apariției Reformei protestante și mai ales al răspândirii acesteia pe teritoriile românești, elevilor le va fi mult mai facil să realizeze

⁴⁰⁴ Programa școlară pentru clasa a IX-a – Istorie, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3458/09.03.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008, p. 5.

⁴⁰⁵ Programa școlară Limba și Literatura Română, clasa a XI-a, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3252/13.02.2006, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2006.

⁴⁰⁶ Programa școlară Limba și Literatura Română, clasa a XI-a..., p. 7.

⁴⁰⁷ Programa școlară pentru clasa a IX-a – Istorie, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3458/09.03.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008, p. 6.

acele corelări și conexiuni legate de motivele apariției unor scrieri pe care le putem numi chiar *apologetice*.

- ❖ La **clasa a XI-a**, competența generală 5 are incluse trei competențe specifice:
 - 5.1. Sintetizarea și prezentarea contribuției voievozilor români la formarea și dezvoltarea culturii naționale, utilizând cunoștințe dobândite la diferite discipline;
 - 5.2. Utilizarea cunoștințelor de la diferite discipline alături de cele religioase pentru a dialoga pe o temă dată;
 - 5.3. Utilizarea cunoștințelor de istorie a religiilor în susținerea importanței respectului și a dialogului între oameni, comunități, Biserici.

Prima competență specifică, *sintetizarea și prezentarea contribuției voievozilor români la formarea și dezvoltarea culturii naționale, utilizând cunoștințe dobândite la diferite discipline* (5.1) se referă la următorii voievozi: *Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Constantin Brâncoveanu și Neagoe Basarab*.

În cadrul orelor de Istorie, în clasa a IX-a, în cadrul capitolului *Relațiile internaționale*, la tema *Țările Române și statele vecine în evul mediu* se studiază despre domnitorii Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, despre care elevii vor aprofunda informații mai târziu, la Religie, în clasa a XI-a, în cadrul lecției *Contribuția voievozilor români la formarea și dezvoltarea culturii naționale* din unitatea de conținuturi VI, *Ortodoxie și cultură națională*. Despre sprijinul acordat spațiului cultural de către voievozii sus amintiți am specificat în prezenta lucrare în cadrul competenței generale 3, la competența specifică 3.1 de la clasa a XI-a.

Scrierea *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* o regăsim ca recomandare de temă pentru portofoliu la disciplina Limba Latină, pentru clasa a XII-a⁴⁰⁸, iar pe voievodul Constantin Brâncoveanu îl regăsim la o distanță de timp considerabilă, tocmai în cadrul orelor de Istorie din clasa a IV-a, în cadrul capitolului *Momente ale istoriei*, la tema *Conducători, eroi și evenimente*⁴⁰⁹.

Cea de a doua competență specifică, *utilizarea cunoștințelor de la diferite discipline alături de cele religioase pentru a dialoga pe o temă dată* (5.2) are un caracter foarte general în actuala formulare. Făcând referire la conținuturile din programa de Religie de la clasa a XI-a, putem face o scurtă listă a celorlalte discipline care au conținuturi ce se pot corela cu acestea:

⁴⁰⁸ *Programa școlară, Limba Latină, clasele XI–XII*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5086/15.12.1999 și modificate prin Ordin al ministrului Educației și Cercetării nr. 3915/31.05.2001, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2001.

⁴⁰⁹ *Programa școlară pentru clasa a IV-a, Istorie*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3919/20.04.2005, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2005, p. 6.

- **Sociologie** – clasa a XI-a, capitolul *Societate și viață socială*, conținutul *Instituții și organizații sociale: Familia, școala, Biserica, statul...*⁴¹⁰ în corelație cu conținutul studiat la Religie, clasa a XI-a: *Familia creștină* azi din unitatea de conținuturi II, *Trăirea învățăturii creștine*;
- **Psihologie** – clasa a X-a, capitolul *Conduita psihosocială*, conținutul *Comportamente pro și antisociale*⁴¹¹ în corelație cu conținutul studiat la Religie, clasa a XI-a: *Forme de denaturare a persoanei: corupția, înșelătoria, minciuna* din unitatea de conținuturi II, *Trăirea învățăturii creștine*;
- **Geografie** – conținuturi corelate cu lecția de Religie *Respectul față de lumea creată – ecologie creștină* din unitatea de conținuturi IV, *Spiritualitate și viață creștină*, clasa a XI-a:
 - clasa a IX-a, capitolul *Atmosfera*, conținutul *Clima și societatea omenească*⁴¹² (consecințele încălzirii globale);
 - clasa a X-a, capitolul *Geografia populației și a așezărilor umane*, conținutul *Populația, protecția mediului înconjurător și dezvoltarea durabilă*⁴¹³;
 - clasa a XI-a, întregul capitol *Mediul înconjurător – problemă fundamentală a lumii contemporane*⁴¹⁴ din care amintim conținuturile *Hazarde naturale și antropice, Despăduririle, deșertificarea și poluarea – efecte ale activității umane asupra mediului, Protecția, conservarea și ocrotirea mediului și Managementul mediului înconjurător*.
- **Biologie** – clasa a XII-a, capitolul *Ecologie umană*⁴¹⁵, conținuturile *Impactul antropic asupra ecosistemelor naturale: degradarea habitatelor, introducerea de specii noi, supraexploatarea resurselor biologice (defrișare, pășunat, pescuit, vânătoare, comerț cu specii sălbatice etc.), urbanizare și industrializare, deteriorarea mediului prin poluare chimică, fizică, biologică; Efectele deteriorării ecosistemelor asupra sănătății umane și Conservarea resurselor naturale și a biodiversității*.

⁴¹⁰ *Programa școlară, Sociologie, clasa a XI-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3252/13.02.2006, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2006, p. 5.

⁴¹¹ *Programa școlară, Psihologie, clasa a X-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 4598/31.08.2004, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2004, p. 6.

⁴¹² *Programa școlară, Geografie, clasa a IX-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3458/09.03.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2004, p. 7.

⁴¹³ *Programa școlară, Geografie, clasa a X-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 4598/31.08.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2004, p. 6.

⁴¹⁴ *Programa școlară, Geografie, clasa a XI-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3252/13.02.2006, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2006, p. 6.

⁴¹⁵ *Programa școlară, Biologie, clasa a XII-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5959/22.12.2006, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2006, p. 7.

➤ **Istorie:**

- clasa a IX-a:
 - capitolul *Religia și viața religioasă*, tema *Mari religii*, cu conținuturile: *Iudaismul, Creștinismul, Islamul*⁴¹⁶ în corelație cu conținuturile studiate la Religie, clasa a XI-a: *Iudaismul, Creștinismul, Islamul*, din unitatea de conținuturi V, *Religiile lumii*;
 - capitolul *Religia și viața religioasă*, tema *Reforma religioasă și urmările sale* în corelație cu conținuturile studiate la Religie, clasa a XI-a: *Creștinismul (Reforma)* din unitatea de conținuturi V, *Religiile lumii*;
- clasa a X-a:
 - capitolul *Oamenii, societatea și lumea ideilor*, tema *Anul 1848 în Europa*, conținutul *1848 în spațiul românesc*⁴¹⁷ în corelație cu conținuturile studiate la Religie, clasa a XI-a: *Creștinismul (Școala Ardelană)* din unitatea de conținuturi V, *Religiile lumii*;
 - capitolul *Religia și viața religioasă*, tema *Religia în lumea contemporană*, conținutul legat de *Islam*⁴¹⁸, în corelație cu conținutul studiat la Religie, clasa a XI-a: *Islamul* din unitatea de conținuturi V, *Religiile lumii*.

A treia competență specifică (5.3) este *utilizarea cunoștințelor de istorie a religiilor în susținerea importanței respectului și a dialogului între oameni, comunități, Biserici*. Pentru a putea fi formată această competență specifică ne putem folosi de toate conținuturile enumerate mai sus, îndeosebi de cele din sfera Istoriei, cu atât mai mult cu cât de-a lungul anilor, la Istorie, elevilor li se predă conform principiului cronologic. Astfel, ei au posibilitatea de a analiza în profunzime contextul socio-cultural și istoric în care au apărut disensiunile din sânul Bisericii. Întreaga unitate de conținut V, *Religiile lumii*, din programa de Religie pentru clasa a XI-a vine ca o *formă de fixare și completare a cunoștințelor* dobândite anterior la orele de Istorie. Astfel, elevii pot să sesizeze esențialul acestei competențe: toate „rupturile” din sânul Bisericii au pornit chiar de la aceste aspecte: neglijarea importanței respectului și dialogului la nivel personal care, amplificat la nivel de comunitate poate duce chiar la apariția unei noi biserici.

- ❖ La **clasa a XII-a**, competența generală 5 (***Corelarea cunoștințelor religioase cu cele dobândite la alte discipline de învățământ***) are prezente două competențe specifice:

⁴¹⁶ Programa școlară pentru clasa a IX-a – Istorie, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3458/09.03.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2004, p. 6.

⁴¹⁷ Programa școlară pentru clasa a X-a – Istorie, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 4598/31.08.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, București, 2004, p. 5.

⁴¹⁸ Programa școlară pentru clasa a X-a – Istorie..., p. 6.

- 5.1. Analizarea unor monumente de artă bisericească, evidențiind semnificația spirituală și valoarea artistică a acestora;
- 5.2. Argumentarea unei opinii proprii, referitoare la o temă dată, utilizând atât învățătura de credință a Bisericii, cât și cunoștințe de la alte discipline.

Primei competențe specifice, *analizarea unor monumente de artă bisericească, evidențiind semnificația spirituală și valoarea artistică a acestora* (5.1) îi corespunde conținutul *Monumente reprezentative de artă religioasă din Europa și din România*, din unitatea de conținuturi III, *Exprimarea învățăturii creștine*.

Acest conținut poate fi corelat cu cel de la disciplina Istorie din clasa a XI-a, unde, în capitolul *Religia și viața religioasă*, în cadrul temei *Religia în lumea contemporană* regăsim conținutul legat de *Arhitectura religioasă*⁴¹⁹. Putem specifica aici faptul că și la Religie, în clasa a X-a se studiază principalele stiluri arhitecturale religioase: stilul gotic, stilul romanic și stilul bizantin, în cadrul unității de conținuturi III, *Exprimarea învățăturii creștine*.

Cea de a doua competență specifică (5.2) este *argumentarea unei opinii proprii, referitoare la o temă dată, utilizând atât învățătura de credință a Bisericii, cât și cunoștințe de la alte discipline*. Pentru această competență specifică am regăsit mai multe punți de legătură cu celelalte discipline, îndeosebi cu Istoria. Astfel, se pot face corelări între următoarele conținuturi:

- **Istorie**, clasa a X-a, capitolul *Religia și viața religioasă*, tema *Religia în lumea contemporană*, conținuturile legate de *Ecumenismul religios, dialogul între religii, libertate religioasă și prozelitism*⁴²⁰ poate fi corelat cu conținutul de la Religie, clasa a XII-a, *Rolul dialogului ecumenic și inter-religios* din unitatea de conținuturi IV, *Spiritualitate și viață creștină*;
- **Istorie**, clasa a X-a, capitolul *Statul și politica*, tema *Regimuri politice post-belice*, conținutul *Regimuri politice totalitare*⁴²¹ poate fi corelat cu conținutul de la Religie, clasa a XII-a, *Oameni de cultură români – promotori ai credinței creștine* (Nicolae Iorga, Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu, Nicolae Steinhardt, Petre Țuțea, Dumitru Stăniloae, Mircea Eliade, Constantin Brâncuși etc.) din unitatea de conținuturi VI, *Ortodoxie și cultură națională*;
- **Istorie**, clasa a XI-a, capitolul *Religia și viața religioasă*, tema *Religia în lumea contemporană*, conținutul *Diversitatea religioasă în România (studiu de caz)*⁴²²

⁴¹⁹ *Programa școlară pentru clasa a XI-a – Istorie*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5099/09.09.2009, Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, București, 2009, p.5

⁴²⁰ *Programa școlară pentru clasa a X-a – Istorie*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 4598/31.08.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, București, 2004, p. 6.

⁴²¹ *Programa școlară pentru clasa a X-a – Istorie...*, p. 6.

⁴²² *Programa școlară pentru clasa a XI-a – Istorie...*, p.5.

poate fi corelat cu conținutul de la Religie, clasa a XII-a, *Ortodoxia, Catholicismul, Protestantismul și Neoprotestantismul* din unitatea de conținuturi V, *Religiile lumii*;

- **Istorie**, clasa a XII-a, capitolul *Religia și viața religioasă*, studiul de caz *România și toleranța religioasă în secolul XX* poate fi corelat cu conținutul de la Religie, clasa a XII-a, *Rolul dialogului ecumenic și inter-religios* din unitatea de conținuturi IV, *Spiritualitate și viață creștină*.

Concluzii cu caracter teoretic și metodic

Ca orice demers ce urmărește o traiectorie anume, pornind de la o idee și trecând prin interminabile tulburări, și cercetarea de față, „Realizarea misiunii Bisericii prin educația religioasă în epoca contemporană” ajunge la un final, la un moment în care „tragem linie” și analizăm eventualele rezultate.

În primul rând, vorbind despre o temă care are ca subiect modul în care educația religioasă, prin intermediul tuturor factorilor educaționali implicați încearcă o „aducere” a lui Dumnezeu în viața elevilor – pe de o parte – și „acceptarea” Lui de către aceștia – pe de altă parte – trebuie să acceptăm ideea că tema în sine rămâne deschisă pentru noi abordări de cercetare. Raportându-ne însă la cele șase obiective ale cercetării, prezentate la începutul lucrării, consider că acestea au fost îndeplinite atât din perspectiva misionară cât și din cea educațională. Analizată din punct de vedere cantitativ, raportată la câmpul vast al tematicii alese, lucrarea de față are o întindere relativ redusă datorită spiritului sintetic care mă caracterizează. Analiza calitativă a cercetării nu ține de propria persoană, cunoscută fiind în termeni psihologici celebra „eroare de atribuire” de care încerc în mod permanent să mă feresc. Conștient de propriile limite, pe parcursul lucrării am sesizat că există teme care, după o aprofundare sistematică serioasă ar putea fi dezvoltate mult mai bine (mă refer aici îndeosebi la fundamentarea dogmatică a ideii că educația religioasă este participare și extindere a slujirii învățătoresți a Mântuitorului Iisus Hristos).

Contribuția personală din cadrul acestei cercetări este aceea a analizei critice și detaliate a programei școlare de Religie Ortodoxă, în integralitatea ei: unități de învățare, conținuturi, obiective/competențe generale, obiective/competențe specifice, valori și atitudini propuse, această analiză reprezentând, cu aproximație, două treimi din întregul lucrării. În cadrul analizei programei școlare am încercat să aduc la fiecare conținut de predare (lecție) câteva sugestii de ordin psihopedagogic și metodic, raportate la capacitatea psihică, intelectuală și morală dată de vârsta elevilor. Din punct de vedere al întrebării „ce avem de făcut?”, întrebare care să vizeze misiunea Bisericii din perspectiva învățătorescă, constat cu bucurie că de la începutul lucrului la această teză (anul 2009), Biserica Ortodoxă Română *a făcut*. Câteva din sugestiile posibile la care mă gândeam pe atunci au devenit realități: catehizarea tineretului, implicarea în prevenirea abandonului școlar („Alege școala”) și implicarea în social a Bisericii prin intermediul tinerilor (proiectele-concurs misionar-filantropice inițiate de Patriarhia Română prin Sectorul Teologic-Educațional). „Ce avem de făcut?” În primul rând, să

continuăm actualele proiecte și să căutăm noi idei de implicare și activizare a copiilor și a tinerilor noștri; prin întărirea de pe acum a sentimentului de apartenență la comunitatea eclezială a celor mai mici și mai tineri nu facem altceva decât să consolidăm viitoarele „ziduri vii” puse pe temelia Hristos. Prin aceasta putem arăta că nu „investiția în beton” de care este acuzată Biserica reprezintă esențialul misiunii ei, ci zidirea sufletească.

Propunerea majoră care poate fi preluată de Biserică drept un „pattern” misionar este aceea de a coordona și supraveghea un program național de formare continuă, de perfecționare a cadrelor didactice, program care să urmărească predarea Religiei în școli într-o manieră pozitivă și creativă, respectând specificul confesional al fiecărui elev. Prin aceasta ar fi diminuate acuzațiile de îndoctrinare exclusiv ortodoxă aduse orei de Religie din școlile românești și am putea să ne ferim și de pericolul „habotniciei” unora dintre colegii profesori.

În concluzie, realizarea misiunii Bisericii prin educația religioasă în epoca contemporană trebuie să urmărească stabilirea și menținerea unui echilibru moral al societății de mâine prin aprofundarea propriei credințe, prin cunoașterea punctelor convergente interconfesionale și interreligioase care ne unesc, dar și a celor divergente, care individualizează.

Bibliografie selectivă

I. Ediții ale Sfintei Scripturi

1. Biblia sau Sfânta Scriptură, Ed. IBMBOR, București, 1988.
2. Biblia sau Sfânta Scriptură, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Ed. IBMBOR, București, 2001.

II. Dicționare

1. Aliza Ardeleanu, Sabina Dorneanu, Nicolae Baltă (trad.), *Larousse – Marele dicționar al psihologiei*, Editura Trei, București, 2006 (traducere a *Larousse-Grand Dictionnaire de la Psychologie*, Larousse, Paris, 1999).
2. Ana Bogdan-Tucicov et alii, *Dicționar de psihologie socială*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
3. Vasile Breban, *Dicționar general al limbii române*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
4. Ene Braniște, Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Ed. Diecezană, Caransebeș, 2001.
5. Ion Coteanu et alii, *Dicționar explicativ al limbii române*, Ed. Univers Enciclopedic, București, ²1998.
6. Gheorghe Guțu, *Dicționar Latin Român*, Ed. Științifică, București, 1993, p. 113.
7. Paul Popescu-Neveanu, *Dicționar de psihologie*, Ed. Albatros, București, 1978.

III. Resurse patristice

1. Clement Alexandrinul, „Pedagogul” în *PSB*, vol. 4, trad. de D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1982, pp. 163–360.
2. Origen, „Scrieri alese”, în *PSB*, vol. 7, trad. de T. Bodogae, Ed. IBMBOR, București, 1982, p.32.
3. Clement Romanul, „Epistola către Corinteni (I), în *PSB*, vol. 1, trad. de D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1979, pp. 37–79.
4. Sf. Grigorie de Nazians, „Cuvântarea întâi despre Dumnezeu, III”, în *Cuvântări teologice*, trad. din lb. gr. de Gh. Tilea și N. Barbu, Ed. Herald, București, 2008.
5. Sf. Grigorie de Nyssa, „Scrieri” în *PSB*, vol. 29, trad. D. Stăniloae și I. Buga, Ed. IBMBOR, București, 1982.
6. Sf. Grigorie Sinaitul, în Jean-Paul Migne, *PG150 (Patrologiae cursus completus: seu bibliotheca universalis...*, Volumul 150, Paris, 1865).
7. Sf. Vasile cel Mare, „Omilii la Hexaameron”, în *PSB*, vol. 17, trad. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1986.

IV. Lucrări de specialitate

Teologice

Volume

1. Valeriu Anania, *Din spumele mării, Poezia religioasă română modernă mari poeți de inspirație creștină*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
2. Antim (Anton) Angheliescu, *Psihologia religioasă a copilului și a adolescentului cu aplicațiune la învățământul religios*, Brăila, 1939.
3. Aurelia Bălan-Mihailovici, *Istoria culturii și civilizației creștine*, Ed. Oscar Print, București, 2001.
4. Vasile Băncilă, *Duhul sărbătorii*, Ed. Anastasia, București, 1997.
5. Valer Bel, *Dogmă și propovăduire*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
6. Valer Bel, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană – 2 Exigențe*, Ed. Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
7. Ioan Bria, *Credința pe care o mărturisim*, Ed. IBMBOR, București, 1987.
8. Ene Braniște, *Liturgica generală*, Ed. IBMBOR, București, 1993.
9. Dumitru Călugăr, *Catehica*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.
10. Ioan G. Coman, *Frumusețile iubirii de oameni în spiritualitatea patristică*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1988.
11. Mircea Eliade, *Jurnal portughez și alte scrieri, vol. I*, Ed. Humanitas, București, ¹2006.
12. Gheorghe Holbea, Dorin Opriș, Monica Opriș, George Jambore, *Apostolat Educațional. Ora de Religie – cunoaștere și devenire spirituală*, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010.
13. Ștefan Iloaie, *Responsabilitatea morală personală și comunitară*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2008.
14. Răzvan Andrei Ionescu, *Teologie Ortodoxă și Știință: conflict, indiferență, integrare sau dialog?*, Ed. Doxologia, Iași, 2015.
15. Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Ed. Polirom, Iași, ⁴1999.
16. Maica Magdalena, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi*, Ed. Deisis, Sibiu, 2000.
17. Radu Preda, *Jurnal cu Petre Țușea*, Ed. Humanitas, București, 1992.
18. Dumitru Stăniloae, *Ascetica și mistica Ortodoxă*, Ed. Deisis, Alba Iulia, 1993.
19. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Ed. Anastasia, București, 1993.
20. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. I*, Ed. IBMBOR, București, ⁴2010.
21. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. II*, Ed. IBMBOR, București, ⁴2010.
22. Dumitru Stăniloae, *Trăirea lui Dumnezeu în Ortodoxie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993.
23. Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Ed. Mănăstirii Rohia, Rohia, 2005.
24. Hierotheos Vlachos, *Psihoterapia ortodoxă – continuare și dezbateri*, trad. I. Diaconescu, N. Ionescu, Ed. Sophia, București, 2001.
25. Patriciu Vlaicu, *Locul și rolul recunoscut al Bisericilor în țările Uniunii Europene*, Ed. Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1998.
26. Ioan Zăgrean, *Morala creștină – manual pentru seminariile teologice*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, ⁵2006.

Studii și articole

1. † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Nu vrem liceu fără Dumnezeu”, în *Ziarul Lumina*, 13.02.2008, articol online pe <http://ziarulumina.ro/actualitate-religioasa/nu-vrem-liceu-fara-dumnezeu>, 27.08.2010.
2. † Casian Crăciun, „Educația creștină”, în *Biserica în misiune – Patriarhia Română la ceas aniversar*, Ed. IBMBOR, București, 2005.
3. Mihai Eminescu, „Și iarăși bat la poartă...”, în *Timpul*, an VI, nr. 82, 12 aprilie 1881, p. 1.
4. Gheorghe Holbea et alii, *Curs de formare pentru formatori – proiectul „Alege școala!”*, Iași, 2011.
5. s.n., „Să desenăm îngerași” în *Chemarea Crediței*, Nr. 14, iulie–august 2011, Ed. Basilica, București, pp. 4–5.
6. Rodica Zafiu, „Ethos, Pathos și Logos în textul predicii”, în *Perspective asupra textului și discursului religios*, Ioan Milică, Emanuel Gafton, Sorin Guia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, pp. 219–230.
7. Hristos Arabatzis, Panagiotis Ar. Yfantis, „Soteriologia aplicată în Panegiricele patristice. Cazul Sf. Ioan Gură de Aur”, în *Revista Teologică*, nr.4/2007, pp. 106–115.

Pedagogice și psihologice

Volume

1. Filofteia Nuți Avramescu, *Basmul în Grădinițele Waldorf*, Ed. Ascendent, București, 2009.
2. Maurice Debesse, *Etapele educației*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.
3. Benjamin Beit-Hallahmi, Michael Argyle, *The psychology of religious behaviour, belief and experience*, Routledge Taylor and Francis Group, Londra, 1997.
4. Roger Brown, Richard Herrnstein, *Psychology*, Little, Brown and Company, Boston, 1975.
5. Andrei Cosmovici, Luminița Iacob, *Psihologie școlară*, Ed. Polirom, Iași, 1998.
6. Constantin Cucos, *Educația religioasă*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
7. Constantin Cucos, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Ed. Polirom, Iași, 2009.
8. Constantin Cucos, *Pedagogie și axiologie*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1995.
9. Constantin Cucos, *Pedagogie*, Ed. Polirom, Iași, 1996.
10. Maurice Debesse, *Etapele educației*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981.
11. Ronald Goldman, *Readiness for Religion: A Basis for Developmental Religious Education*, Taylor & Francis, 1968, pp. 105–109.
12. Eugenia Enăchescu, *Învățarea continuă. Aplicații la educație și învățământ*, Ed. Universitară, București, 2011.
13. Sophie Koulomzin, *Biserica și copiii noștri*, trad. Doina Rogoti, Ed. Sophia, București, 2010.
14. Elena Macavei, *Pedagogie-teoria educației*, Ed. Aramis, București, 2001.
15. Ioan Milică, Emanuel Gafton, Sorin Guia, *Perspective asupra textului și discursului religios*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013.
16. Fritz Oser, Paul Gmünder, Louis Ridez, *L'homme, son développement religieux*, Cerf, Paris, 1991.
17. Ioan Nicola, Domnica Fărcaș, *Pedagogie generală*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1996.

18. Dorin Opreș, *Dimensiuni creștine ale pedagogiei moderne*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2010.
19. Dorin Opreș, *Ipostaze ale utilizării textului biblic în educația religioasă. Teorie, aplicații, cercetare*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2010
20. Paul Osterrieth, *Introducere în psihologia copilului*, trad. Constantin Urmă, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1976.
21. Paul Osterrieth, Jean Chateau, Maurice Debesse, Hélène Gratiot Alphandery, René Zazzo, *Traité de psychologie de l'enfant 1, Histoire et généralités*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 1970.
22. Jean. Piaget, Bärbel Inhelder, *The Origin of the Idea of Chance in Children*, Ed. R.S. Means Company, Kingston, 1976.
23. Jean Piaget, *The grasp of consciousness: action and concept in the young child* (Trad. S. Wedgwood), Ed. Harvard University Press, Cambridge, 1976.
24. Jean Piaget, *The Moral Judgment of the Child*, Ed. Free Press, New York, 1965.
25. Jean Piaget, *To Understand Is To Invent – The Future Of The Education*, Ed. Grossman Publishers (Viking Press), New York, 1973.
26. Grațiela Sion, *Psihologia vârștelor*, Ed. Fundației România de mâine, București, 42007.
27. Ion Gh. Stanciu, *O istorie a pedagogiei universale și românești până la 1900*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1977.
28. Ursula Șchiopu, Viorica Piscoi, *Psihologia generală și a copilului. Manual pentru clasele IX–X licee pedagogice*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1989.
29. Elena Vinulescu, Diana Florea, *Caietul cu înșeși*, Ed. Emia, Deva, 2003.
30. Mielu Zlate, *Psihologia mecanismelor cognitive*, Ed. Polirom, Iași, 1999.

Studii și articole

1. Daniela Borcosi, Ana Kraus, „Proiect de parteneriat educațional «Micul creștin»”, în Silvia Breben, *Învățământul preșcolar în mileniul III*, Ed. Reprograph, Craiova, 2008, pp. 37–39.
2. Mihaela Roco, „Cercetări preliminare privind fazele judecării religioase” în *Revista de Psihologie* t44, nr. 1–2, ianuarie-iunie, București, 1998, pp. 65–85.
3. Stanley D. Ivie, „Ausubel's Learning Theory: An Approach To Teaching Higher Order Thinking Skills (educational psychologist David Paul Ausubel)” în *High School Journal*, 82.1 (Oct. 1998), University of North Carolina Press, 1998, pp. 35–42.

Documente școlare

1. *Curriculum pentru învățământul preșcolar (3–6/7 ani)*, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008.
2. *Curriculum pentru educație timpurie a copiilor cu vârsta cuprinsă între naștere și 6/7 ani*, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008.
3. *Programa școlară pentru clasa a III-a, Limba și literatura Română*, aprobată prin Ordinul ministrului cu Nr. 5198/01.11.2004, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2004.
4. *Programa școlară, Limba și Literatura Română, clasa a XI-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3252/13.02.2006, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2006.
5. *Programa școlară, Limba Latină, clasele XI–XII*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5086/15.12.1999 și modificate prin Ordin al ministrului Educației și Cercetării nr. 3915/31.05.2001, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2001.

6. *Programa școlară pentru clasa a IX-a – Istorie*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3458/09.03.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008.
7. *Programa școlară pentru clasa a X-a – Istorie*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 4598/31.08.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, București, 2004.
8. *Programa școlară pentru clasa a XI-a – Istorie*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5099/09.09.2009, Ministerul Educației, Cercetării și Inovării, București, 2009.
9. *Programa școlară, Sociologie, clasa a XI-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3252/13.02.2006, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2006.
10. *Programa școlară, Psihologie, clasa a X-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 4598/31.08.2004, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2004.
11. *Programa școlară, Geografie, clasa a IX-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3458/09.03.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2004.
12. *Programa școlară, Geografie, clasa a X-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 4598/31.08.2004, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2004.
13. *Programa școlară, Geografie, clasa a XI-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 3252/13.02.2006, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2006.
14. *Programa școlară, Biologie, clasa a XII-a*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5959/22.12.2006, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2006.
15. *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasa pregătitoare*, aprobată prin Ordinul ministrului Nr. 3656/29.03.2012, Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, București, 2012.
16. *Programa școlară Religie – Cultul Ortodox, clasele I–IV*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5229/01.09.2008, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008.
17. *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasele V–VIII*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5097/09.09.2009, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2009.
18. *Programa școlară – Religie Cultul Ortodox, clasele IX–XII*, aprobată prin Ordinul ministrului nr. 5230/01.09.2008, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, București, 2008.
19. *Ghid de bune practice pentru educația timpurie a copiilor de la 3 la 6/7 ani*, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, Unitatea de Management al Proiectelor pentru Învățământul Preuniversitar, București, 2008.
20. Camelia Muha, Elena Mocanu, Maria Orzetic, *Religie – cultul ortodox. Caiet pentru elevi, clasa a II-a*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2008
21. Camelia Muha, Elena Mocanu, *Religie – cultul ortodox. Caiet pentru elevi, clasa a VII-a*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2011.
22. Corneliu Muha, *Religie Clasa a IX-a – Auxiliar didactic pentru elevi*, Editura Sfântul Mina, Iași, 2009.
23. Corneliu Muha, *Religie Auxiliar didactic pentru elevi, clasa a XI-a*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2010.
24. Corneliu Muha, *Religie: clasa a XII-a – auxiliar didactic pentru elevi*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2009.

V. Resurse web-grafice selective

1. Emilia Albu, *Psihologia vârstelor* (curs pentru uzul studenților), Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș, 2007, p. 59, http://www.upm.ro/facultati_departamente/depPregatirePersonal/docs/carti/psihologia_varstelor_albu.pdf, 05.02.2014.

2. Alexandra Bădiță, „Cunoașterea de sine: necesitate psihologică și spirituală”, în *Lumina*, 21 sept. 2010, ediție online, <http://ziarullumina.ro/societatea-perspectiva-crestina/cunoasterea-de-sine-necesitate-psihologica-si-spirituala>, 18.07.2014.
3. Emanuel Banu, *Mântuire și comuniune*, <http://www.crestinortodox.ro/dogmatica/dogma/mantuire-comuniune-68946.html>, 12.05.2014.
4. Lavinia Betea, *Curs de Psihologie școlară*, format electronic, <http://www.scribd.com/doc/45488450/Psihologie-Scolara>, 05.02.2012.
5. Éva Bócsa, *Psihopedagogia adolescenților, tinerilor și adulților*, curs online, <http://ro.scribd.com/doc/24278330/Psihopedagogia-adolescentilor>, 16.06.2014.
6. Ovidiu Bostan, „Dragostea față de Dumnezeu și manifestarea ei”, în *Apostolat în Țara Făgărașului*, nr. 52, 30 mai 2011, ediție online pe <http://apostolatintarafagarasului.blogspot.ro/2011/05/dragostea-fata-de-dumnezeu-si.html>, 26.02.2014.
7. Raluca Brodner, „Fără Religie, școala ar transmite doar valori relative”, în *Ziarul Lumina*, 27.05.2010, <http://ziarullumina.ro/ora-de-religie/fara-religie-scoala-ar-transmite-doar-valori-relative>, 15.05.2014.
8. Ionuț Bursuc, *Pastorația tinerilor ca misiune a Bisericii*, <http://www.doxologia.ro/actualitate/alte-articole/pastoratia-tinerilor-ca-misiune-bisericii?page=0,0>, 29.12.2011.
9. Alina Coman, *Modelul stadial al dezvoltării morale*, curs online, <http://www.scribub.com/sociologie/MODELUL-STADIAL-AL-DEZVOLTARIII1737511.php>, 11.08.2014.
10. Kendra Cherry, „Kohlberg’s Theory of Moral Development”, *About.com Psychology*, <http://psychology.about.com/od/developmentalpsychology/a/kohlberg.htm>, 11.03.2013.
11. Constantin Cucos, *Avem evoluționismul – ce facem cu el?*, <http://www.constantincucos.ro/2009/03/avem-evolutionismul-ce-facem-cu-el>, 05.03.2014.
12. Dana Gavreliuc, *Psihologia educației*, curs online, <http://danagavreliuc.files.wordpress.com/2011/10/curs-4-repere-ale-dezvoltarii.ppt>, 11.08.2014.
13. Gheorghe Dumitriu, *Dezvoltarea psihică umană*, document online pe platforma https://www.academia.edu/5440093/DUMITRIU_GHEORGHE_Dezvoltarea_psihica_umana, 06.02.2014.
14. Florin Florea, *Simbolul și icoana*, http://orthologia.com/Romanian/Articole/SI/p2_chap5.html, 26.05.2014.
15. Bogdan Mateciuc, *Grupări religioase iudaice în vremea Domnului Iisus Hristos*, <http://www.odaiadesus.ro/iudaism.html>, 10.01.2012.
16. Silvestru MORARU, „Pe teme de psihologie – procesele afective”, în *Observatorul*, 28.06.2006, online pe http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleview_detail&ID=3640, 10.01.2013.
17. Michael P. Nichols, *Ascultă-mă ca să te ascult*, <http://apostolatintarafagarasului.blogspot.com/search/label/Educatie%20crestina>, 06.11.2011.
18. Rodica Mariana Niculescu, Daciana Angelica Lupu, *Pedagogia preșcolară și a școlarității mici – curs în format electronic*, 2007, p. 19, preluat de pe <http://www.bp-soroca.md/pdf/pedagogia%20prescolara1.pdf>, 12.04.2013.
19. Adrian Opre, *Introducere în Psihologie – curs*, format electronic preluat de pe <http://facultate.regielive.ro/download-16907.html>, 12.01.2012.
20. Osho, „The Last Testament”, vol. 2, #10, trad. Marius Lazăr, <http://oshojoy.ro/osho-despre-mama-pamant/>, 23.07.2014.
21. Doina Lucia Racolța, „Lectura explicativă – metodă specifică în familiarizarea elevilor cu tehnici ale muncii cu cartea”, format electronic preluat de pe <http://forum.portal.edu.ro/index.php?act=Attach&type=post&id=2163037>, 10.02.2014.

22. Flavia Rusu, *Educația fizică și sportul – fenomen cultural în societatea globală* (Suport de curs), Cluj-Napoca, 2009, p. 18. <http://sport.ubbcluj.ro/.../Curs%20master%20ID%202009.doc>, 12.01.2013.
23. Elisabeta Stănciulescu, „Despre „Spune cu cuvintele tale” și analfabetismul funcțional”, <http://elisabetastanciulescu.ro/2010/02/stim-intr-adevar-sa-citim-despre-analfabetismul-funcional/>, 10.02.2014.
24. Keiron Walsh, „Piaget’s Theory of Moral Development”, *A Level Psychology*, <http://alevelpsychology.co.uk/a2-psychology-aqa-a/unit-3/cognition-development/development-of-moral-understanding/piaget-s-theory-of-moral-development.html>, 11.01.2013.
25. Rodica Zafiu, „Arhaism și inovație în limbajul religios” în *Diversitate stilistică în româna actuală*, <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/28.htm>, 05.01.2014.
26. Smaranda Enache et alii, „Norme și practici în educația religioasă din școlile publice”, http://www.proeuropa.ro/norme_si_practici2.html#manualele, 20.02.2014.
27. s.n., „Nu religiei în școli” pe blogul *Prin filtrul rațiunii*, <http://lazypawn.com/wordpress/nu-religiei-in-scoli/>, 10.01.2013.
28. s.n., Protocol Școală-Biserică, <http://www.episcopiammsm.ro/images/anul2013/1nov/RELIGIE/PROTOCOL%20ȘCOALA%20BISERICA.pdf>, 11.02.2014.
29. s.n., „Religia în grădiniță – opțional impus?”, pe forumul *Despre copii*, http://forum.desprecopii.com/forum/topic.asp?TOPIC_ID=142978&nm=Religia-in-gradinita-optional-impus, 10.01.2013.
30. s.n., „Hristos în inimile copiilor” în *Familia Ortodoxă*, nr. 13, august 2012, <http://www.familiaortodoxa.ro/2012/08/03/hristos-in-inimile-copiilor/>, 11.01.2013.
31. s.n., *Înger, îngherașul meu*, <http://www.rugaciuniortodoxe.go.ro/>, 12.01.2013.
32. s.n., *Doamne, noaptea a trecut*, <http://www.mamicamea.ro/rugaciuni-copii/rugaciunea-copilului-de-dimineata.html#ixzz2HI7eS4HA>, 12.01.2013.
33. s.n., *Doamne, ziua s-a sfârșit*, <http://www.activitaticopii.ro/forum/viewtopic.php?f=42&t=3733&start=30#p18797>, 12.01.2013.
34. s.n., *Rugăciunea copiilor*: http://www.crestinortodox.ro/comunitate/group_discussion_view.php?group_id=500&grouptopic_id=4171, 12.01.2013.
35. s.n., *Evoluția copilului de 6–10 ani – Dominantele în profilul dezvoltării psihice a școlarului mic*, <http://www.scribube.com/gradinita/copii/EVOLUTIA-COPILULUI-DE-ANI34258.php>, 12.04.2013.
36. s.n., *Stadiile dezvoltării intelectuale*, <http://www.scribub.com/sociologie/psihologie/STADIILE-DEZVOLTARII-INTELECTU2213202410.php>, 01.08.2014.
37. s.n., Inspectoratul Școlar Județean Cluj, *Tabel nominal cu unitățile de învățământ particulare din județul Cluj anul școlar 2011/2012*, actualizat la 21.09.2011, <http://www.iscj.ro/>, 10.01.2013.
38. s.n., *Stop îndoctrînării*, <http://www.asur.ro/campanii/stop-indoctrinarii>, 20.02.2014.
39. s.n., *Tipuri de comportament*, online pe <http://autoeducare.ro/tipuri-de-comportament>, 27.02.2014.
40. s.n., *Tinerii și responsabilitatea*, www.resursecrestine.ro/download/14083, 23.06.2014.
41. s.n., *Proiectul „Tinerii împotriva violenței”*, inițiat de Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, <http://www.tineriimpotrivaviolentei.edumanager.ro/materiale-informative-proiect.html>, 02.07.2014.
42. s.n., *V de la Violență*, în campania națională a Romtelecom „Cuvintele dor, nu-i așa?”, <http://cuvinteledor.ro/violenta/>, 02.07.2014.
43. s.n., *Who is DIGNITAS*, <http://www.dignitas.ch/>, 02.07.2014.

44. s.n., *Eutanasia*, <http://all-about-life.ucoz.ro/index/eutanasia/0-28>, 02.07.2014.
45. s.n. *Codul de deontologie medicală al Colegiului Medicilor din România*, <http://www.instparhon.ro/pdf/legislatie/26.pdf>, 02.07.2014.
46. s.n., „Nicolae Iorga”, *Enciclopedia României*, http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Nicolae_Iorga, 11.07.2014.
47. s.n., „Nichifor Crainic”, *Wikipedia*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichifor_Crainic, 11.07.2014.
48. s.n., *Gândirea*, anul XIX, Nr. 4, aprilie 1940, http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/gandirea/1940/BCUCLUJ_FP_279479_1940_019_004.pdf, 11.07.2014.
49. s.n., „Petre Țuțea”, *Wikipedia*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Petre_%C8%9Au%C8%9Bea, 11.07.2014.
50. s.n., „Osho”, *Wikipedia*, <http://ro.wikipedia.org/wiki/Osho>, 23.07.2014.
51. Teodora Andrișan, „Rugă”, <http://www.comunitatefoto.ro/fotografii/Portrete/ruga26388/>, 26.07.2014.

ISBN: 978-606-37-0744-5